859.0
G15

GALA GALACTION

O P E R E

I

SCHIȚE ȘI NUVELE

Ediție îngrijită, prefață,
tabel cronologic, note și comentarii

de

TEODOR VĂRGOLICI

12223

SCRIITORI ROMÂNI
EDITURA MINERVA

București — 1994

Acest volum a apărut cu sprijinul
FUNDAȚIEI SOROS PENTRU O SOCIETATE DESCHISĂ

ISBN 973-21-0398-1
ISBN 973-21-0399-x

NUVELISTICA LUI GALA GALACTION

Imaginea lui Gala Galaction, ca om și ca personalitate creatoare, s-a înfățișat contemporanilor săi și s-a fixat în conștiința posterității sub multiple nuanțe, divergente și contradictorii unele față de altele, însă străbătute toate de o anume însușire particulară, care, paradoxal, le armonizează într-o individualitate unică, de o distinctă originalitate, într-un întreg cu un profil aparte, specific, ce nu poate fi conceput și înțeles decît în ansamblul elementelor lui componente. Se poate spune că scriitorul a prezentat și prezintă continuu un interes deosebit, un farmec propriu, datorită tocmai modulațiilor surprinzător de antagonice ale personalității sale umane și artistice, îmbinate însă inextricabil într-o structură intimă ce cu greu își poate afla corespondent în evoluția literaturii române.

Gala Galaction a fost și om ca toții oamenii, căruia nimic din ceea ce e omenesc nu i-a fost străin, și slujitor al dogmelor creștine. Particularitatea esențială a operei sale este însă interferența osmotică, unitară și originală, dintre concepția laică și principiile religioase ale moralei creștine, pe care s-a străduit să le justifice și să le aplice în zugrăvirea realităților umane și sociale. Într-un anume sens, în opera lui Gala Galaction se produce o sinteză între apostazie și fideism, clocotul ei lăuntric conducînd chiar spre un demonism, supravegheat însă și cenzurat îndeaproape de prozator, în spiritul unor rațiuni superioare, cu finalitate etică. Ca om, Gala Galaction n-a fost un abstinent, ci, dimpotrivă, a sorbit din tot ceea ce e lumesc, chiar dacă propria-i persoană întrupa un teolog și apoi un cleric ortodox. În opera sa literară e adesea evident un amestec de păgînism și serafism ; pe de o parte scriitorul participă efectiv și mai ales afectiv la viața pasională a eroilor săi, le trăiește întocmai sentimentele pur omenești, energiile și flăcările lăuntrice mistuitoare, iar pe de altă parte se zbuciumă pentru a se ridica dea-

supra acestor pasiuni și impulsuri năvalnice, pentru a le filtra și sublima în sensul idealului etic al creștinismului *(De la noi, la Cladova, Gloria Constantini)*, pentru a le dirija într-o zonă de echilibru interior și puritate sufletească, împinsă uneori pînă la ascetism. Această înfruntare, pe care am putea-o numi dintre Dionysos și Apolo, imprimă operei lui Gala Galaction o vitalitate specifică, pe deplin originală, un dramatism tulburător.

Scriitorul a fost el însuși conștient de dualitatea personalității sale și, uneori, tentat să o explice. Așa face, bunăoară, în schița *Trandafirii*, despre care afirmă că „rezumă, lămurește și simbolizează, surprinzător, toată simțirea și toată literatura mea" [1]. Într-adevăr, narațiunea sugerează clar drumul sinuos al vieții și, implicit, al operei lui Gala Galaction, oscilarea permanentă între laicitate și religiozitate. Prozatorul evocă un episod din copilărie, ale cărui consecințe sunt semnificative și simbolice pentru modul în care s-au ciocnit și s-au asociat, în structura intimă a omului și a creatorului, dragostea de frumos, tinerețea, pasiunea vieții, cu tentația ascetică. Pînă în clasa întîi de liceu, mărturisește Gala Galaction, nu văzuse trandafiri. I-a fost dat să-i privească și să se îmbete de parfumul lor, pentru prima oară, la un examen de limba latină, cînd s-a așezat lîngă el, în bancă, o colegă necunoscută, plină de grație, care purta în mînă un buchet de asemenea încîntătoare flori. Trandafirii reprezintă imaginea frumosului pămîntesc, sensul sublim al vieții umane obișnuite, laice. Cînd gingașa școlăriță îi dăruie buchetul, ca omagiu pentru exemplarele lui răspunsuri în fața examinatorului, se simte cuprins de beatitudine, dar și de sentimentul nelămurit al unui lucru neîngăduit. Senzația bucuriei și a plăcerii, care-l îndeamnă să păstreze trandafirii, amintindu-i de aceea care i-a dăruit, e străpunsă însă de sfredelul îndoielii, al întrebării devorante dacă se cade sau nu se cade să soarbă din plin din farmecul tinereții și al vieții, multe din coordonatele lăuntrice ale formării sale spirituale și morale de pînă atunci trăgîndu-l înapoi, chemîndu-l la renunțare, la înăbușirea ispitelor lumești. „Acest dar, primit la doisprezece ani, — spune Galaction —, deschidea în conștiința mea, cu insinuarea fină și aproape imaterială a miresmelor de trandafiri, cărarea deosebirii dintre bine și rău, dintre dorit și nepermis, dintre veghe sănătoasă și reverie culpabilă, dintre bărbătesc și feminin." Fi-

[1] *Mărturisire literară*, în *Revista Fundațiilor Regale*, an. IX, nr. 9, septembrie 1942, p. 503.

nalul episodului este semnificativ : depune buchetul de trandafiri pe piedestalul unei troițe, ca ofrandă adusă lui Iisus Christos.

Ce simbolizează așadar acest ultim gest ? Este tocmai sensul concluziv al zbuciumului niciodată potolit din sufletul lui Gala Galaction. Învolburarea lăuntrică provocată de înfruntarea dintre sentimentul plenitudinii vieții și tentația ascetică s-a răsfrînt în întreaga sa creație literară. Scriitorul n-a izbutit să alunge niciodată din inima și sensibilitatea sa aceste două chemări potrivnice una față de alta, trăind și înțelegînd profund viața reală, obișnuită, dar învăluindu-i și convertindu-i adesea sensurile în direcția ascetică, religioasă. Și firesc și uimitor în același timp este faptul, demn de relevat, că însuși Gala Galaction și-a mărturisit dubiul dacă recluziunea sa în preceptele ecleziastice este sau nu cea mai indicată soluție. În finalul schiței *Trandafirii* spune dramatic : „Dar uneori, meditînd asupra vieții mele și a drumului ce mi-a fost poruncit de sus, ajung cu firul meditației în văi nehotărîte, unde crește floarea întrebării". Și apoi exclamă, cu melancolie gravă : „O, tristeți ale psihologiei monahale !"

Trăsătura fundamentală care armonizează elementele contradictorii ale individualității umane și artistice a lui Gala Galaction, care le contopește într-un întreg plin de originalitate și de farmec este umanismul. Fie observînd și zugrăvind realitățile vieții prin prisma laicității, cu o viziune realistă, fie transpunînd în artă principiile moralei creștine, Gala Galaction a rămas întotdeauna credincios unor nobile sentimente de umanitate. Opera sa e străbătută de o caldă și vibrantă dragoste de oameni, de înțelegerea profundă a dramelor, pasiunilor, bucuriilor și tristeților omenești.

Formația teologică a scriitorului a avut consecințe pronunțate în creația sa literară, dar trebuie precizat că intențiile moralizator-creștine ale unor remarcabile nuvele sunt sublimate în universul lor de imagini, fără nimic ostentativ, sunt infuzate conflictelor cu discreție. Scriitorul nu-și expune ideea morală creștină cu mijloace retorice. Reținînd numai sensul general al ideii respective, îl adaptează, îl ilustrează și-l explică prin intermediul artei, cu ajutorul unor fapte de viață specific și autentic umane, al unor împrejurări sociale caracteristice, capabile să distileze acest sens în imagini cu semnificații mult mai largi, cu ecouri prelungi în sensibilitatea cititorului. Pornind adesea de la o premisă a eticii creștine, scriitorul a grefat în jurul ei o fabulație veridică, străbătută de vibrația intensă a vieții reale.

Dacă aruncăm o privire de sinteză asupra nuvelelor sale, ca și asupra romanelor, am putea spune că numitorul comun al infiltrațiilor lor religioase se rezumă la versetul din *Tatăl nostru*: „Și nu ne duce pe noi în ispită". Preocuparea dominantă a scriitorului a fost aceea de a ilustra lupta dintre virtute și păcat, dintre puritate morală și ispită, dintre dogmă și instinct. Este ciocnirea dramatică dintre concepția de viață a omului Galaction, căruia nimic din ceea ce e omenesc nu i-a fost străin, și dintre concepția teologului și a preotului, supus canoanelor. Meritul lui Gala Galaction, în baza căruia scrierile sale au dobîndit un farmec și o valoare deosebite, este acela că, în reflectarea ciocnirii dintre puritate morală și ispită, nu s-a plasat în mod ostentativ, deliberat pe poziția clericului, n-a încorsetat conflictele în scheme prestabilite, teziste, și nu a tras concluzii rigide, nu a oferit soluții artificiale, ci a lăsat să vorbească viața însăși, gîndurile, sentimentele, pasiunile și faptele cu adevărat omenești. Eroii nuvelelor acționează conform structurii lor intime, personale. Ei nu sunt niște pioni pe care prozatorul să-i miște după cum vrea, după idei preconcepute, spre a demonstra teze și precepte biblice. Departe de a fi așa ceva, ei sunt oameni reali, autentici, care trăiesc cu intensitate toate împrejurările vieții lor umane și sociale. În afară de eroul din nuvela *De la noi, la Cladova*, care este el însuși preot, nici un alt personaj nu-și mai raportează faptele și simțămintele la principiile religioase. Parcă nici n-ar fi credincioși a Bisericii ortodoxe. Numai scriitorul îi privește prin această prismă, dar din umbră, cu o mare discreție, cu o subtilă voalare, fără să intervină în evoluția destinului lor.

Gala Galaction prezintă unul dintre cele mai interesante cazuri din literatura română modernă, deoarece în opera sa distingem interferența a două coordonate estetice. În esență, este un scriitor realist dublat de un romantic. Aceasta se observă în atracția predominantă pentru dramele sufletești de natură erotică, pentru pasiunile lăuntrice mistuitoare, ca și în modul cum le tratează. De asemenea, în transfigurarea artistică a realității prin intermediul elementelor onirice sau al miturilor și legendelor, o serie de nuvele fiind construite prin antiteza specific romantică, prin împletirea dintre vis și viață, dintre real și fantastic, prin introducerea unor noțiuni de magie. Interesant de reținut, pentru originalitatea prozatorului, a specificului artei sale, este faptul că această coordonată romantică se realizează, pe de o parte, în cadrul unei tematici tradiționale, iar pe de altă parte, cu mijloace de expresie moderne, dînd un aliaj *sui*

generis, o sinteză estetică armonioasă, unitară, de superioară valoare și forță emoțională.

Fuziunea elementelor realiste cu cele romantice, pe un fond tradițional, este caracteristică în primul rînd nuvelelor bazate pe legende și eresuri populare, pe mituri folclorice. În *Moara lui Călifar*, Galaction reia mitul vrăjitorului care și-a vîndut sufletul diavolului în schimbul unei nemăsurate comori. Narațiunea alternează, cu ingeniozitate, planul real cu cel fantastic, trecerea de la un plan la altul făcîndu-se cu subtilitate, fără ca cititorul să observe. Spălîndu-se pe obraji cu apa din iazul morii lui Călifar, Stoicea e transpus pe un alt tărîm, într-o altă epocă istorică, așa cum Dionis al lui Eminescu e transpus în epoca lui Alexandru cel Bun. Și la Galaction, ca și la Eminescu, intervine factorul oniric, specific romantic. Vrăjit de apa din iaz, Stoicea visează că se află tot lîngă stejarul din pădure, unde adormise în drum spre moară, fiind trezit de o ploaie rece. Așadar, visează că s-a trezit dintr-un vis ! Această introducere a factorului oniric este realizată de Galaction cu un meșteșug artistic ireproșabil, cu un perfect echilibru compozițional. Tot ceea ce Stoicea trăiește în vis poartă pecetea realului, fiind relatat în scene și imagini deplin verosimile.

Nuvela *Moara lui Călifar* nu este însă o simplă transpunere, cu mijloacele prozei artistice, a unui mit folcloric. Ea este revelatorie pentru caracterul bipolar al operei lui Gala Galaction. Scriitorul dezbate problema căderii omului în ispită. Aici ispita se insinuează sub forma comorii, a avuției. Pornind de la o premisă a eticii creștine, prozatorul vrea să demonstreze că bogățiile pămîntești sunt vinovate, trecătoare și iluzorii, și că omul e dator, dacă tinde să-și mîntuiască sufletul, să se lepede de cele pămîntești și să agonisească comori în cer, plăcute lui Dumnezeu, pentru viața de apoi. Dar nicăieri în cuprinsul nuvelei nu întîlnim afirmată în mod expres, programatic, nici măcar aluziv, această idee. Utilizînd cele mai subtile și moderne mijloace de expresie, Galaction o ilustrează, cu o mare discreție, printr-un simbol, prin destinul lui Stoicea. Datele acțiunii sunt atît de obiective, încît nu oferă posibilitatea de a sesiza spre ce deznodămînt converg, incitînd permanent atenția și participarea afectivă a lectorului. Intenția prozatorului a fost aceea de a dezbate un principiu moral, extras din Evanghelia lui Matei. Și a realizat-o cu iscusință compozițională, cu putere de obiectivare artistică, încît nuvela poate degaja și o altă semnificație decît cea religioasă. Astfel, se poate foarte bine deduce că nuvela e axată pe o temă frecventă în literatura noastră clasică, tratată

de Galaction și într-o altă nuvelă a sa, *Gloria Constantini*, anume aceea a dezumanizării și pieirii omului sub acțiunea nefastă a dorinții de înavuțire, a setei de aur, de bogăție.

O accentuare a elementelor romantice se observă în nuvela *Copca-Rădvanului*, construită tot pe fondul fabulosului folcloric. Este legenda iubirii nefericite, tragice a țiganului Mură Lăutarul pentru domnița Oleana, fiica stăpînului său. A intenționat Gala Galaction, în această nuvelă, să dezbată aceeași problemă a căderii omului în ispită, de data aceasta în ispita dragostei neîngăduite, vinovate? Într-un anume sens, da. Spunem într-un anume sens, deoarece și din aceasta se desprinde o dublă semnificație. Dacă ne referim numai la modul în care sfîrșesc Oleana și Mură, atunci putem conchide că iubirea lor a fost vinovată și, deci, pasibilă de pedeapsă. Evoluția faptelor răstoarnă însă această concluzie, dînd nuvelei un înțeles mai profund. Cine se apleacă asupra nefericitei iubiri, înțelege că sentimentele lui Mură și ale Olenei sunt adînc omenești. Ca un adevărat erou romantic, Mură împinge iubirea dincolo de moarte. Oltul, dezvrăjit, îi aruncă la mal îmbrățișați.

Dacă în *Copca-Rădvanului* ideea căderii în ispita dragostei vinovate este numai bănuită, sugerată discret, în nuvela *De la noi, la Cladova* ea apare cu o pregnanță deliberată. Nuvela aceasta este expresia cea mai vie, cea mai impresionantă a luptei dintre spiritualitate și senzualitate, dintre rațiune și sentiment. Conflictul ei reproduce un proces de conștiință proiectat pe o dramă sufletească zguduitoare. Este drama sufletească, provocată de ispita dragostei, a preotului Tonea, a unui om încătușat de legile canonice. Atît Borivoje cît și preotul Tonea sunt ispitiți de o dragoste vinovată, dar sentimentele lor, așa cum sunt înfățișate de scriitor, nu par a spune acest lucru. Dimpotrivă, ele apar firești, reale, prin maximul coeficient posibil al omenescului, prin tot ceea ce e caracteristic făpturii umane. Borivoje are un temperament meridional, predispus trăirilor înflăcărate. Fără a friza cîtuși de puțin perversitatea, ea se îndrăgostește de seducătorul preot Tonea deoarece tinerețea ei năvalnică nu putea fi consumată și compensată lîngă un soț care-i era ca un tată, lîngă căruntul jupîn Traico. Izolată în Cladova, Borivoje nu-și poate împlini setea de iubire, și-o reprimă în taină, ceea ce este peste putință unui temperament pasional, provocîndu-i un furtunos zbucium lăuntric, o istovitoare suferință fizică. În această stare o regăsește preotul Tonea, în casa ei din Cladova, de data aceasta fără nici un martor. Momentul emoționant al reîntîlnirii e surprins de Gala Galaction în cîteva rînduri, cu

o mare economie de mijloace verbale, în notații succinte, îndeosebi metaforice ; „Preotul a deslușit o cameră turcească, iar pe divan, înaintea lui, doborîtă între perne, pe frumoasa Borivoje. Era clar că o vijelie nervoasă o doborîse unde se găsea. Răsuflarea îi era neregulată, brațele agitate, și după clipitul banilor de aur de la gîtu-i se vedea cît de colo că, sub salba cu trei rînduri, pieptul, învelit numai cu salba, murea și învia, chinuit de o taină nebunească. În locul nevinovatelor răsuri de după Paște, atît de prospere și de fericite, obrajii Borivojei dădeau acum vederii niște trandafiri însîngerați și smulși. Iar în locul naivei dimineți, din ochii ei, de-atunci, ardea acum o după-amiază adîncă și tragică." Față în față cu omul pentru a cărui dragoste se ofilea ca o floare sub arșiță, Borivoje găsește de prisos orice înăbușire a pasiunii, destăinuind-o prin cele cîteva cuvinte românești trudnic învățate : „Tu știi, părinte Tone, că eu te iubesc pe tine..." Neprimind răspunsul așteptat, Borivoje nu mai putu să-și descarce sufletul prin cuvinte și atunci „izbucni în plîns și în aceeași clipă cosița ei, clădită în turn nesigur, își pierdu cumpătul și se revărsă peste preot, îngropîndu-l în noaptea ei dulce mirositoare și păgînă".

Atît ne spune Gala Galaction despre modul în care Borivoje își descătușează melancolia atîtor visuri de iubire și durerosul regret al neîmplinirii lor, dar cu o deplină măiestrie de a sintetiza prin cîteva elemente un întreg univers sufletesc, de a da amănuntului un relief nebănuit, de a materializa în cuvinte simple inefabilul unor sentimente de suavă gravitate. Cu aceeași artă zugrăvește prozatorul și episodul ultimei întîlniri a Borivojei cu preotul Tonea. Mînat de impulsul înrobitor al inimii, preotul trece Dunărea pe o vreme cumplită, avînd cu el, din întîmplare, Sfintele Taine. Ajungînd pe țărmul sîrbesc, află că Borivoje e pe moarte. O doborîse neîmplinita ei sete de iubire. Înainte de moarte, trăiește însă singura clipă fericită. Sub epitrahil, ea își pune capul pe pieptul celui pe care-l iubise, sorbind din cupa bucuriei ce i-a fost atît de mult timp neîngăduită. Această pagină a nuvelei, argumentînd izbăvirea de păcat prin credința lui Iisus Christos, este una dintre cele mai frumoase pagini din literatura română, emoționează prin caracterul profund omenesc al ultimelor trăiri ale Borivojei :

„Și ceea ce omenește nu fusese cu putință și ceea ce Borivoje dorise pînă la moarte, fără să se împlinească, se împlini sub condiția atotdivină și atotcurățitoare a religiei lui Iisus Christos. Borivoje își puse capul pe pieptul sfîșiat al preotului creștin și în ceasu-i din urmă trăi, fără păcat, toată fericirea pe

care ar fi putut să i-o dea, cu dobînzi atît de grele și de amare, iubirea pămînteasc㠠! Atîta cît ținură rugăciunile introductive și zguduitoarea molitfă de dezlegare, Borivoje fu fericită atît cît ar fi putut să fie într-o jumătate de veac... Și mîinile iertării, în numele Sfintei Treimi, se împreunară pe capul penitentei și îmbrățișară acest cap mult iubit cu singura îmbrățișare îngăduită.

Apoi Borivoje recăzu între perne, ascultă rugăciunile împărtășirii ca pe un murmur al grădinilor raiului și primi Dumnezeieștile Taine, cu ultimul și supremul palpit al sufletului ce se eliberează..."

Borivoje suferă, se ofilește și se stinge în tăcere. Cel ce se zbuciumă însă amarnic și cade „pradă grelei dezbinări cu sine însuși", este preotul Tonea. Reprimarea pasiunii îl aduce la înfricoșată cumpănă, îl devastează sufletește. El apare în ipostaza de „creștin plin de lepra iubirii stricăcioase și preot prins în laț de către diavol", cu alte cuvinte nu poate să dea frîu liber sentimentelor care-i încearcă inima deoarece este căsătorit, are cinci copii, dar mai ales pentru că este un slujitor al altarului. Această din urmă stare de fapt îl oprește, imperativă, să soarbă din balsamul iubirii. Cînd Borivoje îi mărturisește că-l iubește, preotul Tonea se stăpînește de la orice gest, se comportă așa cum îi dictează canoanele credinței pe care o slujește, spunîndu-i că amîndoi ar săvîrși un păcat. Preotul e dezbinat cu sine însuși, în dezacord cu sentimentele lui pur omenești. După acest suprem efort de a nu făptui ceva neîngăduit de canoane, preotul rostește, singur, o frază tulburătoare și adînc semnificativă :

„Acum mă duc să plîng pe cununa biruinții mele !"

Plînge pentru că e om și nimic din ceea ce e omenesc nu-i e străin, plînge că a dobîndit o biruință impusă de el însuși.

Modul în care omul reacționează față de ispita dragostei l-a preocupat pe Gala Galaction și în alte nuvele și povestiri, cum sunt *În drumul spre păcat*, *Gratie și Palamon*, *Plecarea Drozileei*, *Soleima*, aceasta din urmă neintrodusă în nici unul din volumele sale antume. Unele din scrierile amintite au însă un manifest caracter de laicitate, nu indică prin nimic că la baza lor s-ar afla o intenție moralizator-creștină. Ele se disting prin zugrăvirea obiectivă a celor mai omenești sentimente ale personajelor. Simpatia prozatorului se îndreaptă spre cei care suferă din cauza neîmplinirii visurilor de iubire, care sfîrșesc dureros, tragic, doborîți de forțe exterioare și adverse pasiunilor lor sufletești. În povestirea *Gratie și Palamon*, Gala Galaction abordează un subiect similar cu cel din nuvela *De la noi, la Cladova*,

și anume căderea în ispita dragostei a slujitorilor bisericii. De data aceasta, prozatorul transferă conflictul din lumea clerului mirean în cinul monahal. Dar nu numai atît, ci schimbă și unghiul de vedere, viziunea cu care prezintă faptele celor doi călugări, eroii titulari ai povestirii. Prin substanța ei obiectivă, povestirea dobîndește un net caracter de laicitate, nu conferă semnificației pe care o degajă nici o intenție moralizator-creștină, deși personajele sunt fețe bisericești. Preotul Tonea, iubind-o pe Borivoje, cade pradă dezbinării cu sine însuși, trece printr-o istovitoare dramă sufletească, printr-un complex proces de conștiință, reprimîndu-și pasiunea. În schimb, monahilor Gratie și Palamon nici prin gînd nu le trece să păzească litera canoanelor. Mireasa visurilor lor pămîntești este Minodora, „o maică tînără cu un glas de privighetoare", de la o mînăstire învecinată. Și Gratie și Palamon „s-au rănit de frumusețea ei" și au început să o iubească cu patimă, omenește. În inimile lor se strecoară însă impulsuri reprobabile, invidia și gelozia. Rivalitatea îi determină pe Gratie și Palamon să nu-și pună nici o problemă de conștiință. Și ca urmare, se încaieră cu cuțitele, înjunghiindu-se unul pe altul.

Dintre toți eroii nuvelelor axate pe ideea ispitei erotice, singurul care o trăiește într-un plan elevat, pur spiritual, fără nici un zbucium, este Caliarh din *Plecarea Drozileei*. El este însă un cugetător înțelept, abstras de la lucrurile lumești, un filosof desprins din legendele antichității, și nu un om obișnuit, de la începutul veacului al XX-lea.

În marea lor majoritate, eroii nuvelelor lui Gala Galaction sunt oameni cu temperamente aprinse, adesea învolburate, au sentimente, emoții și impulsuri lăuntrice care stau, în mare măsură, sub semnul unor intense trăiri pasionale, sunt firi iuți, spontane, uneori aprige și pătimașe. Eroii din *Moara lui Călifar*, *Copca-Rădvanului*, *De la noi*, *la Cladova*, *Gratie și Palamon* sunt înzestrați cu asemenea trăsături, sesizabile mai ales în modul de manifestare a dramelor sufletești și a proceselor de conștiință provocate de pasiunea erotică. Bineînțeles, aceste trăsături se prezintă diferit de la un erou la altul, sub felurite nuanțe, printr-o alternare și împletire cu alte însușiri caracterologice. Stoicea este temerar, iute la mînie, pînă la violență. Trezindu-se din vis, el nu ezită să-l izbească cu ciomagul pe Călifar, drept în frunte, împrăștiindu-i creierii pe podul iazului. Mantu Miu, din nuvela *În pădurea Cotoșmanei*, deși are capul încercuit de durere, acționează rapid cînd apare vrăjitorul cu chip de lighioană, culcîndu-l la pămînt cu un foc de armă. Violenți, aprigi sunt, de

asemenea, Gratie și Palamon, care se înjunghie cu cuțitele, unul pe altul. Ceilalți eroi, Mură Lăutarul, preotul Tonea, Borivoje, se definesc temperamental prin modul cum reacționează față de tainicele îndemnuri ale inimii, în plan afectiv, sentimental, trăind iubirea cu o înflăcărată pasiune. Toate aceste trăsături ale eroilor amintiți sunt reliefate cu pregnanță, ca într-o sinteză, în nuvela *Gloria Constantini*. În alte nuvele, cum sunt *Lîngă apa Vodislavei*, *La Vulturi !*, *Gheorghe Cătălina*, și aceasta din urmă neinclusă în nici un volum antum, întîlnim personaje cu aceeași structură temperamentală, dar ea nu se mai manifestă cu precădere în sfera trăirilor pasionale, ci a unor împrejurări de viață proiectate pe fundalul realităților social-istorice. Aceste personaje sunt, la fel cu celelalte, firi iuți, focoase, naturi pasionate, cu gesturi și atitudini de maximă tensiune, care izbucnesc spontan, însă ele, datorită condițiilor și evenimentelor deosebite pe care le trăiesc, își afirmă în plus dîrzenia, vigoarea, intransigența, spiritul de libertate și al dreptei răzbunări, puterea de sacrificiu.

Gala Galaction își zugrăvește eroii într-un mod propriu, caracteristic, care-i asigură una din laturile originalității sale. Fiind întîi de toate un analist al fondului intim uman, scriitorul își surprinde eroii numai într-un anumit moment al vieții lor, numai într-o singură ipostază. El nu-i plasează într-o intrigă arborescentă, într-un conflict complicat, ci-i caracterizează prin cîteva elemente, prin cîteva detalii, interesîndu-l numai modul în care se comportă în momentul asupra căruia se oprește. Prozatorul face abstracție de o serie întreagă de amănunte din biografia eroilor, pe altele le rezumă, le expune succint, atît cît este necesar pentru a cunoaște și înțelege punctele principale pe care se sprijină procesul sufletesc introspectat.

Gala Galaction nu este un creator de tipuri, de eroi literari, în accepția fundamentală a noțiunii, individualizați complex, urmăriți în evoluția de ansamblu a destinului lor. El înfățișează temperamente, sau mai bine zis anumite moduri de manifestare temperamentală, de exteriorizare a unor reacții sufletești. Mură, Oleana, preotul Tonea, Borivoje, Soleima, tînărul magistrat din *În drumul spre păcat* nu sunt figuri conturate ca într-o efigie, nu sunt înzestrați cu particularități care să-i fixeze într-un cadru singular, nu sunt văzuți în raport cu alte probleme ale realității înconjurătoare. Ei atrag și emoționează cititorul, constituind prezențe vii, autentice, prin natura, intensitatea și esența profund omenească a sentimentelor care-i încearcă într-un anumit moment al existenței lor.

Chiar cînd prozatorul schițează drumul vieții unui erou, o face în linii generale, mai mult expozitiv, fără să epicizeze, în sens compozițional. Antecedentele biografice pe care le introduce converg rapid către punctul nodal al nuvelei, către momentul revelator, care e zugrăvit pe larg, în detaliu, potențat la maximum, conținînd de fapt accentul principal al acțiunii și deznodămîntul ei. Ilustrativă este nuvela *Gloria Constantini*, una dintre scrierile remarcabile ale lui Gala Galaction. Personajul central, Constantin Fierăscu, e sedus de himera aurului, trăiește sub presiunea halucinantă a speranței că sub ruinele cetății romane din satul său, Celei, va trebui să descopere o comoară care să-l îmbogățească într-o clipă. Această speranță îl subjugă, îl dezarticulează moral, mai ales după ce află că un cunoscut găsise o monedă de aur cu inscripția „Gloria Constantini", de pe vremea împăratului Constantin cel Mare. Această dorință a lui Constantin, determinată de setea de bogăție, capătă proporții devastatoare în momentul în care patima aurului se conjugă cu patima unei iubiri vinovate. La scurt timp după ce fratele său, Badea, se căsătorește cu fiica hangiului din Caracal, Frusina, Constantin cîștigă grațiile acesteia, aruncîndu-se amîndoi în mrejele unei dragoste oarbe. El e cuprins acum de o și mai pustiitoare sete de aur, pentru a putea fugi cu Frusina dincolo de Dunăre, unde să ducă un trai ușor și îmbelșugat.

Faptele se precipită neprevăzut, evoluează spre un deznodămînt tragic. Într-un moment în care se afla mai mult ca oricînd răsucit lăuntric, așteptînd-o pe Frusina în bordeiul din fundul curții, Constantin descoperă comoara cu monezi de aur de pe vremea lui Constantin cel Mare, exaltîndu-se pînă la nebunie. În această stare de exacerbare îl găsește Frusina, care, ca de obicei, venea la ceas tîrziu în bordei, să-și întîlnească ibovnicul. Dar tocmai atunci ușa bordeiului e dată cu furie în lături și în prag apare Badea. Înfruntarea dintre frați nu durează mai mult decît clipa unui fulger. Fără nici o ezitare, ca un dement, orbit de patima aurului, Constantin îl trăsnește cu tîrnăcopul pe Badea drept în frunte, omorîndu-l pe loc. Apoi, împreună cu Frusina, aleargă, sar în barcă și se îndreaptă spre țărmul bulgăresc. Dar grănicerii, văzînd că nu răspund la cea de a treia somație, îi împușcă.

A intenționat Gala Galaction, în nuvela *Gloria Constantini*, să dezbată problema căderii omului într-o dublă ispită, aceea a bogăției pămîntești și a dragostei vinovate? Evident că da,

dar și în acest caz intenția sa a fost sublimată în conținutul epic obiectiv al nuvelei.

Gala Galaction se plasează în sfera realismului în nuvelele care evocă nestatornicia vremurilor și tragismul vieții oamenilor din epoca zbuciumată a revoluției lui Tudor Vladimirescu, cum sunt *La Vulturi !*, *Zile și necazuri din zaveră*, *Lîngă apa Vodislavei*. Dacă în *Zile și necazuri din zaveră*, pe lîngă tragismul situațiilor, sunt introduse și unele aluzii umorist-satirice la adresa celor lipsiți de curaj și bărbăție, în *La Vulturi !* se menține permanent în atmosfera încordată a vremurilor zugrăvite. Nuvela arată cum, în viața pașnică a unui sat de munte, venirea cotropitorilor otomani cade ca un trăsnet. Agripina, nevasta ciobanului Păun Ozun, care e plecat să-l slujească pe Tudor Vladimirescu, prinzînd de veste că în vale au și sosit turcii, înăbușitori ai răscoalei, își ia cei trei copii și fuge spre culmile Scripetelui, la stîna baciului Dănilă, tatăl ei. Pentru a ajunge mai repede, apucă pe cea mai scurtă potecă, dar și cea mai anevoioasă, cea mai aspră, pe care însuși Păun Ozun o ocolea. În timpul urcușului, însă, sfîrșită de puteri, stăpînită de groază, văzînd că nu va putea merge mai departe cu toți cei trei copii — unul în cîrcă, altul în poală și cel mai mare tras de mînă — îl ascunde pe cel mai mic, Păunaș, într-o căpiță de fîn, ca să-i ducă pe ceilalți doi sus și apoi să se întoarcă să-l ia. După sforțări epuizante, deznădăjduite, ajunge la stînă cu Măriuca și Vlad, căzînd jos istovită. Moș Dănilă, aflînd de la Măriuca unde l-au lăsat pe Păunaș, pornește îndată cu ciobanii să-l aducă. Dar, sosind la căpița de fîn, nu-l mai găsesc. Îl mîncaseră vulturii. În fața acestei înspăimîntătoare situații, baciul Dănilă înțelege întreaga tragedie a vieții zbuciumate a poporului român, rostind către cer : „Pune un hotar, Stăpîne, nenorocirii noastre ! Ajungă Sfinției Tale atîta jertfă. Ajungă atîta risipă, atîta jaf la vulturi, din mana bietei țări și din carnea noastră !" Cuvintele rostite de baciul Dănilă au un tîlc adînc. Ruga sa de a se pune capăt jafului și dezastrului nu se referă la atacurile vulturilor. Adevărații vulturi, adevărații prădători erau cotropitorii turci.

Eroina principală a nuvelei, Agripina, este înzestrată cu alese trăsături morale. Ea este femeia simplă capabilă de gesturi sublime, are pentru copiii săi o dragoste nemărginită. În jertfa de sine ea vede condiția salvării lor. Gîndurile care-i trec prin minte, în timpul urcușului, sunt elocvente. Paginile care descriu urcușul istovitor și deznădăjduit al Agripinei, împreună cu copiii, sunt de un accentuat realism dramatic. Zbuciumul lăuntric al

eroinei e sugerat fie prin comparații și metafore expresive, construite cu elementele peisajului înconjurător, fie prin reliefarea pregnantă, dinamică, a gesturilor ei disperate, a eforturilor fizice crîncene.

Prin nuvela *La Vulturi !* Gala Galaction își afirmă, pe lîngă spiritul de umanitate, încă o coordonată fundamentală a scrisului său, și anume democratismul. Evocînd un episod din timpul răscoalei lui Tudor Vladimirescu, prozatorul își dăruie, afectiv, prin intermediul personajelor zugrăvite, atașamentul său la idealurile de dreptate socială și libertate națională înscrise pe steagul de luptă al vajnicului pandur oltean. Democratismul viziunii realiste a lui Gala Galaction este și mai vizibil în nuvela *Lîngă apa Vodislavei,* inspirată tot din evenimentele din timpul și de după mișcarea lui Tudor Vladimirescu. Aici scriitorul surprinde un conflict social. Acțiunea nuvelei se petrece după înăbușirea revoluției, la venirea turcilor. Accentul nu mai cade însă acum pe prezentarea vieții nesigure și a tragismului ei. El se deplasează pe demonstrarea faptului că cei umiliți și obijduiți găsesc momentul potrivit să se răzbune pe cei ce i-au împilat și batjocorit.

În nuvela *„Mi-e dragă Nonora !"* Gala Galaction a încercat, singura dată, să zugrăvească un episod din așa-zisa societate înaltă, să portretizeze moral pe un reprezentant tipic al acestei lumi, directorul de bancă Alexandru Teofil, să-i exploreze zonele intime și să-i releve natura gîndurilor și sentimentelor. Pînă la un punct, atît timp cît s-a menținut în limitele unei viziuni realiste, Galaction a izbutit să realizeze acest lucru. În momentul în care a căutat să utilizeze, în zugrăvirea acestei lumi, și alte procedee, din recuzita reminescențelor romantice, în direcția oniricului și a coincidențelor stranii, cu infiltrații din concepția mistică a predestinării, prozatorul nu a mai dispus de îndemînarea compozițională dovedită în alte nuvele, construind un conflict șubred, un aliaj bizar, inconsistent. În prima parte a nuvelei, reacțiile lăuntrice ale lui Alexandru Teofil sunt explicabile, sunt motivate, ținînd seama de felul în care e dimensionat moral, caracterologic. Din momentul în care pășește pragul conacului lui Hagi-Chirea, bancherul suferă însă o transformare bruscă, pe care prozatorul nu o mai justifică, nu o mai analizează din punct de vedere psihologic. Din cinic, Teofil devine afabil, din brutal ajunge sentimental, cerînd oficial mîna Nonorei. De aici încolo, Gala Galaction pierde firul firesc al narațiunii, o deviază în situații absurde. În mod artificial, scriitorul asociază

visul lui Teofil cu predestinarea mistică, dînd acțiunii un deznodămînt în acest sens.

Cei zece ani de studii teologice, din 1898 pînă în 1909, cărora li s-a dedicat cu o profundă convingere intimă, au avut, în mod firesc, consecințe evidente în conștiința artistică a lui Gala Galaction, în scrisul său. În nuvela *Andrei Hoțul* prezintă convertirea religioasă, la viața monahală, a unui temut tîlhar de codru, care avea la activul său peste o sută de crime. O convertire la religia creștină, la monahie, înfățișează și în *Adamova*. Octav, vechiul său prieten, un intelectual ateu, dedat desfrîului, se călugărește sub înrîurirea unui predicator, suferind o transformare lăuntrică, un proces de conștiință. În schița *Maica Rahila și sora Veronica* pledează pentru dobîndirea purității sufletești și salvarea din mrejele ispitei tot prin credința în religia creștină.

*

Trăsătura fundamentală a nuvelelor lui Gala Galaction este lirismul. De aici decurg toate acele note particulare, specifice, care asigură originalitatea artei sale. Nuvelele sale nu au o structură epică propriu-zisă, ci una pronunțat poematică, accentul principal căzînd pe participarea afectivă, intimă, a scriitorului la faptele de viață zugrăvite. Gala Galaction este, prin excelență, un povestitor. Nuvelele sale nu au intrigi arborescente, planuri suprapuse, ci se desfășoară linear, cursiv, pe un fir rectiliniu. Prozatorul narează, se servește într-o foarte mică măsură de dialog, asumîndu-și rolul de a defini personajele nu prin acțiune directă, ci prin relatarea faptelor lor. Ca analist al sufletului și pasiunilor omenești, al dramelor de conștiință, Gala Galaction a apelat la mijloacele de expresie adecvate, dispunînd de puterea de a introspecta și de a exterioriza subtilele nuanțe ale meandrelor lăuntrice proprii ființei umane.

Fundamental lirice, nuvelele au o curgere melodică, inflexiuni cantabile, acorduri de melopee, o tonalitate generală de natură poematică. Lirismul scriitorului, predispoziția sa organică spre reverie nu frizează însă sentimentalismul, afectarea, nu presupune numai extaz și contemplație pasivă, ci implică cu necesitate intensitatea gravă a emoțiilor, atitudinea meditativă, rezonanța sobră și profundă a mișcărilor sufletești. Substanța melodică a narațiunii implică, de asemenea, un ritm interior adecvat învolburărilor lăuntrice ale personajelor. Fiorul liric imprimă nuvelelor o atmosferă dinamică, adesea patetică.

Conducînd cu virtuozitate firul narațiunii, Gala Galaction condensează la maximum scenele și episoadele, prin selectarea elementelor esențiale, definitorii, de mare forță sugestivă, expunîndu-le într-o succesiune rapidă, în felul acesta aducînd în fața cititorului pulsația autentică a vieții, creîndu-i senzația realului. Preocupat mai puțin de a contura tipuri literare, personaje individualizate complex, nuvelistul se concentrează aproape în exclusivitate asupra scenelor de viață, zugrăvindu-le cu un remarcabil talent descriptiv, cu o reală însușire de a așeza într-un con de puternică lumină detaliile semnificative, de a le armoniza într-un întreg inextricabil. Dacă fizionimiile particulare se estompează, în schimb rămîn memorabile scene ca moartea Borivojei, cu capul plecat sub epitrahil, pe pieptul preotului Tonea, într-un moment de supremă, dureroasă și ultimă fericire ; descoperirea comorii de către Constantin Fierăscu ; urcușul istovitor al Agripinei, cu cei trei copii și sfîrtecarea celui mai mic de către vulturi etc.

Așa cum remarca Tudor Vianu[1], Gala Galaction era un maestru în arta potențării. Într-adevăr, conflictele nuvelelor evoluează gradat, ascendent, pînă la momentul de maximă intensitate, a cărui declanșare produce o copleșitoare emoție. Inițial, cititorul nu sesizează spre ce punct converg elementele constitutive ale acțiunii. Treptat pătrunde în natura conflictului, dar nu bănuie deznodămîntul. Evident, orice bun scriitor procedează în acest mod, dar arta potențării la Gala Galaction rezidă în aceea că fazele conflictelor se succed într-un ritm dinamic, răsfrîngînd frămîntări sufletești, izbucniri temperamentale și trăiri pasionale încordate, dar mai ales complicate, fiind de natură omenească, putînd oferi oricînd surprize, asupra lor fiind dificil de făcut prognosticuri. Nuvelistul excelează în a extrage din această permanentă stare de neprevăzut semnificații de adîncă esență umană.

Gala Galaction e stăpînit de o adevărată pasiune a descrierii. Viziunea sa e dominant plastică. Are voluptatea culorii, a policromiei, vede prismatic natura și în același timp o aude, o surprinde în mișcare, în freamătul tainic al existenței ei. Aproape nu există scriere în care să nu întîlnim admirabile și încîntătoare tablouri de natură. Acestea nu sunt însă efuziuni lirice în sine, detașate de substanța acțiunii, ci au rolul de a crea atmosferă, de a preciza cadrul în care se desfășoară acțiunea.

---

[1] Tudor Vianu, *Arta prozatorilor români*, București, Editura Contemporană, 1941, p. 262.

Nuvela *La Vulturi !*, de pildă, debutează cu imaginea peisajului pe care se va proiecta chipul Agripinei, în urcușul ei istovitor. Scriitorul trăiește intens în mijlocul naturii, distilează intim și reîntoarce în vibrații largi impresiile și emoțiile dobîndite prin contemplarea ei. Fără a stiliza realitatea, fără a literaturiza, creează tablouri de feerie, plăsmuiește pagini de incantație, expunînd detaliile cu eleganță și farmec, ca în *Bisericuța din Răzoare*. În volumele lui Gala Galaction întîlnim un întreg ciclu de bucăți care descriu fie universul floral, leagăn al unor suave amintiri *(Crizantemele, Bujorii, Narcișii, Crinii)*, fie locuri pitorești din țară, îndeosebi din jurul vechilor mînăstiri, ascunse în taina codrilor, pe care scriitorul le-a străbătut ca un neobosit și un entuziast călător *(Clopotele din Mînăstirea Neamțu, La Sihla, Pe Jijia, Agapia veche, Sub nouri)*.

Fondul fundamental liric al nuvelelor s-a materializat, din punct de vedere al formei, într-un stil de o splendidă și cuceritoare expresivitate. Gala Galaction este unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai stilului artist din întreaga literatură română, continuîndu-i pe Al. Odobescu și Al. Macedonski, situîndu-se, în perioada cînd își scrie nuvelele, alături de Dimitrie Anghel, și apoi făcînd puntea de legătură cu Mateiu I. Caragiale și Ion Vinea. „După Alexandru Odobescu, care-și supraveghea cu asprime mărginirile, ritmul, încrucișerile și încovoiala frazei, denumită stil — afirma Tudor Arghezi — Galaction e cel dintîi artist, în timp, al verbului inefabil și virginal."[1] Virtuțile stilistice ale prozei lui Gala Galaction, care au marcat o treaptă superioară în evoluția epicii românești, în primele decenii ale acestui secol, au fost sesizate, recunoscute și elogios apreciate încă de la apariția primului volum. În *Viața românească* din iulie-septembrie 1915, G. Ibrăileanu sublinia că autorul *Bisericuții din Răzoare* este „unul dintre puținii noștri scriitori care cunosc secretele limbii așa încît să-și poată exprima precis și conturat cele mai subtile senzații și cele mai fine nuanțe de gîndire și de simțire".

Gala Galaction a creat o nouă artă stilistică, proprie lui însuși. Cultivînd o literatură de inspirație națională și populară, cu mijloace de expresie înnoitoare, el a îmbinat elementele de limbă tradiționale cu cele moderne, într-o armonioasă sinteză. O latură a stilului său își are rădăcina adînc împlîntată în epoca veche a limbii române, a tipăriturilor religioase și a cro-

[1] Tudor Anghezi, *Tablete de cronicar*, București, E.S.P.L.A., 1960, p. 189.

nicarilor, aducînd în contemporaneitate arhaismul, arcuiri de fraze ample, mlădioase, aroma expresiilor și formulelor biblice, sacerdotale. O altă latură a stilului lui Gala Galaction își trage seva din limba curentă, vorbită, pe care scriitorul se dovedește a o cunoaște în profunzime, ridicînd-o la treapta artistică prin valorificarea creatoare a bogățiilor ei intrinseci. Cea de a treia și cea mai originală latură a stilului lui Gala Galaction rezultă din asocierea măiestrită a termenilor arhaici și populari cu neologismele, în construcții lexicale pline de inedită savoare și expresivitate. Formula atît de originală, de asociere a termenului popular cu cel neologistic, i-a apărut lui E. Lovinescu oțioasă, hibridă. Prin cîteva articole publicate în *Flacăra* din noiembrie și decembrie 1915, criticul a negat orice merit al stilului lui Gala Galaction, afirmînd, în mod hazardat, că prozatorul „silueiește cu tenacitate limba". Abia în 1937, în sinteza de *Istoria literaturii române contemporane*, E. Lovinescu s-a revizuit, precizînd, că în *Moara lui Călifar*, *Copca-Rădvanului*, *De la noi*, *la Cladova*, sunt „pagini de o mare vigoare stilistică și într-o pură limbă românească".

În *Arta prozatorilor români*, Tudor Vianu îl încadrează pe Gala Galaction printre scriitorii „intelectualiști și esteți", avînd în vedere în primul rînd procedeul stilistic dominant al armonizării termenilor curenți ai limbii române cu cei neologistici. Într-adevăr, în elaborarea stilului său, Gala Galaction se dovedește a fi un meditativ, un prozator interiorizat din punct de vedere intelectual, spiritual, infuzînd procedeelor și mijloacelor de expresie artistică fondul culturii sale. Stilul lui Gala Galaction este al unui laborios, care filtrează și distilează impresiile imediate cu ajutorul gîndirii, în sfera reflecției. Scriitorul este, în esență, un senzitiv, dar nu transcrie senzația nudă, ci o îmbogățește, lărgindu-i vibrația și puterea de sugerare, potențîndu-i expresivitatea prin decantarea ei în laboratorul intim de creație, prin aplicarea formulelor estetice moderne. Intelectualizîndu-și expresia artistică, Gala Galaction o șlefuiește cu migală, dîndu-i reflexe multiple, nebănuite, pline de strălucire. Efuziunile lirice sunt supravegheate lucid, sunt lucrate cu meticulozitate, pentru producerea unui cît mai mare efect estetic, dar nu prin introducerea ornamentului gratuit, ci prin descifrarea și reliefarea pregnantă a celor mai subtile nuanțe ale cuvintelor, prin îmbinarea lor în asocieri de o mare forță sugestivă.

TEODOR VÂRGOLICI

TABEL CRONOLOGIC

1879 *16 aprilie.* S-a născut, în comuna Dideşti, judeţul Teleorman, Grigore Pişculescu, cel ce va fi cunoscut în literatură sub numele de Gala Galaction.

În comuna Dideşti, situată la confluenţa pîrîului Tecuciu cu rîul Vedea, în apropiere de Roşiorii de Vede, fusese un schit de călugări, care s-a destrămat în urma aplicării legii secularizării averilor mînăstireşti, din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza. Spre sfîrşitul secolului al XIX-lea, numărul restrîns al locuitorilor comunei era alcătuit din ţăranii sălăşluiţi pe lîngă zidurile schitului, precum şi din cele peste cincizeci de familii de ţigani foşti robi pe moşia călugărilor. Aşa cum aflăm din unele articole-confesiuni ale lui Gala Galaction, şi mai ales din ampla *Mărturisire literară* publicată în *Revista Fundaţiilor Regale* din septembrie 1942, în timpul copilăriei sale se mai păstrau destule vestigii ale schitului de odinioară. Curtea conacului, în care viitorul scriitor şi-a petrecut primii ani ai vieţii, era chiar vechea gospodărie călugărească, iar fostele chilii deveniseră atenanse şi magazii de cereale. Dar peste toate acestea plutea încă atmosfera monahală, în unele practici şi denumiri uzuale, în amintirile colportate oral mai ales de foştii robi, atmosferă care se răsfrînge şi în sensibilitatea micului Grigore, la vîrsta fragedă a primelor senzaţii, modelîndu-i anumite înclinaţii sufleteşti, care, printr-o acumulare succesivă, îl vor determina, mai tîrziu, să devină el însuşi un slujitor al altarului.

Tatăl său, Nicolae Pişculescu, era arendaşul moşiei Dideşti. Originar din Gura Ialomiţei, avusese o tinereţe aventuroasă, pusă însă sub semnul chiverniselii. Pînă să devină arendaş al moşiei Dideşti, călătorise mult, întreprinzînd afaceri rentabile, atît în cuprinsul ţării cît şi

peste fruntariile ei, în Orient și în toată Peninsula Balcanică. Era o fire exuberantă, un voluptos, punînd adesea la cale libațiuni zgomotoase și prelungite. În arendașul Nicolache Piua-Petri, zugrăvit în romanul *Papucii lui Mahmud*, Gala Galaction a sintetizat multe din trăsăturile tatălui său, după cum notează în articolul *Lăutarii din copilărie*, apărut în revista *Muzică și poezie*, nr. 2, din decembrie 1935 : „Tatăl meu se numește, în *Papucii lui Mahmud :* Nicolache Piua-Petri. Am spus acolo cîtă patimă exagerată, cîtă generozitate risipitoare, pentru țigani și pentru muzica lor, cîtă vrajă aducătoare de primejdii turna în sufletu-i vioara cu patru coarde."

În perioada incipientă a formării sale morale și spirituale, viitorul prozator deprinde, prin intermediul tatălui, și dragostea pentru lectură. „Tata — spune Galaction — avea, în lada cea mare, un teanc de romane, unele cu literă amestecată, cirilică și latină, altele numai cu literă latină... Cînd contabilul moșiei — care cetea frumos — cetea tatei, din aceste cărți, în serile de iarnă, eram îngăduit și eu să stau și să ascult... Cînd izbuteam să pun mîna pe cartea uitată pe masă, ceteam eu însumi" *(Mărturisire literară*, loc. cit.). Înclinația ulterioară spre literatură și îndeosebi vocația de povestitor a lui Gala Galaction se pare că provin tot de la tatăl său. În călătoriile întreprinse în anii tinereții, N. Pișculescu învățase bine limbile greacă și turcă, se hrănise din fabulosul folclorului oriental, ascultase și înregistrase multe legende autohtone, pe care le povestea copiilor săi cu un savuros meșteșug. „Cîteva din poveștile tatei stau la temelia nuvelelor mele : *Moara lui Călifar, Andrei Hoțul, În pădurea Cotoșmanei, Mustafa efendi ajunge Macarie monahul*", precizează scriitorul.

Mama scriitorului — pe nume Chiriachia — era fiica proistosului Constantin Ostreanu, parohul bisericii Sf. Teodor din Roșiorii de Vede. Știa și ea, de asemenea, o seamă de legende și întîmplări petrecute în locurile natale, în ținutul Teleormanului, pe care le depăna adesea în fața primului ei copil. Așa cum ne informează prozatorul, poveștile Teleormanului au fost transpuse artistic în nuvelele *Lîngă apa Vodislavei, La Vulturi !, Zile și necazuri din Zaveră* și în romanul *Papucii lui Mahmud.*

1886—1888 A urmat primele două clase primare în comuna natală.
1888, toamna. N. Pișculescu își înscrie fiul în clasa a treia primară la o școală din Roșiorii de Vede.

1890 După ce absolvă clasa a patra primară la Roșiorii de Vede, Gala Galaction devine, în toamna aceluiași an, elev în clasa întîi la Liceul „Sf. Sava" din București. Și fie că nu avea rude mai apropiate în capitală, fie din dorința de a-l ști supravegheat și îndrumat cu mai multă atenție, N. Pișculescu își instalează copilul la internatul acestui liceu, ca solvent.

1892 Își sfîrșește viața N. Pișculescu, tatăl scriitorului.

1894 Ca elev, Gala Galaction era un cititor pasionat al revistei *Viața*, de sub conducerea lui A. Vlahuță, și de aceea și-a trimis aici, spre publicare, întîia sa încercare literară. În articolul *Scrie-ne ceva despre Vlahuță*, apărut în *Flacăra* din 8 martie 1914, Gala Galaction mărturisea că „revista *Viața* și îndeosebi proza lui Alexandru Vlahuță a fost soarele de primăvară care a făcut să înmugurească visurile și încercările mele literare... Cine ar sta să răsfoiască revista aceasta, mama tuturor *Vieților* cari au apărut de douăzeci de ani încoace, ar găsi în *Corespondența* nu mai știu cărui număr, acest răspuns: «D-lui Dadu. Loco. Mai încercați, evitați epitetele de prisos». Acest Dadu (dacă nu cumva ați și înțeles din povața, prost urmată, ce mi se dădea acum douăzeci de ani) sînt eu, amicul și colaboratorul dvs." Într-adevăr, i s-a dat acest răspuns în numărul din 20 martie 1894.

1895 Rămasă văduvă, mama scriitorului părăsește comuna Dideşti și se stabilește în București, cu restul familiei, într-o căsuță modestă pe strada Semicercului nr. 3, aflată pe locul unde astăzi se întinde curtea școlii de lîngă biserica Sfinții Voievozi, limitrofă cu calea Griviței.

Viitorul scriitor părăsește internatul Liceului „Sf. Sava", locuind mai departe cu familia sa.

În această perioadă ia contact cu mișcarea socialistă, devenind un admirator entuziast al lui C. Dobrogeanu-Gherea, participînd la întrunirile muncitorești din sala „Sotir".

1896 După modelul Fraților Goncourt, începe să redacteze un jurnal intim, precizînd, în *Mărturisirea literară* citată: „Mă străduiam, în acest jurnal, să privesc lucrurile, operele de artă și pe oameni, așa ca Frații Goncourt. Căutam să fiu, în notațiile mele, amănunțit, revelatoriu, ascuțit, original!... precum erau Frații Goncourt, în notațiile lor." Intențiile inițiale se estompează însă după cîtva timp, deviază pe poteci lăturalnice. Fiind prieten bun și coleg cu I. G. Duca, fecior de boier, frecventator asiduu al balurilor, al curselor de cai și al cluburilor din *high-life*-ul bucureștean, Galaction recoltează de la acesta toate cancanurile lumii în care se învîrtea, consemnîndu-le „cu exactitate, cu patimă" în jurnalul său intim. După doi ani, în 1898, își dă însă seama că paginile jurnalului nu erau ceea ce trebuiau să fie, conținînd lucruri neesențiale, nesemnificative. Și atunci, într-un moment de autocontrol, aruncă în foc tot ceea ce redactase, inaugurînd un alt jurnal, cu o altă viziune și pe alte coordonate, după pilda Fraților Goncourt, jurnal pe care l-a întreținut pînă la sfîrșitul vieții sale.

În timpul studiilor liceale la „Sf. Sava", Gala Galaction întemeiază o trainică și frumoasă prietenie cu Tudor Arghezi, N. D. Cocea și V. Demetrius. Pe Tudor Arghezi, pe atunci elevul Ion N. Theodorescu, care iscălea Ion Theo, Gala Galaction l-a cunoscut în cenaclul lui Alexandru Macedonski, din strada Povernei. Momentul întîlnirii și împrietenirii lor a avut intensitatea unei adevărate revelații, a rămas memorabil, fiind astfel evocat de Gala Galaction în articolul *Despre Tudor Arghezi*, apărut în *Jurnalul de dimineață* din 15 august 1945: „Așadar, ne-am cunoscut în salonul lui Alexandru Macedonski, într-o seară de iunie. După ce am ieșit din casa maestrului, am făcut împreună o plimbare mai lungă și am ajuns sub teii, toți în floare, de la Șosea... El citise nu știu ce despre muzica lui Wagner și-mi spunea ideile lui într-un fel timbrat și indiscutabil. Băiețandrul ăsta era o energie originală și un hotar sufletesc apărat cu vehemență... Am fost prieteni definitivi, din seara aceea."

Prietenia cu Tudor Arghezi, N. D. Cocea și V. Demetrius s-a sudat apoi în cadrul însuflețitelor reuniuni literare care se țineau cu regularitate în locuința lui Gala Galaction de pe strada Semicercului nr. 3. La aceste reuniuni mai participau și cîțiva elevi cu preocupări literare

și artistice, ca Mihail Pașcanu, Charles Drouhet, D. Caracostea, Iuliu Dragomirescu, I. G. Duca, viitorul actor Alexandru Radovici, alcătuind un conclav plin de energie și exuberanță tinerească. Ambianța acelor reuniuni a fost pe larg evocată de Gala Galaction în romanul *La răspîntie de veacuri.*

Gala Galaction se simțea atît de intim apropiat sufletește de Tudor Arghezi, încît, la un moment dat, n-a mai putut suporta bariera unei clase, care îi despărțea. Fiind cu un an mai mare, Galaction se decide, în 1896, să nu mai învețe nimic, ca să rămînă repetent și astfel să devină coleg cu bunul său prieten și tovarăș de aspirații literare. Într-un interviu acordat lui Ion Călugăru, apărut în revista *Integral*, nr. 3, din 1 mai 1925, Gala Galaction declara: „Am rămas repetent — acum 29 de ani — de dragul lui Arghezi".

Gala Galaction editează, la poligraf, împreună cu alți colegi de liceu, revista *Zig-Zag*, recenzată elogios în ziarul *Adevărul* din 8 mai 1896. Sub semnătura Grigore Pișculescu, publică aici un articol despre Alexandru Macedonski, care-i atrage stima poetului. Articolul e reprodus de acesta în *Liga ortodoxă* din 10 noiembrie 1896. Mai înainte însă de reproducerea acestui articol, Gala Galaction se bucură de generozitatea lui Al. Macedonski, care-i publică prima sa scriere, în *Liga ortodoxă*, nr. 24, din 18 august 1896, articolul *Dintr-un carnet*, iscălit cu numele prescurtat Grigore Pisc, articol prilejuit de moartea lui Traian Demetrescu.

Adevăratul debut literar al lui Gala Galaction: schița *Pe terasă*, în *Adevărul ilustrat* din 7 octombrie 1896, semnată cu numele adevărat Grigore Pișculescu.

În colaborare cu colegul și prietenul său Mihail Pașcanu scrie poezia *Tablou uitat*, care apare în *Liga ortodoxă* din 27 octombrie 1896.

Publică o a doua schiță, intitulată *Harpistul Dionis*, în *Adevărul ilustrat* din 9 decembrie 1896.

1897 Îi apar poeziile *Aurora mistică*, în ziarul *Aurora* din Roșiorii de Vede, nr. 113, din 3 august 1897, și *Pe lyră*, în *Revista modernă*, nr. 2—4, din 1 septembrie 1897, ambele semnate Grigore Pișculescu.

1898 În luna februarie sosește la București Sar (Joséphin) Péladan, ca invitat al lui Al. Bogdan-Pitești, conducătorul revistei și societății „Ileana". Scriitorul francez izbutise să creeze în jurul său o atmosferă mistică, se erija în mag, regizîndu-și ieșirile spectaculoase în public, gesturile stranii, vestimentația exotică, stropită cu persistente parfumuri și balsamuri orientale. În catedrala „Sf. Iosif", de lîngă Liceul „Sf. Sava", Gala Galaction îl observă „cum stătea în bancă, la o sfîntă liturghie, și cum urmărea, adîncit și cucernic, evoluția divinului serviciu" (*Mărturisire literară*, loc. cit.). Atitudinea lui Sar Péladan îl tulbură. Mai tîrziu își va da seama că poetul mistico-simbolist „oscila între proroc și șarlatan", dar acum îl fascinează, îl subjugă, îl atrage pe drumul cuceriniei creștine. Tînărul prozator cade într-un asemenea extaz de moment, încît, după ce Sar Péladan ține o conferință la Ateneul Român, îmbrăcat în costum indian și parfumat cu mosc, îl întîmpină afară, pe trepte, se prosternă în fața lui și-i înmînează o odă-scrisoare, în care-i spunea, printre altele : „Fii pricina binecuvîntată a creștinești noastre mîntuiri !" Întîlnirea cu Sar Péladan a avut urmări serioase, declanșînd înclinațiile religioase din gîndirea și sensibilitatea lui Gala Galaction, după cum însuși declara în *Mărturisirea literară* : „Ivirea lui Sar Péladan (oricît s-ar mira fiii acestui veac) a fost, pentru mine, cel dintîi eveniment, dintr-o serie de evenimente providențiale".

Gala Galaction nu-și poate însă reprima dintr-o dată senzațiile, pasiunile și elanurile tinereții, nu-și poate anihila pe moment trăirile pur omenești. Concludentă, în acest sens, este prefața pe care o scrie la romanul *Poet-Poetă* al lui N. D. Cocea, apărut sub pseudonimul Nelly, în 1898. În finalul prefeței, cel ce încă semna Grigore Pișculescu, își cenzurează entuziasmul dionysiac și proclamă un serafism caracteristic convingerilor religioase care începuseră să-l absoarbă. În dezacord cu modul în care Ersilia, eroina romanului, își sfîrșește viața, prin sinucidere, viitorul preot Gala Galaction scria : „Estetismului perfect al nemișcării de totdeauna, eu i-aș fi desfășurat neagra eleganță a doliului și cilindrii fini ai făcliilor ; pe repaosul întronat de catafalc aș fi secerat un lan de flori albe ; iar în mîinile de agată palidă, împreunate deasupra inimii atît de greu frînte, aș fi încleștat Crucea săpată cu Dumnezeiască Răstignire".

În vara anului 1898, Gala Galaction trăiește un eveniment care, după propria-i mărturisire, avea să hotărască definitiv drumul vieții sale. Mergînd la Mînăstirea Agapia, împreună cu N. D. Cocea, cunoaște aici pe vara acestuia, Zoe Marcoci, care era soră în „ascultare", adică în faza preliminară intrării în monahie. Mai presus de legile și interdicțiile canonice, între tînărul vizitator al mînăstirii și aceea care se pregătea să devină călugăriță se înfiripă o suavă idilă. Sora Zoe era cu 12 ani mai în vîrstă decît cel ce venise să-i tulbure gîndurile și pacea vieții monahale. Născută la 1 mai 1867, din tainica legătură a maicii Elipidia Cocea cu călugărul Marcoci, Zoe trăise tot timpul numai între chiliile mînăstirii. Mai mult decît prin oricare din grațiile ei naturale, îl subjugă pe Gala Galaction prin puritate sufletească, prin devoțiune și pietate creștină. De aceea, timp de cîțiva ani, pînă se vor căsători, idila lor se consumă în plan strict spiritual, într-un necontenit și dramatic schimb de confesiuni, fiecare în parte trecînd prin învolburate confruntări lăuntrice. În jurnalul intim al scriitorului, aceste momente sunt consemnate detaliat în pagini de mare frumusețe literară. Evident, și Gala Galaction și sora Zoe se aflau într-o stare sufletească de grea cumpănă. În cele din urmă ajung la un deznodămînt care înseamnă și biruință și înfrîngere, la o convertire reciprocă. Sora Zoe renunță la monahie, dar își compensează dezerțiunea prin înrîurirea puternică pe care o exercită asupra lui Galaction, hotărîndu-l să păsească definitiv pe drumul vieții religioase. Tot astfel, Galaction se dedică irevocabil dogmelor și preceptelor creștine, dar aceea care i-a adresat irezistibila chemare îi va deveni, în ordine lumească, soție. Într-un interviu acordat lui Ioan Massoff, în *Rampa* din 10 octombrie 1932, Gala Galaction mărturisea: „La vîrsta de 19 ani am avut norocul să întîlnesc pe ființa excepțională care era să fie soția mea de mai tîrziu și a cărei pietate și curățenie sufletească fără pereche erau să înrîurească, definitiv, asupra hotărîrilor și asupra pașilor mei în viață".

Absolvind Liceul „Sf. Sava", în vara anului 1898, Gala Galaction se înscrie, în toamna aceluiași an, la Facultatea de Litere și Filosofie din București. În primul an de studenție, criza sa sufletească se prelungește însă și se adîncește tot mai mult. Convertirea religioasă, în urma întîl-

nirii cu sora Zoe, căreia îi trimite, la Agapia, lungi și mistuitoare epistole, transcrise întocmai în *Jurnalul* său intim, devine tot mai persuasivă, mai obsedantă. Nici chiar îndeletnicirile și aspirațiile sale literare nu izbutesc să-l rețină la facultatea cea mai prielnică dezvoltării lor. În articolul *Seria a doua*, publicat în *Dimineața* din 4 mai 1931, declara: „Anul școlar, voi să zic universitar, 1898—1899 a fost în viața mea sufletească un an de mari revizuiri și de neașteptate noi orientări. Am urmat puține cursuri și mi se pare că în afară de îndatoririle regulamentare."

Singura revistă care îi atrage interesul și dorința de colaborare este eleganta *Literatură și artă română* a lui N. Petrașcu. Acesta îl solicită să rezume, în paginile revistei, cursurile de filosofie ținute de Titu Maiorescu și C. Dimitrescu-Iași. La început răspunde acestei măgulitoare invitații cu promptitudine și cu o reală competență. Sub pseudonimul Yang publică, în *Literatură și artă română* din 25 noiembrie 1898, rezumatul cursului de „Istoria filosofiei antice", ținut de C. Dimitrescu-Iași. Tot sub pseudonimul Yang, în numărul din 25 decembrie 1898 publică rezumatul cursului de „Istoria filosofiei moderne" al lui Titu Maiorescu, rezumat pe care îl va introduce, mai tîrziu, în romanul *La răspîntie de veacuri*, în capitolul inițial, în care descrie atmosfera studențească de la prelegerile ilustrului critic literar. Curînd însă, Gala Galaction renunță la această frumoasă îndeletnicire. El refuză să mai rezume cursurile lui C. Dimitrescu-Iași deoarece nu mai corespundeau convingerilor sale intime, de esență religioasă. În articolul *Seria a doua*, menționat mai sus, preciza: „C. Dimitrescu-Iași era francamente un ateu și contactul spiritual cu acest om mi se părea, în acele zile, o reală durere".

1899 La începutul acestui an, criza sufletească a lui Gala Galaction capătă asemenea proporții încît îl îndepărtează de la cursurile de filosofie ateistă. Cînd N. Petrașcu insistă să-i mai trimită, pentru revistă, rezumatele acestor cursuri, îi răspunde franc: „N-am mai călcat în sala prelegerilor de filosofie de la Paște... Eu am rumpt, pentru totdeauna, cu trecutul meu, cu toată filosofia timpului, cu toate ideile pe cari (nu atît anul trecut, cît în ceilalți ani) le-aș fi primit, entuziasmat, de la catedra de filosofie" (cf. I. E.

Torouțiu, *Studii și documente literare*, București, Bucovina, 1939, vol. VI, p. 361).

Lui N. Petrașcu îi trimite, în schimb, un articol despre Iulia Hasdeu, care apare în *Literatură și artă română* din 25 noiembrie 1899, sub semnătura Grigore Pișculescu. Finalul articolului reflectă extazul religios al autorului, conține doar rugăciunea studentului care se pregătea să evadeze de la Facultatea de Litere și Filosofie și să se consacre studiilor teologice: „Doamne, vezi pe cel nevrednic și prea slab; cugetului meu — pasăre ostenită și pribeagă — întinde-i ramura cea verde a Fericitei ei Credințe; primește în pacea Ta cea negrăită sufletul ce ți se frînge, Doamne! Topește pămîntul simțirii mele în isopul îndurării Tale. Fă din inima mea cădelniță de aur Templului Tău și din simțirea ei mireasmă de tămîie Slavei Tale."

În toamna anului 1899 Gala Galaction părăsește Facultatea de Litere și Filosofie și se înscrie la Facultatea de Teologie.

În aceeași vreme, bunul său prieten Tudor Arghezi se retrage la Mînăstirea Cernica, îmbrăcînd rasa monahală, pentru o perioadă de cîțiva ani. În confesiunea *La Facultatea Teologică din București*, apărută în *Dimineața* din 22 mai 1931, Gala Galaction preciza: „Porneam pe o cale nouă, nu din greșeală, nici din pripeală, ci după lungi cercetări în inima proprie și în inima unui amic intim. Și fapt este că acest prieten — azi idolul entuziasmelor literare românești — a îmbrăcat haina călugărească, în Mînăstirea Cernica, în aceeași toamnă în care eu m-am înscris student la teologie."

1902 În perioada studiilor la Facultatea de Teologie, Gala Galaction nu se reîntoarce decît o singură dată la vechile-i aspirații și îndeletniciri literare, scriind și publicînd nuvela *Moara lui Călifar* în *Literatură și artă română* din 25 martie 1902.

1903 Pînă la terminarea Facultății de Teologie, Gala Galaction nu are decît preocupări de studiu.

17 aprilie. Se căsătorește cu sora Zoe, care părăsește mînăstirea.

La scurt timp după căsătorie, cel ce semna încă Grigore Pișculescu își trece examenul de licență în teologie cu teza

Minunea din drumul Damascului, pe care o tipărește și în broșură aparte, în același an. Așa cum ne informează în articolul *Orașele amintirii*, apărut în *Dimineața* din 28 noiembrie 1932, teza sa de licență „a încălzit inima cîtorva oameni cumsecade", dar mai mult „a trezit bănuielile și gelozia familiei teologice" și „a provocat baricade pe Colina Metropolitană".

Spre sfîrșitul anului 1903, Gala Galaction pleacă la Universitatea din Cernăuți, pentru a-și pregăti doctoratul în teologie. Această nouă perioadă a vieții sale este un adevărat calvar, pe care singur și l-a impus. Ani în șir își poartă crucea spre Golgota consacrării teologice, cu o voință neclintită, cu remușcări devorante, fără să cedeze în fața necontenitelor zbateri lăuntrice și privațiuni materiale. În evocarea *Întîiul Paște petrecut în Bucovina*, publicat în *Dimineața* din 16 aprilie 1933, își amintea: „Plecasem acolo într-o iarnă crîncenă, slab la îmbrăcăminte, slab la pungă și mînat numai de gînduri romantico-teologice... Dacă aș fi fost eu singur, situația n-ar fi avut nimic extraordinar — cîți studenți nu se duc, cîntînd, măcar că viforul le suflă în față! Dar eram căsătorit și neprevederea mea și lipsa mea de bun-simț în viață au început de atunci să-mi recolteze spini și pălămidă."

1904 Pregătirea doctoratului la Cernăuți îl sustrage, în mare măsură și pentru mult timp, de la preocupările literare. Dacă uneori iese din obscuritate, aceasta se datorește în primul rînd vechilor și bunilor săi prieteni, care nu-l uită, care-l recheamă, dintr-un frumos spirit de solidaritate și încredere reciprocă, să cucerească împreună un loc al lor, bine precizat, în republica literelor. Un asemenea fericit prilej se ivește în 1904, cînd Tudor Arghezi și V. Demetrius scot revista *Linia dreaptă*, la București. Răspunzînd gestului de confrăție literară al bunilor săi prieteni, cel ce-și chinuia zilele la Cernăuți, pregătind doctoratul în teologie, trimite mai întîi nuvela *Îl osîndesc jurații?*, care apare chiar în primul număr al *Liniei drepte*, din 15 aprilie 1904. El semnează acum, pentru prima dată, cu pseudonimul Gala Galaction, care-l consacră în literatura română. Nuvela a fost retipărită ulterior, cu titlul *Gheorghe Cătălina*, în *Almanahul „Adevărul" și „Dimineața" pe 1912*. Cea de a doua bucată publicată în *Linia dreaptă*, din 1 iunie 1904, se intitula *Scrisori către Simfo-*

roza, fiind expresia evlaviei creștine a scriitorului, a idealității sale religioase.

1905 *26 octombrie.* Îi scrie lui N. Petrașcu, informîndu-l că a plănuit un volum de treizeci de *Scrisori către Simforoza,* al căror scop este să explice „credința în Christos, pusă cu încredere și cu bravură, nu numai în lumina, dar chiar în focul celor mai emancipate idei de astăzi" (I. E. Torouțiu, *op. cit.,* vol. VI, p. 364). Primele șapte *Scrisori către Simforoza* apar în *Literatură și artă română* din 25 februarie, 25 mai și 25 septembrie 1905.

1906 Publică nuvela *Adamova,* în *Revista idealistă,* nr. 9, din septembrie 1906.

1907 În *Revista idealistă,* nr. 2, din februarie 1907, îi apare nuvela *Copca-Rădvanului,* iar în ziarul *Viitorul,* din 18 noiembrie 1907, schița *Soleima.*

1908 Publică o continuare a nuvelei *Adamova,* cu titlul *Un testament,* în *Revista idealistă,* nr. 11—12, din noiembrie-decembrie 1908.

1909 Gala Galaction obține titlul de doctor în teologie. Este numit defensor ecleziastic, un fel de procuror bisericesc, pentru Episcopia Olteniei și a Curții de Argeș. În această calitate avea misiunea să cerceteze și să ancheteze la fața locului, singur, sau, cînd era cazul, împreună cu organele judiciare oficiale, diferitele abateri săvîrșite de fețele bisericești din cuprinsul episcopiei. Funcția de defensor ecleziastic a jucat un rol deosebit de important în evoluția destinului scriitoricesc al lui Gala Galaction. Peregrinînd prin cele două mari regiuni, de la o localitate la alta, poposind prin sate de munte sau de cîmpie, anchetînd numeroase cazuri, Gala Galaction redescoperă pulsația reală a vieții, cunoaște diferite categorii de oameni, cu dramele, zbuciumările, bucuriile și năzuințele lor specifice, își umple sufletul, iarăși, de farmecul naturii. „Această slujbă a mea care mă îndatora să străbat țara în lung și în lat, să mă reîntîlnesc cu holdele din copilărie, să urc plaiurile Mehedințului, să înnoptez lîngă Olt, lîngă Jiu și lîngă Dunăre, să răzbat pădurile Argeșului și ale Vîlcei, a făcut să izbucnească, în inima mea, de sub frunzele scuturate a zece-

ani de teologie, pare că un popor năvalnic de ghiocei și de viorele", declara în *Mărturisire literară.*

1910 Asemenea unui rîu care stă ascuns printre straturile geologice ale munților și care răzbește dintr-o dată la suprafață, curgînd năvalnic, tot astfel și Gala Galaction erupe imprevizibil, la începutul anului 1910, stimulat și sprijinit efectiv de N. D. Cocea. Revista *Viața socială*, înființată și condusă de bunul său prieten, al cărei prin număr a apărut în februarie 1910, este albia prin care talentul lui Gala Galaction se revarsă, binefăcător, în cîmpia prozei românești din primele decenii ale acestui secol. Într-un interviu acordat lui L. Leoneanu, în *Adevărul literar și artistic* din 29 septembrie 1929, Gala Galaction declara: „Socotesc că Cocea a avut un rol determinant în viața mea și în manifestarea mea literară. El este cel ce mi-a dat brînci în coloanele revistei *Viața socială* din care aveam să ies un scriitor militant." Număr după număr, Gala Galaction onorează revista cu nuvele și povestiri de superioare valențe artistice, scrieri care au alcătuit fondul de aur al întregii sale opere. În cuprinsul anilor 1910—1911 publică în *Viața socială* nuvele ca *De la noi, la Cladova, În pădurea Cotoșmanei, Gloria Constantini, Dionis Grecoteiul, Lîngă apa Vodislavei, Andrei Hoțul, Viteazul Jap.* Tot aici retipărește *Moara lui Călifar, Adamova* și *Copca-Rădvanului.*

1911 Cu un articol despre poeziile lui Cincinat Pavelescu, apărut în *Viața românească*, nr. 8, din august 1911, își începe o îndelungată colaborare la revista ieșeană.

1912 Devine colaborator al revistelor *Flacăra, Rampa, Teatrul.*

1913 Publică diferite articole în ziarul *Înfrățirea.*

1914 Apare cel dintîi volum de schițe și nuvele, *Bisericuța din Răzoare,* în Editura „Vieții românești", la Iași.

Tipărește o succintă biografie a lui Eminescu, în Editura „Flacăra", la București.

1915 Momentul cel mai important al acestei perioade îl constituie prezența sa, alături de Tudor Arghezi, la conducerea revistei *Cronica,* pe care o editează împreună, cu începere

de la 12 februarie 1915 și pînă la 7 februarie 1916. Deși structural deosebiți ca temperament, convingeri intime și preocupări estetice, cei doi vechi prieteni se conciliau admirabil, se respectau reciproc, rămînînd fiecare cu individualitatea lui, dar bine înțeleși asupra faptului că ceea ce gîndeau și simțeau trebuia spus cu sinceritate, cu franchețe, în cea mai desăvîrșită formă de artă. Conlucrarea lui Gala Galaction cu Tudor Arghezi putea provoca nedumeriri. Nuvelistul, defensor ecleziastic, profesa o literatură fundamental lirică, contemplativă și interiorizată. Poetul ex-ierodiacon, de o totală independență, își crease faima, prin gazetele *Facla* și *Seara*, de virulent și temut pamfletar. Pentru a preîntîmpina și spulbera orice reproșuri, Gala Galaction publică, în cel de al doilea număr al *Cronicii*, articolul *Amicul meu Tudor Arghezi*, în care spunea : „Ne înfățișăm astăzi, alături, în fruntea revistei *Cronica*. Tovărășia aceasta va părea unora curioasă. Unii cititori ai lui Arghezi vor găsi că paginile mele miros prea mult a biserică. Unii cititori ai mei vor găsi că nu-mi stă bine alături de Arghezi. Și unii și alții, de vor avea bunăvoință, se vor dumiri curînd. Nu e vorba să împăcăm ori să ametim apucăturile și convingerile noastre. Sîntem prea sinceri ca să ne amăgim cu o așa iluzie. Rămînem fiecare cum sîntem. Tovărășia noastră joacă pe o singură țiitină : să spunem din toată inima și cît mai frumos ceea ce gîndim."

Prin paginile revistei *Cronica*, atît Gala Galaction cît și Tudor Arghezi pledau pentru neutralitatea României, pentru neangajarea țării în primul război mondial. Totuși, în anumite articole ale sale, întrebîndu-se la ce tabără ar trebui să adere România, dacă va intra în război, Gala Galaction stătea în cumpănă, înclinînd să creadă că ar fi favorabilă alianța cu Germania. Opinia sa personală, inofensivă în fond, dar oarecum distonantă în atmosfera generală, a fost greșit înțeleasă și mult exagerată de către unii confrați de literatură, care l-au atacat public, cu violență, etichetîndu-l drept „vîndut nemților". Atacul l-a inițiat E. Lovinescu, printr-un articol publicat în *Rampa*. Contestat în cea mai de preț facultate a ființei sale, Gala Galaction nu întîrzie să se disculpe, prin articolul *Vulpea și strugurii sau dl. Lovinescu moralist*, apărut în *Cronica*, nr. 41, din 22 noiembrie 1915, în care spunea : „Sînt vîndut nemților și eu ! Pe ce ? Firește, pe parale. Dar

dl. Lovinescu știe că am, de vreo șapte ani, o funcție publică de oarecare importanță. Averea, onoarea și liniștea multor familii sînt în mîna și la discrețiunea mea. Mă cunoaște preotimea din țara românească. Să caute dl. Lovinescu pe preotul care să fie în stare să afirme că i-am luat un ban de o para, traficînd puterea mea și nevoile lui! Dl. Lovinescu știe, ori poate s-o afle, că sînt zilnic căutat de fel de fel de solicitatori — unii drepți, alții strîmbi, unii nevoiași și sinceri, alții prefăcuți și lacomi... Să cerceteze dl. Lovinescu în dreapta și în stînga, cine a venit la mine să mă roage ceva și a plătit, măcar cu un pahar de bere, concursul solicitat! Vîndut nemților! Dar puteam să găsesc bani, cu găvanul, în preajma mea, sub perna mea, la picioarele mele, numai să fi voit să bat din picior, să iasă bani! Ce era să caut după ei tocmai la legația germană?"

Primește Premiul Academiei Române pentru volumul *Bisericuța din Răzoare*, în urma raportului prezentat de Barbu Delavrancea.

1916 Publică cel de al doilea volum de nuvele și schițe, *Clopotele din Mînăstirea Neamțu*, în Editura „Facla", din București.

Tipărește volumul *La țărmul mării*, în Editura H. Steinberg, din București.

1918 *4 octombrie.* Apare primul număr din revista *Spicul*, editată și condusă de Gala Galaction. Își încetează însă apariția după cel de al doilea număr, din lipsă de fonduri.

Începînd din noiembrie 1918, publică, în revista *Cartea vremii*, primele cinci capitole din romanul *Margo*, care însă nu-l mai continuă.

1919 După primul război mondial, Gala Galaction a fost acuzat din nou, mai virulent, de filogermanism, de pactizare cu armatele ocupante. Capetele de acuzare constau în faptul că, în timpul ocupației germane, a rămas în București și că el ar fi autorul manifestului demobilizator aruncat în spatele frontului românesc din Moldova. Consemnările din *Jurnal* (vol. II, p. 36—42), a căror probitate etică nu poate fi pusă la îndoială, sunt însă pe deplin edificatoare, demonstrează că Gala Galaction a fost infinit depărtat de orice colaborationism cu ocupanții germani. Deși a rămas

în București în timpul ocupației, datorită în primul rînd greutăților impuse de familia sa compusă din patru copii mici, Gala Galaction nu a simpatizat cîtuși de puțin cu armatele germane, fiind permanent însuflețit de un cald patriotism, de înaltă satisfacție morală pentru biruințele ostașilor români.

În urma acuzațiilor care i s-au adus, deși neîntemeiate, Gala Galaction a fost înlăturat din funcția de defensor ecleziastic, rămînînd realmente fără nici o posibilitate materială de a-și întreține familia, ceea ce-l determina să scrie în presă necontenit, cu eforturi epuizante, fapt care l-a sustras, o perioadă de timp, de la îndeletnicirile sale creatoare. Devine un colaborator permanent al ziarelor *Socialismul, Chemarea, Lumea nouă, Cuvîntul liber, Avîntul, Luptătorul,* în anii următori rămînînd la fel de credincios publicațiilor cu caracter democratic.

O parte din articolele publicate în presa socialistă și democrată le reunește în volumul intitulat *O lume nouă.*

1920 Apare volumul *Răboji pe bradul verde,* în Editura „Vieții românești", la Iași.

Începînd din acest an, se dedică unei vaste și migăloase munci de traducere a *Bibliei,* întreprindere grea, care va dura aproape două decenii, și al cărei important rezultat va fi, întîi de toate, crearea unui adevărat monument de limbă românească.

1922 În toamna acestui an, la vîrsta de 43 de ani, Gala Galaction ia hotărîrea de a intra în cinul clerical. La 20 septembrie a fost uns diacon, iar la 21 septembrie a fost hirotonit preot.

Începe să colaboreze la *Dimineața.*

1924 Tipărește volumul *Toamne de odinioară,* la București, în Editura „Adevărul".

Colaborează la *Lumea.*

1926 Îi apar două exegeze teologice, *Cartea creștinului ortodox sau meditare la rugăciunea Domnească* și *Piatra din capul unghiului.*

16 aprilie. Pornește spre Ierusalim, din Constanța, pe vaporul românesc „Dacia". Trece prin Bosfor, prin fața Stambulului, străbate Marea Marmara, intră apoi în Marea Mediterană și face primul popas la Haifa. De

aici se îndreaptă spre Iafa, apoi ajunge la Tel-Aviv. În sfîrșit, atinge ținta supremă, Ierusalimul. După aceea face o incursiune în Betania, pînă la Marea Moartă, și se înapoiază iarăși la Haifa. La scurt timp după reîntoarcerea în țară își așterne impresiile de călătorie într-o suită de foiletoane, pe care le publică în *Dimineața* cu începere din 28 iulie 1926. Abia peste cîțiva ani, în 1930, le reunește în volumul *În pămîntul făgăduinței.*

Toamna, devine profesor la Facultatea de Teologie din Chișinău, la catedra de Exegeza *Noului Testament*, misiune pe care o va îndeplini timp de paisprezece ani, pînă în 1940, cînd Basarabia a fost răpită de imperiul bolșevic.

1927 Colaborează la *Sinteza* și *Cugetul liber.*

Apare *Noul Testament*, în traducerea lui Gala Galaction. Unul dintre cei mai competenți filologi, J. Byck, în articolul *În jurul Sfintelor Scripturi*, apărut în *Adevărul literar și artistic* din 4 ianuarie 1931, preciza: „Pînă la traducerea *Noului Testament* de către Gala Galaction și a *Psalmilor*, de către același în colaborare cu pr. Vasile Radu, noi nu am avut texte biblice într-o românească modernă și literară".

1929 Tipărește volumul de schițe și nuvele *Caligraful Terțiu*, în București, la Editura „Cultura națională".

În acest an, cînd lui Gala Galaction i se anulează în mod arbitrar premiul pentru proză, acordat de un juriu format din scriitori de frunte, ca Mihail Sadoveanu și Octavian Goga, indignarea lui Tudor Arghezi nu mai cunoaște margini, revărsîndu-se într-un pamflet apărut în *Bilete de papagal* din 3 iulie 1929, în care califica această măsură abuzivă a oficialității vremii drept un „fenomen de sălbăticie", „fenomen monstruos și bastard în ritmul sufletesc al poporului nostru".

1930 Vede lumina tiparului cel dintîi roman al lui Gala Galaction, *Roxana*, la București, în Editura „Națională".

1932 Publică cel de al doilea roman, *Papucii lui Mahmud*, în București, la Editura „Adevărul".

1933 În primăvara acestui an întreprinde o călătorie la Muntele Athos, din Grecia, cu scopul de a vizita mînăstirile orto-

doxe de aici. Impresiile de călătorie le publică în *Dimineața*, începînd din 9 iunie, cu intermitențe, pînă la 9 octombrie 1933, reunindu-le abia în 1942, ca anexă la volumul *În grădinile Sf. Antonie*.

Îi apare romanul *Doctorul Taifun*, în București, la Editura „Cultura națională."

1935 E prezent cu cel de al patrulea roman, *La răspîntie de veacuri*, în două volume, în Editura „Cultura națională".

I se acordă Premiul Național pentru proză.

1936 Participă la un concurs literar internațional, organizat la Roma, cu tema „Pitorescul Italiei". La acest concurs aveau dreptul să se înscrie numai cetățeni străini, cu o singură lucrare, care să nu depășească 2500 de cuvinte. Gala Galaction prezintă reportajul sau mai bine zis poemul în proză *Pe Gianicolo, într-o dimineață de august*, pe care îl publică și în *Adevărul literar și artistic* din 30 august 1936. Gala Galaction obține premiul al treilea, primul fiind acordat unui englez, iar al doilea unui belgian.

1938 Apare traducerea integrală a *Bibliei*, realizată împreună cu eruditul preot Vasile Radu. Mai toate tălmăcirile anterioare erau indirecte, urmau mai ales edițiile în limbile moderne. Dînd dovadă de mai multă rigoare, Gala Galaction și Vasile Radu au recurs nemijlocit la textele originale, în limbile ebraică și elină. *Noul Testament* a fost transpus în românește de Gala Galaction direct din limba greacă. Pentru *Vechiul Testament*, cei doi traducători au apelat la versiunea originală, în limba ebraică. Aceasta însemna însă o acțiune neobișnuită, deoarece Biserica Ortodoxă venera versiunea în limba greacă, numită *Septuaginta*, făcută în secolul al II-lea î. Ch. de către șaptezeci de cărturari (de unde și numele de *Septuaginta*). Convinși că o bună traducere nu se poate face decît direct după textul original, Gala Galaction și Vasile Radu au luat ca bază textul ebraic, constatînd că între acesta și *Septuaginta* există numeroase deosebiri. Versiunea românească a *Bibliei* excelează în îmbinarea armonioasă, expresivă a termenilor arhaici și populari care dau tenta textului original, cu termenii moderni, neologistici, cu rol determinant în potențarea multilaterală a sensurilor și nuanțelor. De bună seamă, meritul principal în asigurarea acestei

expresivităţi a tălmăcirii româneşti îi revine lui Gala Galaction. Dacă eruditul preot Vasile Radu a precizat exact echivalentele româneşti ale cuvintelor din textul ebraic sau elin, Gala Galaction a fost acela care a aflat expresia şi noţiunea cea mai adecvată, cea mai sugestivă, îmbinînd cuvintele în fraze cursive, încîntătoare, pline de bogăţia miresmelor limbii române.

1938—1941 Colaborează la *Revista Fundaţiilor Regale*, *Adam*, *România*, *România literară*, *Revista română*.

1942 Apare volumul *În grădinile Sf. Antonie*, la Bucureşti, în Editura „Vremea".

Publică fantezia dramatică în trei acte *Riţa Crăiţa*.

1944 Publică o broşură despre Alexandru Vlahuţă, în Editura „Vremea".

1945—1946 Colaborează la *Jurnalul de dimineaţă*, *Drapelul*, *Ultima oră*, *Adevărul*, *Lumea*, *Contemporanul* etc.

1946 Este ales deputat în Parlament.

1947 Publică volumul *Mangalia*, în Editura „Casa şcoalelor", descriind istoricul şi pitorescul acestui frumos oraş de pe ţărmul Mării Negre.

În calitate de deputat, a participat la un Congres interparlamentar pentru pace, care a avut loc la Cairo.

A fost ales membru titular al Academiei Române.

1949 Apare primul volum din ediţia definitivă de *Opere*, la Editura pentru literatură şi artă, cuprinzînd volumele de schiţe şi nuvele *Bisericuţa din Răzoare*, *Clopotele din Mînăstirea Neamţu*, *La ţărmul mării* şi *Caligraful Terţiu*. Din păcate, ediţia definitivă nu a mai continuat.

1955 La începutul anului, în urma unei comoţii cerebrale, a fost paralizat şi ţintuit pe patul de suferinţă timp de şase ani.

1961 *8 martie*. Gala Galaction şi-a sfîrşit viaţa. A fost înmormîntat la mînăstirea Cernica.

T.V.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Ediția pe care o inaugurăm acum își propune să readucă în circulație opera literară a lui Gala Galaction în integralitatea ei. Reeditările din ultimele patru decenii au fost parțiale, fiind sistematic eliminate de cenzură scrierile cu semnificații religioase sau cu implicații de ordin politic.

Ediția va fi structurată pe criteriul tematic, iar în fiecare secțiune tematică pe criteriul cronologic. Vom începe cu volumele antume de schițe și nuvele în trei volume, după care vor urma cele patru romane : *Roxana, Papucii lui Mahmud, Doctorul Taifun* și *La răspîntie de veacuri,* jurnalul și apoi imensa sa publicistică rămasă în periodicele vremii. Fiecare volum care inaugurează un nou ciclu tematic va fi însoțit de o prefață.

În cel dintîi volum al ediției noastre reproducem integral conținutul primelor două volume de schițe și nuvele ale lui Gala Galaction :

Bisericuța din Răzoare, Iași, Editura „Vieții românești", 1914 ;

Clopotele din Mînăstirea Neamțu, București, Editura Facla, 1916.

Ca text de bază l-am luat însă pe cel din ediția de *Opere,* vol. I, București, Editura pentru literatură și artă, 1949, apărut sub directa îngrijire a scriitorului.

Colaționînd textul edițiilor anterioare ale celor două volume cu cel din ediția de *Opere,* am constatat că Gala Galaction nu a operat absolut nici o modificare în schițele și nuvelele sale, nici măcar de cuvinte, așa că aceste scrieri sunt lipsite de variante.

Prima ediție a volumului *Bisericuța din Răzoare,* apărînd în Editura „Vieții românești", a trebuit să se conformeze normelor ortografice ale revistei ieșene. Însă la ediția a doua, apărută la București, în Editura I. Brănișteanu, în 1919, Gala Galaction

și-a revăzut textul, operînd modificările de ordin fonetic, ca, de pildă, *sară*, *până*, *sînt*, în *seară*, *pînă*, *sunt*.

În stabilirea textului din ediția de *Opere* din 1949 am conservat anumite forme specifice stilului lui Gala Galaction, ca genitiv-dativul în *-ei (iernei, epocei)*, *frumuseță*, *duminecă*, *abondent*, precum și alternanțele *care* și *cari* (pentru plural), *sub* și *subt*, *prieten* și *prietin*, *citit* și *cetit*, *sunt* și *sînt* etc.

În acest prim volum al ediției noastre am reprodus, în *Addenda*, poeziile, schițele și nuvelele lui Gala Galaction din perioada de început a activității sale scriitoricești, neincluse în nici unul din volumele sale antume.

În capitolul final de *Note și comentarii* am indicat locul și data primei apariții a fiecărei schițe și nuvele, geneza lor, propriile mărturisiri ale scriitorului și modul în care au fost receptate critic de-a lungul timpului.

T.V.

BISERICUȚA DIN RĂZOARE

BISERICUȚA DIN RĂZOARE

Era o zi de iunie, luminoasă și caldă. Ploi binecuvîntate căzuseră la vreme și calea pe care o urmam se îneca în orzuri și în fînețe. Pe marginea pîraielor ghicite în văi, arini, în șiruri lungi, legau coamă de coamă. Culmi năprasnice de dealuri stăteau drept în fața noastră și din bogăția lor de carpeni și de fagi, ca din bogăția apelor unei cataracte ce s-ar frînge în slăvi, ajungeau, în picuri largi, pînă la noi, carpenii cu frunza zdrențuită, fagii cu frunza neagră, muiată în untdelemn. Cu cît înaintam, cu atît văile veneau mai aproape, cu atit coastele păduroase creșteau mai drept, iar orzurile și fînețele, subțiate ca niște panglici, șerpuiau, se strecurau printre arinii tăbăriți în văi și printre fagii stăpînitori pe culmi.

Dar culmile din dreapta și din stînga se încăierară deodată, schimbînd înfățișarea locului și frîngînd linia aproape dreaptă a drumului. Uneori un pîrîu intra pe neașteptate în pieptul culmilor, abătîndu-ne calea, tîrînd după el neamul arinilor, și, după ce pierea mai întîi sub o podișcă, pierea apoi cu totul în crăpături întortocheate. Noi treceam podișca, descurcam firul drumului, pe sub umbrele pogorîte din ramuri seculare, întîlneam din nou ceva orzuri sau porumb — peste care lumina soarelui zăcea în pete largi, ca foile de nufăr pe heleștaie adînci — și ne izbeam mai încolo de un alt obstacol. De data aceasta era dealul, care înfrunta valea și apele, abătea drumul și prăvălea pînă departe pădurile de fag. Și atunci calea noastră curgea capricioasă pe poalele pădurii, sau — azvîrlită dincolo de pîraie — șovăia prin pietrișuri, se pierdea în vadurile

limpezi și tîrziu, cînd locul se lărgea, ajungea iar stăpînă pe malul celălalt.

Ținta călătoriei mele era bisericuța din Răzoare. Adică nu ; plecasem la drum cu alte gînduri și, fiindcă isprăvisem mai devreme, voiam acum să văd acest lăcaș al Domnului.

Încotro vin Răzoarele, ce voiam să văd la bisericuță — e fără însemnătate.

De la un loc, poștalionul meu n-a mai putut să meargă. La Răzoare nu poți să te urci decît pe jos, călare și — dacă ai poveri — cu carul cu boi. Și cu toate acestea, locul era acum destul de larg. Pieptul dealului se domolise, pădurile străjuiau în depărtare, văile erau mai potrivite și un platou puternic, pe care se legăna în valuri fînul, creștea frumos, sub norii albi, de iunie. Trebuia să urcăm acest platou, să mai mergem nu știu cît și apoi dădeam de bisericuță. Era cale de o oră. Am luat o călăuză și am plecat.

O potecă pe care nu putea s-o recunoască decît călăuza ducea prin fînul înalt pînă la piept. Cînd alunecam în cîte-o groapă și ieșeam apoi din ea, spicurile ierbii și spuma miilor de flori de cîmp, care fierbea domol la adierea vîntului, se despicau vederii ca floarea apei, cînd te dai afund și ieși deasupra. Printre norii rari și albi ai cerului albastru soarele privea sfredelitor. O mireasmă dulce ca mierea și tot ca ea stoarsă din toate florile îmi izbea în obrajii înfierbîntați. Mă opream din loc în loc și priveam în juru-mi noroadele albastre, albe și gălbioare, roșii și cafenii, care-și trăiau atît de drag ziua lor, sub norii călători, sub soarele etern.

Eram din cale-afară de obosit și aș fi dorit ca bisericuța din Răzoare să-mi iasă înainte mai curînd. În sfîrșit, am ajuns-o. Ce vecinătăți avea, nu mai țiu minte. Venea parcă sub coastă, era nesfîrșit de mică și de veche, era de lemn și acoperită cu șindrilă, acum verde ca brotacul. Mi se pare că niște brazi întunecoși o apărau dinspre miazănoapte sau era în partea aceea un piept de stîncă, deasupra căruia stăpînea bradul. Era și un sat pe lîngă bisericuță, dar de n-ar fi fost o babă, care ne-a dat să bem apă dintr-o oală și care mi-a spus că este moașa satului, n-aș fi crezut în existența lui. Bisericuța era înconjurată cu un zaplaz — cît de vechi, ori cît de întreg nu se putea spune, fiindcă bălăriile dinăuntru îl

întreceau cu mult, îmbrățișîndu-se peste el cu cele de afară. Niște trandafiri zdrențuiți umpleau un colțișor întreg, lîngă altar, atît de mulți, atît de îndrăzneți, încît săriseră peste zăplaz și se cățărau pe coastă, pînă prin dreptul turlei. Bisericuța era bine adăpostită ; nu mișca o frunză, nu se îndoia un pai. Soarele turna din vîrful brazilor bogăția-i de foc, ca într-un fund de cisternă.

Am șezut la umbră, pe pragul pridvorului. Gîndurile îmi stăteau în cap, ori mai bine se adunau toate într-unul singur : iată cel mai frumos loc de odihnă pe care l-am întîlnit în viața mea ! Mi se pare că odinioară curtea bisericii era și cimitir. Dar buruienile erau înalte cît omul și cine mai avea putere să le înfrunte și să caute... ! De ce venisem pînă aci ? Ce cugeta această babă care aștepta cu oala în mînă, înaintea mea ? Ce cugeta călăuza ?

— Cine este preot la bisericuța asta ?

— Ei, era un călugăr, părintele Doroftei, da' a murit de mult și am rămas fără popă... Dumnezeu să-l odihnească !

— Atunci, bisericuța este închisă ?... Nu mai slujește nimeni la ea ?

— Ba slujește părintele Anghel, da' rar de tot, că sfinția sa locuiește departe, tocmai peste cele dealuri și vine la Paști și la Crăciun...

— Bietul preot ! o fi și el bătrîn și-i vine greu...

— Bătrîn, domnișorule, și-i vine greu... Sunt dealurile înalte și cînd vine încoace trebuie să se odihnească o zi întreagă.

— Lasă-l să se odihnească... Dar cheia de la biserică unde este ?

— E la moș Pintilie, paracliserul.

— Și moș Pintilie unde este ?

— Bată-l gîlcile de unchiaș ! A băut un pahar de zeamă de prune și acum e în gîrliciul bordeiului...

— Fie-i somnul netulburat ! Bătrîno, ține să cumperi ceva covrigi, pentru nepoții d-tale, cînd te vei duce la tîrg. (Și adresîndu-mă și călăuzei :) Poftim și d-tale ; vezi de-a mai rămas vreo picătură, după moș Pintilie... Și pe urmă să vii încoace.

M-am întors alene și am privit zugrăveala pridvorului... Erau două cete de ctitori (bărbați, femei și copii) zugrăviți pe doi pereți. Dar erau toți cu ochii scoși, așa

încît păreau adormiți sau morți. Mai sus ceva era zugrăvită legenda Marelui Mucenic Gheorghie. De pe calul lui alb marele mucenic înfigea lancea în balaurul simbolic, iar mai departe două femei, ori doi copii, care se vedeau pînă la piept ieșind din niște turnuri de cetate, trăgeau de o sfoară, legată de gîtul balaurului. Dar nici lancea eroului creștin, nici sfoara care-l strîngea de gît nu puteau să mai scoată din toropeală pe balaur. Ochii i se închideau, somnul îl dobora.

Unde de fierbințeală vibrau peste bisericuța adormită, peste bălăriile moleșite, peste trandafirii spînzurați pe zaplaz. Făcui o forțare care mă istovi. Mă ridicai de pe pragul lîngă care zăcea un braț de fîn cosit — și mă dusei să privesc în altar, printr-un ciob de geam, potrivit între bîrne. Paianjenii dormeau în rețelele întinse între strașină și trandafiri. Făcui tot chipul să nu deștept pe nici unul. În altar, pace adîncă. Pe sfînta masă : un sfeșnic, o cruce, o carte și sfîntul Chivot. Domnul Euharistic odihnea odihna-i sfîntă în tronul de împărat.

Am venit înapoi la pragul pridvorului. Capul mi-a căzut pe prag. Și am dormit un ceas de somn necunoscut celor vii, cum n-am mai dormit de atunci niciodată, cum nu voi mai dormi decît după Ultima Euharistie, la umbra pridvoarelor eterne.

MOARA LUI CĂLIFAR

În preajma unei păduri străvechi se privea în iaz moara lui Călifar. Se privea de cînd se ţinea minte în bătrînii satului din cealaltă margine a pădurii, şi Călifar era „moş Călifar" din vremi uitate. Moşnegii din Alăuteşti îşi aminteau de înfăţişarea-i sură, de ochii lui ce iscodeau tăios din stufuł sprîncenilor şi de moara lui cu straşina de-un stînjen. Flăcăii ce îndrăzniseră să înfrunte pînă în celălalt capăt pădurea grămădită între Alăuteşti şi moară văzuseră cu ochii flăcăilor de acum optzeci de ani. Dincolo de moară începea Căprişteа : un pămînt pietros, scorburos şi plin de mărăcini, în care numai necuratul trăgea brazdă cu coarnele.

În Alăuteşti, în nopţile de vreme rea, torcătoarele spuneau, înviind focul, că moş Călifar îşi vînduse sufletul Satanei pentru nu ştiu cîte veacuri de viaţă ; că Ucigă-l-Crucea întinsese în iazul morii, sufletelor creştineşti, un laţ vrăjit ; şi că morarul procopsea, cu bogăţiile cu care diavolul ispiti pe Domnul Hristos, pe oricine le poftea şi venea ca să le ceară. Dar laţul diavolesc astfel se înnoda pe sufletul celui ce rîvnise procopseala necurată că acesta îşi sărea din minţi : bunătăţile cu care îl hărăzeau vicleanul erau atît de multe, şi bucuria cu care îl gîdila era aşa de ascuţită, că nenorocitul îndrăzneţ, perpelindu-se ca un cîine încăierat de viespi şi rîzînd smintit în fericirea lui drăcească, venea de-a rostogolul către iaz şi oticnea în el. Iazul şi moara lui Călifar erau o născocire a întunerecului. Acest iaz, în care moara se privea de veacuri, nu era un iaz ca orişicare ; pentru că pe faţa lui nu se izvodea, niciodată, nici o undă. De-a pururi, faţa lui sta linsă, limpede, îngheţată, ca un stei de sare străvezie într-un ram de trestii şi de

sălcii. Zăgazul ce se înălța în coasta morii era — spuneau creștinii înfiorați — întărit pe dedesubt cu oasele acelora pe care îi ispitiseră comorile satanei și veniseră la Călifar ca să-i procopsească. Moara sta, sub învelișul ei cu strașina de un stînjen, ca un cap cu gînduri rele sub o pălărie trasă peste ochi. Nimeni nu văzuse moara în umblet. Morarul măcina numai pentru stăpînu-său Nichipercea — și cine știe pe ce vreme. Se spunea însă că, atunci cînd Călifar ridica stăvilarul și slobozea pe scoc cimpoiul apei, apa fluiera cum fluieră un șarpe încolțit de flacări ; iar, de sub făcău, se scurgea în spumegai de sînge. Și cîte nu se mai spuneau ! Cîți îndrăzneți, din sat și de pe aiurea, furați de minți, prostiți de naiba și sorbiți de iazul fermecat, nu erau de pomenire șezătorilor din Alăutești ! Și frica nevoiașilor se înghesuia pe lîngă vatra pîlpîitoare ; iar curajul voinicilor stătea drept, cu mîna în pieptar : nouros, gînditor și pare că gata de-o încercare.

Printre cei voinici era și Stoicea. Stejar în port, oțel în braț, isteț cît vrei ; însă copil din flori, biet Stoicea : nici tu tată, nici tu mamă, nici tu stare părintească. Îl găsise răposatul popa Radu, în tinda bisericii, la o lună după moartea preotesei, și-l luase în casa-i pustiită. Dar Stoicea nu se făcuse nici de șase ani și popa Radu își urmase soția în pămînt. De atunci sărmanul Stoicea crescuse pe la pragurile tuturor — copil din flori și de pripas. Și azi era voinicul Stoicea. Dar cine te vrea de ginere, cînd ai crescut din mila satului și cînd păzești vitele celor cu fete de măritat ? De aceea Stoicea vedea bine că nu se putea căpătui în sat la el ; și de multă vreme gîndurile lui pribegeau prin negura pădurii spre moara lui Călifar.

„Adicăte, ce ar fi să fac o încercare ?... Ce am și ce-o să pierd ? Părinți nu, rude nu, drag nu sunt nimănui... În lumea întreagă, sunt eu de capul meu... De altă parte, slab de înger nu mă știu ; stafii și pricolici n-am văzut niciodată, de atîta vreme de cînd pasc eu cireada satului, pe la Saele, pe la Cimitirul Vechi, prin Cîmpul Pîrcălabului și pe unde vrei... Ce vorbă ! Să te smintești cînd ai vedea înainte-ți prăpăd de comori și de odoare. Numai să le simt în mînă, că știu eu cum să mă port și cu Călifar și cu stăpînu-său... M-am hotărît :

mîine de dimineață slobod cireada în luncă și-o iau razna, prin pădure, spre moara lui Călifar."

Și Stoicea așa a făcut. A doua zi, cînd soarele se învîrtea și se suia, rotoghilă arsă de foc, pe dealul Alăuteștilor, Stoicea băgă cireada în luncă, aruncă ipingeaua pe umăr, ciomagul pe ipingea, și pieri, într-un fluier, pe sub goruni.

Prin pădure nu erau poteci. Stoicea mergea pe dea-ntregul. Pe unde agurizarii înfrățeau prea strîns și-l încurcau, Stoicea scotea cuțitul. Punctul către care se îndrepta era miazănoapte. Din cîte auzise, dacă țineai drept spre miazănoapte, într-o jumătate de zi ajungeai la moară. După multă și anevoioasă cale, Stoicea ieși într-un luminiș, în mijlocul căruia un stejar lăsa brațe noduroase și bătrîne peste un norod de dediței. Ostenit și pare că uns la inimă de aleanul florilor, Stoicea își muie mijlocul, își întinse ipingeaua și se culcă, cu soarele la sfîrcul opincilor : „Cînd mi-o veni pînă la ochi, o să mă deștepte". Stoicea dormi un pui de somn cît se tîrăște umbra de un stat de om, și cînd razele îl înțepară în pleoape se deșteptă. Se sculă înviorat și se afundă iar în întunericul pădurii și printre făcliile pe care soarele le turna, întoarse cu flacările în jos. Cînd trecuse bine de amiază, lui Stoicea îi năzări, printre copacii ce dădeau devale, o sclipitură ca de brici. Era iazul morii lui Călifar. Merse ce mai merse și moara i se făcu înainte. Moara — ca orice moară ; dar iazul pare că sta sub ea prea luciu și prea sloi. Pe pod, morarul fereca piatra : barbă sivă, sprîncene de mușchi uscat, nasul — cioc de cucuvaie.

— Mai bun lucru, moș Călifare !

— Mulțumim d-tale, nepoate. Ce vînt te-a suflat pe sub atîta negureală de pădure și te-a dat de-a dura pînă la moară la mine ?

— Moș Călifare, am auzit că ești un vraci cum nu s-a dovedit, ca unul care procopsești pe oricine vine să te roage ca să-l procopsești. Iată, pentru una ca aiasta am venit și eu.

— Bine, fătule, să te procopsesc. Îngăduie-mă să sfîrșesc de ferecat aiastă piatră ; mai am să-i dau cîteva ciocane. Dar cum te cheamă ? Și trebuie să-ți fie foame... Te poftesc să mănînci cu mine, că nici eu n-am mîncat.

Am ciorbă de ştiucă şi o mămăligă aproape întreagă. (Iată că am sfîrşit). Pînă una-alta, fă de te spală, căci ai scuturat pe tine toţi păinjinarii din pădure... Vezi, pe scara aceea.

Stoicea dădu spre iaz, sprijinindu-se în ciomag şi intră în scara putredă, ispitind-o cu luare-aminte din vîrful ciomagului şi dintr-al opincii. „Moş Călifar — un unchiaş hîrbuit! Îl scutur de zilele ce i-au mai rămas, dintr-o palmă!... Iazul care nu face unde — dar astea ce-s? Vorbe de babe! Să mă spăl şi să las copilăriile." După ce se spălă pe mîini, îşi făcu pumnii găvane, îi cufundă în iazul rece şi, scoţîndu-i plini de apă şi de murmur, îi azvîrli în obraji...

A, ce vis întîrziat! Stoicea sare de pe ipingea şi înţelege cum că l-au deşteptat picăturile reci ale unei ploi vijelioase, izvodite pe neaşteptate din seninul minţitor al zilei. „M-am păcălit cu socoteala mea: soarele, în loc ca să-mi ajungă pînă la ochi şi să mă trezească, a tras peste mine ţolul ist greoi şi leorcăit. Ce te faci acum? Sub stejar nu stau, că e rău de trăsnet. Încotro s-o iau: înainte, spre moara lui Călifar, ori înapoi spre sat? Pe ce vreme o fi? Bre, ce vijelie! Auzi cum se frîng moşnegii pădurii. Să mă întorc spre sat şi să tai ziua de azi pe răbojul celor pierdute."

Dar Stoicea nu-şi mai găsi urmele în pădure şi se rătăci. Cu cît da să se îndrepteze, cu atît se pierdea mai mult prin nişte curpeni încîlciţi, prin nişte viroage în care putrezeau copaci trăsniţi şi printre nişte gropniţe din care ieşeau, cum ies coastele din stîrv, rădăcini nălbite şi întoarse. De altă parte, furtuna nu crăpa deloc în ploaie sănătoasă, ci se oţerea în spinarea gorunilor, crîşnea, frîngea şi dădea chiote. Numai nişte picături mari şi rare fluierau prin frunze, ca gloanţele. Stoicea mergea grăbit, îngrijurat oleacă şi încotro îl mîna vijelia. De la o vreme băgă de seamă că, împreună cu el şi tot devale, mergeau de zor, furişîndu-se de după stufuri, droaie de jigănii cu patru picioare: cerbi, căprioare, vulpi, ba chiar şi lupi. Toate aceste lighioane fugeau ghemuindu-se şi scîncind, ca sub spaima unui bici de foc. Ereţii fugeau şi ei; hărtuiţi de vijelie, se dădeau în scrînciobul aripelor cîteva clipite şi cădeau — săgeţi. Dar iată că lighioanele încep să chelălăie şi să urle cumplit. Lupii se reped la vale nebuneşte, luînd vulpile în picioare şi

amestecîndu-le cu pămîntul ; iar cerbii sar în lături, desfundînd cu coarnele stufișul. Furtuna se face și mai amarnică și se rotește și fîlfîie și craune (pe deasupra pădurii ce s-a rărit fără de veste) ca o scorpie dușmană. Dar atunci povîrnișul, de pe care vijelia mătura pe Stoicea în rezmerița jigăniilor pădurii, se frînse dintr-o dată în pieptul unui deal alb și drept ca zidul. Spuma lighioanelor se tăie în două, în trei și pieri în suciturile văii, iar Stoicea dădu fuga la adăpost într-o ocniță ivită sub deal... „Unde naiba să fiu eu aici ? De cînd sunt nu mi-a călcat piciorul prin locurile istea ! Trebuie s-o fi luat, în zăpăceala mea, spre soare-scapătă și m-am apropiat de hotarul munților. Bine că am găsit încai un adăpost."

Nu sfîrșise gîndul, și furtuna îi aduse la ureche un nechezat de cal, un ropot de copite și un țipăt de femeie. Cît ce sări din ocniță, și un roib i se poticni înainte, iar din șeaua lui se sprijini în brațe-i o copilă spăimîntată :

— Săi, bădiță, că m-a luat în goană o ursoaică glontuită !

Într-adevăr, namila venea prăpăstioasă, întărîtată și de rană și de larma crescîndă a unui corn și a unor cîini de vînătoare. Stoicea făcu vînt copilei în scorbura de var (pe cînd calul se ridica și pierea în stufișuri), așteptă dihania pînă se apropie bine și-o trăsni de-i risipi creierii.

— Să trăiești, bădiță ! și să știi că sunt fata boierului Rovin ; n-o să-ți fie voinicia pe degeaba. Mă cheamă Tecla. Am ieșit cu tata, cu frații mei și cu vătafii noștri mai mult într-o plimbare decît la vînătoare. Ne-a împrăștiat furtuna tocmai cînd dăduserăm peste ursoaică ; și, cum s-a nimerit, că eu m-am răzlețit încoace cu ursoaica în spinare. Dar iată că vin ai noștri.

Călăreții se vedeau sărind de prin tufari și încîrduindu-se pe lungul văii ; iar cîinii, sosiți mai înainte, chelălăiau împrejurul dihaniei moarte, se gudurau împrejurul domniței și se întorceau cu ștafete de bucurie. Boierul Rovin, boiernașii Rovinești și oamenii lor săriră din șele, înconjurară pe domniță și pe Stoicea, strînseră de mînă pe voinic și nu se mirară prost de risipa creierilor namilei.

— Cine și de unde ești, voinice ? Mi-ai scăpat fata de la moarte și-ți voi plăti boierește. Dar n-ai vrea să te

bagi la noi ? Cu un așa voinic s-ar ține mîndră curtea mea.

Și Stoicea primește dintr-o vorbă ! Și-și pune opinca în scara unui armăsar boieresc și-și alivănește bîta cu un capăt pe umăr și cu celălalt în zgrebenii spumegoși de coamă ; și se pierde cu ceata vînătorilor prin poienele moșiei Rovineștilor ; și ajunge pe înnoptate la curtea boierească... Și ajunge, el, Stoicea, văcarul din Alăutești, sluga cea mai de aproape, omul de toată încrederea și vechilul peste toți vechilii moșiilor boierului Rovin, numai în cîțiva ani. Dar norocul îi fuse mai prietin decît ar fi îndrăznit ca să viseze, căci domnița Tecla se îndrăgi de Stoicea pe viață și pe moarte ; și boier Rovin, neavînd ce face, îi dădu pe Stoicea ; îl făcu ginere și-l așeză bun stăpîn în cea mai mare din moșiile rovinestene. Și iată-l pe Stoicea : boierit de vodă, cinstit de o lume întreagă, iubit de nevastă, norocos în copii, norocos în roadele pămîntului, norocos în toate celea, ca în poveste ! Căci copiii lui Stoicea creșteau bărbați și mîndri ; căci văcăria lui păștea în suhaturi pe care de-abia le înconjurai în trei zile de umblet ; căci oile lui albeau izlazul pînă în zare, ca omătul. Și zilele lui Stoicea treceau voioase, pline, limpezi, dar repezi ca unda pîrîului de munte și ca visul. Cîteodată, prea arare, parcă își aducea aminte de ceea ce fusese : „Eu sunt Stoicea, copilul lepădat care crescui pe la ușile străine ? Eu sunt cel care mă hotărîi într-o zi să mă duc la morarul Călifar ca să mă procopsească ?... Norocul mi-a ieșit înainte la drumul jumătate ; și, în loc de moara lui Călifar, am nimerit în brațele domniței Tecla și într-o boierie cît două.“ Însă Stoicea n-avea vreme să se prea gîndească la trecutul lui, căci zilele îi treceau senine și repezi.

Dar într-o zi, intră în curtea lui Stoicea, pe un cal în spume, un vătășel din partea lui socru-său, boierul Rovin.

— Boier Stoiceo, sărutămu-ți dreapta, așa te îndeamnă zornic boierul Rovin, socrul boieriei tale, să-ți ridici în sîrg nevasta și copiii și ce ți-e mai scump din cîte ai, și să fugi spre munți, că de două zile a intrat în țară pîrjolul tătăresc și se apropie ca mama crivățului.

Vătășelul n-apucase să sfîrșească bine vorba, și de pretutindeni năvăliră în curte argații, pîndarii și ciobanii

moșiei, răcnind cu toții : „Tătarii ! Tătarii !“ Atunci boier Stoicea alergă în curte, cu capul gol, și porunci tunător :

— Rumpeți peste șanțuri zăgazul heleșteului. Ridicați podul. Intrați în casă : unii dintre voi druguiți ușa slugărească, grămădiți pe ea lemne, lăzi, dulapuri și ce găsiți ; iar ceilalți scoateți din tainiță butoaiele cu iarbă și cu gloanțe, șușanelele, pistoalele și iataganele. Și în tătarii ce vor îndrăzni să se apropie de ușă vărsați de sub strașină și prin ferestre un foc necurmat.

Boier Stoicea intră și el în casă, prin ușile cele mari, groase de o palmă ; le închise, le zăvorî și încrucișă pe ele drugii de fier. Apoi din scară strigă către coconi :

— Niculceo, Andrei, Zamfire, aduceți-mi, dragii tatei, hangherul, buzduganul și chimirul cu pistoale. Eu străjuiesc aici, voi, pe la ferestre.

Boier Stoicea își simți inima în piept, cînd zări departe, în fundul iatacului, printre cizmele prinse în hora primejdiei, pe jupîneasa Tecla îmbrățișîndu-și coconașii. Dar ceasul era grabnic. Poruncile abia i se îndepliniseră ; Stoicea aruncase prin toată casa, din pod și pînă în beciuri, ochi de vulturi și porunci de mîna a doua, cînd, întors în scară, văzu, prin ferestruia de deasupra ușii, pe tătari izvorînd din zare în roiuri negre și apropiindu-se ca umbra unui nor. Caii lor săriră ogărește peste șanțurile înecate și iată-i pe dușmani, hîzi și crunți, clocotind împrejurul casei. Din ferestrele cu zăbrele dese, de sub strășini, din pridvoare, coconii și argățimea împușcară în tătari. Boier Stoicea se încredință că ușa slugărească, zdravăn întărită pe dinăuntru și apărată aprig de șușanele, nu putea să fie străpunsă de dușmani ; dar ușa boierească, peste care se vărsa învelitoarea prispei, îngriji pe Stoicea. Și într-adevăr, tătarii, la adăpost de gloanțe, tăbărîră pe ea. Topoarele lor căzeau ca grindina.

— Spurcații o să spargă ușa, cît e de groasă. Veniți, feții mei, să scoatem scara și s-o întărim în ușă.

Boier Stoicea se repezi pe scară în jos ; dar cînd fu să ajungă pe treapta din urmă, din ușa de stejar, în care răpăiau topoarele tătărești, îi suflă în față un vînt așa de tare că-l azvîrli înapoi și-l dădu în vine... Iar un glas de cucuvaie și de luare în rîs îi îngheță ficații :

— Bre, ce tărie de flăcău !... căci ce s-a izbit cu un pumn de apă în ochi, îmi căzu ca un boboc de gîscă...

Stoicea se ridică în două picioare, răjghinate de trei coți unul de altul, și holbă împrejuru-i niște ochi de smuls din somn și de ieșit din minți...

— Unde sunt ? Ce s-au făcut tătarii ?

— Ce tătari, nepoate ?

— Unde mă aflu eu ?... Unde e casa mea ? Unde sunt slugile mele ?

— Ce casă, ce slugi, nepoate ?

— Unde e nevasta mea, Tecla, fata boierului Rovin, copiii mei, moșia mea, averea mea ?...

— Vino-ți în simțiri, nepoate Stoicea. Ești la moara lui Călifar ; ai venit din Alăutești ca să te procopsesc.

Stoicea ascultă gură-căscată și cu ochi de tîmp ; apoi, apucîndu-se cu mîinile de păr, își zgîțînă capul ca pe o tivgă din care ai vrea să scoți un gărgăune.

— Te-ai dezmeticit ? Eu sunt moș Călifar, și tu Stoicea din Alăutești ; ai venit ca să te procopsesc. Ce zici... te-am procopsit ?

— Tecla mea ! copiii mei ! casa mea ! averea mea ! Vai de mine și de mine !

— Vezi bine, toate aistea-s procopseala pe care mi-ai cerut-o. Ți-am făcut pe plac.

Stoicea sfredelea în pămînt cu ochii. În sfîrșit își cunoscu ciomagul rezimat în scară, își simți obrajii uzi și-și strînse mințile-i trîntite de calul necuratului. În cîteva clipite, cît își aruncase în obraz un pumn din apa fermecată, diavolul îl purtase în șea pe întinsul unui vac de om ; îl măturase în furtună, îl întîlnise cu Tecla și cu boierul Rovin, îl însurase, îl îmbogățise, îl boierise... și suflase în visul lui ca într-o bășică, nimicindu-l !

Stoicea se aplecă și-și luă ciomagul.

Batjocoritor, morarul se înțepenea pe stinghiile podului ca o uriașă cucuvaie sură.

— Jivină drăcească, vreau să intru în iad legat într-un tei cu tine !

— Ce pomană ți-ai face ! Sunt trei sute de ani de cînd port în oase o viață blestemată și sunt afurisit să nu pot să mor decît omorît.

— Ține atunci !

Creierii vrăjitorului se sleiră pe pod. Stoicea se duse pe zăgaz și, cu capul înainte, spintecă adîncul străveziu.

TRANDAFIRII

Am văzut lumina zilei într-un colț de țară sălbatic și muntos, unde nu cresc decît slabe cereale, măcești în belșug pe poalele codrilor și ale livezilor, și unde nu se pomenește de trandafirii de grădină. Pînă a nu părăsi satul meu, adică pînă a nu isprăvi clasele primare, nu știam despre aceste flori decît atîta cît spuneau și înfățișau cărțile de cetire. Dar de la descrierea cărților pînă la realitate este totdeauna o mare depărtare. Cu trandafirii vii m-am întîlnit întîia oară în clasa întîia de liceu, epoca examenelor.

Părinții mei voiau să facă din mine un om de lume — un advocat, un inginer, un om puternic... — și de aceea m-au dat întîi la școalele profane. Dar grația celui ce mă deosebise din pîntecele mamei mele *(Galateni* I, 15) voia într-altfel și, cu chemare mai presus de împotrivire, m-a chemat curînd, din tabăra acelei lumi, spre alte căi și spre alte lupte.

Eram în examenele primului an de liceu, cînd aceste flori temute îmi apărură întîia oară. Pare că mă văd cum ședeam singur în banca mea, la examenul de limba latină, cu capul roi de materia bine învățată, dar stăpînit de o salutară teamă față de severul moșneag de pe catedră, dascălul meu de latinește. Așteptam să fiu chemat — din ce în ce mai agitat și mai aprins — cînd ușa clasei noastre se deschise și un pîlc de școlărițe ilumină sala. Erau domnișoarele pregătite în particular și care veneau acum să depună examenul, la școala statului. Una dintre ele, văzînd că locul al doilea din banca mea era liber, binevoi să se așeze lîngă mine.

Dacă anii numeroși trecuți de atunci, dacă cugetele mele din ce în ce mai neatente la înfățișările din lumea

aceasta mă iartă să mai cred că îmi aduc bine aminte, tînăra persoană care mă onorase cu vecinătatea ei era cam de aceeași vîrstă cu mine cel de atunci, dar mai împlinită și mai înaltă. Ca printr-un pat adînc de ape străvezii, disting și azi, cînd mă aplec și caut în cisterna trecutului, un profil gingaș, mai văzut cîndva în nu știu ce icoană. Cred că este acest profil de acum treizeci de ani.

Creaturi de felul celei care ședea lîngă mine mai văzusem (e adevărat, că nu din această apropiere), dar trandafiri nu mai văzusem niciodată și îndeosebi niciodată nu ajunsese pînă la mine turburătorul lor parfum. Și vecina mea avea la cingătoare trei, iar în mîna dinspre mine un buchet întreg de trandafiri. E cu neputință de explicat și de analizat ce se petrecea în capul meu, chinuit de așteptare și de zumzetul albinelor latine, năvălit acum deodată de această mireasmă ucigașă. Ani de-a rîndul, din ceasul acela, nevinovații și suavii trandafiri mi-au fost inimici, m-au prigonit, m-au torturat, ca un semn sinistru, ca o amintire remușcătoare.

Intra, oare, în turburarea mea, și ceva din prestigiul acelui obraz atît de drag trandafiriu, atît de fraged, sub undele arămii ale părului inextricabil împletit? Poate că da... Acei trandafiri, pentru moment, erau carne din carnea frumoasei școlărițe, erau ea însăși. Și totuși, mai tîrziu, cînd trandafirii erau singuri, nici purtați de mîini micuțe, nici înfipți la cingătoare, ei mi-au fost prigonitori, ca și în ora cunoștinței noastre.

Cu inima în freamăt și cu capul dogorît de un început de migrenă, mi-am auzit numele pronunțat de venerabila barbă albă de pe catedră. Ieșind din bancă, am ieșit din sfera obsesiunii și a nerăbdării. După prima întrebare, desăvîrșit de bine știută, m-am recîștigat cu totul. Eram unul din cei mai buni elevi ai moșneagului dascăl și nota obținută a fost nota maximă, pe lîngă un supliment de laudă publică. Revenind la locul meu, asupră-mi căutau frumoși, admirativi, ochii vecinei mele.

— Te rog, mi-a spus ea, pe șoptite, să nu fii de față cînd voi fi chemată la catedră... D-ta ești atît de bine pregătit! Primește acest buchet, dar te rog... du-te, să nu vezi cît sunt de slabă la latinește!

Aprins la față și descumpănit, am luat buchetul de trandafiri și am ieșit din clasă. Stranii senzații încercau

sufletul meu ! Simţeam în mine ceva plăcut şi cald, dar totuşi bolnăvicios şi vinovat. Aceşti trandafiri îmi răsuceau toţi nervii şi îmi puneau din nou, pe cap, cununa migrenei. Dar aceşti trandafiri continuau, în conştiinţa mea, pe frageda lor dăruitoare şi acest fapt adăuga, în cumpăna senzaţiilor mele de apăsare şi de boală, ceva dulce şi răcoros, care mă oprea să mă desfac de ei şi să-i dau peste zaplazul vreunei grădini din cale. O jumătate de oră după plecarea de la şcoală, tot venind către casă, am rămas nehotărît, confuz, — vag fericit, vag bolnav şi vinovat.

Acest dar, primit la doisprezece ani, deschidea în conştiinţa mea, cu insinuarea fină şi aproape imaterială a miresmelor de trandafiri, cărarea deosebirii dintre bine şi rău, dintre dorit şi nepermis, dintre veghe sănătoasă şi reverie culpabilă, dintre bărbătesc şi feminin. Iar în anii mei de ucenicie şi de luptă, lumea ispitelor şi a durerilor nemîntuitoare era să-mi înfăţişeze — cu ajutorul Domnului, de-a pururi zadarnic — o cosiţă parfumată totdeauna cu trandafiri. Puterea Mîntuitorului s-a sălăşluit în cel nespus de slab (II *Corinteni*, 12, 9); copilul cel sfios şi palid a biruit, de atunci, încercări şi atacuri în care mulţi viteji ar fi căzut zdrobiţi.

Eram pe drum spre casă, şi ţineam cu o mînă galeşă buchetul dăruit. La o răspîntie era o troiţă, sub o pălărie de şindrilă veche. În fiecare zi, la picioarele Divinelor Dureri, ardeau lumînările celor săraci şi mîni cucernice atîrnau flori culese dimineaţa. — „Aici să depui florile tale !“ am auzit clar în mintea mea... Cuvinte minunate, cuvinte simbolice !

Am revăzut, de departe pe frumoasa mea colegă, dar n-am mai stat împreună în aceeaşi bancă şi nu-mi aduc aminte la cîte din examenele mele a mai fost de faţă.

După cîţiva ani am părăsit studiile profane şi am intrat într-un colegiu închinat studiilor religioase. Între mine şi lumea aceasta Domnul Milostiv a interpus pereţii mănăstirii.

Şi cine ar fi gîndit că eu cel bîntuit atîta vreme de dureri de cap, îndată ce adia pînă la mine miros de trandafiri, era să ajung cu voia Domnului un adevărat horticultor ? Cuvioşii părinţi ai sfîntului locaş în care aştept seara noastră pămîntească mi-au încredinţat, spre cultivare, un ogor de trandafiri. Cînd răsare soarele, tran-

dafirii aurorei se amestecă cu trandafirii mei, pe colina din fața chinoviei. Astăzi am biruit răul de odinioară ! și în fiecare dimineață, din luna Pururei Fecioare, împletind, din trandafirii pe care Domnul mi-i dăruiește an cu an mai mulți și mai frumoși, ghirlande și cununi, le aduc și le așez printre făclii, la altarul Prea Curatei.

...Dar uneori, meditînd asupra vieții mele și a drumului ce mi-a fost poruncit de sus, ajung cu firul meditației în văi nehotărîte, unde crește floarea întrebării.

Dacă aș fi avut o altă viață și aș fi ispășit vina originară și păcatele mele personale pe căile comune, poate că aș fi ajuns curînd să mă împac cu suavul miros de trandafiri. Și mai departe, dacă aș fi dus viața tuturor și aș fi lăsat să bată în simțirea mea cascada întîmplărilor obișnuite, poate că azi, după atîția ani de zile, micul episod din copilărie și migrena mea ar fi fost colb ușor, de multă vreme uitat și spulberat. Aș fi putut eu, oare, să-mi mai aduc aminte, cu atîta limpezime, de acest frumos profil de acum treizeci de ani ? Și mai adînc gîndind, era oare să-mi rămînă un simplu miros de floare atît de dulce dureros, atîta vreme ?

O, tristeți ale psihologiei monahale ! O, Îndurări Cerești, fiți, iar și iar, umil solicitate ! Iertați ținerea mea de minte, de este cu păcat ! Stropiți cu isop curățitor chihlibarul vinovat că a prins și-a reținut, atîția ani, această grațioasă coleopteră a amintirii !

COPCA-RĂDVANULUI

De ce să-i zică astfel — Copca-Rădvanului — acestui sînișor pe care Oltul îl îneacă în fiecare primăvară, iar șoseaua pare că l-a ocolit întotdeauna ? Cînd a dat rădvanul pe aici și cînd a fost vreo copcă în pietrăria aceasta ? Iată ce m-am întrebat de multe ori, și mai ales am întrebat pe alții, cînd veneam pe Olt în jos, cînd urcam înapoi pe lîngă Olt. Nimeni n-a știut să-mi dea răspuns. Deunăzi se sfărîmă pluta cu noi în dreptul Copcei-Rădvanului și, după chiu și vai, am sprijinit cheresteaua, am tras bușteni în Copcă și ne-am întins la soare să ne uscăm.

Dădea soarele în desară. Sub mal, începea să crească poala serii. Pe malul dimpotrivă, la o depărtare potrivită și pe deasupra codrilor și a munților, de strajă lîngă Olt, se desfăcea în lumină un plai înalt, rotund și curmat la mijloc, ca o șea. O turmă de oi păștea pe el, iar stîna se vedea în vîrful unuia din cele două dealuri.

Ca să mai plecăm în seara aceea știam că nu mai e nădejde. Un dor zburdalnic îmi veni să urc la stînă și să dorm acolo, între sădile. Lăsai oamenilor mei cuvînt să facă iarăși crosnele de scînduri și să le așeze pe o altă plută, gata să vie, iar merindele, cîte erau, li le dădui pe toate.

Burtan, un zăplan de flăcău, m-a trecut în luntre pe celălalt mal, și am luat-o pe o cărare chinuită, spre tîrla — colea la arătare, dar destul de departe la încercare.

Sunt negustor de cherestea, am prăvălie în Rîmnic și-mi merg treburile destul de bine, dar am cîteodată unele gusturi primejdioase, pentru un negustor, și unele toane care mi-au adus și-mi aduc și astăzi destule pa-

gube și remușcări. E drept că, de data asta, nu mi s-a întîmplat nimic supărător și afară doar de un briceag, pe care îl cumpărasem din Sibiu, altceva n-am pierdut... Care negustor cuminte, însă, și-ar fi lăsat ca mine, pe mîna argaților, marfa de-abia scăpată din gura Oltului și s-ar fi suit la stînă, în cogeamite vîrful muntelui, ca să petreacă noaptea între ciobani ?

Veți crede anevoie că un cherestegiu ar putea să aibă gîndurile și sentimentele pe care le aveam eu, privind, de pe dealul încununat cu tîrla, șarpele Oltului printre treptele despicate ale scării Carpaților, pînzele pungite și gălbii ale plaiurilor argeșene și răzvrătirea uriașilor de la miazănoapte, înecată în păcura pădurilor de brad. Recunoșteam satele de primprejur, dar mi se păreau frumoase ca altele necunoscute. Munții Gorjului se arătau, în zarea sîngerîndă, ca niște sfinți făcuți cu var, pe cel din urmă zid rămas al unei mînăstiri risipite. Am întîlnit un cioban și l-am întrebat cum îl cheamă pe baci. S-a întîmplat să fie de prin părțile noastre și un vechi prieten al lui tată-meu. Am intrat în tîrlă, hămăit de cîini, și am stat jos, lîngă furca tîrlei, pe un teanc de piei de oaie. Moș Oprea, baciul, un om bătrîn și înțelept, s-a bucurat de vederea mea și, încremenit pe un samar, și-a adus aminte de zilele tinereții, de vînătorile lui cu tata și de primejdiile răpuse în-de-doi. Apoi a vorbit de vremea de astăzi și de ciobanii de altădată.

— Nepoate Năstase, s-au schimbat vremile. Ești tînăr ; ai deschis ochii încoace, după Cuza. Dar eu am apucat două feluri de oameni și de timpuri. Limba, portul, meseriile și mai cu seamă oamenii de astăzi nu mai seamănă cu cei și cele din tinerețea mea. Mă vezi pe mine : mi se pare că sunt un strigoi, printre d-voastră cei de azi. Iarna, nu mai știu decît de casa mea, vremea cealaltă : de plaiul ăsta. La Rîmnic n-am mai fost de zece ani, la Pitești de douăzeci. Nici ciobanii nu mai sunt ciobanii din timpurile mele. S-a stricat lumea, s-au stricat și ei. Ciobanii de demult, cînd plecau cu oile, intrau ca în mînăstire ; nu-i mai vedeau fetele și nevestele decît cînd da zăpada. Astăzi, fug noaptea de la stînă și bat satele primprejur, iar a doua zi vin să-ți mulgă oile ; de aceea nici laptele nu mai e soi ca odinioară, nici oile nu mai sunt frumoase cum erau. Ei, nepoate Năstase, la stînă, ca să fii adevărat cioban, caută să fii

călugăr. Dar s-au schimbat vremile și s-a întinat ciobănia. Între atîția ciobani pe care i-am avut eu de vreo douăzeci de ani încoace, numai unul singur mi-a fost vrednic cioban. E un flăcăiandru care o să tragă sorți la anul și pe care, se înțelege, o să mi-l mănînce fript miliția. Bietul Oance ! cît n-aș da ca să-l scap de ea... Dar are tată, mamă, frați, și nu se poate. Cînd îl văd și-l aud, îmi plînge inima. Ca el erau ciobanii pe vremea mea — nevinovați ca pruncii și neprihăniți ca fata mare. Cînd îți mulge Oance oaia, laptele miroase a sulfină ; cînd încheagă Oance, cașul iese ca fagurele, și brînză ca el nu mai face altul. Nu știe de răutatea lumii, n-a fost la tîrg decît o dată, cînd era copil mic, și e duios ca buciumul. Știe cîntece și basme să nu le mai isprăvească trei zile și trei nopți. Cîntă din fluier de lăcrămează florile și e meșter și cu noroc la oi cum nu ți-au văzut ochii. Pe el nu-l las niciodată să se depărteze, ori să mîie la conacul tîrlei, dincolo peste Olt. Mi-e drag ca feciorul meu și o să tînjesc amar cînd mi l-or lua.

Oile tocmai urcau la stînă. Baciul îmi arătă pe Oance. Venea agale pe lîngă oi, chiuind nu atît pentru ele, cît pentru văile albăstrite și pentrul Oltul care vuia în umbră. Era un băietan frumos, cu obrazul prelung, cu nasul coroiat, cu chica în cîrlionți.

— Mulgem astă-seară, tată baciule ?

— Ba, ciobanul tatei ; mulgeți numai cît ne trebuie de cină și lăsați mieii să sugă. Da' puneți curînd de mămăligă, să ne ospătăm mosafirul.

Am mîncat între ciobani cu mai mare mulțumire sufletească și mai cu poftă decît în tîrg la Rîureni ! După cină, ceilalți ciobani s-au dat deoparte și am rămas cu moș Oprea și cu Oance. Curînd moș Oprea s-a învelit în cojocul ciobănesc și s-a culcat la furca tîrlei, după ce mi-a dat și mie un cojoc la fel. Dar nu mi-era somn. M-am lungit pe brînci, lîngă foc, ascultînd somnul tîrlei și visele Oltului. O frumusețe albastră, negrăită, se lăsa în stele pe pămînt, se sfîșia în crestele alburii ale munților, se muia în cerneala văgăunilor. Pe Olt scînteia o salbă de lumini și cea mai apropiată era focul oamenilor mei. Îi luam seama lui Oance și mi se părea că și el mi-o ia mie.

— Jupîne, focul ăsta, din Copca-Rădvanului, trebuie să fie al slugilor d-tale.

— Şi eu zic, mă Oance.

— În dreptul ăsta vi s-a rupt pluta ?

— În dreptul Copcei.

— E locul blestemat, jupîne, şi pe rar creştin îl iartă şugubina cînd trece pe aproape, că o fi pe Olt, că o fi pe malul Oltului.

— Ce spui tu, măi Oance ?

— Ei, apoi de ce-i zice Copca-Rădvanului ! Eu n-am păţit-o odată ? Eram cu oile de ceea parte a Oltului şi, fără să ştiu ce blestem are Copca, m-am apropiat cu oile de ea. Zece oi mi s-au bolnăvit de gălbează.

— Auzi, creştine !... Da să mă crezi că nu ştiu de ce îi zice Copca-Răzdvanului ; şi cît am întrebat eu printre plutaşi, nici unul n-a putut să-mi spună cum şi ce fel.

— Să-ţi spun eu, jupîne. Rar cioban prin locurile noastre care să nu ştie întîmplarea, cu domniţa Oleana şi cu Mură Lăutarul.

M-am învălit bine în cojoc şi m-am întors pe spate. L-am ascultat pe Oance, privind la stele şi depănînd de colo pînă colo, pe cuiele lor, firul povestei lui. Cînd a sfîrşit, i-am mulţumit de ea şi i-am dăruit un briceag cu mai multe limbi şi cu prăseaua de sidef. A doua zi, în zori, i-am lăsat cu sănătate pe Oance şi pe baci şi am plecat devale, cu Oltul şi cu nevoile.

Ascultaţi acum ce e cu Copca-Rădvanului (dar lăsaţi-mă să vă mărturisesc că povestea aceasta, cum am scris-o eu, seamănă cu a lui Oance cum seamănă cheresteaua mea cu bradul din munte) :

Pe vremea aceea, de Copca-Rădvanului nu era nici pomeneală. Drumul mergea în pas cu Oltul, fără să înconjoare, căci Copca lipsea dintre ei amîndoi. Pe atunci, oblăduia pe Lotru un boier foarte mare şi de viţă domnească. De întinsă ce era, curtea lui cuprindea mai tot atîta loc ca şi satul din vale. Numai bordeiele ţiganilor robi erau peste o sută. Boierul n-avea decît o fată, pe domniţa Oleana, frumoasă ca seara şi mai frumoasă decît ea, căci seara are numai un luceafăr, pe cînd ochii Olenei erau ca doi luceferi. Peste pivniţele şi peste cămările boierului era chelăreasă Safta ţiganca, o şerpoaică meşteră în descîntece şi în farmece şi — tot satul punea mîna pe cruce — prietenă cu necuratul. Dar ţiganca era credincioasă şi boierul nu dădea ascultare acestor vorbe. Safta avea un fecior : negru ca păcatul şi frumos ca is-

pita, pe Mură Lăutarul. Era de o seamă cu Oleana și, mici copii, se jucaseră împreună în șatra țigănească. Dar pruncii se fac vîrstnici și Oleana intrase, lîngă maică-sa, în rostul pînzăturilor și al gospodăriei, iar bietul Mură intrase, între robi, la bătăi și la bătutul fierului. Danciul însă nu era pentru așa treabă. În pielea-i țigănească el avea daruri mai subțiri decît darul barosului. S-a bolnăvit, și Safta s-a rugat cu metanie boierului să-l ia de la fierărie și să-l dea la lăutărie. Boierul i-a făcut Saftei pe voie și l-a dat pe Mură starostelui lăutarilor. Aci era de Mură. În trei ani, l-a întrecut pe staroste și a luat el stărostia lăutarilor de la curte. Iar după vreo șase ani, cînd au trecut pe acolo niște lăutari din Țara Ungurească, boierul l-a pus pe Mură să cînte cu ei alături și Mură a cîntat mai bine. Atunci boierul i-a cumpărat lui Mură o vioară de nu știu cîte sute de galbeni și era boierul gata să-l trimită pe Mură plocon domnului său și rudei sale, măriei sale vodă. Așa lăutar ca Mură nu mai auzise valea Oltului, de la matca lui și pînă la Dunăre.

Dar Mură în inima lui nu era fericit ; ba poate, dacă era așa de bun meșteșugar în vioară, era tocmai că era nenorocit... De multe ori, cînd sta sub nucul din ograda boierească și învăța pe dănciuci ca să tragă arcușul, Mură lua vioara, cu chip să le arate, și după ce o croncănea și o văicărea oleacă, își ridica ochii, prin frunzătura nucului, spre fereastra iatacului Olenei, și vioara începea să spună o poveste dureroasă și de necrezut. De multe ori dumineca și sărbătorile, cînd Oleana și maică-sa plecau la biserică, în rădvan, și treceau pe lîngă șatra țigănească, Mură vedea soarele căzînd din cer și ducîndu-se la biserică, în rădvan. De multe ori, cînd boierul întindea masă mare altor boieri de la Rîmnic ori de mai departe și chema tacîmul curții ca să desfăteze pe mosafiri, Mură, capul tacîmului, smulgea din scripca lui atît alean, atîta gîngășie și atîta dor, că odată un boier tînăr și cărturar i-a zis, la masă :

— Mură, tu cînți nu din diblă, ci din inimă !

Și boierul judecase drept, căci Mură țiganul, robul și lăutarul, iubea pe Oleana, fata stăpînului.

Și Oleana ? simțea ea jalea lui Mură ? Avea destăinuiri vioara lui, pentru simțirea ei ? Cînd Mură își uita de dănciuci și lăsa să-i bată în strună Oltul durerii lui,

Oleana ridica de pe fereastră paianjinișul perdelei și pe trandafirii pe care îi zămislea în gherghef lăsa și mai adînc obraji de trandafiri. Cînd Mură rămînea năuc, în praful rădvanului, Oleana, din rădvan, întorcea capul pe jumătate și privea departe pe valea Lotrului. Cînd Mură cînta la ospețele boierești, și boierii prindeau la chef și la arțag și începeau să arunce cu talgerile în bieții lăutari, Oleana aci se înroșea, aci se îngălbenea — că odată un văr al ei i-a zis la masă :

— Ce faci așa fețe, verișoară ? Ți-e de vioara lui Mură, ori de căpățîna lui ?

Și vărul Olenei, fără ca să știe, trecuse pe alăturea de adevăr, căci Oleana, fata boierului și mlădiță de viță domnească, iubea pe Mură Lăutarul.

Dar și cîntecele de sub nuc, și plimbările cu rădvanul ori pe jos, și doinele de la masa boierească au ținut pînă într-o zi. În ziua aceea au venit la curte, cu daruri scumpe, peținitorii unui fecior de boier mare, sfetnic al divanului. Și nu peste multe zile a intrat în curte — voinic, chipeș, dar aspru și sălbatic, călare pe un cal ca și stăpînul — Voinea însuși, feciorul care cerea pe Oleana. Avea carte de la vodă, către tatăl Olenei, și logodna s-a făcut pe vrute, pe nevrute. Adică boierul de pe Lotru era prea bucuros să-și dea fata după așa ginere și boiereasa tot atît ; dar Oleana, biata, în seara logodnei, a plîns, sub genele ei lungi, o salbă de mărgăritare. Sărmanul Mură le-a urat din gură și din vioară, în fruntea lăutarilor :

să trăiască,
să-nflorească,
coconași să odrăslească,

dar în inima-i spintecată a văzut o prăpastie și-a azvîrlit în ea stebla urărilor. Voinea a încălecat a doua zi pe calul lui sălbatic și cu ceata lui de slugi s-a dus pe Olt devale. „O, nu s-ar mai întoarce !“ a oftat Mură, a suspinat Oleana. Dar Voinea s-a întors, teafăr și mîndru, aducînd un șirag de care cu tot ce trebuie unei mirese și unei nunți domnești, a pus soroc de două săptămîni pînă la nuntă, și a plecat iarăși, în fuga calului. S-a dus la Rîmnic la vlădica, să-i dea de știre că în cutare zi vine la episcopie să se cunune ; s-a dus să-și poftească prietenii la nuntă ; s-a dus să-și ucidă neastîmpărul și nerăbdarea prin cele păduri cu fiare de vînat.

S-a dus și Mură la maică-sa chelăreasa și vrăjitoarea.

— Fă-mi de moarte, mamă, să mor pînă în două săptămîni, că focul care arde în mine numai în mormînt, ori în fundul Oltului mare are stîngere.

Safta l-a privit cu jale și i-a răspuns :

— Mura mamei, mură, întorc bobii pentru tine și-i descînt de cînd a călcat Voinea curtea boierului, călca-l-ar ceasul morții ! Dar îmi ies tot pe dos și a prăpăd. Dacă ascultai tu pe mama, fugeai de multă vreme dinaintea focului și te duceai în Țara Ungurească, la neamurile mele, și te însurai cu o țigancă de ale albe, cu gîtul numai rubiele împărătești. Și cu dibla și cu meșteșugul tău răzbeai pînă la Viana, la împăratul. Dar nu m-ai ascultat, mura mamei, și ai rămas aici, în calea primejdiei. Ce nădejde aveai tu ? Ce era să facă domnița Oleana ? orișicît te-ar fi iubit. Să fugă cu tine ? Amar de voi și de mine ! Pe ea ar fi mîncat-o mînăstirea, iar pe tine și pe mine ne mînca spînzurătoarea.

— Ce-a fost, ce-ar fi putut să fie s-a isprăvit, mămucă. De-acum, mi-alege grîul de colivă și-mi toarnă lumînările. Pînă în două săptămîni, ori mă adormi cu farmecele tale, ori mă arunc în Olt. Nu-mi mai da nici un sfat, nu te mai gîndi la nici o mîntuire, căci nu mai e nici una. Oleana se cunună de duminecă într-o săptămînă. Sîmbătă în ajun, pînă la luceafăr, să tragi peste mine un stînjen de pămînt ; ori, dacă n-ai putere, trage el Oltul și patru de adînc.

— Mai dă-mi răgaz două nopți, mura mamei, și de n-oi vedea nimic și de n-oi afla nimic, să faci cum ți-o fi scris.

În noaptea a doua, dimineața de mult, cînd nici nu cîntaseră cocoșii, Mură, cel fără de somn și de odihnă, auzi în gîrliciul bordeiului gura Saftei.

— Dormi, Mură ?

— Ca Oltul și ca stelele, mămucă.

— Mură, Mură, Oltul are parte de tinerețea ta și de cîntecele tale !

— Am ales care vîltoare, de mult, de mult.

— Mămucă, mămucă, nu așa, într-altfel, nici eu nu știu cum. Căci te-am văzut în rădvanul de nuntă, la picioarele Olenei, gătită de mireasă, cîntîndu-i din vioară, și apoi pe tine și pe ea, îmbrățișați și morți în fundul

Oltului, și pe blestemata de mine m-am văzut cu un stol de corbi pe cap...

Ca un șarpe, Mură a țîșnit în pieptul Saftei.

— Spune tu drept, mamă, nu mă îmbrobodești cu vreo minciună ?

— Mură, Mură, nu-ți minte mama nimic.

Și jalea și plînsetele Saftei, pînă la ziuă, fură destulă mărturie.

Atunci Mură n-a mai avut altă grijă decît să ație domniței calea și să-i spuie cu glas duios :

— Domniță, bietul Mură îți cere un hatîr. Roagă pe boierii mari și pe boierul ginere să mă îngăduiască în ziua nunții, să șez la picioarele măriei tale, în rădvanul de nuntă, și să-ți cînt de acasă pînă la Rîmnic. Iar ceilalți lăutari să vie după noi.

Domnița i-a dat cuvînt că așa are să fie.

Și a venit și ziua nunții. Din zori, curtea boierească a început să fiarbă ; satul a înecat porțile și șatra țigănească ; nuntașii, cu Voinea în frunte, au început să încure, printre norodul ce se strivea cuprins de spaimă, caii nerăbdători. Nunta mergea la Rîmnic, ținea acolo, în casele ginerelui, două-trei zile și se întorcea pe Lotru, în toiul chefului. Și cînd a pornit rădvanul cu mireasa (mîndră între celelalte fete, ca sora-soarelui între florile din grădină), vioara lui Mură a trecut prin toți ca fiorii patimei și ai morții. Căci nu mai era sculă de lemn, ci inimă zbuciumată și grai cules din lumea vrăjilor.

La picioarele domniței, Mură nu mai trăia decît în ce cînta și aștepta. Cînd au intrat în valea Oltului, s-a ridicat în genunchi și și-a întors privirile spre Olt. Vioara lui despica inima ! aci horă, aci doină, aci zbeg de nuntă, aci arșiță și patimă, aci rugăciune, aci urgie. Și Oltul se rostogolea ca mii și mii de berbeci, behăia și urla, se năpustea după rădvan și se frîngea de mal, plin de turbare și de spumă, gemea în vîltori, fluiera printre stînci și, cu plînsetul vioarei și cu blestemele ei, se amesteca, se plămădea — soartă năprasnică și cruntă.

Rădvanul zbura pe cale. Surugii mîncau din șele și chiuiau. Șirag de rădvane și de butci veneau pe urmă. Iar înaintea nunții, pîlcuri de coliceri, cu Voinea în frunte, slobozeau la pistoale. Dar cînd au ajuns unde e astăzi Copca, pămîntul a pierit de sub copite și de sub roți,

cum piere gheața în rotocolul copcii ! și rădvanul miresii și alte două-trei s-au dus în apa Oltului, în Copca-Rădvanului. Cîinele de Olt săpase pe dedesubt tot malul cît ține astăzi Copca ! Dar nu era întîmplare, ci lucru necurat. Căci vioara lui Mură a țîșnit din Olt în văzduh și a luat foc. Și zbura pe apa Oltului devale, cu arcușul peste ea, și ardea cît o căpiță și cînta și juca ! Toți au priceput că e o mișelie a diavolului și au pornit-o cu cruci. Dar zadarnic ; diavolia nu se putea nărui numai cu crucile unor bieți păcătoși. Iar din tot ce înghițise Oltul nimic nu mai ieșea la fața apei ; toți și toate parcă fuseseră de plumb. Atunci Voinea și toată colicerimea au dat drumul cailor, spre Rîmnic, să ajungă mai degrabă la vlădica și să-i spună jalnica și drăcească pricină. Și vioara a zburat mereu devale, în pas cu Oltul, cîntînd fel de fel de nunești diavolești și jucînd și arzînd fără să se mistuiască.

Cum a aflat de nenorocirea bieților creștini, vlădica s-a îmbrăcat în sfintele odăjdii, și cu el toată episcopia. Au luat în mîini odoare sfinte, cărți, și, coborînd la Olt, au început să-l slujească și să-l dezlege. Și cînd scula necurată s-a arătat pe apă și a ajuns pînă în dreptul cetei bisericești, împotriva ei și a vrăjmașului care o smintise, diaconii au ridicat cădelnițele, preoții : crucile de la Iordan, vlădica : Sfînta Evanghelie ! și puterea vrăjmașului s-a prăbușit ! Vioara s-a stins și a plesnit ca un butoi. Iar Oltul, dezvrăjit, a aruncat pe mal, la lumina făcliilor creștine și la vederea norodului adunat și îngrozit, pe Mură și pe Oleana, îmbrățișați și morți. Diavolul schimonosise cinstita cununie ! și Mură și Oleana aveau în cap, în chip de cununii și bătute cu piroane, două căldări sparte.

DIONIS GRECOTEIUL

Aveam douăzeci de ani, aveam sub mine un cal negru-corb, care mai mult zbura decît mergea, aveam la brîu o pereche de pistoale și în sîn o pungă cu aur! Așa am plecat de la unchiu-meu, boier mare din ținutul Brăilei, boier fudul și grecoman, în casa căruia slujisem șapte ani, învățasem grecește și era cît pe-aci să dau de rîpă inima vară-mii Eftimița. Această din urmă împrejurare m-a silit să-mi părăsesc neamurile și locul de naștere mai curînd decît aș fi gîndit... Mătușă-mea, Dumnezeu s-o ierte, cînd a aflat din gura Eftimiței taina ce începea să se înfiripeze între noi amîndoi, m-a chemat cu o seară înainte sub nucul din grădină și mi-a spus, plîngînd și sărutîndu-mă :

— Nu se poate, Nicolachi, nu se poate, psihi-mu! Ești copilul lui frati-meu și e păcat grozav, pe care nu poate să-l dezlege ori să-l treacă cu vederea nici un vlădică și nici un mitropolit. Fugi din casa noastră, du-te de te procopsește într-altă parte, că bagi pe Eftimița în mormînt! Draga mamei !... cît s-a zbătut și cît a plîns noaptea trecută, după ce i-am jurat că nu se poate și nu se poate, ca s-o dăm după tine... Toată noaptea a vorbit într-aiurea și te-a chemat. Toată noaptea s-a zvîrcolit în pînzele patului... Am să-i spun boierului mai pe departe această pricină nenorocită și am să-l rog să-ți dăruiască o pungă de galbeni și pe Harap, din grajd... Dar du-te, psihi-mu, fugi să nu te mai vadă Eftimița, că o dai în atac!

Dulce Eftimiță! Am plecat fără să-mi iau ziua bună de la ea, după cum îmi ceruse mătușă-mea, și n-am mai dat ochi unul cu altul douăzeci de ani. Cînd ne-am revăzut, după douăzeci de ani, ea era măritată, eu însurat;

ea era o arendășoaică, pe care nu putea s-o mai subțieze nici un corset, eu un negustor, pe care-l tăbăciseră agoniseala și vîntul mării...

Mătușă-mea, în ceasul de plecare, m-a luat de mînă și m-a dus în iatacul lui unchi-meu. Boierul stătea între perne, cu fesul în cap, și-și sorbea cafeaua de după cină, fiindcă în seara aceea nu mai fusese masă laolaltă. Mi-a vorbit românește (căci de obicei vorbea grecește). M-a dăscălit, m-a povățuit, mi-a spus că îi pare rău că trebuie să mă depărteze din casa lui și mi-a dat un răvaș pecetluit către un negustor bogat din Brăila. În sfîrșit, cînd m-am apropiat să-i sărut mîna, a luat de pe măsuța de alături o pereche de pistoale turcești, iar de sub pernă o pungă de mătase verde și mi le-a pus în palmă. I-am sărutat dreapta adînc mișcat, i-am făcut o temenea și am ieșit în dosul casei, unde mă aștepta Harap, cu șaua pe el.

Mă durea inima și-mi simțeam ochii ușor învăluiți ; dar călare pe Harap și cu două pistoale în brîu, ce durere și ce lacrimi pot oare să țină mult, la douăzeci de ani ! Era într-o seară de iunie. În amurg fîlfîiau zdrențe roșii și negre, și înfățișarea cerului prevestea o ploaie mare. Totuși trebuia să plec ! Pînă la Brăila erau patru ceasuri de drum. „Dacă mă apucă ploaia, mă opresc la conacul lui Hagi-Pancu ; dacă nu, merg pînă la Brăila și la noapte dorm la han, la coana Frosa..." ...Vezi că eram băiat umblat prin lume și cu cunoștințe și, drept vorbind, tocmai de aceea nu puteam să cad la pat, ca Eftimița, și să mă prăpădesc din pricina acestui început de dragoste, repede forfecat de unchii mei. La han, la coana Frosa, prin urmare !

Apusul se pierdea în urma mea, ca o livadie de maci în floare, brăzdată larg de negre tufărișuri. Apusul se îneca în urma mea în nourii de praf, pe care Harap îi ridica din fuga lui nebună. Fetele și nevestele din sate, pe la praguri, pe la porți, privind la noi, privind la cerul din ce în ce mai coborît, poate-și ziceau : Frumos cal, cutezător voinic !... dar păcat de ei, căci te uită, o să-i facă ploaia ciuciulete.

Într-adevăr, ploaia venea tot mai aproape. În dreapta noastră, de cerul plumburiu spînzurau niște trîmbe sure și piezișe. Harap zbura ca rîndunica, dar nervii lui de nobil animal, în presimțirea groaznicei furtune, vibrau-

vibrau. O apăsare de moarte domnea pe toată firea. Spicele aproape coapte încovoiau gîturile lor subțiri, cu resemnarea unor osîndiți, care se lasă în voia soartei. Porumbii fremătau ușor din sfîrcuri, în așteptarea exploziei. Cîrduri de ciori goneau buimace spre adăposturile ghicite în zare. Un copac uscat stătea departe în cîmp, în atitudinea sucită a unui schilod care cere de pomană. Cu o creangă răzleață, ca o mînă întinsă, cu trunchiul zgîrcit, ca niște genunchi infirmi, cu aeru-i de milog stăruitor, acest copac stîrni mînia cerului și o palmă înfricoșată îl risipi în țăndări. Trăsnetul se frînse asupră-i cu un zgomot asurzitor, care clătină temeliile lumii, iar ploaia căzu deodată în valuri de păcură, peste tot ce se mai putea vedea și recunoaște. Se întunecă profund și fulgerile începură un galop fantastic, pe drumul nostru cel plin de spume și de clocote. Și ca un demon prigonit, Harap și eu goneam-goneam, sub galopul fulgerilor prigonitoare. Eram de-abia la jumătate calea; conacul lui Hagi-Pancu era încă departe, și Harap frămînta apa și noroiul, pînă la genunchi. Drumul era din ce în ce mai rău și, fiindcă tocmai începea o costiște, cu toată voinicia lui Harap și cu tot curajul meu, nu era deloc cuminte să mai înaintăm. Dar unde te oprești acum, în mijlocul pustiului și al nopții și sub torentele vijelioase ale ploii? Căci ploua ca în nopțile Potopului, și fulgerile se încurau pe întinderea înecată, ca niște lilieci de flacără și de miracol! Nu vedeam decît cînd fulgera, însă fulgera din zece în zece clipe, și sub aripele luminoase, scuturate brusc în întunerec, calea mea se făcea, prin apă, totuna cu cîmpia.

Cînd începusem deci să cumpănesc, iar Harap înainta luptînd și sforăind, îmi apăru la lumina unui fulger o biserică veche, năpustită de ani de zile, care nu mai avea alt norod decît norodul ciorilor, iar ca preoți: bufnițele și cucuvăile. Era o biserică împrejurul căreia fusese altădată un sat de oameni, dar nu mai știu prin ce împrejurări satul se strămutase, iar locașul sfînt se pustiise. Hotărîi să mă adăpostesc în această venerabilă ruină, la umbra căreia, în vremuri bune, poposisem de cîteva ori. Deși curajul, vîrsta, Harap, pistoalele turcești... erau de partea mea, totuși m-am apropiat și am intrat în mohorîta rămășiță cu oarecare sfioasă luare-aminte. Fulgera și se vedea în biserică tot atît de limpede ca și afară,

fiindcă, pe lîngă gurile fostelor ferestre, zidăria căsca sus în boltă, unde fusese Pantocratorul, o gură năprasnică. Pentru același cuvînt, ploaia izbea în naos cu abundență, și numai în pronaos și în altar puteai găsi într-adevăr un colț adăpostit.

Am descălicat în tindă și am intrat înăuntru cu Harap de căpăstru. Dumnezeu să mă ierte, căci am făcut-o de mare nevoie ! Dar am vorbit odată despre această întîmplare din tinerețea mea cu un arhimandrit foarte învățat... Acest cuvios m-a încredințat că n-am făcut nici un păcat, fiindcă există un canon care îngăduiește și dezleagă pe omul călător — încolțit de vreme rea — să intre să se adăpostească, fie chiar cu patru cai, nu numai într-o biserică năpustită, dar chiar într-una cu slujbă de toate zilele. Am găsit în pronaos un loc ferit și am legat pe Harap de un capăt de bîrnă, dibuit în perete. Dulama de pe mine era leoarcă, în cizme aveam o oca de apă. Numai la brîu, cît cuprindea chimirul, mă mai simțeam uscat. În chimir nu pătrunsese ploaia ; iasca de scăpărăminte era neatinsă. M-am uitat de jur-împrejurul zidurilor vechi... Cîteva strane erau încă la locul lor. Într-un colț căzuseră, de undeva de sus, pesemne niște cuiburi de cioară, căci sub licăririle de afară descoperii acolo un morman de mărăcini uscați.

Ud pînă la piele cum eram, nu puteam să mai gonesc ideea că aș putea să aprind cu lemnăria aceasta un foc destul de bun. Într-o strană am găsit lemn putred, printre mărăcini : cîrpe și lînă, și scăpărînd și suflînd cu putere, am aprins focul. Dar tocmai cînd să mă așez și să mă bucur de rodul ostenelei mele, aud deodată din altar, pe grecește :

— O, mama mea, mamă !

Oricît de straniu mi s-a părut un asemenea strigăt și oricîte înțepături mi-au alergat din ceafă pînă în tălpi, totuși am răspuns ca un viteaz, care nu vrea să știe ce este frica :

— N-are să vie biată mă-ta ! În zadar o chemi pe așa timp și în așa loc !

Spusesem aceste vorbe pe grecește... Un val de văicăreală și o poveste întreagă porniră deodată :

— Aibi milă de mine, frățioare ! Nu mă omorî ! Nu mă jefui ! N-am putut să strîng decît cîțiva galbeni și-mi trebuiesc grozav, ca să ajung la sfînta Agora. Mă duc

la călugărie, frățico ! Am să te pomenesc în toate zilele mele !... Ești creștin, nu e așa ? Nu ești turc. Crezi în Domnul și Mîntuitorul nostru Iisus Hristos...

Surprins peste fire de acest torent de plînsete și de cuvinte și șovăind între diferite bănuieli, stăteam locului nemișcat, cu un deget pe piedica pistolului : „Ce să fie comedia asta ? E un om adevărat care se tînguiește ori este un renghi diavolesc ?... Și totuși nu se poate ! Diavolul nu cutează să se apropie de un loc în care ani de zile s-a cîntat și săvîrșit Sfînta Liturghie... Atunci, trebuie să fie un om, dar desigur un șiret afurisit, care vrea să mă prindă cu un plan subțire. Dar nu și-a găsit prostul !“

— Ia tacă-ți pliscul, cu atîta văicăreală ! Faci pe nebunul ori ce-ți este ? Cine vrea să te omoare și să te jefuiască ? Vino încoace de-ți arată scăfîrlia !

— Nu pot, frățioare, că-mi este tare frică ! Jură-mi pe Panaghia că n-ai să-mi faci nici un rău ! Trebuie să fii și tu creștin și grec ca mine...

— Ba să mă ierți ! Creștin sunt, dar grec ca tine : mai despre ziuă, cînd vor cînta cocoșii !

— Bine, frățioare, să fii și vlah, dar să nu mă omori !

— Ai tu de gînd să-ți dai pe față vicleșugul, ori te împușc ca pe un cîine, chiar aci în sfînta biserică ?

— O, frățioare, de ce ești așa de rău !... Vino de vezi că n-am nici un vicleșug, nici măcar un pistol, nici măcar un briceag.

Luai din foc un lemn aprins și ținîndu-l sus, în mîna stîngă, pe cînd cu dreapta țineam gata un pistol, înaintai cu bravură spre altar. La început nu văzui nimic. Prin cele trei uși de altădată nu se vedea decît piciorul, acum dărăpănat, al sfîntului Prastol. „E o amăgire diabolică“, îmi fulgeră prin minte.

— Lasă pistolul, frățico ! Nu sunt un om rău ! Sunt un biet păcătos, care mă duc să mă călugăresc...

Atunci îmi văzură ochii — în firida care închipuiește ieslea unde s-a născut Mîntuitorul — o dihanie ghemuită și cu totul ciudată. „Degeaba mai stau eu la cumpănă !... Asta e dracul curat, care a îndrăznit să spurce sfîntul altar !...“ — și începui să fac la cruci. Dar bala scoase din perete un cap omenesc legat pe sub fălci cu un ștergar odată alb, și începu să se roage :

— Nu te mai închina, frățioare, că nu sunt nici diavolul ; sunt un biet păcătos care de mare nevoie am cutezat să fac așa păcat și să mă urc aici în sfînta iesle...

— Bată-te Sfînta Cruce ! Piei, Necuratule, dacă ești Necuratul !

Dar pînă să mă domiresc cu totul, bietul grec coborî din firidă și, ținîndu-se cu mîinile de pîntece, se tot ruga :

— Îmi pari un om de neam și de ispravă. Să nu-mi faci nici un rău. N-am decît atîta cît îmi trebuie ca să plătesc corabia pînă la Sfîntul Munte. Și cu ce greutăți, frățioare, am putut să strîng și atîta lucru !...

Eram aproape încredințat că nu e diavolul, ci un om. Dar ce om, Sfinte Dumnezeule ! Cel mai oropsit și mai soios dintre toți grecii de pe pămînt... Era trențăros, murdar, slab ca un țîr, și cu o falcă umflată (de aceea se și legase pe sub fălci). Dar toate acestea putea să le mestereasca și Ucigă-l-toaca... Ceea ce mi s-a părut mai presus de puterile de imitație ale diavolului erau ochii bietului grecotei : avea niște ochi nespus de blînzi și de copilărești, niște ochi în care lăcrămau naivitatea, simplitatea și umilința, fără nici un amestec de viclenie sau de fățărnicie.

— Cum vrei să cred că nu ești diavolul, mai stăruii eu, cu glasul moale, cînd te găsesc pe așa timp, în zidurile acestea ?

— Dar, frățioare, nici d-ta nu ești diavolul și ești ca și mine, noaptea, într-o biserică pustie.

Răspunsul grecului mi se păru destul de drept.

— Haide, vino încoace, lîngă foc, și spune-mi cine ești și ce rost ai.

Îl pusei să stea în bătaia focului, iar eu mă dădui ceva mai de o parte și mai în umbră, stăpînit de un rest de bănuială. Îl chema Dionis și istoria vieții lui era foarte simplă și foarte jalnică... Văzuse lumina zilei pe un caic grecesc, în drum spre România, și rămăsese fără mamă a cincea zi. Tatăl său, om cu oarecare stare, l-a ținut pe lîngă sine și l-a dat apoi unor ciobani cu capre dimprejurul Țarigradului. În urmă, tată-său s-a pierdut în lume și Dionis, ca de vreo șase ani, a slujit în Țarigrad în prăvălia unui simbatriotis. De acolo a venit în Brăila cu o rudenie, ca să caute pe tată-său, despre care se auzise că s-a procopsit, dar nu i-a mai dat de urmă.

Dionis s-a băgat iar slugă la prăvălie. Mai tîrziu, cînd s-a făcut și el om, l-a luat un grec și l-a dus la țară, la moșie. Dar Dionis era greu de cap și nu se pricepea la trebile moșiei. Afară de aceasta, nu știu pentru ce toată lumea se lega de el și era de rîs și de ocară pretutindeni pe unde nimerea. A fost la vreo trei-patru moșii, dar n-a putut să rămînă la nici una, fiindcă pe de o parte copiii stăpînilor îl chinuiau și-l umileau grozav, iar pe de altă parte slugile îl frigeau cu glumele lor răutăcioase. Așa de pildă, într-o dimineață, Dionis, care dormea cam greu, s-a trezit închis în cocină, cu porcii, și puțin a lipsit să nu-l sfîșie scroafele fătate. Altă dată, pe cînd dormea în niște paie, slugile au dat foc paielor și era cît pe-aci să ardă tot. Într-o altă zi, copiii boierului, în lipsa lui — căci boierul, fiind un om evghenicos, îl ocrotea — l-au înhămat la saca, alături de măgarul curții și, dîndu-i bice, au cărat, cu el și cu măgarul, vreo zece sacale de apă. În sfîrșit, belelele și bătăile de joc se țineau lanț, pînă ce Dionis a ajuns să nu mai doarmă decît cîteva ceasuri pe noapte, tot gîndindu-se ce să facă el pe lumea aceasta și cum să scape de răutatea ei. Dumnezeu s-a îndurat de Dionis, căci într-o zi a venit un călugăr de la Sfîntul Munte, cerșind prin sat, și cîteva nopți a fost îngăduit să doarmă la curte. Călugărul era grec ca și Dionis. Acest călugăr i-a deschis capul și l-a hotărît, fără de strămutare, să se ducă la sfînta Agora, să se călugărească. Dar cu ce să se ducă bietul Dionis? Doi ani de zile a umblat de colo pînă colo, ba slujind, ba cerșind, pînă a ajuns să strîngă, cu sudori de sînge, cinci galbeni. Cu această sumă s-a hotărît să plece spre Brăila și de aci la Sfîntul Munte. Era pe drum de patru zile — lătrat de cîini, înjurat de țărani, gonit cu pietre de copii. Cu două seri în urmă, se oprise, obosit, lîngă o fîntînă. Un om posomorît a ieșit ca din pămînt, a venit la el și l-a scotocit pînă la piele, i-a întors desagii pe dos și de necaz că n-a găsit nimic (fiindcă cei cinci galbeni erau cusuți pe la îndoiturile zdrențelor de pe el), i-a tras o palmă zdravănă. Bietul Dionis avea, în partea stîngă, o măsea care-l chinuia grozav și omul naibii l-a croit tocmai peste falca stîngă. Dar din palma aceea i-a pierit durerea într-o clipă! Numai că i s-a umflat obrazul și s-a legat și el cu un ștergar. Astă-seară a trecut pe lîngă o tîrlă și au sărit cîinii pe el.

Dacă nu era un cioban mai bătrîn și mai milos, care să sară să-l scape, îl prăpădeau haitele ciobănești. Cînd se depărtase cîtva de tîrlă, moșneagul care-l apărase de cîini l-a strigat și i-a făcut semn să stea și cînd a ajuns lîngă el i-a dat o bucată de caș și un codru de mămăligă. Apoi Dionis a mers mai înainte. Cerul a început să se întunece, ploaia s-a ridicat dintr-o parte și cu mînie mare a trecut peste lume, gonind toate jivinele care-și pe la locurile lor, iar pe Dionis — în vechiul locaș al Domnului.

L-am privit adînc tot timpul cît mi-a istorisit și am dat la o parte neîncrederea și prevenirea mea. Dionis nu era nici diavolul, nici vreun ucenic al lui. Era un om blînd, fără pic de vicleșug, naiv ca un copil și — cum îl arăta momentul — nenorocit și huiduit ca un cîine jigodios. Mi s-a făcut milă de el și mi-am schimbat vorba și înfățișarea. Desagii pe care-i ținea pe genunchi, înaintea mea, n-aveau în ei decît niște cîrpe. Dionis nu mîncase, în ziua aceea, decît felia de mămăligă și cocoloșul de caș, dăruite de cioban. Am deschis desagii mei și am scos (cam ude, nu e vorbă) azimă, friptură, ceva plăcintă și o sticlă cu vin. Am început să mănînc și am dat și bietului grecotei. I-am spus și eu, cu sinceritatea de la douăzeci de ani, cine sunt, de unde și de ce am plecat și încotro mă duc. După ce mi-a ascultat povestea, Dionis mi-a spus, suspinînd :

— Viața e plină de necazuri și de răutate. Să dea Dumnezeu să fii sănătos și să te procopsești. Dar cînd va trece vremea și vei fi mai bătrîn, măcar așa ca mine, vei înțelege deșertăciunea vieții și vei rîvni la viața călugărească.

Din capul lui, sau din lecțiile bătrînului călugăr, dascălul său, Dionis vorbea ca un monah, dar firește unui copil care nu-l pricepea și nu voia să-l priceapă. În acest timp, furtuna se liniștise. În biserică mai izbeau ici, colo ultimele picături de ploaie, ca ultimele gloanțe ale unui asediu terminat, pe cînd, departe, cîteva guri de tun vesteau deplina biruință.

Am mai vorbit cu Dionis de una, de alta, ne-am uscat bine la foc, și dimineața — grăbită ca în iunie — s-a ridicat din răsărit. Trebuia să ajung cît mai curînd la conac la Hagi-Pancu. Eu mîncasem, Dionis mîncase, dar Harap nu mîncase nimic... Mi-era acum milă și de

Dionis... L-am luat cu mine în șa și am plecat spre conacul lui Hagi-Pancu. Acolo, Harap a dat de fîn uscat și de grăunțe, iar noi ne-am odihnit cîteva ore. Cînd l-am revăzut pe Dionis, mi s-a părut adînc preocupat. M-a luat la o parte și mi-a spus :

— Frățioare, nu știi ce simpatie am prins de d-ta. De ce nu mă asculți pe mine ?... Aidem amîndoi la Sfîntul Munte ! Am cinci galbeni. Să mai strîngem în Brăila încă unul. Îți dau d-tale trei și rămîn și eu cu trei...

Am început să rîd. Bietul Dionis, de unde să știe el că eu am în sîn o pungă cu aur !

— Lasă, cuvioase Dionis, că vorbim noi la Brăila.

Și l-am luat iar în șa și după-amiază am ajuns la Brăila. Aci, am oprit la biserica grecească și i-am spus lui Dionis, lămurit :

— Cuvioase Dionis, nu-mi zice inima de călugărie. D-ta du-te cu Dumnezeu și fă cum îți este gîndul.

— Frățioare, o să-ți pară rău de tot, într-o zi...

— Cred și eu, dar pînă atunci mai este vreme. Să-ți ajute Dumnezeu să ajungi arhimandrit, ori și mai sus, dacă se poate ; și pentru neascultarea mea de azi și pentru păcatele mele să te rogi și să mă pomenești Domnului, în rugăciunile frăției tale. Iată, îți dai eu trei galbeni și cu cinci, cît zici că ai, fac opt ; cu opt galbeni treci dincolo de Sfînta Agora !

Bietul grec s-a despărțit de mine cu ochii plini de lacrimi.

— Frățioare, ai inimă bună ! Dumnezeu să fie cu d-ta și să-ți ajute ! Eu te voi pomeni întotdeauna...

Ca să ne fie despărțirea ceva mai puțin tragică decît ne fusese întîlnirea, i-am spus lui Dionis, bătîndu-l pe umăr și glumind :

— Cuvioase Dionis, să-ți crească barba pînă la genunchi, și în cap : o mitră de arhimandrit !

Și-am plecat în lume... — în lupte, în ispite, în păcate, în întreprinderi mari și în mari primejdii. Treizeci și cinci de ani au curs de la întîlnirea mea cu Dionis. Trecînd prin Constantinopol, cînd fu ultima vacanță de patriarh, m-am dus la Patriarhie, într-o duminecă, să mă închin și eu, ca un creștin ortodox ce sunt. Mitropolitul de Heracleia — ierarhul celei mai vechi mitropolii din Patriarhatul de Constantinopol, mai veche decît însuși Scaunul Patriarhal — era aci și oficia Sfînta Li-

turghie. Era un bătrîn de vreo șaptezeci de ani, albcolelie, cuvios și uscat ca Sfîntul Sisoe.

Stăteam aproape de catedra cîntăreților și ascultam, pierdut în visări sfinte, neîntrecutele cîntări ale bisericii noastre ortodoxe răsăritene. De la o vreme, privind mai lung pe bătrînul mitropolit oficiant, mi se păru că figura lui îmi este cunoscută, și încercai să-mi aduc aminte unde mai văzusem pe acest om al bisericii. La împărțirea anaforei, punînd pe tavă un ban de aur, mi-am luat îndrăzneala să întreb pe mitropolit, în românește, dacă a trecut vreodată prin țara noastră. Mi-a răspuns românește, cu mare ușurință ·

— România ?... Vezi bine, frățioare ! D-ta ești din România ? Eu iubesc România... Am trăit multă vreme la Brăila. Din România m-a trimis Dumnezeu încoace. la Sfîntul Munte...

Din vorba, din tonul, din blîndețea chipului, dar mai ales din lumina dulce și naivă a ochilor moșneagului, reînviai, într-un fulger de amintire, pe Dionis cel de-acum treizeci și cinci de ani !

— Înalt Prea Sfinte ! ești Dionis, care te adăpostiseși noaptea, de furtună, în biserica din drumul Brăilei...

— Tu ești, Nicolachi ! Tu ești, frățico ! O, psihi-mu, vino să te îmbrățișez !...

Cu lacrimi în ochi și în glas, bătrînul întrerupse împărțirea pîinei binecuvîntate și, în fața grecilor uimiți, dădu slavă lui Dumnezeu, spunînd într-un mic discurs că inima lui s-a bucurat adînc, fiindcă a regăsit un bun prieten, nemaivăzut de treizeci și cinci de ani și că el poftește pe cei de față să ia parte la un Te-Deum de mulțumire, pe care îl va cînta imediat. Și într-adevăr, începu Te-Deum-ul, fără ca nici unul dintre cei de față să fi părăsit biserica.

O cinste mai mare nu putea să-mi facă și mai solemn decît astfel nu putea să-și exprime bucuria. Am stat împreună două zile. Mi-a povestit cum Dumnezeu l-a purtat ca de mînă pînă la scaunul metropolitan al Heracleiei, mi-a povestit luptele și biruințele lui duhovnicești, mi-a destăinuit că între grecii din Fanar este o fracțiune care ar vrea să-l ridice pe el patriarh. Dar el a refuzat și refuză categoric, fiindcă este prea bătrîn și mai ales fiindcă nu se pricepe deloc în politică. Îl ascultam cu dragoste și cu admirație. Un sentiment de adîncă e-

vlavie, față de tainele voinței și ale iubirii lui Iisus Hristos, mă încovoia cucernic lîngă blîndul și cucernicul moșneag. Dionis, patriarh al Constantinopolei !... De la sacaua la care trăsese alături cu măgarul curții, la scaunul arhiepiscopal pe care a stat odinioară Sfîntul Ioan Gură de Aur !... Atunci am înțeles, cu sfîntă emoțiune, sublimele cuvinte care se cetesc în biserică : *pe cele nebune ale lumii le-a ales Dumnezeu ca să rușineze pe înțelepți și pe cele slabe ale lumii le-a ales Dumnezeu ca să afunde pe puternici.*

ÎN DRUMUL SPRE PĂCAT

E o istorie din primii mei ani de magistratură. Fusesem numit proaspăt ajutor de judecător la un ocol rural dintr-un județ de munte, destul de departe de reședință. În ziua cînd m-am dus să-mi iau postul în primire, o zi fumurie și roșie de toamnă, n-am simțit prea mult lungimea drumului. Deprins cu toamna veștedă din șes, nu puteam să admir destul variața de culori și de nuanțe, neprevăzutul de combinații cu care toamna de sub munți înveșmînta grădinile și dumbrăvile, livezile și pădurile.

Primul om pe care trebuia să-l văd, ajungînd în comuna R., era, firește, judecătorul, șeful meu, și prin urmare prima casă în care a trebuit să intru a fost casa lui. Aveam sfiala și neliniștea noului sosit și, cînd servitoarea mi-a spus, arătîndu-mi un fel de salonaș : „Poftiți de ședeți ; domnul vine numaidecît", m-am așezat pe canapea cu oarecare emoțiune. N-am așteptat mult. Un om înalt și subțiratic, îmbrăcat într-o haină cenușie și cu o față de Crist bolnav, mi-a întins mîinile cu discretă amabilitate. Dintr-o dată, am știut cu cine am de-a face. Sunt suflete a căror tainică substanță este omogenă — fie ele bune ori perverse — și cunoașterea lor o sorbi cu ochii, fără greș, de la prima întîlnire. Sunt alte suflete, însă, a căror taină e complexă și fugară.

Judecătorul meu era un suflet cu arhitectura cea mai simplă și mai frumoasă. Era un om de înaltă cinste, om al muncii și al datoriei, cuget nobil și plin de gânduri. M-am înclinat în fața lui de la primul moment. Era un șef la îndemîna căruia puteam să pun cu încredere munca și devotamentul meu. Am înțeles însă cu părere de rău, privind în ochii lui albaștri și inteligenți, că toate

aceste calități ce se sprevedeau în ei, ca niște odoare de argint sub geamuri șlefuite, erau să fie zestrea unei morți timpurii. Judecătorul meu suferea de piept. O jumătate de an, cît am stat împreună, în orele de ședință și în afară de ele, am privit cu strîngere de inimă cum boala necruțătoare cuprindea progresiv, ca o ceață, ca o pîclă, ca un nour... limpezimea și ordinea frumosului său cuget. Niciodată însă nu mi s-a întîmplat să văd la el completa întunecime, adică vreuna din acele mînii de bolnav, vreuna din acele iritări obișnuite la tuberculoși. În ședință mai ales, oricît de obositor și de anost ar fi fost procesul, oricît de mincinoși martorii și de fără minte împricinații, judecătorul meu se stăpînea cu o putere care mie îmi lipsea de multe ori.

La început, pînă să-mi fac ucenicia, a trebuit să-i urmăresc ședințele. Mai pe urmă, cînd venea de rînd judecătorul, eram adeseori în preajma lui, cu zelul și cu inima elevului cucerit de profesor. Cînd trecea prea multă vreme și, după paloarea feții și după roua frunții, înțelegeam că e la marginea puterilor, îl rugam să se retragă și să mă lase pe mine să redactez sentința. Dar nu se dădea dus pînă nu-mi făcea un examen sumar, ca să vadă dacă am pătruns chichițele procesului și am nota justă a situației. Fie-i țărîna ușoară ! nu l-am văzut niciodată ieșind din atitudinea lui socotită și demnă. La masa justiției, în fața prostiei, a ignoranței, a răutății, a patimilor de tot felul și a strîmbătății care fierbea în gîtlejurile avocaților, el prezida palid, atent, cu ochii strălucitori ca niște spini de diamant, superior tuturor, și totuși murind cu încetul ca și Mîntuitorul de pe crucea din față-i !

Lîngă acest om, am găsit pe femeia enigmatică și splendidă pentru care am ars pînă la rădăcină prima mea grădină de trandafiri... Era soția lui, dar nu aveau nici un copil. Astăzi nu mai e în țara noastră. Un grec sau un armean bogat, un armator din Arhipelag, a ridicat-o de la noi și a dus-o pe un alt țărm mai potrivit cu frumusețea ei. Era din neamul femeilor brune, dar nici una din descrierile cetite de atunci încoace prin romane, nici unul din portretele abundentului și pasionatului Balzac, de pildă, nu mi s-au părut că-mi dau ceva care să ajungă în preț icoana din amintirea mea.

O chema Clara. Acest nume însă nu i se potrivea deloc sub raportul viziunii de lumină și de aur pe care o provoacă, ci numai sub raportul insinuării de pace și de ondulație din silabele lui. Clara era brună ca lacurile ascunse în vechile păduri și molcomă și mlădioasă ca nuferii ce cresc din fundul lor. Nu mai țin minte care școli sau care școală filosofică din vechime se întreba și discuta dacă femeia are sau nu un suflet. Clara aducea vremea înapoi ! Cînd o vedeai lîngă bărbatul ei, tăcută, lină, fără nici un gînd pe fruntea ei de marmoră pentelică, fără nici o descumpănire în ochii ei splendizi și negri, fără nici un fior în obrajii ei de rodie, te întrebai ca înțelepții din vechime : Are Clara un suflet ?... N-am putut niciodată să-mi închipuiesc ce roman de iubire încăpuse între judecătorul meu și Clara. Niciodată n-am auzit din gura ei decît cuvintele și ideile burghezei gospodine. Am mîncat de cîteva ori la masa lor, am petrecut împreună mai multe seri de iarnă și am fost cu ei, în seara de lăsata-secului, în casa unui proprietar vecin... N-am văzut-o pe Clara decît frumoasă, senină, vorbind lucruri banale și surîzînd dumnezeiește. Cum trăiau acești oameni în intimitatea lor nu știu nici azi. Eu îi găseam întotdeauna prietenoși, atenți unul pentru altul și discreți ca niște diplomați.

În ziua cînd m-am înfățișat judecătorului, soția lui nu s-a ivit. Am cunoscut-o a treia zi, în împrejurări neobișnuite. Bărbatul ei, profitînd de venirea mea, pleca la București să-și revadă medicul. Mă vestise că pleacă și, dintr-un sentiment permis de curtenie, venisem să-i urez călătorie bună. Era afară, sub o boltă de viță, și aștepta trăsura. Clara îi aducea ceva din casă. Mi-a prezentat-o. Au trecut cîteva minute, dar trăsura nu sosea. Servitoarea mi-a adus dulceață și în aceeași clipă trăsura s-a oprit la poartă. Mi-aduc aminte că am întîrziat într-adins să iau dulceața și am născocit cîteva întrebări privitoare la procesele de a doua zi. Judecătorul, îndreptîndu-se către trăsură, între nevastă-sa și mine, mi-a dat lămuririle de care — nu mai știu — aveam sau nu nevoie. M-am dat deoparte în clipa despărțirii celor doi soți și m-am repezit apoi la mîna judecătorului.

Am rămas față în față cu Clara, furnicat în toate fibrele mele de o tainică fericire. E penibil să analizezi cît e de vinovat uneori sufletul omenesc... Făceam cu-

noştinţă cu această femeie încîntătoare tocmai în ceasul cînd soţul ei pleca să se sfătuiască cu doctorii şi să-şi reînnoiască medicamentele ! Eram însă prea copil, prea timid. Fericirea mea a dat în perplexitate şi dacă aş fi avut pălăria la mine plecam pe loc. Dar pălăria era sub boltă. A trebuit să revin. Am stat pe scaun, am luat dulceaţa. Liniştită, indiferentă, Clara m-a întrebat banalităţile obişnuite. I-am răspuns stîngaci şi fără de măsură. Frumuseţea ei de miazăzi, ondulînd în rochia-i de horbotă albă, ca într-un val de omăt, mă intimida şi mă descumpănea ! Am căutat cu ochii un punct de reazim. Printre frunzele din boltă atîrnau ciorchini de chihlimbar. Era o zi galeşă de sfîrşit de septemvrie. Dealuri galbene şi ruginii dormeau în jurul nostru somnul după-amiezelor de toamnă. Un noroc nespus de dulce cobora din ceruri pe pămînt şi eu eram prea sfios, ca să pot să-i întind braţele !

M-am ridicat ca un arc ce se dezdoaie, am sărutat mîna Clarei, la două palme deasupra pămîntului, şi am ieşit din sat, în singurătate. Cînd cugeţi liniştit, tîrziu după întîmplare, la o dragoste sfîrşită şi cauţi să reconstitui împrejurările şi ora cînd s-a născut, gîndurile şi sentimentele de atunci, te miri şi n-ai voi să crezi toată povestea. Aşa se întîmplă lucrul azi cu mine. Am coborît într-o vale în care plopii cerneau, în bătaia soarelui, comori de aur şi m-am plimbat îndelung. Eram fericit de dezechilibrul ivit în mine, şi plin de neastîmpăr şi plin de închipuiri ! Am făurit în cîteva ceasuri cel puţin o duzină de romane de iubire — neapărat Clara era eroina, eu eroul — şi la urmă, obosit şi brusc descurajat, le-am judecat neroade şi m-am întors acasă.

Găsisem locuinţă şi întreţinere la preotul satului ; eram mediocru mulţumit, dar nu puteam găsi ceva mai bun, aiurea. Casa preotului era lîngă judecătorie, a judecătorului era mai departe şi într-acolo nu aveam ce căuta. Cu toate acestea, în cele cîteva zile cît a lipsit judecătorul, mi-am pus luarea-aminte la pîndă şi am prins un debil pretext de drum la el acasă : un comision pentru Clara. Am văzut-o a doua oară. Mi s-a părut şi mai încîntătoare. Era îmbrăcată într-o rochie japoneză şi avea o crizantemă în cosiţă. Pentru cine floarea aceea în cosiţă, cînd bărbatul ei lipsea de acasă ?... Mi s-a bătut inima. Desigur că pentru mine !... Ce imbecil am fost,

să pierd trei zile scumpe !... Dar absolut nimic din vorba Clarei, absolut nimic din purtarea ei cu mine nu mi-a permis să trag vreun comentar asupra crizantemei din cosiță.

În șase luni, cred că ne-am văzut cam o dată în fiecare săptămînă. Nici un moment Clara nu mi s-a părut mai intimă sau mai vioaie decît în clipa cunoștinții noastre. Făceam eu vreo impresie asupra ei ? Bănuia ea, cel puțin, văpaia care mă mistuia pe mine ?... mă întreb și astăzi ! Prin urmare, în toate călătoriile extraordinare la care fantezia mea aprinsă o asocia, Clara participa, cum s-ar zice, numai în efigie, ca un suveran pe o monetă, înnodată în batista unui aventurier. Eu singur plănuiam, întreprindeam și isprăveam, cu bine sau cu dezastru, toate posibilitățile pasionale ! Clara stătea acasă, senină și frumoasă, fără s-o atingă măcar ideea că la trei sute de metri de casa ei se clătina oceanul, se cumpăneau furtunile de zi cu oglinzile de noapte și gondole fericite se pierdeau, furate, în larguri zbuciumate.

Toate acestea se petreceau în capul meu. Nu înțelegeam nimic din caracterul Clarei, sentimentele ei erau pentru mine surîsul Giocondei și mă ameteam cu închipuiri de care astăzi rîd eu singur. Cu totul altfel stăteam față cu judecătorul meu. Acest om, care mă atrăsese din capul locului, îmi impunea din ce în ce mai mult cu însușirile lui excepționale. Pe nevasta lui o iubeam în vid ; pe el îl respectam și-l admiram, robit de mintea lui superioară, de inima lui francă. Nu veneam deseori la el acasă, dar veneam cu ochii turburi de visurile mele, cu tîmplele încinse, și un om atît de subțire ca judecătorul meu nu putea să rămînă mult timp nesimțitor la razele, oricît de nevăzute, pe care le trimiteam soției lui. Începui să am mustrări de cuget și să sufăr cu adevărat, măcinat între sentimentul meu absurd și între dreptele sentimente pe care mi le inspira bărbatul Clarei. Iarna aceea fu o iarnă grea și cu acest prilej ajunsei să înțeleg că odăița mea, de sub acoperișul părintelui Onisim, avea merite ascunse. Era albă ca laptele, cuprinsă aproape pe jumătate cu soba a cărei gură da într-o odaie de alături și mirosea a busuioc. M-am aruncat cu disperare pe o ladă cu cărți adusă la venire-mi. Erau cîteva cărți de drept, printre altele, mai

multe, de filosofie și de literatură. M-am oprit la genul de pe urmă și am consumat tot ce adusesem. Dar nu am ales bine. Cu ficțiunile pe care le ceteam întărîtam și mai mult suferința mea. Am trecut la cugetători. Îi urmăream cu greu, dar cel puțin aveam ce să vorbesc cu șeful meu, cînd mă poftea la el. Mă asculta cu prietenie, discuta cu mine, însă nu-i aduceam nimic nou fiindcă știa de mult aceea ce eu învățasem peste zi.

În seara de lăsata-secului, am fost poftiți la masă de un proprietar vecin. Ne-a trimis sania, căci, deși vremea se dezmorțise, zăpada era tot întreagă. Judecătorul și Clara au șezut în fund, iar eu pe bancă, lîngă vizitiu. Am pornit cu apusul soarelui în față. Fusese zi senină și puțin dezgheț. Pe coaste încremeneau păduri senine. Înălțimile goale și țarinele joase, toate albe, se sprevedeau ca printr-o plasă ușor trandafirie. Din satul pe care îl lăsam devale, biruia, strident, ca niște chemări de lebădă, scîrțiitul cumpenelor de la fîntîni. Un văl ușor de aburi rătăcea în văi, pe urmele pîrîului presimțitor de primăvară. Din culmile auguste ale munților, pe care începeau să cadă palori de ametistă, se lăsa insinuant frigul nopții. Îmi aduceam aminte, cu un farmec nemairegăsit de atunci la nici un tresărit de primăvară, de bătrînul și de veșnic tînărul Orațiu :

> Vides ut alta stet nive candidum
> Soracte... [1]

Cu coada ochiului, vedeam profilul Clarei, atît de frumos, atît de pur, și totuși atît de rece și de departe, pentru mine, ca și profilul Venerei antice ! O melancolie dulce cobora din inimă-mi... Unde este norocul meu ? Unde mă va scoate drumul pe care umblu astăzi ?... Mă gîndeam la vîrsta ce aveam, la întîmplări depărtate din copilărie, la ziua cînd am văzut-o întîi pe Clara — și lacrimi de ciudată fericire îmi tulburau vederea.

Am ajuns, sub primul scăpărat al stelelor, la curtea proprietarului care ne invitase. Ne aștepta o masă plină de lumini, de cristale și de mosafiri. Dar buna mea dispoziție pieri degrabă. Între invitați observai pe un bărbat frumos, care îmi fu recomandat ca directorul unei

[1] Iată-l albit pe Soracte sub neaua cea groasă... (lat.).

exploatări forestiere din județ, un venetic bine îmbrăcat și cutezător. Dădusem, în procese, peste numele lui și al întreprinderii pe care o conducea. Atît din ceea ce știam pînă aci, cît și din ce vedeam acum eu însumi, omul îmi fu antipatic. Observai că șeful meu și Clara îi erau cunoscuți. Spre nefericirea mea, din întîmplare ori din alegere, directorul se așeză la masă lîngă Clara. Pentru mine masa fu nesfîrșit de amară ! Fusei conmesceanul cel mai posac și mai neplăcut. Dădui vina pe o durere de cap pe care n-o aveam și spionai tot timpul pe Clara și pe străin. Probabil că Clara fu aceeași ca totdeauna, directorul însă mi se păru scandalos de serviabil și de galant. Resentimentul meu împotriva lui se întoarse împotriva Clarei. Îmi fulgerară prin minte cîte și mai cîte absurdități !... Desigur că ea știa de mai înainte că lifta asta va fi printre mosafiri ! Și atunci, s-a pieptănat, s-a parfumat și strălucește astă-seară, albă și trandafirie, pentru veneticul ăsta, pentru viermele ăsta care roade de cinci ani codrii țării noastre, pentru șarlatanul ăsta care a înșelat pe toți moșnegii munteni și le-a luat pădurile pe nimic !

Eram smîcit atît de tare de acest sentiment neașteptat că nu-mi mai rămînea nici o putință de revenire și de critică. Deși nu băusem nici un pahar întreg de vin, eram beat înaintea tuturor. Sculîndu-ne de la masă, am lepădat masca omului cu dureri de cap și mi-am făcut loc cu pumnii strînși spre grupul în care vorbea satisfăcut directorul exploatării forestiere. Am intrat și eu în vorbă. L-am contrazis cu neîndurare. Am tras la o parte cu unghiile și cu dinții vălul de rea-credință, de fraudă și de corupțiune care acoperea afacerile exploatării, direcțiunea lui și toată societatea. I-am dovedit caracterul de jaf, de exploatare africană, pe care societățile străine și a lui, în primul loc, îl dau acestor întreprinderi nefaste nouă. Am coborît apoi precis la actele lui personale... M-am simțit tras de haină. Am ridicat tonul ! S-a făcut tăcere, și directorul, galben și holbat, s-a repezit spre mine. Amfitrionul și mosafirii au căzut între noi... Cînd blocul s-a desfăcut în două, jumătate de partea mea, jumătate de partea celuilalt, și am ridicat ochii, am întîlnit în fața-mi ochii severi, străpungători ca niște spini de diamant ai judecătorului meu !... M-am

văzut la locul împricinaților, și luminile de pe masă au jucat ca pălmuite de vînt.

Ne-am înapoiat în tăcere. Judecătorul meu, plăpînd cum se știa, s-a înfășurat în șubă-i, cu precauțiune, și n-a vorbit nimic. Clara și mai puțin. Eram rușinat și nefericit de ce se întîmplase, dar îmi dădeam socoteala că cedasem unor legi sufletești care nu se pot înfrînge. Secretul mîniei mele rămăsese ascuns, ca ziua morții, pentru toată lumea, în frunte cu Clara. Eram tot atît de sigur de aceasta, după cum eram sigur că acest secret s-a dat pe față pentru ochii străbătători de cugete ai șefului meu. Dacă mai avusese unele îndoieli, vijelia nervilor mei le spulberase, lăsînd în locul lor nuda certitudine. Șeful meu știa că iubesc nebunește pe nevastă-sa.

După cîteva zile, l-am rugat să-mi dea voie să mă reped pînă la București. Am fost om de onoare și m-am biruit. Am fost surd la toate cîte îmi șoptea patima și am prezentat mai-marilor mei cerere de transferare. Din fericire, lucrul nu a fost prea greu. M-am înapoiat cu asigurarea că, pe ziua de întîi aprilie, voi avea un post egal într-altă parte.

Tot timpul cît am mai stat cu judecătorul meu, l-am ajutat și l-am servit ca pe un frate mai mare și mai bun decît mine. M-am despărțit de el în lumina bolnăvicios de strălucitoare a ochilor lui albaștri, în care voiam să cetesc iertarea mea. De Clara m-am despărțit fără să-i văd decît mîna mică, fragedă, și linia ideală a brațului gol o clipă, printre dantelele mînecii.

Vara, am călătorit, am cetit, am făcut cunoștințe noi, și toamna, cînd se împlinea anul, mareele mele sufletești se liniștiră, iar astrul care le provoca intră în ultimu-i pătrar. Aflai că judecătorul meu obținuse un concediu de boală și plecase la Davos, în Elveția, cu Clara. Pe urmă, absorbit de interesele funcțiunii, hărțuit de oarecare nevoi particulare, urmărit de idei și de propuneri de căsătorie, m-am gîndit din ce în ce mai rar și la Clara și la bărbatul ei. Pînă în vara anului al treilea, n-am mai auzit nimic despre ei și pe jumătate i-am uitat. Și iată că, în vara anului al treilea, cu prilejul unei anchete la care luam parte și eu, aflu din gura procurorului vestea neașteptată că fostul meu judecător a murit de două luni de zile și că văduva lui este la băi, în județul vecin.

Eram logodit, eram aproape însurat. Știam perfect de bine că există o femeie care mă iubește cu o patimă în stare să dezrădăcineze viața. De femeia aceasta mă legau cel puțin onoarea și inelul de logodnă. Inima mea însă, straniu de confuză și de tîrzie, nu-mi spunea nimic precis și mă tot amîna.

Noutatea aflată de la colegul meu m-a înțepat ca o aspidă. În cîteva ore, veninul mi-a circulat prin tot sîngele și m-am regăsit deodată cu aceeași boală, ca în iarna petrecută în comuna R. Am cerut prin telefon informații de la stațiunea balneară în chestiune și am găsit că totul era adevărat. Atunci, dreapta judecată, onoarea și cîte lucruri toate de pe lume ar mai fi putut să mă oprească au căzut în jurul meu, ca niște lanțuri atinse cu iarba fiarelor ! Am poruncit o trăsură cu patru cai și am plecat spre Clara, pe drumul cel mai scurt, deși tras printre dealuri priporoase și printre păduri cu faimă rea.

Plecasem pe înserate. Noaptea pria mai bine subitei mele nebunii. Stăteam în fundul trăsurii, cu ochii mari deschiși de întuneric... Mi se părea, fără să mă întreb de unde, că taina sufletului Clarei s-a luminat deodată. Mi se părea că privirea ochilor ei negri și toată purtarea ei față de mine ascundeau, destul de străveziu, răspunsul mult dorit. Unele clipe răzlețe, unele gesturi, unele detalii de nimic îmi reveneau acum și-mi arătau cu evidența visului că eram iubit, iubit !... și că pînă aci fusesem orb. O frumusețe orientală, indolentă ca Clara, nu putea să manifesteze iubirea decît prin privirea ei atît de straniu fixă și fără gînduri. Langoarea ei, tăcerea ei, aerul ei, parfumul ei favorit... erau atîtea mărturisiri subtile, pentru care eu, neghiobul, fusesem nesimțitor, ca un cîine de vînătoare care a pierdut simțul mirosului !... Dar acum totul s-a limpezit ! Bietul meu judecător odihnește cu drepții. Clara e liberă ; eu, în definitiv, sunt liber ca și ea... Voi revedea-o, îi voi cădea în genunchi, îi voi mărturisi zbuciumul și insomniile mele ! Va fi a mea !... Și înaintea mea, ieșeau din întuneric, ca din fundul bituminos al vechilor pînze cu subiecte mitologice, în atitudini molatice și chemătoare, zecimi de Clara și mereu aceeași Clara. Apoi vedeniile

ajungeau amestecate și furioase, ca într-o *Căderea îngerilor*, și se rostogoleau pînă jos, în iadul voluptăților neiertate. Un neastîmpăr mare, ca în preziua unei catastrofe sau a unei fericiri nebune, îmi fierbea în tot trupul și mă făcea să respir precipitat, ca după o spaimă sau după o fugă.

Săream, în nebunia mea, peste tot drumul ce mai aveam de făcut și uitam pe ce lume mă aflu. Clopotele cailor mă asurzeau și mă ameţeau și mai mult. În lumina celor două felinare (ca într-un vis visat în acelaşi timp cu altul mai puternic) treceau ori se fugăreau pîlcuri de copăcei, şanţurile şoselei, rădăcini rămase în malurile dărîmate ca niște gheare de dihanie ce-a murit apărîndu-se, și păduri înfricoșate, cînd mai sus, cînd mai jos decît drumul nostru, cînd culcate pe noi și clocotitoare.

Ajunsesem — mi-am dat seama pe urmă — la o coastă repede și primejdioasă, mai ales pe timp de zloate, unde văzusem altă dată cîteva cruci înfipte. Îi zicea „Coasta Maicilor", în amintirea unui schit de maici, care fusese pe vremuri pe dealul dimpotrivă. M-am trezit în sforăiturile cailor și în strigătele surugiului. Caii sforăiau, smîceau și dădeau trăsura înapoi. Mi-au scăpărat atunci şanţuri adînci, tufărișuri primprejur, și noțiunea primejdiei.

— Trage un foc, domnule judecător, că trebuie să fie o potaie de lup !

Dar, pînă să scot revolverul din buzunar, m-am pomenit în fundul şanţului și cu trăsura peste mine. Au căzut și doi cai, ceilalți s-au încurcat în hamuri și s-au oprit. N-am simţit nici o durere însemnată și m-am tîrît pe brînci, pe fundul şanţului, pînă am ieșit de sub trăsură. Mărăcini, ierburi și rădăcini mă ţineau de mîini și de picioare. Birjarul mă căuta pe sub trăsură și se văicărea. M-am ridicat în sus și am dat să ies din şanţ. „Sunt aici ! n-am nimic !" am vrut să strig, dar mi-a înghețat cuvîntul în gîtlej. Pe podul şoselei, ca deasupra unei mese de tribunal, judecătorul meu mă privea ţintă ! cu ochii plini de mustrare, cu obrazul palid și suferind !... Am simţit fiorii morţii și am rămas înghețat. Era el, judecătorul meu ! Ochii lui mă sfredeleau pînă la inimă, pînă la adormita-mi conștiință !

„Acolo ești, domnule judecător !... Nu te doare nimic ? ! Ce belea mai fuse și asta pe capul nostru !...“

M-am frecat la ochi, nu ca să mă deștept, dar ca să recad în visul opac al realității, și apucînd mîna surugiului, am ieșit din șanț.

Am scos caii, am scos trăsura. Nu se stricase nimic de seamă. Ca să fac pe voia surugiului, am tras cîteva gloanțe în tufărișuri.

— Acum, cu Dumnezeu înainte !

— Nu ! Cu Dumnezeu înapoi, de unde am plecat.

GLORIA CONSTANTINI

Badea și Constantin Fierăscu erau frați din două mame. Tatăl lor, Tudor Fierăscu, pierduse pe Vasilikia, mama lui Badea, cînd acesta era abia de un an. După șase ani, se însurase a doua oară și luase o turcoaică botezată, de dincolo, de la Somovit. În timpul războiului din 1877—78, Tudor Fierăscu, mic negustor din Celei, fiind om isteț și harnic, știind bulgărește și turcește, făcuse bune treburi cu proviantul. Din Celei și pînă la Giurgiu, cînd singur, cînd cu alții în tovărășie, căuta, tocmea, precupețea... fînul, orzul și făina, care fuseseră poruncite de intendența imperială. Cîștigul lui Tudor Fierăscu a fost destul de mare, căci, din cîrciumar sărăcăcios, s-a pomenit, după război, mare proprietar, cu o sută și mai bine de pogoane și cu o pereche de case în Corabia. Dar norocul are toane și ciudății surprinzătoare, fiindcă de multe ori îți dă pe o parte ploaie și soare, iar pe cealaltă parte grindină și vijelie. Curînd după război, Tudor Fierăscu a pierdut pe Vasilikia, pe care o iubea cu foc, și a rămas văduv, cu Badea mic, în casă. Trăia, însă, maică-sa și bătrîna a crescut pe copil pînă s-a făcut de șapte ani. Atunci, a murit și bătrîna ; și Tudor, după o văduvie tristă de atîta vreme, a dat peste o iubire nouă și s-a hotărît să se însoare a doua oară.

Ca om cu dare de mînă și chiabur în satul lui, el avea treburi și interese și peste Dunăre. Trecînd odată prin Somovit, și anume într-o seară de mai, din întîmplare a zărit, printr-o perdea, o copilă de o rară frumusețe. Era fata unui turc sărac, împovărat cu trei cadîne și cu o spuză de copii. Sub stratul de foi moarte ale văduviei, inima lui Tudor Fierăscu a tresărit ca pămîntul, primăvara, cînd îl străpung ghioceii. Acest om de patruzeci de ani trecuți, care păstrase răposatei lui Vasilikii o

jale lungă și un doliu neprihănit, se simțea deodată iarăși tînăr și, cu toate greutățile întrevăzute și apoi real întîmpinate, dintr-o vedenie de seară — de seară transparent încremenită pe înălțimile cu trandafiri ale Somovitului — făcu un capitol de viață. Turcul își dădu consimțămîntul în schimbul unei pungi cu aur. Sultaneh se botează Filofteia, în biserica bulgărească din Somovit, și trecu pe malul stîng al Dunării, în Celeiul românesc.

Se vede însă că e un trist făcut ca pe pămînt destinele plămădite din prea multă poezie să fie fragile ca vasele de Sèvres, ori de nu, atunci, tot ca vasele de Sèvres, fără folos în viață, fără menire practică. Filofteia a rămas în casa lui Tudor Fierăscu o Sultaneh cu fața descoperită, dar leneșă, visătoare și incapabilă să învețe limba celor dimprejuru-i.

Afară de aceasta, toate gîndurile ei rămăseseră dincolo de Dunăre, la Somovit. Tudor Fierăscu o iubea arzător și fără de scădere, ba poate și mai mult ca la început, și anume cu un fel de îndîrjire si de exasperare amoroasă care ar fi voit să simtă, în acest trup splendid și indolent, deșteptîndu-se un suflet de adevărată soție. Dar Sultaneh era la noi numai o Filofteie cadînă, smulsă locului și primelor bătăi de inimă — primelor sărutări și jurăminte. În Somovit era o inimă turcească pe toți vecii sfîșiată și însetată de răzbunare, care jurase, pe barba profetului, moartea ghiaurului de la Celei și a huriei pîngărite. Și într-o noapte cu lună, cînd Tudor Fierăscu se întorcea în brișcă de la Izlaz, împreună cu Filofteia, în dreptul fîntînii de la Moldoveni, două gloanțe, rămase cu totul misterioase, au răzbunat *Coranul* și au trîntit în șosea pe cei doi călători. Badea, băiat de opt ani, era în școală la Corabia, Dinuț, copilul Filofteiei, era acasă în brațele dădacei.

S-a înființat, firește, o epitropie, din care făcea parte și Vasile Fierăscu, un frate mai mic al lui Tudor, iar Badea și Constantin au crescut, în casa acestui unchi, destul de omenește și de cinstit față cu durerile și cu înjosirile hărăzite de obicei copilăriei celor orfani. Averea părintească însă (nu din răutatea, ci din nepriceperea unchiului) s-a încurcat și s-a micșorat.

Badea a terminat cursul primar în Corabia și a încercat să intre în seminar ; dar fiind mediocru și ca învățătură și ca inteligență, n-a putut să izbutească. A

mai stat, apoi, cîtva pe acasă, ajutînd pe unchi-său la munca ţarinei, şi s-a înapoiat în Corabia, să se bage la stăpîn. Şi a servit, rînd pe rînd, întîi la un grec, grînar şi proprietar de şlepuri, apoi într-o băcănie şi la urmă la un cherestegiu. Era băiat supus şi muncitor, deşi nu-l tăia capul la multe lucruri. Stăpînii erau mulţumiţi de el şi nu i-au oprit nici un ban din simbrie. Cînd a ajuns major, a venit la Celei şi a încercat să descurce firul moştenirii părinteşti. Dar era un minor la mijloc, Constantin, care de-abia isprăvea clasele primare, şi cei ce se foloseau de moşioara lui Tudor Fierăscu i-au spus că nu poate să-şi reclame şi să-şi obţie partea cuvenită decît printr-un proces lung şi ruinător. Badea, suflet bun şi simplu, s-a mulţumit să apuce în mînă două-trei palme din firul rămas tot încurcat, şi a aşteptat, muncind, majoratul lui Constantin.

Acest copil creştea şi se afirma cu totul altfel de natură decît blajinul Badea. Pînă la vîrsta de şapte ani, a crescut cu verii săi şi cu ceilalţi copii din sat pe mormanele de pămînt şi de zidărie, care însemnează locul unde fu odinioară cetatea Malva sau Sicibida. Cînd se făcu de şcoală, se duse la şcoala satului, cu tovarăşii săi de jocuri. Constantin era copil frumos, semănînd foarte mult cu Filofteia ; era inteligent şi plin de închipuire. Dar era grozav de leneş, indiferent la dojană ca şi la laudă şi fără altă regulă de activitate decît fantezia şi bunul său plac, care, însă, îl împingeau la muncă utilă foarte rar. În cei cinci ani, cîţi a făcut la şcoala din Celei, era, prin isteţimea lui firească, cu mult deasupra conşcolarilor, dar, prin lipsa lui de aplicaţie şi de spirit şcolar, era printre codaşi. Îl interesau lecţiile de istorie şi întîmplările extraordinare. În istorie, la finele clasei a V-a, ajunsese să ştie tot atît cît şi învăţătorul. La celelalte studii era slab, din nesilinţă.

Casa unchiului său şi casa părintească erau alături una de alta şi foarte aproape de ruinele romane. Casa lui Tudor Fierăscu fiind mai mare şi mai bună, frate-său se mutase în ea pînă la majoratul nepoţilor. Pe locul lui Tudor Fierăscu, afară de casă şi de alte coşări şi coşmelii, mai era un bordei în fundul curţii, bordeiul părintesc, în care trăiseră bătrînii şi se născuseră Tudor şi fraţii lui. Pe acest bordei, Constantin, cînd venea de la şcoală, petrecea, trăgînd în ţeapă sute de boii-popii.

Dar şi mai interesante decît aceste victime erau pentru el vechile dărîmături romane. Ştia, de la învăţător, cam ce fusese altădată această movilă scormonită, aceste brîne de zidărie, ici şi colo dezvelite de sub seculara lor plapomă de lut, şi un interes, care mai tîrziu era să atingă adevărate momente arheologice, îl pironea pe micul Constantin ceasuri întregi deasupra lor. E adevărat că această înclinaţie de arheolog îşi avea explicaţia şi folosul ei imediat. Adesea, de sub molozul şi de sub colţurile de cărămidă date în lături, ieşea la iveală cîte o ţandără de oală roşie, cîte un bulgăraş de marmoră şi — de cîteva ori — chiar cîţiva bani cocliţi şi cîteva pietricele frumos cioplite. Constantin aduna tot ce găsea într-o traistă veche, pe care o ţinea ascunsă pe bordei, lîngă coş. Dar această ocupaţie predilectă lui Constantin nu putea să ţie mult şi, după capul lui unchi-său, n-avea nici un folos. Şi a venit vremea ca epitropii să se întrebe şi să se sfătuiască ce e de făcut cu Constantin, mediocru absolvent a cinci clase primare. Preotul paroh şi-a dat cu părerea că băiatul este bun de seminarist, fiindcă are voce frumoasă şi cîntă foarte dulce. Însă un alt epitrop, ceva mai observator, a fost de idee că băiatul este bun pentru şcoala de meserii, unde, la urma urmei, este şi mai uşor de intrat decît la seminar. Deci, după puţină discuţie, a rămas hotărît că unchiul îl va duce pe Constantin la şcoala de meserii din Bucureşti. Şi l-a dus bietul creştin.

Aproape doi ani, Constantin a învăţat fierăria, dar fără nici o tragere de inimă. Ciocanele, foalele, cuptoarele, maşinile... îl dezgustau cu brutalitatea, cu murdăria şi cu tumultul lor. Ceea ce îi plăcea erau gipsurile şi busturile care erau aduse în şcoală spre a fi răstălmăcite în bronz. Dar cine erau acei meşteşugari care imitau în var, în ceară şi în argilă, făptura omenească, şi unde era şcoala unde se învăţa această meserie incomparabilă ?... Constantin a început să întrebe şi să se instruiască. Obiectele la care întîrzia acum cu ochii şi cu gîndul erau numai statuiele. Într-o zi a aflat, de la un elev mai mare, cum că la Ateneu s-a deschis o expoziţie de pictură şi de sculptură. Dumineca imediată s-a dus şi el. A fost cea mai bună dar şi cea din urmă zi a visurilor şi a tresăririi lui de suflet menit artei, dar urzit să nu se smulgă glicei şi să nu înflorească niciodată. A stat pînă seara, lipsin-

du-se de cină, lîngă cele zece-douăsprezece bucăți de sculptură care erau așezate în semicerc sub scara Ateneului. Îndeosebi o femeie albă, goală, care se ascundea într-un lan de grîu — minunat de bine dezghiocată din blocul zaharoid — i-a rămas pe veci la inimă. Ce folos, însă, de toate planurile pe care începuse să le facă ! Peste cîteva zile, Constantin a încins o bătaie sîngeroasă cu unul din pedagogi și această greșală gravă, venind în urma altora mai multe anterioare, i-a adus eliminarea din toate școlile statului.

Dat afară din școală, meșteșugar leneș și incomplet, băiat cu fumuri și cu deziluzii, Constantin s-a întors acasă, pe ruinele Sicibidei. Era de cincisprezece ani ; stare părintească : prea puțină ; tragere de inimă pentru munca pămîntului : deloc ! A încercat să intre și el ceva pe un vapor austriac. Dar cu cît învățase și se pricepea el la cazane de-abia l-au primit ajutor de fochist. Fochist pe vapor însemnează ușier în anticamera infernului. Deși bine zidit și rezistent, Constantin, tembel și fără darul stăruinței din chiar croiala lui, n-a putut să rămînă la mașini și a trecut la bucătărie. Dar și aci e tot atît de cald și de murdar ! Atunci a ieșit ca matroz pe coverta vaporului, la aer curat și la priveliștea malurilor Dunării. Totuși, ce iluzie să crezi că viața de matroz se petrece molcom, dulce, între firmament și apă, și în această iluzie cîtă ignoranță despre asprele corvezi de pe vapor, despre încărcarea uriașelor baloturi și despre nopțile nedormite și spînzurate pe scările de funie ! Constantin s-a săturat curînd de viața de marinar și și-a luat ziua bună de pe vaporul „Hildegarde“ în portul Galaților.

Aici, s-a plimbat toată ziua prin oraș, iar seara a nimerit într-o grădină, unde o trupă de actori de provincie juca *Fata aerului*. A fost pentru Constantin o revelație !... Iată o meserie care îi convenea de minune. S-a împrietenit cu actorii și le-a spus că ar vrea grozav să intre și el în trupă. Deocamdată, viitorii lui colegi l-au luat peste picior, dar au observat că au de-a face cu un derbedeu inteligent, care putea să le folosească la ceva. L-au pus să cetească, să vadă dacă e bun de sufleor. Era și nu prea era. Au descoperit, însă, că are voce și l-au învățat cîteva arii pe care trupa le cînta în cor, și la care ajuta și el, cu vocea lui într-adevăr melodioasă.

Multă vreme și în felurite piese a făcut pe servitorul, pe portarul, pe solul crăiesc — personagii care apar și dispar după ce au spus cîteva vorbe ridicul de stîngace. Dar nici în teatru, dacă ar fi rămas, Constantin nu ar fi ajuns departe, fiindcă n-avea în sînge „focul rampei", cum i-a explicat o somitate ambulantă. Cariera lui de histrion s-a încheiat cu o păruială vehementă, tocmai la sfîrșitul unui act V, cînd unul din principalii trupei găsi, după niște butoaie din dosul scenei, pe nevastă-sa — regina din piesă — în brațele lui Constantin, pajul măriei sale. A pierdut, deci, doi ani și cu actoria. S-a întors în Corabia și, mulțumită cîtorva stăruințe, a ajuns copist la primărie. În această situație, i-a venit vremea să tragă sorț și a cunoscut pe Frusina, fata unui hangiu din Caracal și viitoarea lui cumnată.

Pe încetul, tihnitul Badea liberase moșioara părintească de cotropirea și de pretențiile deținătorilor și aștepta ca frati-său să împlinească douăzeci și unu de ani, ca să intre fiecare în stăpînirea părții cuvenite. Vedea însă cu durere că frati-său nu-i semăna și se îngrijea, cu drept cuvînt, de soarta ogorului părintesc, odată încăput pe mîna nestatornicului Constantin. Drept vorbind, Constantin nu prea știa ce va face cu această bucată de pămînt și nu clădea nici un plan deosebit pe culmea celor douăzeci și unu de ani ai majoratului său în perspectivă. Simțea numai că, de cînd se apropiase de Celei, adică de cînd era slujbaș la primăria din Corabia, dragostea lui pentru ruinele Sicibidei revenise cu o putere nouă.

Satul Celei e foarte apropiat de Corabia, așa încît Constantin putea să vie acasă ori de cîte ori voia. E interesant acest sat, dar nu pentru el însuși, ci pentru podina pe care odihnește. O parte din casele Celeiului stau pe caldarîm de piatră. Aici fiecare proprietar, dacă sapă de cîteva palme în ogradă, dă de caldarîm. Așa încît, cui îi trebuie piatră, n-are decît să-și exploreze curtea sau grădina, și va găsi cu prisosință. Mai fiecare casă din Celei trebuie să aibă sau să fi avut un jgheab, un troc, un prag făcut dintr-un sarcofag roman, ori din resturile lui. Fiecare celeian trebuie să fi vîndut pe la amatorii din Corabia, ori de mai departe, cîteva antice (adică pietricele fin lucrate, căzute probabil din inelele sau din brățările dispărute), cîteva monezi romane și ceva

ulcele roșii sau alte lucruri curioase, găsite uneori nu mai departe decît sub talpa casei. Acum treizeci-patruzeci de ani, era lucru frecvent ca un sătean să izbească, în cîmp, cu fierul plugului, un sarcofag ori vreun fragment de piatră cu glorioase litere latine. Și tot acum treizeci-patruzeci de ani, s-au găsit și cîțiva cărturari care s-au dus în Celei și au dat cu tîrnăcopul în masivul ruinelor malvense. Unul din ei, Cezar Bolliac, s-a oprit aici în cîteva rînduri și a făcut oarecare cercetări. Între altele, Cezar Bolliac a găsit, sub prispa unui sătean, un sarcofag ermetic închis, pe care, cu învoirea ultimului său proprietar, a pus să-l deschidă. Lucrul n-a fost tocmai ușor, căci capacul era prins de sarcofag cu scoabe de fier acoperite cu plumb, iar linia de închidere a celor două jgheaburi era cimentată. Dar la urmă, sarcofagul fu deschis și, pe un pat de ramuri și de foi de dafin, apăru un schelet aproape întreg. Mirosul foilor de dafin, acum galbene ca tutunul de Havana, se răspîndi puternic și plăcut și muri în aer, după șaptesprezece veacuri de recluziune. Cercei de aur, un ac de păr (de fildeș), două semilune de dinți, toți la număr și minunat de frumoși, spuneau că pe crengile și pe foile de dafin adormise o femeie tînără, frumoasă și desigur mult iubită. Nici o inscripție, nici un nume ! — pentru ca secretul durerii sfîșiatului amant sau soț, contimporan cu Caracala, să rămînă indescifrabil în vecii vecilor.

Unde înflorește azi Celeiul, iar oile și boii beau apă din sarcofagii romane, fu odinioară o cetate care se numea Malva sau Sicibida. Dincolo, peste Dunăre, unde e Ghighiul bulgăresc, și drept în dreptul Celeiului, era cetatea romană Oescus, de la care se pare că și-a luat numele Iscru, rîul din apropiere. În cetatea Oescus a venit împăratul Constantin cel Mare și a stabilit cartierul său general, cu prilejul unei expediții obscure împotriva goților. Aici, între Oescus și Sicibida, împăratul Constantin a ridicat un pod, care se pomenește într-adevăr între operele lui de împărat. Bolliac afirmă că picioarele în ruină ale acestui pod se văd și azi cînd scade Dunărea ; ba el credea că a și descoperit pe malul nostru, la poalele ruinelor romane, cei doi stîlpi de la capăt.

Toate aceste lucruri și altele afară de acestea ajunsese să le știe și Constantin Fierăscu. El mai știa că dincolo, la Ghighi, se găsesc antichități și mai multe și

mai interesante decît la noi, la Celei. În rătăcirile lui neputincioase printre ruinele de pe ambele țărmuri, Constantin, om neînvățat, dar în germenul posibilităților sugrumate în el, adevărată fibră de arheolog și de artist, se întreba uneori — cum se poate ca dragostea și curiozitatea de lucruri vechi, care dorm de atîtea veacuri sub aceste mușuroaie, să nu fi ispitit pînă acum pe nici un om cu carte și cu mijloace ?

Într-un rînd, Constantin a trecut la Ghighi. Demonul său sufletesc începuse să-i insinueze gînduri noi. Dacă n-are nici știință, nici avere ca să deschidă mormîntul acestui trecut misterios, ar putea măcar să dea, odată, peste cîțiva din acei bani de aur care s-au găsit și la Celei și care se vînd cîte 400 și 500 de franci bucata. De cîtva timp făcuse cunoștință cu Frusina, fata hangiului din Caracal. Ce vulpoaică de fată ! Ce ochi verzi și buclucași ! Cît de mlădioasă și de isteață ! Ah, să găsească Constantin un ban, măcar un ban de aur ! L-ar vinde cu 500 de franci și i-ar cumpăra Frusinei un dar după pofta inimii... Deci Constantin a trecut la Ghighi, preocupat de gînduri mai puțin dezinteresate și mai precise. Dar și aici îi luaseră alții înainte ! La primărie, stăteau răzimate de pereți patru statui, înfățișînd trei femei și un bărbat în mărime naturală, și care fuseseră scoase de sub dărîmături chiar în ziua aceea. Erau foarte bine conservate, albe, bătînd în vînăt, și mai cu seamă draperiile de pe femei erau atît de măiestru răsucite de daltă, încît pare că sta să le scuture vîntul. Ciuda lui Constantin n-a fost mică, dar s-a prefăcut imediat în speranță. Primarul, om tînăr, era prieten cu Constantin. L-a luat la un pahar cu vin și l-a convins că n-ar fi mare pierdere pentru muzeul din Sofia dacă una dintre cele trei femei ar trece Dunărea, la noapte, în România. „Prefectului să-i spui, în raport, că una a căzut pe pietre și s-a făcut praf.“ Și primarul se învoise ; dar prin satele bulgărești căruțele sunt foarte rare, și statua cedată nu putea fi adusă pînă la Dunăre decît cu căruța. Iar singura căruță care se găsea mai pe aproape era la vreo cinci kilometri. Pînă să ajungă Constantin acolo, a venit altul înaintea lui și a luat-o cu chirie !

De aci înainte, dragostea lui Constantin pentru ruinile Ghighiului și ale Celeiului s-a transformat în dorul înfrigurat și în așteptarea nebunească după aurul ascuns

în fundul lor. Într-o seară, înapoindu-se de la cancelarie (unde nu mai făcea — cu arhivarul și cu aprodul — decît arheologie), află de la frate-său că un cumătru al lor găsise, fără să spună nimănui, și vînduse unui bogătaș din Corabia, tocmai una din acele mult dorite monezi de aur. Constantin s-a dus la cumătru, l-a mustrat că nu i-a arătat și lui moneda și l-a pus să i-o descrie cu de-amănuntul. În rezumat : moneda era de aur, pe o parte avea inscripția *Gloria*, pe cealaltă parte *Constantin*. Un om de stat înalt era înfățișat pe ea, purtînd la subțioară o lance sau un arc, iar lîngă el erau doi copii. Unul se uita în sus spre cel cu lancea, ținîndu-se cu brațele de după cap, în vreme ce acesta lăsa domol o mînă pe capul celuilalt copil. Aceste detalii s-au gravat în mintea lui Constantin tot atît de puternic ca și pe moneda imperială.

În aceste împrejurări, Badea Fierăscu se hotărî să se însoare și, de unde pînă unde, puse ochii pe Frusina, pe care o cunoscuse o dată cu frate-său la o nuntă din Corabia. Om cu rostul lui, muncitor, gospodar, Badea fusese cercat de multe peținoare, dar, cu toată dibăcia lor, nu putuse să-l prindă în laț nici una. Frusina îi plăcuse ; îi plăcea foarte mult, fără să-și dea cu socoteala ce primejdie este la capul unui om, nici frumos, nici deștept, o femeie isteață și frumoasă. Badea, cînd lua o hotărîre, nu se mai dezhotăra ușor. Ce să bănuiască Badea că Frusina a intrat în dragoste cu frate-său și primește de la el lungi epistole, cu un dictando ireproșabil. Adevărul, însă, așa era. Constantin scria acum pe masa-i de copist, cîte un ceas și două, declarații înflorite Frusinei de la Caracal ; iar seara le strecura în cutia gării, sub adresa unei mătuși indulgente. Frusina, care nu prea știa să scrie, îi răspundea mai scurt, cu cîte-o carte ilustrată sau cu cîte-o scrisoare, unde punea mai multe flori și bucle din cosiță-i decît slove de dragoste. Și așa Frusina și Constantin pătrunseseră departe unul în inima celuilalt.

Neștiutorul Badea s-a întîlnit în Corabia cu hangiul din Caracal și i-a cerut pe fiică-sa. Hangiul îl cunoștea pe Badea și avea despre el și despre starea lui cele mai respectuoase convingeri ; pe de altă parte, avea acasă nu mai puțin de patru fete, dintre care două de măritat. Bietul om a primit propunerea și a zis bogdaproste ! în

gîndul lui. Badea nu s-a destăinuit la nimeni, și numai cînd și-a găsit ploconul și era să plece a doua zi la Caracal, împetit, a deschis gura și a spus lui unchi-său Vasile și lui Constantin proiectul lui de căsătorie cu Frusina. Constantin a rămas trăsnit. „Bine, nene, fă cum crezi... Frusina e frumoasă și harnică..." Și a ieșit afară la fîntînă, ca să bea apă.

Badea, fără să mai zăbovească, s-a dus la Caracal, în jiletcă nouă, în cizme cu creturi de o palmă și măiestrit la păr de un bărbier artist. Viitorii socri l-au primit cu toată inima și i-au făcut cinste ca unui ispravnic. Cînd Frusina a înțeles de ce e vorba, s-a înroșit, s-a îngălbenit și, sub un cuvînt oarecare, s-a furișat din casă și a dat fuga la mătușă-sa, care îi știa secretul. Mătușă-sa, femeie practică (și filosoafă, în felul ei), după ce a lăsat-o să plîngă să se răcorească, a povățuit-o, a dăscălit-o și i-a spus în concluziune : „Nu fi proastă, Frusino ! du-te după cine te cere și iubește-te cu cine-ți este drag !" S-a întors acasă și s-a arătat lui Badea cu ochii trandafirii de plîns, așa cum șade bine unei fete cînd i se face semn că va părăsi căminul părintesc. Inima lui Badea s-a răsucit de drag cînd a văzut atîta sentiment în viitoarea lui Frusină.

Tot în ziua aceea — o duminecă de toamnă — Constantin, venit de cu seară din Corabia și oleacă bolnav, ieșise din casă și se urcase pe mormîntul străvechei Sicibide, ca altădată Marius pe ruinele Cartaginei. Era trist, obosit și sincer dezgustat de întreaga lui viață. Nici mecanic, nici sculptor, nici căpitan de vapor, nici actor, nici bariton — ci copist la primăria din Corabia !... Și cînd în această viață amărîtă, ca într-un izlaz pîrlit de soare, se ivește Frusina : blondă, zveltă, mlădioasă — ca o răchită în care se hîrjonește vîntul — se ivesc : dragostea ei, ochii ei șireți și verzi — izvorul mult dorit în care să-ți astîmperi setea inimii — iată un nătărău de frate (mai mare și gospodar) care îți ia înainte cu vacile și cu boii lui ! După ce a pierdut cîte a pierdut, trebuie să renunțe acum și la Frusina... Dacă i-ar fi spus, ori i-ar fi scris să nu primească, poate că Frusina ar fi respins pe Badea, dar părinții și rudele i-ar fi stat ciocan pe cap pînă cînd și-ar fi dat consimțămîntul. Atunci de ce să mai intervie ! Lasă lucrurile să iasă cum

o fi scris să iasă. Ca să-i taie drumul lui Badea și să se ducă el s-o ceară pe Frusina : ar fi o prostie. El n-are acum nici un rost. Bucata lui de pămînt, ca să aducă atît cît aduce a lui Badea ar trebui s-o cultive singur, iar nu să o arendeze. Spre munca pămîntului n-are nici o tragere de inimă. Cum să ceară pe Frusina de nevastă, cu 90 de franci pe lună, de la primăria Corabia ? Cu ceea ce îi mai vinde din arenda pămîntului, de-abia dacă își plătește datoriile. S-a născut într-un ceas nenorocit și sec ! O mai fi în sîngele și în firea lui și ceva de la biata maică-sa, cadîna botezată, despre care auzise, Dumnezeu s-o ierte, că toată ziua păzea pe vatră ibricul cu cafea...

În sfîrșit, Constantin trăsese sorț de cu primăvară și-l luase dorobanț la Regimentul 21 de Ilfov. Aștepta foaia de chemare, care nu putea să mai întîrzie decît cel mult pînă după Anul Nou. Într-o asemenea situație (proastă din toate punctele de vedere), trebuia să rabde și să tacă. Ei, dacă avea minte Constantin, cînd era pe vapor, s-ar fi dus pe Dunăre, tot mai jos, pînă se pierdea cu ea cu tot în mare. Și de acolo se suia pe alt vapor, și colinda lumea, și învăța limbi străine, și făcea economii, și se întorcea acasă om cu stare... Nici acum nu e vremea pierdută. La douăzeci și unu de ani, poți să reiei orice de la început : și cartea, și meseria, și negustoria. Dar în viața lui atît de prost începută și de fără șir continuată ? Deocamdată nu-l slăbește armata ; trebuie să meargă ca oricare să-și facă datoria... Și, ca militar, ar avea oarecare perspective... totuși el nu vrea să-și facă iluzia că s-ar putea vreodată să treacă dincolo de sergent-major. Mai înainte nu era imposibil ; astăzi s-au schimbat legile. Să se aștearnă pe carte, să învețe limba germană din care începuse să rupă oleacă pe vapor, să învețe bine contabilitatea și să intre contabil într-o casă de comerț — este o idee mai bună și mai realizabilă. Și totuși, cine știe ! soluția omnipotentă, care ar preschimba totul într-o oră, ar scurta căile și-ar pune destinului scufia minunată, din povești, poate că zace, în bani de aur, pe aici pe undeva, la cîteva palme sub pămînt !

Acestea le gîndea Constantin într-o zi fumurie de toamnă, cînd Dunărea clipea între maluri și cînd soarele, cu fața de aramă, sta fix în noianul pîclelor călătoare.

Cu strîngere de inimă, Constantin a aflat, după Crăciun, ziua sorocită de Badea pentru nunta-i cu Frusina, și cu adevărată bucurie a primit foaia militară care-l chema la regiment chiar a doua zi după duminica de nuntă. A asistat cu stoicism la pregătirea evenimentului. Știa că seara trebuie să plece și că suferința lui are un termen. Frusina era frumoasă ca o Cosinzeană cu ochii verzi. Nunta s-a făcut la țară (adică la Celei) și ca la țară. Cînd s-au înapoiat de la biserică și Frusina, după datină, gătită la cap ca o nevastă, a început să împartă darurile, Constantin a șezut jos, căci nu mai putea să stea în picioare. Pieptănată cu cosițe și cu conci, cu zăbranic de borangic pînă în pămînt și mujată toată în alesături și în fluturi, Frusina pișca inima tuturor bărbaților, și flăcăi și însurați. Constantin s-a dus în pivniță, a pus gura la canaua butoiului cu vin și a băut cu deznădejde. Apoi s-a întors între flăcăi și a pus pe lăutari să-i cînte și iar să-i cînte cîntecul de foc și jale :

Frunză verde samulastră.
Se mărită Leana noastră...

Cîțiva flăcăi, dintre care unii tot cu ordin de chemare de la regiment, au găsit cîntecul pe placul inimii și au fraternizat zgomotos cu Constantin. Poet de fel, poet prin puterea vinului băut, Constantin s-a simțit erou și căpitan între acești viteji tovarăși cu inimile fripte. Și cazarma, goarna, drapelul... și toată soarta militară, care începea de a doua zi, au trecut prin cugetul lui ars de iubire și de vin, ca un vifor de asalt spre culmile Griviței sau ale Plevnei ! Și-a jurat în gîndul lui, învîrtind cu turbare hora din bătătură, că într-un an va pune galonul de sergent, iar cînd se va libera sergent-major, se va ruga în genunchi, de toți superiorii și de toți oamenii de seamă din Romanați, să-i deschidă o portiță în școala militară. Și în doi ani de zile, cu piele, cu oase, va ieși sublocotenent ! Și atunci, cînd se va întoarce sublocotenent, aici în casa lui frate-său, cu șerpi de aur la mîneca tunicii, cu sabia bătîndu-i șoldul, atunci inima Frusinei — trădătoarea ! — va simți mii de ace, cum simte azi inima lui.

Seara, cînd s-a apropiat ora trenului, cei cu foaie de chemare au mai tras o horă, au mai tras o ploscă cu

vin și, cu Constantin în frunte și cu lăutarii după ei, au pornit spre gară, vitejește. A doua zi, în București, la poarta cazărmii Regimentului 21 de Ilfov, tot fumul vinului și al marilor evenimente militare de peste noapte s-a risipit complet, lăsînd senin și larg cerul realității — un cer crîncen de ianuarie și o realitate aspră de cazarmă. Pentru Constantin, băiat cu carte, dezgheţat și cu o caligrafie minunată, viața militară nu putea să înceapă rău, și a început chiar foarte bine. Curînd, a știut tot ce i se cerea, și reglemente și exerciții, și cu onoruri militare a fost înaintat fruntaș. În ziua aceea, s-a gîndit la Frusina, la Celei, la viața lui de pînă aci, și i s-a părut că începe să fie altul.

Dar într-o bună dimineață a aflat că sublocotenentul companiei lui s-a schimbat, și că un altul, cu numele cutare, a venit, din altă parte, în locu-i. Acest nume îi era foarte cunoscut. Și într-adevăr, cînd noul sublocotenent a venit să-și ia compania în primire, fruntașul Constantin Fierăscu a recunoscut în acest superior pe un vechi coleg de teatru ! Era unul din neuitații tovarăși cu care făcuse campania din Galați și alte cîteva campanii, căci pe urmă acest tovarăș s-a lăsat de teatru și s-a apucat, probabil, iar de carte, de a ajuns sublocotenent. Purta pe atunci plete de poet, avea o inimă de aur și cetea toată ziua poezii și romane. Se împrieteniseră foarte mult, împărțeau uneori puținii bani ce le veneau de acasă (căci din teatru nu le veneau decît datorii) și au petrecut o lună în aceeași cameră. Totuși, între ei rămăsese oarecare distanță, și anume distanța respectului pe care Constantin îl simțea pentru cultura acestui camarad...

Constantin, neapărat, s-a bucurat foarte mult și s-a simțit măgulit să regăsească un prieten și un coleg în haina șefului său de companie. Și pînă să prindă ocazia unei convorbiri, Constantin și-a rechemat acele cîteva luni de curioasă colegialitate. Sublocotenentul de azi fugise din școală și din casa părintească din pricina unei iubiri fără de vreme, dar, deși inimă nechibzuită, era un cap foarte inteligent. Învățase în școală multe lucruri și avea chiar și pentru scenă un gust și un talent remarcabile. Dar era de prevăzut că tînărul fugar se va sătura curînd de actoria de provincie și se va întoarce la studii și la părinți. Și așa și făcuse. Numai că — după cît îl

judecase Constantin, şi afară de cazul unei minunate transformări — vechiul prim-amorez de la Galaţi nu făcea deloc de militar. Fruntaşul Fierăscu a păzit calea superiorului şi, după toate regulele cerute de respectul militar, i-a adresat cuvîntul :

— Să trăiţi, d-le sublocotenent ! Eu am avut onoarea să vă cunosc. Sunt Constantin Fierăscu.

— Tu eşti, mă tragedianule ! ?...

Pînă în ziua aceea au ţinut sîrguinţa şi seriozitatea milităriei lui Constantin. Muşat rămăsese tot visătorul, tot bunul camarad, cunoscut în neuitatele nopţi cu lună de pe cheiul Galaţilor, numai că azi era sublocotenent şi avea sub ordine o companie întreagă, din care făcea parte şi fruntaşul Fierăscu. Mai mult decît atît şi din nefericire pentru Constantin, Muşat şi-a deschis inima fără rezervă şi i-a spus o mulţime de lucruri, asupra carierei şi asupra lumii militare — văzute prin temperamentul lui de pseudomilitar — care nu puteau să facă decît rău şi să sterilizeze hotărîrea flexibilului Constantin.

În scurtă vreme, acesta a regăsit în cazarmă, şi anume în cancelaria regimentului, unde îl împinsese amicul său, aceeaşi atmosferă meschină, birocratică, pe care o lăsase la primăria din Corabia. Nefericita-i întîlnire cu Muşat, tocmai pe calea reculegerii forţelor şi a bunelor lui deciziuni, echivala cu o bruscă decapturare de vapori pentru cilindrul unei locomotive în mers. Muşat, neînsurat, îl lua adesea cu el acasă, îl scutea de unele sarcini mai grele şi-i făcea, din prietenie, cel mai rău serviciu cu putinţă. Sublocotenentul i-a spus dragostele şi deziluziile lui. Fierăscu i-a istorisit melancolica idilă, din care căzuse în cazarmă. Intim prieten cu superiorul, Constantin a început, firește, să se gîndească la concedii (mai ales că Muşat era rudă cu colonelul) şi le-a obţinut aşa cum le-a cerut : cîteva zile de Paşte, aproape trei săptămîni la timpul secerei şi apoi, în chip de concediu medical, o lună întreagă.

A venit deci, de Paşte, acasă la Celei. A găsit pe Badea neschimbat, iar pe Frusina şi mai frumoasă. Din Frusina subţirică şi blondă, pe care o ştia, ieşise acum o Frusină plină şi aurie. Oraşele mici şi mahalalele oraşelor mai mari, pe hotarul nesigur al distincţiunii dintre urbe şi sat, oferă uneori — crescute în gunoiul mahalalei, dar hrănite de seva cîmpiilor apropiate — flori de

o frumusețe și de-o vigoare rară. O asemenea floare, dar blondă ca nuferii cei galbeni, era Frusina.

Badea, din ce în ce mai cu cheag, deschisese acum o cîrciumă, ca tată-său, avea argați în curte și, plin de respect către locul de unde luase pe Frusina, o lăsa în voia ei, la umbră, ca să se poarte cu capul gol și să se pieptene ca orășencile. Astfel, Frusina se pieptăna cu părul sus, se îmbrăca în camizole și în fuste scrobite și recitea, suspinînd, scrisorile lui Constantin. Îl vedea departe, în București, strîns în tunica militară și stînd smirna în front, sau executînd mișcări ritmice și scînteietoare. Bietul Constantin, cît i-o fi inima de rea și viața de trudită ! De cînd a plecat, n-a scris decît patru cărți poștale ; în cea din urmă scria că s-a făcut fruntaș și cerea ceva bani de cheltuială. Bucureștii sunt mari : fete și femei frumoase, cît valuri în Dunăre ! și Constantin trebuie să fie o cadră de fruntaș ! Totuși, privindu-se în oglindă, cu mîinile petrecute ghirlandă pe după cap, nu prea îi venea să creadă că, în inima lui Constantin, aceste frumuseți, mărturisite de oglindă, au putut să se întunece cu totul. Ochii ei verzi îi răspundeau șiret din oglinda întrebată. Un nas sumes și impertinent palpita din aripioare trandafirii, sub zefirul amintirilor și sub neastîmpărul speranțelor. Chipul rumen, gura fragedă, apele ochilor și focul părului spuneau atîta frumusețe cutezătoare și iritantă, încît nu era de crezut că Constantin izbutise să rupă mreaja fermecatei amintiri și să doarmă somn de piatră, pe aspru-i căpătîi de la cazarmă. Iar brațele culese de lîngă statua Venerei de Millo, sînii împungători, sîngele fierbinte și nerăbdător care scălda și îmbujora aceste frumuseți... mai spuneau cum că Badea — negustor nepriceput și tont — își adusese acasă nu tihnă și marfă pe potrivă, ci belea și tîlhari.

Pieptănîndu-se, privindu-se în oglindă și recitînd scrisorile lui Constantin, adică semănînd sămînța buruienilor rele, la începutul primăverei, Frusina a ajuns sărbătorile Paștelui și Constantin a venit acasă, în concediu de cîteva zile. Și unul și altul au rămas la distanță, examinîndu-se cu ochii, ca două bestii care își iau bine seama pînă a nu sufla peste ele violența războiului sau a iubirii. Dar Constantin a plecat curînd ochii în pămînt și cele trei zile, cît a stat, a rămas sfios și indecis. Dacă a văzut așa, Frusina s-a prefăcut nepăsătoare și grozav

de îmbulzită de casă și de treburile lui bărbatu-său, și trei zile întregi și-a purtat fustele vîrtej, din casă în curte, din curte în prăvălie și din prăvălie în pivniță. S-a prins de cîteva ori și în horă, dar numai ca să-i facă în necaz lui Constantin, căci nu se prindea lîngă el, ci lîngă alții. Badea sta la tejghea și număra gologanii ; lăutarii scormoneau ascunzișurile inimii ; Frusina și Constantin jucau, jucau și parcă nici nu se vedeau. Cînd a fost însă să plece la București, Frusina i-a spus, în timp ce Badea trecuse într-o odaie de alături :

— Și zici, cumnate Constantine, că ai învățat și ții minte reglementele, ca pe *Tatăl nostru* ?

— Adevărat, cumnată...

— Mă mir ! Eu una credeam că ai pierdut cu totul ținerea de minte.

Cu această săgeată în inimă, Constantin s-a înapoiat la cazarmă. A găsit-o posomorîtă și rău mirositoare. Serviciul era greu, disciplina îl strîngea de gît, rana crescuse cît un munte. Fără prietenia și ocrotirea lui Mușat, Constantin ar fi dat de ocară cu milităria. Acea amorțeală de brațe, în toiul muncii, acel leșin de forțe care-l ajungea regulat la jumătatea drumului și-l făcea să cadă din meserie în meserie — mereu sub vălul pretențios al unor porniri spre artă și spre chemări mai ideale — se repetau acum la Constantin, cu prilejul iubirii crescînde și stăvilite. Prin ordinele goarnei, prin oboselile exercițiilor și ale marșului, prin somnul reglementat și scurt, amintirea Frusinei răzbea din ce în ce mai insolentă și mai arzătoare.

— D-le sublocotenent, mă topesc de dragul ei ! Se vede că mă paște un păcat, cum a păscut și pe alde tata și mama...

— Dracul să-ți mai aleagă, Fierăscule ! Cînd te vedeam acum cinci ani, pe scenă, înțepenit și cazon, de parcă înghițiseși o baionetă, mă gîndeam în capul meu : „Asta nu e bun de teatru, e bun de militar". Acum, cînd ești aproape caporal, te văd amorezat ca o primadonă și te-aș trimite la o mie de teatre și de diavoli și nu știu de unde să-ți scot pașaportul !

— De la d-l colonel, d-le sublocotenent...

— Știu eu ce vrei tu, blestematule ! Să-ți dau concediu și să mă fac, indirect, complicele fărădelegilor tale. Tot ce pot și vreau să-ți fac e să-ți dau optsprezece

zile de concediu, acum la timpul secerișului. Însă, îmi vei da cuvîntul tău de onoare că vei secera, sub arșița soarelui, ca țăranul cel mai harnic din Celei. Pe urmă, vei veni încoace și-ți voi aplica eu alte medicamente. Nu uita, Fierăscule, că mi-ai făgăduit și ți-ai făgăduit, cu jurămînt, să muncești din răsputeri, ca să ajungem iarăși egali și camarazi !

Cînd s-a pus secera, Constantin a fost în Celei. I-a spus lui frate-său cum că e ordin de la regiment ca toți soldații de la țară să se întoarcă, fiecare pe acasă, și să ajute la secere pe părinți ori pe rude.

— Și ai să-mi seceri tu ?

— Ai să vezi.

Și Constantin, suflet imprecis și sugestionabil, potrivit cuvîntului dat lui Mușat și călcînd cu un fel de ironie de artist peste procesele-verbale, peste călimările din arhiva primăriei din Corabia și peste cravata pe care o purtase ani de zile, a pus jos tunica soldățească și a secerat cu îndîrjire. Cît a ținut secerișul, Constantin și-a dormit somnul fără vise. Frusina, mirată și amăgită de o așa purtare, îl înțepa, cînd și cînd, cu cîte o vorbă.

În seara cînd frati-său a isprăvit de secere și a adunat pe secerători, acasă, la cinstit, Constantin s-a furișat dintre ei și a coborît la Dunăre, să se scalde. Și lîngă țărmul plin de sălcii din care se revărsa, cenușiu și vast, noianul apelor, s-a scăldat cu farmec, după o zi de muncă sub soarele torid. La cîțiva pași, sub sălcii, era o covercă de pescari, așternută ca un pat uscat de peliniță și de cimbru, deci cea mai bună cabină în care ar fi putut să te odihnești după o baie. După ce s-a uscat în lumina roșie și caldă a soarelui culcat pe orizont, Constantin s-a îmbrăcat pe jumătate și s-a întins în covercă... Era gata să adoarmă. (Crai-nou se ridică, subțire și fiu al visului, peste imensitățile aurii, roz-albe și albastre.) Dar sări din ațipeala lui, căci richițele și bălăriile și o formă albă trecu sîngele amurgului. Era Frusina, care venea să se scalde. Constantin a rămas amorțit, căci toată puterea i s-a strîns deodată în inima, care s-a zbătut să-și rupă frînele. Frusina a aruncat pe nisip cearceaful de pe umeri, și apoi, lăsînd să-i alunece devale rochia în chip de sac, pe care o avea, apăru strălucitoare ca, din teacă, o lamă de Toledo. Și cu o mișcare de Diană cercetătoare și atentă care-și ridică arcul, își ridică brațele în dreptul

sînilor, iar cu creștetul, greu de casca părului grămădit ca o cască, atinse, pe raza ochilor lui Constantin, cornul de argint al lumii... Dar Constantin era pe marginea prăpastiei ! incapabil să mai înțeleagă și să prețuiască frumusețea nobilă și pură a înfățișărilor eterne. De aceea, tot adîncul de richiți întunecate, de Dunăre fosforescentă, de lilieci și de irișI, printre lanuri de lalele — care fumega în curbe lungi, capricioase, din pămînt pînă sub cornul lunii, și în care se înscria marmorean trupul Frusinei — era pentru Constantin comoară îngropată. Biruit de răzvrătirea simțurilor, fascinat de prăpastia păcatului, Constantin își descleștă mîinile din ierburile uscate de care se ținea ca deasupra unei prăpăstii și-și dădu drumul să cadă :

— Frusino ! comoara mea, Frusino, vino, vino !

Din seara aceea, viața lui Constantin și a Frusinei intră sub stăpînirea pasiunii exclusive și nimicitoare. Sorțiți pare că unul altuia prin zarul voluptății și al crimei, ei se simțiră și se voiră, de aci înainte, un singur suflet și un singur trup. Începutul consumat cu nefastă lună nouă înflori în precurvie convinsă, pătimașă, și pe cerul de cărbune al nelegiuirii patima lor crescu, ca o torță care se tot apropie, în vreme ce luna, pe cerul nopții, crescu spre lună plină. Și spre luna călătoare și crescîndă, cei doi amanți se căutară dornic spre cuibul convenit. Dar nici zăvoiul, nici aria așternută cu greu covor de snopi de grîu, nici cămările din casă nu înfățișau destulă siguranță. Asemenea pasărei care-și alege scorbura cuibului ce va să fie, dragostea își alege cuibul după multă chibzuință și combinație. În fundul curții era bordeiul părintesc în care se născuseră Tudor Fierăscu și frații lui, și pe care Constantin se jucase mic copil. Pe vară, bordeiul era pustiu. În taină, Constantin l-a curățit și l-a așternut cu toate buruienile bine mirositoare din cîmp și din grădină. Bordeiul avea gîrlici, vatră și (în fund) o odaie întunecoasă. Coșul și cotlonul vetrei formau o pîlnie întoarsă, prin care pătrundeau aerul nopții, cîntecul greierului și curiozitatea stelelor. Aici, într-un lan de flori culese, Constantin și Frusina au cerut fiecărei nopți, timp de două săptămîni, cupa dezmierdărilor deșarte și nesfîrșit de scump plătite. Căci ziua de după noaptea crimei e ziua judecății, în cuibul de trandafiri al voluptății se ascunde șarpele Cleopatrei și sub căpă-

tîiul de romănițe, pe care Frusina și Constantin răsturnau capetele lor extaziate, rînjeau, la trei palme sub pămînt, trei capete de mort, trei spioni ai destinului.

Zilele și nopțile au trecut acum ca visul, și Constantin, cu inima sfîșiată, a văzut venind ceasul plecării. Felurite planuri — unele nechibzuite și cu neputință — i-au trecut prin cap, ispitindu-l rînd pe rînd. Să-i scrie lui Mușat că e greu bolnav și să-l roage să-i prelungească concediul, să se ducă în București și să-l roage pe Mușat să-i mai dea încă unul, să-i ceară mutarea la regimentul de Romanați, să-și ceară concediu ca să se pregătească de examenul de caporal, s-o îndemne pe Frusina să vie în București, sub cuvînt că vrea să-și vadă niște rude (care erau într-adevăr în Capitală)... ori să treacă într-o noapte cu Frusina în Bulgaria și să li se piardă urma ? Cunoștea foarte bine pe un preot bulgar de la Vrața, cu care legase prietenie într-o zi, pe vapor, și cu care schimbase cîteva cărți poștale de bună amintire și de simpatie. Era un preot tînăr, inimos, entuziast, și Constantin credea, cu bun temei, că, într-o împrejurare grea, popa Karabașef i-ar fi de mare ajutor. Să fugă dincolo în Bulgaria cu Frusina... Să dezerteze și să terfelească onoarea militară ! Cuvînt greu ! proiect teribil ! Dar orice considerație din lume și oricare tărie de pe pămînt, puse față în față cu nebunia iubirii și cu farmecele arzătoare ale Frusinei, erau pentru Constantin niște barace de scînduri sub pieptul unui uragan.

În această smăcinare și în tiriziile descumpănite ale conștiinței lui, Constantin nu simțea nicidecum greutatea ideii că Frusina era femeia lui frati-său. Durerea și interesele lui Badea nu însemnau nimic la Constantin.

Despărțiți unul de altul prin nouă ani de vîrstă și prin lipsa oricăror amintiri de copilărie petrecută laolaltă, acești doi frați își erau străini. Pentru Badea, Constantin era un frate vitreg, înfumurat și nestatornic, ale cărui drepturi și parte cuvenită el căutase totdeauna, în cinstită conștiință, să i le apere și să i le păstreze, dar care nu meritase și nu înțelegea deloc dreptatea lui Badea. Pentru Constantin, Badea era un frate mai mare, complet indiferent, care profitase, cu stăruința particulară prostului, de situația lui avantajoasă, și căruia nu-i era dator nici dragoste, nici recunoștință, de-abia, de-abia

ceva respect, dar acest respect, față de dragostea Frusinei, era o mînă de paie într-un cuptor de jar. Deci, nu cinstea și inima lui Badea îl turburau pe Constantin, ci prietenia cu Mușat, planul lui cel mare să ajungă ofițer, oarecare ambiție de soldat și de român și, mai presus de toate, primejdia unei căi croite peste cîmp și peste legi.

Muncit de gînduri și de planuri, dar nehotărît pînă în ceasul plecării, Constantin a plecat spre București trist ca un mormînt. Frusina, cochetă și nesentimentală, dar natură senzuală, care se deschidea de-abia acum soarelui pasiunii, s-a ascuns în odaia ei și și-a mușcat perna, ca să nu i se audă plînsul. Ajuns la regiment, Constantin n-a mai găsit pe Mușat. Ofițerul literat și poliglot fusese trimis pe neașteptate într-o misiune militară. Constantin și-a blestemat ziua cînd s-a născut! Iulie, august și septemvrie, s-a prăjit la cazarmă și a dus greul serviciului, căci la cancelarie un altul îi luase locul. Cînd prindea pe ici, pe colo cîte o oră liberă, se ascundea în grajd și cetea pe *Elena* sau pe *Fulga*. De scris scrisori, nu mai era putință. Frusina scria greu, iar scrisorile lui ar fi căzut în mîinile lui Badea. La începutul lui octomvrie, Musat s-a întors în țară și a venit la regiment. Constantin l-a întîmpinat cu ochii plini de lacrimi, dar nu și cu sinceritatea de altădată. Mușat, fără să-și mai bată capul cu analiza situației și a intereselor acestui biet prieten și, crezîndu-l într-adevăr bolnav, i-a făgăduit și i-a obținut un concediu medical. Ros la inimă și la înfățișare de patima fatală, Constantin avea nu numai aerul, dar pe jumătate și dreptul unui soldat îngăduit din cauză de boală.

De data aceasta, Badea l-a primit cu umbră între sprîncene și cu bănuiala în suflet. Ochii lumii văd de rău chiar cînd n-ar fi decît bine de văzut, iar gura ei zvonește pe drept și pe nedrept. În Celei, zavistia cu aripi de libelulă zburase de la ureche la ureche și dăduse tuturor în știre cum că nu știu cine, într-o noapte, văzuse pe Frusina ieșind din bordeiul unde dormea Constantin. Iar o cumătră compătimitoare îi spusese și lui Badea împrejurarea aceasta.

Revenirea lui Constantin era cu totul nechibzuită și tot așa era și planul cel din urmă pe care-l concepuse. Conform legii destructive a sufletului său, toate vechile proiecte erau acum în colb și altul nou le înlocuise, stră-

lucitor și iluzoriu. Acum nu mai visa decît să ridice pe Frusina și să treacă dincolo, în Bulgaria cu ea. Își făcuse planul să obțină un pașaport pe numele lui Badea și al Frusinei și să treacă astfel pe malul drept, printr-un punct mai depărtat, unde nu-l cunoștea nimeni. Îi mai trebuia însă și ceva parale, pînă să ajungă în Vrața, lîngă popa Karabașef, și se gîndea să vîndă, în taină, unui megieș doritor, cîteva pogoane din parte-i de pămînt. Afară de aceasta și prealabil, se cerea să mai cîștige încă două puncte : să convingă pe Frusina că trebuie să-l însoțească și să adoarmă pe Badea, pe care clevetirea îl făcuse bănuitor și mohorît. Frusina s-a arătat șovăitoare ; dar, din ce în ce mai mult roabă patimei, ea s-a lăsat convinsă și a început să viseze la văile Balcanilor. Constantin i le descrisese după entuziasta zugrăveală a lui Karabașef. Se vor stabili într-o grădină de la poalele Balcanilor, vor cultiva cîteva pogoane de trandafiri și vor trăi, toți anii vieții lor, din iubire și din cîștigul uleiului de roze... Cu Badea însă, lucrul a ieșit prost. Între cei doi frați s-au ridicat certuri aprinse. Badea i-a vîrît în ochi lui Constantin toată viața lui de indolent și aventurier și l-a poftit să-l slăbească cu dragostea și să se întoarcă la cazarmă. Dacă era bolnav, ducă-se la spitalul militar, că pentru militari este făcut. Constantin i-a răspuns insolent că vine în averea lui, necinstit speculată de Badea atîta vreme și că, din moștenirea lui Tudor Fierăscu, i s-o cuveni și lui măcar bordeiul din fundul curții, în care de fapt se stabilise. La pomenirea bordeiului, Badea se posomora și mai mult ; destăinuirile cumetrei Anca îl strîngeau brusc de gît și Badea lăsa cearta să cadă.

În inima lui, acest om era molcom și înțelept. Îl dureau certurile cu frati-său și nu dădea prea multă luare-aminte zavistiilor satului. Ceva teamă, însă, tot avea, o teamă vagă, veche aproape superstițioasă... Constantin era fiul turcoaicei Sultaneh ! Și această mamă vitregă, frumoasă, rece, tristă, cu Dinuț al ei la sîn, îi apăruse odinioară în copilărie și-i apărea și acum, de multe ori, în iconostasul amintirii, ca o madonă a fatalității și a relei prevestiri. Totuși Badea, om cu minte, își vedea de afaceri și avea grijă să nu lase prea mulți bani în tejgheaua prăvăliei.

Era vremea vinului și aștepta să-i vie, de la Drăgășani, cîteva vase cu vin și vechi și nou. Primise tocmai veste că o butie cu vin i-a sosit în gara Corabia și s-a hotărît, în ziua aceea, să se ducă la gară, să-și ia marfa în primire. Frusina i-a spus că merge și ea, să-și tîrguiască de o rochie. Constantin a rămas în bordei, întins pe un cojoc ciobănesc, cu mîinile sub cap și privind vălătuceala albăstrie a fumului din horn. Afară era o zi de octomvrie, umedă și ceţoasă. Îi părea rău că Frusina nu rămăsese acasă, dar știa că rochia pe care voia să și-o facă este rochia cu care va trece în Bulgaria. Nu se mai întîlniseră, aici în bordei, decît pe apucate și în grabă. Toamna și vremea rea îi adună pe oameni pe la vetre. Dar seara mai veneau și pe la cîrciumă ; acesta era ceasul cel mai potrivit, cînd Frusina se furișa din casă și dădea fuga la bordei. Greutatea și primejdia acestor întîlniri, așteptarea corozivă și combinările istovitoare, pentru cîștigul unei ore, unei jumătăți de oră, cîtorva minute de iubire, biciuiau cu furie carnea și nerăbdarea celor doi amanți. Frusina avea deoparte ceva parale. Constantin aștepta o mie și mai bine de franci pentru trei pogoane de pămînt. Mai tîrziu și prin intermediar, avea de gînd să mai vîndă și altele. În Bulgaria, banii sunt scumpi și lumea trăiește foarte ieftin. Deocamdată, ar putea să intre mașinist la vreo moară, ori la vreo fabrică. Principalul este să se vadă odată dincolo, în brațe cu scumpa lui Frusină ! Dezertorii nu se urmăresc și — ce să-i faci ! — se întîmplă dezertări în fiecare zi. Cu Mușat se va împăca el, într-o zi, pe pămîntul Bulgariei. Chestiunea pașaportului era ceva mai grea, căci condițiile eliberării sunt azi mai grele ca mai înainte, totuși Constantin avea asigurări, de la un funcționar amic, cum că va avea la mînă prețiosul document peste două-trei zile. Ah ! de-ar avea el astăzi zece mii de lei...

De-ar putea acum să iasă deasupra, din acest pămînt plin de avuții ascunse, cincizeci de bucăți de aur, cu chipul împăratului Constantin ! Dar cine știe toanele norocului și cine știe cărui nea-Ion i-o trosni, într-o zi, sub tîrnăcop, ulciorul cu aur !... Astăzi Badea aduce acasă butia cu vin. O să fie îmbulzeală și alișveriș. Frusina o să se strecoare ca o pisicuță și o să dea fuga încoace. Dar mult mai este pînă atunci ! și greu mai trece vremea cînd iubești și ce iubești nu este lîngă tine.

Cu gîndurile acestea, Constantin adormi în cojocul de oaie și se trezi pe înserate. Badea și Frusina se înapoiaseră. Butia era în bătătura cîrciumii. Cei care n-aveau treabă pe acasă veniseră să o admire și să asiste la solemnitatea coborîrii în pivniță. Frusina s-a repezit o clipă, pentru o sărutare, pentru o îmbrățișare și i-a spus că se înapoiază mai tîrziu, cînd o găsi prilejul. Constantin a înviat focul în vatră și a pus să se încălzească ceva din bucatele pe care Frusina i le aducea pe furiș ; căci, certat cu Badea cum era, nu mai dăduse pe la masă de alaltăieri. După ce a mîncat, a rămas cu capul în palme, lîngă cărbunii care plesneau ușor și adormeau sub pleoape de cenușă. Apoi bordeiul s-a întunecat și un vag amurg de sînge a încremenit pe vatră.

Ca să mai mintă așteptarea, Constantin a început să fumeze. Dar aruncînd un rest de țigare, văzu, într-un colț al bordeiului, aprinzîndu-se doi cărbuni. „Cum a ajuns țigarea pînă acolo și ce s-o fi aprins ?“ Mirat, se sculă să vadă ce arde și să stingă cu cleștele. Era în aceeași linie cu vatra, dar în colțul dimpotriva ușii, acolo unde în iunie fusese căpătîiul de romănițe. Dar pînă să se aplece și să dea cu cleștele, iată că se aprind alți doi cărbuni, și apoi încă doi. „E vreun putregai“, se gîndi Constantin. Lumina celor șase cărbuni se prefăcu în lumina a șase stele vii, tainice, tremurătoare, în lumina a șase ochi, nevinovați și viorii, ca ochii de copil. Apoi din fiecare ochi scăpărară văpăi albastre, văpăile se vărsară una într-alta și făcură jos ca un lac de spirt aprins, sub care cei șase ochi clipiră dureros și se zbătură pînă ce se mistuiră în flacăra totală. „O comoară ! — fulgeră în mintea lui Constantin — joacă o comoară !“ Și cu degete prinse de friguri dibui pe vatră cuțitul, pe care să-l înfigă semn, în mijlocul văpăii. Dar văpaia plesni deodată și flutură în zecimi de spicuri azurii, ca deasupra unui lighean întreg cu spirt. Constantin rămase înghețat, cu mîna pe cuțit.

Era un dans cu ritm și cu înțeles în această viorie colcăire de dantelă. Fiecare flacăre ondula ca vie, fiecare țîșnitură albastră revărsa o formă feminină, cu brațe ridicate, cu păr fluturător, cu sîni virgini și goi. Și toate aceste flăcări-fecioare țîșneau, dansau și se întîlneau mereu, pe curbe convergente, în același punct, în care brațele lor se înnodau pentru o horă de două-trei învîr-

tituri. Cădeau apoi toate în velura spumegîndă și indistinctă și se individualizau din nou, după cădere, ca să facă și să refacă tiara lor coreografică și plină de safire. Iar în acest joc al lor cîtă suavitate, cîte destăinuiri! Dar după șapte-opt tiare, în loc de fecioare dansatoare, ieșiră din lava albastră niște flăcări lungi și drepte ca niște gladii. În loc de tiară, aceste gladii se repeziră și încheiară brusc o piramidă de lame militare, care străluci o clipă și se năru în lavă. În clipa următoare, flăcările-gladii refăcură piramida și apoi iar și iar, ca la comandă.

Și acest joc de gladii avea, tot așa, un ritm și un înțeles. La a șaptea piramidă se întîmplă un dezastru: Constantin, dezmeticit, înfipse în ea cuțitul și gladiile construite în piramidă se frînseră și se stinseră — afară doar de trei. Piramida rămase în trei muchii viorii, pe o bază de șerpi galbeni, zdrobiți și vag colcăitori. Cele trei gladii se odihniră, vîrf la vîrf, cîteva clipe, și apoi, rumpînd cu ritmul și cu armonia de pînă aci, se amestecară într-o luptă vehementă. Căzură, se ridicară, iar căzură și se ridicară — o ultimă oară — aprige, repezi și rotitoare, în învălmășagul lor, ca o sfîrlează cu trei cornuri de foc. Apoi, deodată săriră în țăndări și căzură pe un pat de aur și de jar... iar toată viziunea se stinse în întunerec.

Nebun de bucurie, Constantin aruncă pe cărbunii din vatră un vîrf de uscături și lumină bordeiul. Scoase, după aceea, din odaia din fund, un tîrnăcop, puse la ușă zăvorul de lemn și începu să sape împrejurul cuțitului înfipt. După trei palme de săpătură, tîrnăcopul izbi ca într-o oală. Tremurînd din tot trupul și cu pieptul bătut de ciocanele inimii, Constantin lăsă tîrnăcopul și scobi cu cuțitul. Dar, deziluziune sfîșietoare! În loc de oală, scoase din pămînt un craniu de o incalculabilă vechime. Îl rostogoli pe vatră și luă iarăși tîrnăcopul. Imediat sună tot a oală și al doilea craniu apăru în zarea focului. Constantin îl puse lîngă celălalt și luă o cazma, căci cu tîrnăcopul nu mai putea să sape. În sfîrșit, scoase și cu cazmaua încă un craniu, dar cînd mai cercă în fundul groapei, nu mai găsi pămînt, ci un strat rezistent. „Dacă or fi tot oase, am nimerit vreo fîntînă plină de schelete și tot nepricopsit am rămas!...“

De data aceasta, însă, nu mai era un craniu, ci o oală. Aproape epileptic, Constantin o scormoni de jur împrejur și o smulse afară. Era grea, pîntecoasă și cu gura astupată cu pietriș. Dar de violența emoțiunii care-l stăpînea, cînd fu să pună oala jos, pe vatră, o scăpă din mîini, tocmai în dintele tîrnăcopului. Oala se sparse ca un ou și risipi cît colo un gălbenuș scînteietor și fumegînd ! Căci era plină, plină cu aur !... Peste o sută, peste două sute de ochi săgetători, de stele de mărimea întîia, de *glorii* imperiale, *constantine* !

Constantin se repezi ca vulturul pe pradă. Era aurul pe care-l visase atîta timp ! Era comoara pe care cu gîndul și cu nerăbdarea o chemase, ani de zile, de sub dărîmăturile anticei Sicibide ! Erau galbenii împăratului Constantin, așa cum îi știa din descrierile altora, așa cum îi văzuse — numeroși ca fluturii — zburînd pe plaiul închipuirii și al reveriei lui de aventurier și de indolent cuasiartist. Deci visul se îndeplinise ! imposibilul se făcuse posibil, sonor, dogorîtor ! Norocul îi apărea, în astă-seară, ca un arhanghel solar, liberator, prin ușa, în sfîrșit, căzută în țăndări, a destinului său multă vreme întemnițat !... Erau mai ales monezi de aur, cu tipul cunoscut lui Constantin, și ceva amestec de argint și de tipuri străine. Erau peste două sute de bucăți (Constantin strîngea, număra, se încurca și iar număra de la început) grele, neatinse și însemnînd laolaltă o bogăție considerabilă.

— Cine e acolo ?

— Deschide, Constantine ; eu sunt ; cine vrei să fie ?

— Frusino !... suntem bogați ! Suntem stăpînii noștri ! Privește, Frusino ! numără, scumpa mea !... Mîine trecem în Bulgaria. Poimîine suntem în Sofia !...

Dar pe cînd Frusina cădea, aproape leșinată, în brațele lui Constantin, în cîrciumă, cumătra Anca, rămasă cea de pe urmă, îi spunea lui Badea, înfigîndu-i în ochi două ace de persuasiune :

— Crede și fă cum vrei ! Dar de ce nu faci o probă ? Aleargă acum la bordei, la Constantin și fă-te că vrei să iei ceva de acolo și ai să găsești, după ușă, pe Frusina... Ba fă altfel, mai ușor : Du-te și caut-o prin toată casa și vezi unde dai de ea !

Anca, sigură pe ce spunea, fiindcă spionase pe Frusina, s-a dus îndată, ca să lase pe Badea slobod. Badea

a pus oblonul și, mai mult fără voie decît cu voie — atît de inevitabil era lațul — a început să strige pe Frusina. Nu i-a răspuns nimeni.

„Atunci e adevărat ! Dumneaei e în bordei cu Constantin. Lasă că vă învăț eu minte ! Tot zice el că e bolnav ; încalte să zacă o lună, de bătaie. Și tu, lele Frusino... Stăi, măi ! stăi, măi !... Deschide ușa, cîine ! Așa, hai ! Vă bateți joc de bunătatea și de casa mea ? Deschideți ușa, că o fac țăndări !"

Zăvorul era slab și ușa pocni în lături. Dar Badea nu apucase să intre bine, cu mînia lui de paie și cu toiagul pe care-l ținea în mînă, cînd Constantin, dement, îl trăsni cu tîrnăcopul drept în frunte.

— Pui de cadînă !... și căzu cu fruntea în cioburile amforei.

Între pereții minții lui Constantin, fulgerară atunci adîncimea și oroarea prăpastiei celei într-o clipă spintecate.

— Ce-ai făcut, Constantine !... Ai omorît pe fratitău !..

— L-am omorît... Acum s-a isprăvit... Aleargă, ia-ți blana pe tine și vino să fugim !

S-a îmbrăcat și el cu cojocul de oaie, a vărsat aurul blestemat (din strachina în care-l adunase) într-o năframă și l-a băgat în sîn. Apoi, a luat-o pe Frusina aproape la subțioară și a pornit cu ea prin noaptea umedă, compactă. S-au strecurat pe lîngă garduri, fără să întîlnească pe nimeni, și au coborît devale spre Dunăre. Constantin, care se aștepta să plece din noapte în noapte, avea gata o luntre ascunsă în richiți. Sfîrșiți de emoție și alunecînd la fiecare pas pe pămîntul cleios, Constantin și Frusina înaintau orbește, plesniți de richiți, împiedicați de ierburi. Totuși Constantin știa perfect direcțiunea și a ieșit tocmai la luntrea pregătită. A luat-o în spinare, a pus-o încet pe apă și, cu Frusina lîngă el, a vîslit cît a putut mai molcom. Gîndul lui era să se lase mai mult în voia apei și pe mijlocul ei, oricum : să nu vie prea aproape de pichetul grănicerilor bulgari. Dar curentul apei și voia sorților îi mînau tocmai într-acolo !

Grănicerii bulgari, culcați pe țărmul apei, au simțit apropierea și-au străpuns întunerecul cu ochi de linx...

— *Coje tam ?...* Cine e acolo, bre ?... *Coje tam ? !*

...Ceea ce pierdu definitiv pe Constantin fu tocmai faptul că era soldat fără onoare militară și fără convingere : învățînd paragraful despre gărzi, el nu voise să creadă că sentinela trebuie să facă aidoma și, după trei întrebări fără răspuns, să tragă foc. Noaptea se zgudui. Un glonț nimeri pe Frusina, care țipă ca o pasăre nocturnă și căzu din barcă. Iar cînd Constantin voi să strige, un ropot de gloanțe trecu prin el și întoarse barca cu gura în jos.

În bordei, la lumina sîngerîndă a jarului răscopt, cele trei hîrci din vatră rînjeau satisfăcute. Comoara blestemată adusese dobîndă încă trei căpățîni. Una era aci alături ; celelalte două, în fundul Dunării.

A doua zi, autoritățile au ridicat pe Badea din cioburile amforei romane. Pe fruntea lui detunată și lividă, strălucea, în sînge închegat, un *Gloria Constantini*.

LA VULTURI !

Culmile Scripetelui se desluşeau în această zi cu soare, după multele ploi de pînă aci, colţuroase şi limpezi ca o cunună de securi. Scripetele se aduna de jur împrejur şi clădea la mijloc fundul Iablanicioara, fund adăpostit şi locuit de un pumn de oameni. Într-o parte, zidul îmbrăcat în codri se ştirbea, ca să lase, printre lespezii zdrobiţi şi printre fagii cosiţi mereu la rădăcină, undele oţelite ale Iablanicioarei. Izvorul ei era în munte, sub o stîncă, şi ciobanii îl adunau şi-l depănau în jgheaburi, cît ţinea o poiană, iar pe urmă îi dădeau drumul în creştetul brazilor. Alte cîteva pîraie ţîşneau mai jos de printre pietre şi întreiau puterile pîrîului. Pe lîngă el, cobora, chinuită, singura cărare mai lesnicioasă celor cîteva case de oameni întemeiate în acest cuib de vulturi.

În ziua aceea nu era nici un nor deasupra, şi uriaşii munţi, care atîtea zile frămîntaseră şi sloboziseră, din coamele lor zbîrlite pînă la aer, ploile, trăsnetele şi şuvoaiele, erau acum blajini, tihniţi şi prididiti de soare. Numai în faţa cerului, mai sus decît brazii cei mai înalţi, vulturii pluteau neobosit, scăldîndu-şi aripele în lumină şi dînd fiorii morţii păsăretului de casă din jurul celor cincisprezece-douăzeci de locuinţe din fundul văii. Între aceste locuinţe, cea mai mare şi mai gospodărească era casa lui Dănilă, starostele ciobanilor din partea locului, venetic de pe plai, dar mare baci la bătrîneţe. Dar acum nu era acasă decît un cioban bătrîn şi şchiop, care dregea sădilele. Stăpînul era la stînă, în munte, cu ceilalţi ciobani. Tot aşa era şi prin celelalte case. Mai rămăseseră pe lîngă vetre moşnegii, femeile şi copiii. Oamenii în putere şi tineretul, bucuroşi de întoarcerea timpului frumos, ieşiseră la oi, pe culmi, ori porniseră devale, prin

satele de pe Iablanicioara. Erau toți ciobani, și plecau cu caii încărcați cu piei și cu brînzeturi, și veneau cu ei înapoi încărcați cu mălai. Altă casă mai mare și mai cuprinsă era casa lui Păun Ozun, unul din ginerii lui Dănilă. Acesta era un român falnic, trup și suflet de viteaz. Nu era nici el acasă, ci numai nevasta și copiii, fiindcă plecase de astă-iarnă, cu o scrisoare tainică de la socru-său Dănilă către Tudor Vladimirescu. Această scrisoare, pe o piele de miel, nu era lucru mare, dar cel care o ducea era Păun Ozun, și cu el mai erau încă zece, toți copii de munte, cu bună știință într-ale flintei.

Moș Dănilă, fruntașul ciobanilor de pe Scripetele, era un om care trecuse prin multe suferințe și încercase multe vaduri de amărăciune. Era de felul lui de dincoace de Olt, făcuse în tinerețe de trei ori avere și de trei ori i-o măturase puhoiul năvălirilor străine. De două ori îl jefuiseră turcii și o dată muscalii. Ce conace! ce gospodării! ce rost temeinic! Dar precum fierul plugului trece prin inima mușuroiului de furnici, spintecînd într-o clipă cetatea harnicelor muncitoare, așa și fierul nenorocirii spintecase în trei rînduri rostul și viața românului Dănilă. A treia oară cînd l-a călcat urgia, n-a putut să mîntuiască nimic din cîte avea. Ai lui porniseră de cu seară în sus pe Jiu. Mai era o strajă pînă la ziuă. Cînd s-au apropiat răcnetele și pocnetele pistoalelor, a fugit într-o pădurice de pe deal. Și pînă a nu răsări soarele, gospodăria lui și tot satul cu ea s-au zvîrcolit în flăcări. A plîns Dănilă și s-a suit în creierii munților ca să nu se mai coboare niciodată, și să nu mai vadă plaiul și silnicia de pe el.

Sus la munte s-a făcut cioban, și după ce trecuse de trei ori prin pîrjolul lui Iov, a găsit încă o dată, sub cenușă, numele Domnului și cheia milostivirilor cerești. Din an în an, Dănilă a crescut în turme și în argați, a însurat, a măritat și și-a întins pe cîțiva munți neamul și întîietatea. Dar acum îmbătrînise, văduvise, și sta mai mult la izvorul Iablanicioarei, deasupra caselor făcute întîi, rostind pe ciobani și mîngîindu-și bătrînețele cu un ceaslov bisericesc. Aici, lîngă Iablanicioara, l-a ajuns într-o zi vestea că Alecsandru Suțu a murit, că Tudor Vladimirescu zguduie Oltenia și că a împrăștiat pretutindeni o strigare, în care era vorba despre feluritele și preaștiutele nedreptăți îndurate de țară, despre vlă-

dicii și boierii cei răi, despre greci haini și despre ușurarea birurilor apăsătoare. Tudor chema pe panduri, pe plăieși și pe toți cît mai aveau o schinteie de bărbăție în piept : la viață și la arme !

Dănilă avea optzeci de ani. A oftat și și-a deschis inima către gineri-său Păun : „Du-te tu în locul meu și slujește pe Tudor pînă la moarte. Agripina, nevasta ta, este fata mea ; copiii tăi sunt nepoții și moștenitorii mei. Mergi cu inima slobodă și Dumnezeu din cer să aibă milă de tinerețea ta !“ Păun Ozun era ginerele cel iubit al lui Dănilă. Ținea pe Agripina, fata cea mai mică a unchiașului, și-i trăiau trei copii, Măriuca, Vlad și Păunaș. Dar pe Păunaș, tată-său nici nu-l văzuse, fiindcă era abia de două luni, născut încoace, după Paște. Păun Ozun și cu cei zece tovarăși, zece voinici plătiți și îmbrăcați de moș Dănilă, plecaseră pe la sfîrșitul lui ghenarie. Au plecat fluierînd. Coborau din stîncă în stîncă, din munte în plai, și pretutindeni întîlneau cete-cete de zăplani, tot oameni hotărîți și aspri, neștiutori de dor și de păreri de rău, porniți cu flinta, cu coasa, ori cu furca la spinare spre steagul ridicat de domnul Tudor.

Trecuse multă vreme de la plecarea lui Ozun. Agripina, ca femeie, n-avea inima lui. Cînd isprăvea cu treburile casei și mai ales cînd sta și-l punea la piept pe Păunaș, gîndul la bărbatu-său, grija, teama de soarta lui o împresurau și o întristau. Lua un cojoc pe ea și peste copilul strîns la sîn și alerga la tată-său. Moș Dănilă era pe prispă ori în casă, veghea mulsul caprelor ori omătul care se topea pe culmi, vorbea cu ciobanii ori cu ceaslovul bisericesc. Cum vedea pe Agripina, cu cojocul umflat peste povara brațelor, se lumina la față.

— Ce plocon îmi aduci ?

— Iacă, tată, îți aduc cele gînduri rele care îmi tot croncănesc în inimă !

— Fată dragă, nici nu știi ce-mi aduci ! Tu-mi aduci berbecelul cel mai drag din turma noastră ! Tu-mi aduci ce are să fie peste patruzeci-cincizeci de ani pe plaiul dezrobit de Tudor !

Iar într-o zi îi spuse Agripinei cu niște ochi de flacără :

— Agripino, nu fi muiere ! Tudor și Păun stau și stăpînesc în București. Boierii pămînteni s-au dat cu Tudor. Ce va mai fi, de la Dumnezeu va fi.

Această știre era destul de veche și Dănilă o spunea Agripinei, încă o dată, la începutul lui mai, supărat și mîhnit în inimă-i că veștile cele mari pe care le aștepta nu mai veneau deloc. Muntele se învălui o lună întreagă în neguri și în ploi putrede ; potecile se prefăcură în șuvoaie, iar din satele de pe vale nu se mai auzi nimic. Și iată că după atîtea săptămîni ploile stătură. Cerul se însănătoși și se scutură de înfășurăturile lui albe și cenușii ; munții fumegară a vreme bună. Iablanicioara se limpezi și scăzu în albia-i întortocheată și adîncă.

În ziua aceea, moș Dănilă se suise la stînă dis-de-dimineață. Era cam departe pînă acolo și unchiașul nu mai putea să urce decît călare. Agripina începuse ziua nici mai vesel, nici mai trist ca alte zile. Oile erau pe munte, într-ale lui Dănilă. Măriuca și Vlad se jucau în fundul grădinii, adică lîngă șuvoiul Iablanicioarei și sub cei din urmă fagi înfipți în coasta muntelui, căci grădina și casa lui Ozun erau la marginea celorlalte. Coasta era grozav de prăvălatică și Iablanicioara, după ce se învîrtea și se zvîrcolea sus, printre stîncile țăpure, cobora acum de-a dreptul, frîngîndu-se din piatră în piatră și zdrobind cu vuiet de fiecare piatră pare că nu apă, ci bulgări de zăpadă. Măriuca și Vlad se îndemnau și se împingeau unul pe altul pînă cînd intrau în roata pulberilor umede, ridicate din căderea șuvoiului, și, cînd se simțeau stropiți pe ochi, dădeau fuga înapoi cu mare haz. Agripina pusese ceaunul de mămăligă. Era aproape de miezul zilei și mesteca zorită, tot aruncînd ochii la Păunaș, adormit în albie.

Copilul dormea în pragul ușii, cu capul la umbră și cu trupușorul, strîns în scutece, scăldat în soare. Era rumen-alb, ca trandafirii nici albi, nici roșii și sugea în vis. Dincolo de odorul adormit, Agripina vedea, prin ușa deschisă, cîteva căsuțe de bîrne, ceva din ograda lui moș Dănilă, drumul satului și adîncătura Iablanicioarei, iar încolo aripele negre ale pădurilor de brad, aruncînd umbre adînci pe fînețele înflorite și gurile de secure ale Scripetelui, mușcînd din cerul albastru. Nu se auzeau alte zgomote decît clocotul ceaunului de pe pirostrii, vîjîitul înfundat al șuvoiului din dosul casei și, pe la răstoace, rîsetele celor doi copii sau mugetul unui vițel despărțit de maică-sa.

În această pace adîncă, în această fîntînă dintre munți, plină de chipul și de aleanul soarelui, pocni răcnetul deznădăjduit : „Fugiți ! fugiți ! vin turcii !...“ Agripina tresări și întoarse capul spre ușa deschisă. Groaza vestei se prefăcu deodată în groaza faptului văzut cu ochii ! Din fundul văii, pe unde se prăvălea Iablanicioara, coame de cai zbucniră într-o clipă și în fiecare coamă cîte un cap de turc. Numaidecît niște nourași albi se destrămară în aer, iar prăpăstiile rostogoliră un ropot de pistoale. Agripina se repezi la Păunaș, îl ridică din albie, îl puse în poală și, prin ușa din fund, țîșni în grădină. Se strecură pe lîngă grajd, ajunse pe Măriuca și pe Vlad și, tîrîndu-i după ea, începu să urce coasta din fag în fag. Copiii mirați începură să întrebe :

— Unde ne ducem, mamă ?

— De ce nu mîncăm, mamă ?

Agripina n-avu vreme să răspundă. De jos din sat se ridicară și sfredeliră slăvile țipete, nechezaturi și noi împușcături.

— Ce e, mamă ? Cine țipă ? Cine dă cu pistolul ?

Agripina le răspunse gîfîind :

— Turcii, dragii mei, păgînii de turci de care vă spunea bunicul ! Să fugim cît om putea pînă sus la stînă !

Cărarea pe care o apucase Agripina era cea mai scurtă, dar cea mai anevoioasă. Trebuia un om zdravăn ca să poată să biruiască pieptul muntelui, nu o muiere cu un copil în poală și cu alți doi tîrîș după ea. Chiar Păun Ozun se urca rar pe aici, pentru că era o cărare cumplită, care scotea sufletul din om, pas cu pas, după zvîrliturile Iablanicioarei, mai mult o scară de bolovani și de rădăcini, decît o potecă. Agripina suia din greu, cu pieptul tot atît de smăcinat ca și șuvoiul de alături, ajutînd pe Măriuca și pe Vlad și ferind pe Păunaș, din poală, ca să nu-l izbească de pietre ori de crengi. Ar fi fost cuminte să se abată în dreapta ori în stînga și să se ascundă în pădurea care stăpînea pretutindeni, deopotrivă de întunecos. Dar Păunaș se deșteptase și începuse să plîngă și i se părea Agripinei că numai vuietul pîrîului acoperea destul de bine țipetele lui. Mititelul, grămădit în poală, hurducat și flămînd, țipa cît putea și izbea cu mîinile și cu picioarele în cămașa pe care Agripina și-o sumesese și o înnodase în brîu. Pe lîngă asta, în urechile Agripinei se prigoneau mereu țipetele

și împușcăturile din vale, iar vîjiitul Iablanicioarei n-o lăsa să-și mai dea seama dacă se înșeală, ori nu se înșeală.

La urmă, Agripina știa că mai erau pe acasă și alte gospodine, care trebuie să fi fugit cum fugise și ea, prin pădure, și ciini de turci negreșit că se luaseră după ele! Unde să se ascundă, unde să întîrzieze, acum cînd focul arde la tălpile picioarelor! Mai bine să lupte pînă cînd i-o plesni inima în piept! Dacă ajunge la stînă, poate să cadă și să moară; au scăpat copilașii. Sîngele lui Păun, rodul dragostei lor, lumina ochilor lui Dănilă! Dacă o ajung turcii, pe ea o batjocoresc și poate o lasă cu viață, dar pe copii îi strivesc de stînci! Cum să mai dea ochi cu tată-său! „Ce mi-ai făcut copiii? Unde e nădejdea și mîngîierea mea?...“ Mai bine să urce, să urce! Să nu se lase pînă ce nu s-o vedea măcar în poienița de sub stînă și atunci, cînd o cădea moartă, Măriuca, Vlad și Păunaș au scăpat cu viață. Plînsetul lor se va auzi de la stînă. Ciobanii vor veni și-i vor găsi... O, dar pînă la poieniță mai e mult!...

Măriuca era de șapte ani. Vlad de cinci. Sfîrșiră curînd puterile și începură să plîngă:

— Mamă, ne e foame!...

Vlad, grăsuț, aprins la față leoarcă de sudoare, căzu jos ca un bujor frînt de ploaie. Agripina se opri locului. Păunaș se zbătuse în poală pînă amorțise și adormise cu degetele în gură. Agripina căută să răzbată cu urechea prin zgomotul și pocniturile Iablanicioarei, dar nu deosebi nimic. Își muie mîinile în spumele pîriului, își aruncă pe ochi cîțiva pumni de apă, cum i-ar fi aruncat pe niște cărbuni aprinși și luă pe Vlad în cîrcă. Era voinică Agripina, tînără și vînjoasă, dar povara cu care se lupta era peste puterile unei femei. Pe Vlad îl ducea în cîrcă, pe Păunaș în poală, iar Măriuca, sleită de puteri și ametită, se ținea de mamă-sa, ținînd-o de căpătîiul brîului. Agripina începu să șovăiască, asemenea vitei lovite între coarne. Copacii dimprejur zvîcneau și începeau să se facă roșii. O sete groaznică îi frigea gîtlejul și măruntaiele. Gîndurile i se topeau în cap. S-ar fi trîntit întreagă în omătul ce fierbea la nodurile Iablanicioarei și-ar fi secat șuvoiul dintr-o sorbire, dar mai avea atîta minte să cugete că ar fi rămas pe loc trăsnită, copiii s-ar fi prăpădit, și osteneala ei de pînă atunci ar fi fost de prisos. O per-

dea de sînge și de nebunie i se lăsa, încet, pe creieri. În pieptul ei ardea toată pădurea și bătăile inimii erau bolovani încinși, care săreau din loc și o izbeau în coaste. Se mai oprea cîteodată, cu mîinile încleștate de o rădăcină, ori de o ramură ce atîrna, și pieptul îi horcăia ca niște foale. Punea jos pe Vlad, mai înnoda cămașa în brîu și cu pumnii își vîra ochii în cap. Îi era sete ! Îi era sete ! Își mai răcorea limba și pleca iar. Dar vinele picioarelor îi tremurau, sînul i se umflase și o înțepa îngrozitor. Păunaș, izbit de colo pînă colo, începuse iar să plîngă. De data aceasta de-abia chișnea. Hurducătura îl amețise, foamea îl leșinase. Și pînă la poienița de sub stînă tot mai era ! Măriuca scăpă din mîini capătul brîului și căzu mototol în frunzele umede, scuturate astătoamnă. Agripina luă pe Măriuca în cîrcă și legă pe Vlad, acum odihnit, de capătul brîului. Atunci, prin zborul frunzelor, Agripina zări coasta Brăcinelului, masa de stîncă și cu poale de brazi pe care era stîna lui moș Dănilă. „Slavă ție, Sfîntă Născătoare !...“

Dedesubtul Brăcinelului era o poiană unde baciul aduna fînul cosit de pe culmi și unde în fiecare vară mai rămîneau cîteva căpiți din celălalt an. Agripina își stoarse puterile cu oarbă înverșunare și ieși din pădure și din coastă în poiana cu căpiți. Poiana era pustie, dar turcii, dacă au luat-o pe drumul oilor, erau să ajungă și ei tot acum ! Vijelitul Iablanicioarei de-abia se mai auzea. Pacea locului era adîncă. Sus, în nesfîrșirea albastră, vulturii se roteau cu neobosită măreție.

Agripina căzu la umbra unui stog și ascultă, cît o mai puteau lăsa să asculte răzvrătirea sîngelui și ciocănitul inimii. Nu se auzea nimic, nimic. Atunci ea cugetă : „Tata n-a simțit primejdia. Ciobanii sunt risipiți și turcii o să-i ia fără de veste. Trebuie să merg pînă la stînă !“

Păunaș dormea suspinînd : „Dormi, dragul mamei ! Laptele meu acum e foc și otravă. O să te pun la ugerul unei capre...“

Agripina voi să se scoale. O mie de junghiuri o străpunseră în tot trupul, dar mai ales în sîn. S-au isprăvit puterile ! De-abia dacă va mai putea să se tîrască. Ce face cu copiii ?... Măriuca și Vlad își mai veniseră în fire.

— Ne e foame, mamă ! Să mergem mai curînd la bunicu, la stînă !...

Drumul pînă la stînă era de acum aproape lin, căci ocolea și se încolăcea pe Brăcinel, pînă sus.

— Nu vă mai poate duce mama, că nu mai are putere !

— Mergem noi singuri, mamă !

Agripina se simți rău de tot. Munții și pădurile se învîrtiră cu ea și toată greutatea trupului i se răsturnă în cap, ca apa dintr-o sticlă, în gîtul sticlei, cînd o întorci cu fundul în sus. Mai putu să gîndească limpede : „Mi se urcă laptele la cap...“ Apucă pe Păunaș adormit, îl învălătuci în scutece și în șorț și, scobind sub căpiță, făcu o ascunzătoare. Vîrî copilul și ticsi fînul la loc, apoi porni, nebună, cu Măriuca și cu Vlad, fără să le vorbească, fără ca să-i mai știe.

În vremea aceasta, moș Dănilă aștepta la stînă să coboare ciobanii cu oile, ca să le adape. Pistoalele slobozite la amiază le luase drept vreo glumă ciobănească și nu se mai gîndea la ele. Cu privirile risipite peste culmile din răsărit, moș Dănilă se gîndea departe, se gîndea la Tudor, la Păun Ozun și la Bucureștii, unde viteazul oltean pare că intrase într-un mormînt. „Încotro să fie Tudor și ai lui ? tot în București, ori aiurea ? Ce a făcut el de atîta vreme ?“ Neliniștea moșneagului creștea cu cît privea mai mult cerul fără nori și boltirile lui din ce în ce mai joase și mai pierite deasupra plaiului sporit în depărtări, și cu cît bătrînețele nu-l mai iertau să sară în șea și să ia lumea în piept.

În gîndurile acestea, auzi în dosul stînei un plînset de copil. Se ridică din locu-i și se uită peste țarcuri cu mîna streașină la ochi. Dar asta ce să fie ! Era Măriuca. Mai încolo era Vlad și tocmai în fund venea o femeie care nu putea să fie decît Agripina, dar care avea umbletul și schimele unei nebune.

Măriuca îi căzu moșneagului pe piept și-i spuse, înecîndu-se în plîns amar :

— Au venit turcii în sat, bunicule !... Mama ne-a luat de mînă și ne-a tîrît pînă sus în poieniță... Acolo a ascuns pe Păunaș în fîn și s-a mîniat pe noi !... Nu vrea să ne vadă, nu vrea să ne audă !

Agripina, roșie-vînătă la față și cu cămașa sfîșiată pe pieptul umflat ca un cimpoi, venea tot blagoslovind cu capul și cu mîinile. Dănilă înțelese totul într-o clipă. Ciobanii se lăsau de pretutindeni, în fruntea oilor. Dă-

nilă apucă buciumul și sună în el podobia : „Alergați, ciobani !“ Între cei dintîi sosiți fu Dragomir Ozun, fratele cel mare al lui Păun, care era doftor în felul lui și se pricepea de minune să lase sînge. Agripina căzuse în stînă, molcomă ca o capră sfîșiată de lupi. Dănilă o lăsă în seama lui Dragomir Ozun, iar el, fără zăbavă, porni cu ciobanii tineri, toți înarmați cu flinte, devale, spre poiană. Pe Măriuca o luă cu el pe cal.

Era liniște împărătească. Nu se auzeau decît tălăngile, din ce în ce mai depărtate, ale turmelor de deasupra. Gînduri-gînduri — nori și corbi — treceau prin cugetul lui Dănilă. Ce au căutat turcii pînă aici ? Cînd au venit, ce vijelie i-a adus ?... În sfîrșit, dacă o fi să ne ceară pielea, o să le-o vindem cît vom putea mai scump ! Dar calea cobora pustie și din adîncuri nu izbea nici un zgomot.

Cînd ajunseră în poiană, Măriuca arătă cu degetul :

— Uite căpița unde a ascuns mama pe Păunaș !

— ...L-o fi ascuns în altă parte, fata bunicului ! ?

Fînul cu care astupase Agripina copca scobită sub căpiță era răvășit de jur împrejur și Păunaș nicăieri. Ochii ciobanilor căzură pe niște cîrpe înșirate pe poiană. Alergară la ele. Era șorțul Agripinii și scutecele copilului, acum pline de sînge, iar de jur împrejur sta, în iarbă, o largă spulberătură de fulgi cenușii, ca după o încăierare între vulturi.

Păsările cerului coborîseră în poiană și smulseră pe Păunaș din zbuciumul plînsului, din durerile foamei și din tot vaietul și chinul unei vieți omenești, în mijlocul unui popor nenorocit și rob încă pe multă vreme !

Dănilă plînse a doua oară în viața lui. Fiorii unor presimțiri năprasnice îl junghiară în inimă. Privind spre răsărit (și într-acolo era Tîrgoviștea), privind spre miazăzi (și într-acolo erau Drăgășanii), bătrînul, cu cușma în mînă, plînse în fața cerului :

— Pune un hotar, Stăpîne, nenorocirii noastre ! Ajungă Sfinției Tale atîta jertfă ! Ajungă atîta risipă, atîta jaf la vulturi ! din mana bietei țări și din carnea noastră !

DE LA NOI, LA CLADOVA

Se înserează. Și seara cade grabnic, ca în luna lui noiemvrie, din cerul de oțel, peste pământul biciuit de crivăț și peste Dunărea întărîtată și pustie. Popa Tonea privește, din fereastră, malul pe care se zbat în vînt cîțiva măceși, și mai departe, în hăul Dunării, apele ce se frămîntă și se izbesc și din larg se varsă către țărm, ca mii și mii de șerpi înotători, ținînd deasupra apei, ager, creste albe, iar în urmă zvîrcolind inele monstruoase.

Preotul coboară iarăși ochii pe *Psaltire* și urmînd mai mult pe firul amintirii, decît pe firul cărții, recitează versetele eterne : „*Că, iată, întru fărădelegi m-am zămislit și în păcate m-a născut maica mea. Că, iată, adevărul ai iubit ; cele nearătate și cele ascunse ale înțelepciunii tale mi le-ai arătat mie. Stropi-mă-vei cu isop și mă voi curăți, spăla-mă-vei și mai mult decît neaua mă voi albi. Auzului meu vei da bucurie și veselie ; bucura-se-vor oasele cele umilite...*“ Da, această bucurie și veselie duhovnicească le-a cunoscut și Popa Tonea.

Erau vremuri cînd psalmul acesta și toate cetirile bisericești răsunau în inimă-i ca frumosul *Lumină lină*, în serile de priveghere. Dar unde este azi cucernica trezvie sufletească a vrednicului preot de astă-primăvară ? Unde : dreapta pregătire și plecarea inimii, cu care Popa Tonea deschidea, în zori de zi, ușile bisericii, ca să înceapă cele premergătoare slujbei Sfintei Liturghii ? Unde : neprihănirea preotului și liniștea creștinului ?... *„Ție unuia am greșit și rău înaintea Ta am făcut !“*

Popa Tonea ridică fruntea-i împovărată și privește, prin fundul înserării, tocmai dincolo, pe țărmul drept al Dunării. Acolo, unde izbește puhoiul apelor și precizează

țărmul cu o lungă linie de spumă, colo lîngă Cladova, printre nucii și printre merii ce nu se mai disting, se mai vede o pată albă — o casă mai răzleață. De această casă se leagă în seara aceasta, și se leagă de șapte luni de zile, jalea și taina inimii lui Popa Tonea.

„Întoarce-Ți fața de la păcatele mele și toate fărădelegile mele șterge-le. Inimă curată zidește întru mine, Dumnezeule, și duh drept înnoiește întru cele dinlăuntru ale mele. Nu mă lepăda de la fața Ta și Duhul Tău cel Sfînt nu-l lua de la mine...“

O, creștin întinat ! o, preot trădător !... nu înțelegi că aceste duhovnicești mioare ale inimii proorocului nu pot să se mai găsească, pe calea inimii tale, nici la dus și nici la întors ? Căci la ce pășune s-ar mai duce, cînd tu, prin taina ta cea rușinoasă, ai pîrjolit pășunele cucerniciei. Și unde s-ar mai înapoia, cînd stîna cea tihnită de altădată : iat-o azi arzînd cu pară diavolească ! Ai lăsat pe dușman să se apropie și să-i dea foc, și privește-l azi cum scheaună de bucurie și țupăiește împrejurul focului !

Se poate ca această dumnezeiască rugăciune, atît de dornică de roua îndurărilor cerești, să fi pornit dintr-o inimă, care, în vremuri, cunoscu ea însăși plugul spintecător al păcatului, holda nelegiuirii și focul amarelor căințe... (Sfinte proroace David, iartă mie, de trei ori păcătosului, întreitul meu păcat !) Se poate ; dar holda căzuse sub secera pocăinții, focul suspinelor arsese mirișteа patimei (fără cruțare secerată), iar ploaia lacrimilor spălase și schimbase ogorul păcătos. Și atunci, la rugăciunea sfîntului proroc, iertarea și darul Domnului puteau să se pogoare, iar și iar, ca ploaia peste arăturile de toamnă, ca lacrimile părintelui peste copilul cel pierdut și regăsit, ca roua peste diminețile lui mai. Dar care este starea conștiinței tale, unde este secera, unde torța ispășitoare, unde biruința ta, asupra duhului celui rău, care s-a cuibărit în inimă-ți ?....

„Dă-mi mie bucuria mîntuirii Tale și cu duh stăpînitor mă întărește. Învăța-voi pre cei fărădelege căile Tale și cei necredincioși la Tine se vor întoarce...“

Mai e vorbă ! tu creștin plin de lepra iubirii stricăcioase și preot prins în laț de către Diavolul, putea-vei să mai înveți pe cei fărădelege căile Domnului și să mai cîștigi, ca mai nainte, vreun suflet de necredincios ?...

S-a isprăvit cu puterea ta, părinte Tone ! Bucuria mîntuirii și duhul cel stăpînitor au zburat din capul tău, ca pasările călătoare, la începutul toamnei ! Iarna cugetelor rele și a năpustirii de către Sfîntul Spirit domnește azi în conștiința ta.

— Aprinde lampa, preoteasă ; și voi, copii, adunați-vă, să mîncăm !

Totuși, fiindcă înspre apus mai atîrnă de bolta cerului ca un policandru de nori galbeni, care nu luminează, ce e drept, decît dintr-o singură lumînare — luceafărul de seară — Popa Tonea pune *Psaltirea* în raftul cărților și iese din casă, ca să vadă ce au mai făcut argații, prin curte și prin grajduri.

Un foc ascuns și groaznic îl mistuie pe Popa Tonea ! El, creștinul cu inima curată, preotul cel mai vrednic de pe plaiurile Mehedinților, liturghisitorul cel plin de evlavie și de înaltă conștiință, este astăzi pradă grelei dezbinări cu sine însuși, ispitei gata de izbîndă în fiecare zi, iubirii oarbe, surde, neînstare să priceapă înfricoșatele datorii duhovnicești ale slujitorului altarului. Zece ani, Popa Tonea și-a păstrat inima vas curat, așa cum cere Sfîntul Apostol, așa cum se cuvine unei inimi creștinești și preoțești, datoare să păstreze în ea comoara sfintelor înțelesuri și a dumnezeieștilor arvune ale credinții în Iisus Christos. Zece ani, Popa Tonea a fost harnic păstor sufletesc turmei lui încredințate, om frumos la fapte și cu nescăzută bună purtare, către mari și către mici, bărbat fără vină, tată și gospodar. Datoriile preoțești și le îndeplinea cu cea mai mare luare-aminte și cu cea mai aleasă concentrare, între oile sale cuvîntătoare era bogat în sfaturi evanghelice și tot atît de bogat în povețe și în îndemnuri gospodărești. Niciodată nu spunea un cuvînt mai tare decît pe celălalt și cînd trecea printre norodul său, creștinii se întreceau să vie să-i sărute mîna. În parohia lui, cînd un creștin se întîlnea, dimineața, cu Popa Tonea, era ca și cum i-ar fi ieșit cu plin. Credința deșartă, că, întîlnindu-te cu un preot, dimineața, îți va merge rău în ziua aceea, murise printre cei care trăiau în preajma acestui preot. Viața, casa și ograda lui erau icoană vie, sub ochii tuturor, că tot ce zice și sfătuiește în biserică și în lume îndeplinește mai întîi la el acasă. Preoteasa era o femeie plină de frica lui Dumnezeu, cuminte, simplă, harnică și mai presus în cinste

femeiască decît toate celelalte femei de primprejur — așa cum se cuvine să fie soția unui preot. În sfîrșit, Dumnezeu dăruise lui Popa Tonea și cinci copii, care creșteau sănătos și sub cucernică povață, în casa părintească.

Dar peste tot acest noroc și această zi frumoasă, s-a lăsat, în inima lui Popa Tonea, în prima duminecă de după Paște, un nor de la Cel-Viclean. Inimicul care dobîndi, odinioară, voie ca să ispitească și să cerce inima lui Iov, dobîndi, de data aceasta, voie ca să pună la încercare puterile creștinești și preoțești ale finului Sfîntului Antonie. Era, deci, în Dumineca Tomei. Popa Tonea tocmai isprăvise un cuvînt către creștini, prin care le deslușea limpede și înălțător, cum a îngăduit Dumnezeu necredința Sfîntului Apostol Toma și cum a făcut-o de folos pentru credința noastră, cea de-a pururi întemeiată pe adevărul Învierii Domnului. Chiar atunci, intră în biserică jupîn Traico, negustor bogat, om foarte cinstit și de cuvînt, sîrb get-beget, din Cladova sîrbească. Îl cunoștea de multă vreme, avea pentru fața lui mult respect, pentru vorba lui de om în vîrstă multă luare-aminte și-i cunoștea destul de bine trebile și cele trei prăvălii din Cladova, fiindcă făcuseră împreună, mai înainte, cîteva tîrguri norocoase. Dar Popa Tonea știa pe Traico văduv și fără nici un copil, de pe urma primei lui căsătorii. Cine era atunci această femeie, ori mai degrabă această fată mare, care intrase în biserică o dată cu căruntul negustor și se ținea de el ?

Popa Tonea a început să miruiască pe credincioși și jupîn Traico s-a apropiat și el cu însoțitoarea lui. Atunci Popa Tonea a observat-o bine, și o putere superioară a coborît în inimă-i, apăsînd-o cu farmec și chemînd din ea un cer și o lume sufletească nemaicrezut de tinere și de înflorite... Așa cum s-ar petrece cu o sămînță adormită și închisă, pe care un fachir ar pune-o în palmă-i și, constrîngînd-o cu vraja unor insistențe nepricepute și oculte, ar face-o (în cîteva minute) să germineze, să crească și să se despletească în foi și în filamente și să se încunune, văzînd cu ochii, cu ciorchini trandafirii și parfumați ! Minunea aceasta o trăi, sufletește, Popa Tonea, în răstimpul ce trecu cu miruitul a douăzeci-treizeci de creștini.

— Tată popo, iartă-ne, bre, pe noi, că am ajuns așa tîrziu la Sfînta Leturghie ; măcar să ne miruim și noi și nevasta noastră.

— Unge-se robul lui Dumnezeu Traico... Unge-se roaba lui Dumnezeu... Cum te cheamă ?

— Borivoje, tată popo, nu prea înțelege românește. Mai pe românește : Borivoica.

— Unge-se roaba lui Dumnezeu Borivoje, cu untdelemn binecuvîntat, spre sănătatea trupului și mîntuirea sufletului.

Borivoje, biet copil ! Din clipa aceea, marmora strălucită a făpturii ei a trecut, din nevinovăție și din somn, de-a dreptul în focul iubirii și-al suferinții. A fost și pentru Popa Tonea și pentru ea un ceas deopotrivă de nenorocit și de ars de fulgerile sorții.

S-a închinat la icoana Învierii Domnului, a sărutat-o cu fruntea și cu gura și a sărutat apoi mîna miruitorului. Înfățișarea ei din clipa aceea i-a rămas în ochi lui Popa Tonea cu neclintită și chinuitoare preciziune. Brațul care înfăptuia semnul crucii apărea trandafiriu și plin, sub nourașii mînecii de borangic, ca farmecele lunii pline printre nourii de primăvară. Un pieptar negru-corb era sfîșiat în dreptul sînilor de o broderie roșie ca sîngele — de niște capi de mac, ce se scuturau pînă la cingătoare. Borivoje purta o rochie țesută în casă, scurtă și numai cute, iar în picioare cizme de marochîn.

A trecut în strană, lîngă bărbatu-său, căruntul și roș-covanul jupîn Traico, uluită și înfricoșată. Și în ceasurile-i de nesomn și de durere, icoana frumosului Popa Tonea era de acum să i se înfățișeze, veșnic, sub podoaba dalbelor veșminte preoțești, smălțate cu desfoiate foi de floarea-soarelui, sub făcliile constelate și în fumul larg și ruginiu al bărbii ieratice.

Popa Tonea a încheiat Sfînta Liturghie ca în vis și, cînd a isprăvit cu totul și a ieșit din altar, jupîn Traico a început să-i spună pricina care-l aducea pe malul nostru, chiar la trei luni de zile după fericita lui căsătorie.

— Bre, tată popo, eu vin cu nevasta noastră, la tine mosafir. Eu am cu tine o taină mare. Tu mă cunoști pe mine de multă vreme și știi ce este cuvîntul meu...

Sîrbul venea la Popa Tonea să-l roage să-i dea cu împrumut o mie de franci. Căsătoria lui, pe care o făcuse fără de veste, la cincizeci de ani împliniți, îl dăduse

de cheltuială și știrbise ceva din banii destinați unui cîștiu apropiat. Nu i se ajungea vreo mie de franci și, știind că prietenul său Popa Tonea este om cu dare de mînă, afară de aceasta, om de credință și de ajutor, venea la el cu inima deschisă. Popa își cunoștea omul și avea în el tot atîta încredere ca în sine însuși. Pe de altă parte, fiindcă se întîmpla să aibă, grămăjuie, tocmai o mie de franci de economii, n-a mai stat la gînduri și i-a spus sîrbului că e bucuros să-l împrumute. Au hotărît amîndoi dobînda și două soroace pentru capete, unul la Sfîntă Mărie și altul mai spre iarnă, prin postul Crăciunului. Sîrbul (ca orice negustor, cînd dezbate o afacere) cam uitase de celelalte și lăsase pe nevastă-sa în urmă. Popa Tonea, atent și el la tîrgul pus la cale, mergea în pas cu sîrbul, neuitînd însă nici o clipă că Borivoje vine mai în urmă, cu preoteasa.

— Bre, tată popo, toate bune, dar te rog, bre, să nu-ți oprești dobînda chiar acum, ci să poftești la noi, pe la Sîn' Pietru, și atunci ți-o dau cu spor.

— Bine, jupîn Traicule, cînd vrei și după cum zici. Doar ne cunoaștem de multicel și ne credem unul altuia.

Preoteasa și Borivoje îi ajunseră din urmă.

— Jupîn Traicule, ne înțelegem ca gîsca cu prepeliță. Eu nu știu decît vreo zece vorbe sîrbești și Borivoje vreo două românești.

— Ce să faci, mamă preotească ! Borivojca nu e de primprejur, ci mai de departe, de la Negotin, unde se coc cei mai frumoși struguri din Serbia...

— Adevărat ! cugetă Popa Tonea.

— ...dar fii pe pace ; să vezi cum învață Borivojca românește, pînă la iarnă. La noi, în Cladova, după cum bine știi, vorbim mai mult românește decît sîrbește.

Aprinsă de drumul străbătut, de copilărească vioiciune și de soarele crăiesc al cerului de aprilie, Borivoje era rumenă ca o cireașă. Popa Tonea privea această frumusețe, atît de caldă și de fragedă, în lumina acelei dimineți de primăvară ; și mirat și aiurit de iuțeala cu care gîndurile și sîngele îi treceau prin inimă, căuta să-și pună frîu și să liniștească buna lui conștiință cu un gînd cucernic : „Slavă Ție, Dumnezeule, pentru strălucirea cerurilor Tale ca și pentru mîndrețea creaturilor pe care le-ai lăsat să înflorească pe pămînt...“

Dar firul amintirilor se rupse aici, căci Popa Tonea auzi un argat care-l striga la masă :

— Cinstite părinte, poftește la masă, că e gata.

Isprăvise cu cercetarea grajdurilor și a fînăriei și era gata să intre în casă, cînd deslușì, pe uliță, un soldat din vama sîrbească, pe sîrbul Petar Dușan, cunoștință veche și om de omenie. Un fior îi trecu prin inimă lui Popa Tonea.

— Bună seara, frate Dușan... Ce cauți și cum de ai rămas pe malul nostru așa tîrziu ?... Și cum o să te înapoiezi, cînd Dunărea e totuna cu cerul și valurile sunt mai rele decît fiarele ?

Petar Dușan, care era însurat cu o româncă, îi lămuri că o pricină grabnică de familie îl adusese încoace și că, tot în seara aceea, cu ajutorul Domnului, va trece Dunărea, la Cladova. Să n-aibă grijă părintele, căci a trecut și ieri de pe un țărm pe altul, și mîini alți creștini trec iarăși la Severin.

— Da' cît pe aci era să uit, taică părinte, cu necazurile și cu păcatele mele, că m-am întîlnit azi cu jupîn Traico și mi-a spus să te vestesc pe cum că te așteaptă, zi de zi, să-ți întoarcă niște bani, și chiar astă-seară dacă ai vrea...

Inima lui Popa Tonea se izbi în coșul pieptului, ca un pește în rețeaua năvodarilor.

— Așa e vorba ?... Dacă e așa, frate Dușan, să știi că s-ar putea să mă prind și eu tovarăș. Am tocmai nevoie de parale și dacă zici că mîine trece o barcă la Severin... Și cînd plecați ? Astă-seară la opt ceasuri ? Atunci să știți să nu plecați pînă ce nu veți avea cuvînt de la mine — ori așa, ori așa.

În cugetul preotului, fluieră glasul ironiei : „Sărace Popă Tone ! ți-a luat Diavolul mințile, cu totul... Unde pleci tu acum, prin vijelie și prin puterea nopții ? Și ce zor te arde în spinare, ca să treci la Cladova ? Cel puțin nu fi fățarnic ! Mărturisește, popă vînat de Cel-Viclean, că nu te gîndești deloc la bani, căci ai trei sute de franci în casă, ci te gîndești numai la Borivoje. Nu te smulge somnului și tihnei decît amintirea ei primăvăratică, și de șapte luni nu poți să mai stingi cu toate ceasloavele din raft flacăra ochilor ei străbătători și negri !"

Popa Tonea se așează în capul mesei, binecuvîntează mîncarea și băutura robilor Domnului și masa începe

— cuviincioasă, cu mîncări simple, bine gătite și abundente. Preoteasa supraveghează și poartă toată grija, repede, curată și tăcută. Copiii respectă tăcerea părinților și cuviința mesei. Dar gîndurile preotului alunecă peste clipa de acum și se pierd în trecut... Colea ședea, la masă, Borivoje, cu șapte luni în urmă. Un lan de trandafiri strălucea în obrajii ei ! O cunună grea, cu luciri de aramă, îi împodobea creștetul și o privighetoare cu viers străin doinea în glasul ei. Era vădit că inima ei tînără trăia, în ziua aceea, o zi de înaltă primăvară.

— Bravo, Borivoică ! zicea jupîn Traico, încîntat de frumusețea și veselia nevestei sale. Nu-ți spuneam eu că pe plaiul românesc bate numai vînt de veselie și de voie bună ? — Și-i repeta în sîrbește ceea ce spusese românește.

Jupîn Traico adusese în barcă vreo cîteva sticle cu vin de dincolo. Preoteasa, ca după Paște, mai avea un rînd de cozonaci și cîteva dulciuri. Vinul era gros ca untdelemnul și negru ca ochii Borivojei. La al treilea pahar, chiar în capul negustoresc al lui jupîn Traico se ridică un abur subțire de poezie. Sîrbul își deschise cîțiva bumbi de la pieptar, puse coatele pe masă și spuse cu înduioșare :

— Bre, taică popo, viața este scurtă și, dacă nu e nici femeie, nici copil, banii nu aduc prea mare mîngîiere. Iacă, mie unuia îmi pare rău că am așteptat atît de mult, după ce mi-a murit Olenca. Ești tînăr, dar eu încep să-mbătrînesc... De mi-ar dărui Dumnezeu măcar trei copii, să las fiecăruia cîte o prăvălie...

Și bietul sîrb privea, cu o dragoste amestecată de tată și de soț, la Borivoje, a cărei frumusețe iritată de un pahar de vin, era subjugătoare.

Borivoje căuta să deslușească, în sufletu-i, ce guri de luncă, ce grădini suflau, în ziua aceea, respirarea lor ferice peste simțirea ei. Și de ce acest preot frumos, cînd era lîngă iconostas, i-a ridicat tot sîngele în obraji și i-a lăsat în trup o moleșeală dulce, cum nu mai încercase niciodată... Traico avea dreptate ! Ce dragă este viața și ce frumoasă Cladova, cînd ești pe țărmul românesc și le privești, privind spre miazăzi !

Popa Tonea asculta pe jupîn Traico mai mult cu înfățișarea, căci în cugetul lui începeau să crească grija și certarea de sine : „Deși acest vin sîrbesc e minunat,

deși mulțumind lui Dumnezeu, nevasta și copiii îmi sunt sănătoși și casa mi-e tihnită, totuși credeam că am legat de mult, la gard, telegarii închipuirii tinerești. Ce înseamnă această zburdălnicie în gîndurile și în simțirea mea ? Mi-e rușine de mine însumi că stau între nevastă și copii și lîngă un prieten preacinstit și, ca nealtădată, de cînd mă simțesc om și preot, mă fac călcător poruncii a zecea !"

— Așa, taică părinte ! fără nevastă și fără copii, viața nu mai avea pentru mine nici un gust. Trăiam singur, colo sus, în casa mea de la vie, ca un ciuhurez în pustietate. Ce să fac cu prăvăliile, ce să fac cu via, cui să las casele din Cladova ? Și așa, cunoșteam pe Borivoje de trei ani — căci este nepoata unui bun prieten și mare ciorbagiu din Negotin. Și așa, ce m-am gîndit — ce e viața fără nevastă și fără copii... Și ce să fac cu casa de la vie, dacă n-are cine s-o îngrijească, să mături painjenii de prin colțuri și să-i umple ferestrele cu glastre... Știi cum era casa mea de la vie : casă de holtei și de ciuhurez din pustietate ! Ei, tată popo, ia să vii acum să vezi casa mea de la vie și să-mi spui dacă o mai cunoști. Dar și eu m-am schimbat ; nu te uiți la mine ?... Toată lumea spune că m-am schimbat !

Numai preoteasa ședea la masă, aproape ca și astăseară, tăcută, plină de cuviință și de supunere.

După ce au ciocnit încă un pahar, preotul a însoțit pe mosafiri pînă la barca săltată în pieptișul țărmului și închinîndu-se le-a urat înapoiere bună și multă sănătate. Dar cînd apa Dunării a clocotit sub lopeți, atît Popa Tonea, cel rămas pe țărm, cît și Borivoje, care zbura pe valuri, și-a dat fiecare în parte seama că inima lui s-o bolnăvit de neașteptată și năprasnică boală și că de aci înainte numai moartea ar putea să-i mai fie vraci și doftor. A fost o vrajă și un trăsnet ; într-un ceas s-au contopit două destine !

Nesiguranța unuia despre sentimentele celuilalt a ținut prea puțin. Într-o zi, Popa Tonea s-a întîlnit pe drum cu o sîrboaică bătrînă, care i-a spus tainic, dar fără de înconjur : „Borivoje se sfîrșește de dragul tău ! Ești tînăr și frumos ca starițul Iakint, din Kruședol, pe vremea mea... Nu fi mîndru, c-o să-ți pară rău. Știi căsuța mea din Cladova, lîngă dărîmăturile geamiei..." Popa Tonea, tulburat și întunecos, a certat-o pentru cu-

tezanța ei, dar n-a putut să nu adauge : „Spune Borivojei că mă rog lui Dumnezeu, ziua și noaptea, ca să ne izbăvească de Cel-Viclean".

— Preoteasă, văzui adineaori pe Dușan de la vamă. A venit să ia pe soacră-sa, căci i s-a bolnăvit un copil ; și mi-a spus din partea lui jupîn Traico să mă duc, că mă așteaptă cu paralele. Am prilej astă-seară să trec dincolo și mîine iar prilej să mă înapoiez.

— De, părinte, cum gîndești. Du-te cu ajutorul Domnului și întoarce-te cu sănătate ; dar prea e cerul fără stele și Dunărea neliniștită...

— Preoteasă, se apropie sărbătorile și știi că ne trebuiesc parale.

Dar preotul nu apucase să isprăvească vorba și afară se auzi cineva, bătînd în poartă și strigînd :

— Sărut mîna, cinstite părinte !... Poftim degrabă la noi acasă, că bietul taica mi se pare că se duce în noaptea asta... Așa e ; l-ai spovedit și l-ai grijit, mai săptămînile trecute, dar nu știi cum e unchiașul ?

Era țăranul Simion, feciorul lui moș Simion. Popa Tonea îi răspunse că vine numaidecît. Cel care dorea Sfintele Taine era un moșneag înaintat în zile, bătrîn, cu cinstite bătrînețe și bisericos, care trăise și voia să moară cu toată bunacuviință creștinească.

Popa Tonea și-a luat Epitrahilul și Evhologiul, a intrat în odaia de onoare, unde erau icoanele și cutiuța de argint cu Sfintele, și cu închinăciune și cu metanii a ridicat-o dintr-o firidă tăinuită. A sărutat cutiuța, încrustată cu o cruce de sidef într-o ghirlandă de flori de crin, și a pus-o în sîn, la loc știut și sigur. Apoi i-a dat lui Simion un fanar aprins și-au plecat împreună, tocmai cînd ceasornicul bătea șapte ore.

Moș Simion nu era chiar pe pragul morții. Preotul i-a ascultat încă o dată spovedania cu cucernică răbdare, i-a cetit molitfa de dezlegare și scormonitoarele rugăciuni ale cuminecării și l-a împărtășit.

Afară la ușă, aștepta un om trimis de Peter Dușan.

— Ce face părintele, trece cu noi la Cladova, ori s-a răzgîndit ?

— Așteptați-mă, că vin într-un suflet.

Avea Sfintele în sîn. Unde să le ducă ? înapoi acasă, ori la biserică ? Știa la el cheia de la uscioara altarului și putea să se repeadă să le depună pe sfînta masă.

Preotul rămase în mijlocul drumului, nehotărît și visător. Cîteva lumini pierdute dădeau pe față, ici și colo, locuințele invizibile. Întunerec nepătruns stăpînea pretutindeni și rostogolea, ca în aceeași taină minerală, și cerul și pămîntul. Într-o parte, un șir de gămălii fosforescente, înfipte pe aceeași linie, spunea vag că acolo trebuie să fie Cladova. Dar în atîta noapte adîncă, *dreapta, stînga, înainte, înapoi*... mureau oricărui înțeles și se făceau cărbune, în sînul compactei și universalei carbonificări. Numai mînia Dunării (dacă mai puteai s-o auzi), neștiutoare de odihnă, descoperea auzului depărtarea și încovoierea țărmului dojenit, readucînd înțelegerii punctele de îndreptare. Popa Tonea întîrzia, nehotărît și nemișcat, din ce în ce mai străin sieși și locului. Întunerecul nopții pătrundea încet-încet în sufletu-i, ca apele mării într-o corabie încercată multă vreme și în sfîrșit străpunsă. Preotul uita — întîia oară în cariera lui ! — că are la piept Sfintele Taine.

Dar prin noapte străbătură chiotele vîslașilor nerăbdători :

— Vii, taică părinte, vii ? Încoace, încoace ! Uită-te la felinar !

Popa Tonea tresări. Și atunci hotărîrea ale cărei crîmpeie căutase, adineaori, să le tot înnoade, ca să iasă la iveală unde era să lase Sfintele — la biserică, ori acasă —, apăru gata, legată în forma neașteptată că e mai bine să le păstreze în sîn. Cei din barcă nu trebuie să știe limpede dacă le-a lăsat și unde anume. Popa Tonea deslușea în sine, acum, poruncitoarea nevoie sufletească să nu treacă *singur*, la Cladova.

„Ce a mai rămas cuminte și cinstit în fapta mea ? decît... această coajă mincinoasă, pe care acești creștini sunt încredințați că o primesc de adevărată, dar pe care biata preoteasă începe să o pună la îndoială... Ce rușine ! Pentru banii ce-mi datorește Traico trec eu Dunărea, în răspărul primejdiei, sau pentru blestemul care mă necinstește și mă mistuie ? În ce mai stă vrednicia mea de creștin și de preot ?... Și mai am eu ceva din această vrednicie, cînd iată-mă fugar, cu Sfintele în sîn, trecînd Dunărea, haiducește, ca să văd pe celălalt țărm moartea mea duhovnicească ? ! Singur nu pot să-mi mai ajut ; numai la mila și la mîna Domnului îmi e nă-

dejdea. O ! de s-ar alege în noaptea asta... Dar cum, pe care cale ? Dumnezeu singur știe... Ce aș putea să aștept și ce ar putea să-mi aducă Sfîntul Andrei de azi ? Moartea, în fundul Dunării. Dacă, din mila Domnului, barca se răstoarnă, atunci însuși El a purtat de grijă robului său netrebnic. Dar cîtă păgînătate în așteptarea aceasta ! Să cer un așa deznodămînt, fiindcă sunt atît de mișel și de căzut, că nu pot să mai opun piept bărbătesc unei patimi muierești ! Să cer Domnului să lase fără tată cinci copii, fiindcă nu mai am nici minte, nici putere să fug din căile pierzării ! Și să cer să moară cu mine și acești sărmani creștini, care mă așteaptă... Fără îndoială, să-mi doresc o asemenea moarte însemnează că mînii și mai mult pe Dumnezeu. Dar ce fel de mîntuire aș putea să aștept și cine altul ar putea să mi-o trimită, decît singur Dumnezeu — și pe care cale, dacă nu pe calea rugăciunii și a reînsănătoșirii mele sufletești ?... Și totuși, pe această cale am căutat necontenit, neputinciosul de mine, să merg, și în picioare, și în genunchi, și în patru labe, ca eroii marilor pocăințe de odinioară... și vai ! n-am putut să isprăvesc nimic !...“

— Gata, cinstite părinte. Dă blagoslovenie de plecare și să pornim, cu ajutorul Domnului.

Erau șase oameni : Petar Dușan, soacră-sa și patru lopătari. Toți veniră și sărutară mîna preotului, poftindu-l să intre în barcă. Respectul și încrederea acestor oameni simpli față de soțul lor de primejdie rechemară și precizară pe preot. Popa Tonea binecuvîntă apele clocotitoare și pe tovarășii, și barca porni la luptă. O bucată de vreme, valurile se dădură învinse, și Petar Dușan purtă cîrma cu bine. Preotul se ghemui pe bancă, între doi lopătari ; și, puțin atent la lupta cu Dunărea, privi mai vîrtos la lupta din el însuși, cu atît mai mult, cu cît această Dunăre, astăzi neagră și monstruoasă, îi apărea în cadrul amintirii, sub o înfățișare de neuitată frumusețe și voie bună...

Era în ajunul Sfinților Apostoli și, după cuvîntul trimis de jupîn Traico, Popa Tonea se hotărî să treacă la Cladova, ca să-și ia dobînda banilor. Era o zi de o măreție scînteietoare și atotalbastră. Dunărea, din depărtare, strălucea ca un hanger, pus de Domnul hotar, aici între ogoarele neamurilor învecinate. A intrat în Cladova pe la două după-prînz și a căutat pe jupîn Traico, întîi

la prăvălie. Dar Traico nu era acolo. Un ucenic i-a spus că jupînul i-a lăsat cuvînt să-l caute acasă. Casa lui Traico era conacul de la vie. Preotul a luat-o pe lîngă casele cu port turcesc și prin ulițele strîmte și a ieșit la margine. De acolo se vedea conacul și grădina, deasupra altor cîteva grădini. Popa Tonea a pătruns în coprinsul bine îngrijit și plin cu feluriți arbuști și arbori — pînă la casă, iar de la casă înainte, plin cu vie. S-a apropiat de casă, stăpînindu-se puternic și certîndu-se duhovnicește. Dar nu i-a ieșit nimeni înainte. Atunci Popa Tonea a suit scara ceardacului, în care năvăliseră ramurile pline de rod copt ale unui cais de neam, și a intrat în casă, prin tinda larg deschisă. În stînga tindei era o ușă întredeschisă ; dar preotul, cu ochii plini de lumina de afară, a rămas o clipă nemișcat și neînstare să distingă cele dinăuntru.

— Sunteți cineva acasă ?

— Suntem noi, i-a răspuns o voce nesfîrșit de emoționată și de nedeprinsă cu limba românească.

Atunci preotul a deslușit o cameră turcească, iar pe divan, înaintea lui, doborîtă între perne, pe frumoasa Borivoje. Era clar că o vijelie nervoasă o doborîse unde se găsea. Răsuflarea îi era neregulată, brațele agitate, și după clipitul banilor de aur de la gîtu-i se vedea cît de colo că, sub salba cu trei rînduri, pieptul, învelit numai cu salba, murea și învia, chinuit de o taină nebunească. În locul nevinovatelor răsuri de după Paște, atît de prospere și de fericite, obrajii Borivojei dădeau acum vederii niște trandafiri însîngerați și smulși. Iar în locul naivei dimineți din ochii ei, de-atunci, ardea acum o după-amiază adîncă și tragică.

— Mă iartă, duducă Borivoje... Am venit după jupîn Traico, fiindcă mi-a trimis cuvînt să vin...

— El a plecat... degrabă, departe, cu Nikita : aici în hîrtie el a pus parale...

Și adunîndu-și puterile și strîngînd împrejuru-i puținele veșminte de pe ea, Borivoje se ridică în picioare și înfățișă lui Popa Tonea, cu un braț pe care alunecară și se ciocniră brățări de argint, o hîrtie mototolită. Preotul o primi cu ochii în pămînt, o puse în sîn și rămase mut.

— Șezi, părinte... șezi de vorbă cu noi. Traico a plecat departe cu Nikita...

— Mulţumesc, duducă Borivoje, dar mă grăbesc grozav, căci mai am ceva treabă pe aci prin Cladova.

Borivoje înţelese refuzul mai mult după ton. O expresie de negrăită jale trecu pe faţa tinerei femei.

— Şezi de vorbă cu noi, părinte, repetă cu greutate Borivoje, forţîndu-se parcă să-şi aducă aminte de o lecţie de româneşte, înadins şi trudnic învăţată.

Popa Tonea şezu mai spre uşă, pe marginea divanului care ocolea odaia. Dar ce convorbire era să lege cu Borivoje ? Biata femeie se muncea să-şi aducă aminte ce învăţase şi după fiecare forţare neizbutită recădea în limba ei sîrbească, din care Popa Tonea nu înţelegea mai nimic. Iritată de atîta nesucces, Borivoje sări în picioare cu energie şi se apropie de preot. Braţele ei avură o mişcare de supremă şi deznădăjduită hotărîre. O caisă pică din caisul care năvălise în cerdac şi veni de-a dura, prin tindă, pînă în dreptul lui Popa Tonea, minunat de frumoasă şi de coaptă, şi sfîşiată pînă la inimă. Borivoje atinse cu mîna umărul lui Popa Tonea.

— Tu ştii, părinte Tone, că eu te iubesc pe tine...

Preotul rămase nemişcat, înăbuşind cu forţări de uriaş cercurile de ispită şi de flacără care îi vîjîiau între inimă şi creier.

— O ! eu te iubesc mult pe tine...

Şi această mărturisire n-o spunea numai gura însîngerată, pe care Popa Tonea n-o vedea, ci toată fiinţa tinerei femei, atît de plină de fiori, atît de apropiată şi de îmbietoare.

Borivoje izbucni în plîns şi în aceeaşi clipă cosiţa ei, clădită în turn nesigur, îşi pierdu cumpătul şi se revărsă peste preot, îngropîndu-l în noaptea ei dulce-mirositoare şi păgînă. Acesta îşi regăsi puterea să despice în lături inelele cosiţei şi sări afară la lumină. Primul lucru pe care îl văzu şi pe care îşi odihni minţile, recucerindu-se, fu, dincolo de panoplia scînteietoare a Dunării, biserica la care el liturghisea, fără de vină, de zece ani. Acolo, de zece ani încoace, Popa Tonea slujea lui Iisus Christos, Domnul inimilor neprihănite, al puterii de a se birui pe sine însuşi şi al iubirii care poate totul, dacă nu se înnămoleşte în vadurile sîngelui şi ale poftelor deşarte. Acolo, de zece ani, el era mijlocitor între jeţul lui Iisus Christos şi sufletele ce-i erau încredinţate, spre păstrare şi mîntuire, şi mijlocirea lui fu-

sese zi de zi : curată, cinstită, neștiutoare de argintul vinovat, de beție sau de desfrînare, de trufie sau de răutate. Acolo, de zece ani, el se trudea să facă productiv talantul ce-i fusese încredințat de Domnul. Și toată această agonisire strînsă zi cu zi, în zece ani de zile, să se ducă întreagă și deodată în prăpastia nelegiuirii !

„O, Stăpîne Sfinte ! pune în preajma mea custodia Sfinților Voievozi și ajută-mi să fiu puternic fără de cruzime și uman fără de întinare !"

Se întoarse cu fermitate înapoi. Borivoje plîngea trîntită pe divan, înecîndu-și suspinele în pernă. O milă și-o duioșie înalt-creștinești umplură inima lui Popa Tonea.

— Borivoje ! și mie mi-ești dragă, scumpa mea, dar ca o fiică a bisericii și ca o soră ce-mi ești întru Iisus Christos. Gîndește-te, Borivoje, că numai astfel de iubire poate să fie între noi. Sunt preot și tu ești măritată. Am soție și tu ai bărbat. Slujesc Sfînta Liturghie și tu trăiești cu bărbatul tău... E păcat, Borivoje, păcat mare !

Acesta fu singurul cuvînt care izbi pe nemîngîiata copilă și pe care ea îl pricepu.

— Oh ! păcat, păcat...

Preotul o cuprinse părintește, o ridică în picioare și, ștergîndu-i lacrimile ca unui copil și închinînd-o ca pe un copil, care se scoală noaptea, speriat de un vis urît, rosti asupră-i o rugăciune scurtă (de care își aduse aminte), cu un accent nesfîrșit de pătrunzător și de convins. Borivoje se închină și-i sărută mîna. Preotul o sărută pe frunte și, cumpănindu-o în brațe ca pe Anastasia, copila lui cea mai mare, o culcă între perne, pe divan.

— Acum, mă duc să plîng pe cununa biruinții mele !

A coborît încet la Dunăre și, fiindcă cei cu barca nu se strînseseră, a șezut pe o bîrnă în fața soarelui și a plîns fără de lacrimi. Înainte-i colcăia furnicarul de aur și de argint al Dunării ; într-o parte era Borivoje și țărmii scînteietori ai ispitelor-sirene, în cealaltă parte soția și cinci copii, o casă și un rost, o viață de onoare și înfricoșatul legămînt cu Iisus Christos, spintecînd ca o întrupare aievea văzduhul albastru, în făptura albă, zveltă, a bisericii unde liturghisea de zece ani. Și i

se părea că inima-i, în necoprinsa-i jale, dădea să-i iasă din coșul pieptului și, ca o pasăre cu aripa străpunsă, se zbătea, se ucidea ; și ar fi voit să zboare cînd spre Borivoje, cînd spre turlele bisericii, cînd de-a dreptul în fundul Dunării, dar, plină de sînge și sfîrșită, cădea iar și iar în pulberea pămîntului. Și iubirea, și datoria, și crunta deznădejde treceau prin cugetu-i cu aceleași puteri ; și fiecare, rînd pe rînd, îl cucerea cîteva clipe și-i clădea, sub ceruri arzătoare, perspective și destine înalte pînă la cer, ori întoarse pînă în fundul iadului, pentru ca în clipa următoare o limbă de foc să înghită totul și aspra datorie să spulbere iubirea, iar deznădejdea să învingă pe biruitoarea de o clipă. Și apoi, iarăși de la început, din cîmpiile cernite ale deznădejdei să izbucnească poienele și dumbrăvile iubirii, îmbătate de lăcrămioare și de doină, iar Dunărea să se prefacă, din apa sinistră care înghite pe deznădăjduit, în apa prietenă celor ce se iubesc, în apa complice, care zdrobește porțile datoriei și ale onoarei și deschide fugarilor romantici calea ei plină de dor, de nebunie, de necunoscut și de îndrăzneală, de orașe, de colnice și de umbrite văi, în care se poate ascunde comoara fericirii !

„Inimă ce-ți pierzi cărarea cînd ești pe cel mai neted drum și te crezi pe drumul cel mai neted cînd ești gata să dai în rîpă, încotro mă împinge răzvrătirea ta ?... Spre stînga mă cheamă fericirea (deșartă, înșelătoare !...), dar cu puteri de spaimă, cu brațe de omăt, cu piept de trandafiri și de jăratic. Spre dreapta mă cheamă datoria, onoarea, trecutul, credința căsătorească și preoțească și sus de tot, pe munte, în nourii posomoriți ce-l încununa, Acela în a Cărui mînă sunt cele Șapte Stele și din a Cărui gură iese, fulgerătoare, sabia cea de ambele laturi ascuțită... O, nenorocitul ! de-aș putea să mor aici la răscruce, să nu mai voiesc să vreau să mă decid nici spre stînga, nici spre dreapta... Dunăre, Dunăre ! cît de frumoasă ești, cît de ispititoare și cît de răcoare trebuie să fie în fundul tău, cînd în mine e atîta arșiță... și ce leacuri de dragoste am auzit că știi să pregătești ! de n-ar fi convingerea-mi mai mare decît tine, că în fundul tău înainte se deschid porțile iadului, dincolo de care focul este, de data aceasta, veșnic, și plînsul cît Aminul, dar fără lacrimi, fără suavitatea plînsului.

Dumnezeule ! dărîmă munți de iertare, ca să nu mai vezi, ca să se șteargă aceste urme cu păcat pe care cugetul meu le lasă pe țărmii deznădejdei. Și coborîndu-Te, acum ca totdeauna, la îndemîna tînguirii și a plînsei noastre nepriceperi, lasă-Te întrebat, Preabunule : de ce ai plămădit din lut acest sărman ulcior al făpturii noastre, cînd de atîtea ori este poruncă să ardă într-un foc cu mult mai puternic decît poate să rabde ? De ce tocmai din lut acest ulcior, cînd era scris în voia Ta ca el să poarte în el dumnezeiescul mir al Cunoștinții Tale, al *Sfintei Evanghelii* și al înfricoșatei Sfintei Liturghii ? Pentru ce nu l-ai făcut, stăpîne, de piatră ori de fier, cînd ne era dat ca să-l purtăm pe un drum atît de greu, atît de lunecos și de zbîrlit de stînci ?... O ! ridică, cu dreapta Ta înaltă, stînca aceasta, care mi-a închis deodată umila mea cărare, ascunzîndu-mi soarele fericitului cumpăt întru Tine, și răspunde la întrebările mele oarbe și neghioabe cu îndurările Tale cele veșnic minunate și săvîrșitoare de minuni, și răspunde-mi cu dreapta Ta puternică și despresurătoare de ispită, ca odinioară lui Antonie, ca odinioară lui Martinian !"

Deci, legînd cu această rugăciune cugetul său rănit, cum ai lega cu o fașă o rană sîngerîndă, Popa Tonea a intrat în barcă și a șezut între oamenii simpli și tihniți, ai căror mușchi puternici, în lupta cu undele, se umflau și recădeau ca unda.

A auzit în urmă că Borivoje e bolnavă. De Sfîntă Mărie, jupîn Traico a venit însuși dincoace la noi și vărsînd, după cuvînt, întîiul cîștiu, i-a spus plin de tristețe că Borivoje bolește pe picioare. Ba i-a dat și un ban de aur ca să facă rugăciuni pentru însănătoșirea ei. Intervenirea aceasta era dureros de inutilă. Popa Tonea se ruga seara și dimineața, la biserică și acasă, odihnind ca și lucrînd, pentru sănătatea Borivojei, pentru despresurarea inimii și izbăvirea ei de către Domnul. Pentru el nu se ruga atîta. Într-un rînd jupîn Traico l-a chemat să-i facă o molitfă, acasă, împreună cu preotul sîrbesc, dar Popa Tonea s-a nimerit călător și omul trimis de Traico s-a întors fără ispravă.

Între acestea, toamna trecu mai jalnic ca oricînd. Revenind de la biserică, revenind de prin popor, cu Evhologiul învelit în Epitrahil, Popa Tonea privea ber-

zele și rîndunelele cum se ridicau în stoluri, peste aburii Dunării, și cum o luau spre miazăzi, trecînd tot spre casa Borivojei. Popa Tonea privea frunzele pe care vîntul le dijmuia, din ce în ce mai lacom, din grădini, și le spulbera departe, peste gard și peste malurile înalte. Popa Tonea simțea, ca niciodată în viața lui, moartea anotimpului ; și tristețea apei fără caice cu aripi de lebădă i se deslușea, amar, întîia oară. Disciplina sufletească pe care și-o impunea și asprimea-i de ostaș al Domnului — mai bucuros de o rană usturătoare decît de copilăriile și de slăbiciunile reveriei — nu mai puteau la el, rănitul, ca să alunge visul subtil și feminin. Acest om puternic se încurca pe drumu-i și se oprea în loc, biruit de un nimic ! de acele ațe de paianjen care zboară în aer, primăvara.

Unde mergea acum, ce voia, ce va răspunde unuia și altuia... la toate acestea avea în inimă-i, drept orice răspuns, o pornire năvalnică, fără alt înțeles decît că trebuie să meargă înainte, iar pe buze : de-abia cuvîntul, de care începea să-i fie rușine, că trece la Cladova ca să ia de la Traico niște bani.

— Ia uitați-vă colo sus : ferestrele acelea cu lumină în ele sunt de la conacul lui jupîn Traico. Pesemne că te așteaptă, părinte Tone.

— Nu gîndești drept, răspunse preotul, revenind din adîncirea lui. Traico nu știe hotărît că viu : de altă parte, nu pot să mă duc la om acasă pe vremea asta. Am să mîi la Cocoș.

Țărmul sîrbesc nu mai era departe. Un ochi somnoros adăsta sosirea bărcii.

— Nu-ți spuneam eu că te așteaptă ?... Privește cum vin încoace de la conac : două, trei, patru... bre : cinci felinare !... Ce să fie asta ? !

— Nu vin de la conac, Petar Dușan. Nu te uiți ?!

Dar nu avură vreme să-și mai dea cu părerea și să se corecteze, căci o toană neașteptată a crivățului plesni malul sîrbesc și întărîtă lupii Dunării. Lopătarii, surprinși, încleștară mîinile pe lopeți și luptară cu vitejie. Nu era atît de mult primejdios ca să te ții pe valuri, cît era ca să cutezi să vii la țărm. Valurile se smiceau și urlau ca niște bestii captive, amenințate de incendiu.

Stelele apărură deodată și sub licărirea lor Dunărea se arătă albă de furie și încăierată pînă la cer cu vechiul ei vecin. Ca să cutezi să te apropii de țărm, în așa împrejurare, însemna să ajungi pe el azvîrlit ca din praștie. Petar Dușan schimbă orientarea și barca începu să ție largul. Atunci li se păru că aud de la țărm glasuri care îi chemau. Printre săgețile crivățului, ajungeau pînă la ei crîmpeie de întrebări și de îndemnuri. Crezură că cei de pe mal îi luase drept alții, cu toate că „popă", „popii" reveneau mereu prin plesnetele vîntului. În sfîrșit, un strigăt disperat spintecă vijelia : „Piere un suflet !" (tîlcuiră cei din luntre).

„Ce va să zică asta ?... Ce suflet piere ? De ce piere ? Și ce putem noi să facem ?..."

Cugetul lui Popa Tonea, care suspenda dureros și nehotărît deasupra Dunării, ca și cum ar fi voit să-i înțeleagă gîndul, se ridică în luminoasă și nobilă columnă :

— Fraților, ce să fie ? Și ce vor de la noi bieții creștini ?

Tocmai atunci tovarășii lui Popa Tonea auziră limpede și tîlcuiră preotului : „Moare fără popă !"

Popa Tonea smulse lopata din mîna vecinului din dreapta și strigă tuturor pătrunzător :

— Fraților, le trebuie un preot ! La țărm cu putere și cu ajutorul lui Dumnezeu !

— Dar ne prăpădim, părinte ! începură să se vaiete cei din barcă și să se agațe, disperați, de umerii și de brațele preotului.

Zelul Sfîntului Apostol Pavel, dumnezeiescului naufragiat din preajma insulei Malta, izbucni ca o flacără, în sînul lui Popa Tonea, cel ce avea la sînu-i pe Domnul Euharistic.

— Tăceți din gură ! Nu va pieri nici unul dintre voi ! Nu puneți mîna pe mine, căci am în sîn Sfintele Taine !

Orice vorbă, orice murmur se stinseră pe buzele acestor oameni. O credință fără margini și o putere suprafirească îi ridicară de la cele cu putință la cele miraculoase. Inimile lor vibrară. Brațele lor, înarmate cu lopeți, străpunseră și biruiră vijelia. Cutremurați cu sfînt cutremur, ei pricepură că Domnul este cu ei în barcă întocmai ca odinioară, cu Sfinții Apostoli, pe apele

Tiberiadei. Minunea se întîmplă. Un val năprasnic luă barca în spinare și o slobozi ușor pe țărm, într-un banc de nisip.

Cei de pe țărm alergară cu fanarele. În fruntea lor era jupîn Traico, cu capul gol, cu cămașa sfîșiată, cu înfățișarea unui ieșit din minți.

— Taică părinte ! Dumnezeu te aduce încoace ! Preoții noștri s-au dus cu toții, după vecernie, să ureze proistosului, că-l cheamă Andrei, și nu s-au mai înapoiat nici pînă acum !... Am să mă duc la Belgrad, să mă plîng mitropolitului !... Auzi, să murim ca niște cîini !... (Și izbucnind în plînsete) : Borivoje se duce, taică părinte ! Vino degrabă !... Doamne ! de cînd așteptăm și ne sfărîmăm... Am trimis doi inși călări, la proistos. Te așteptam și pe sfinția-ta, dar ne era nădejdea slabă ca un fir de păianjen...

Izbit, însă, de o idee neașteptată, se opri locului, spăimîntat :

— Dar n-ai Sfintele Taine ! Ce ne facem, vai de noi !

— Le are ! le are ! răspunseră iluminați și într-un singur glas tovarășii lui Popa Tonea, înțelegînd că ei, nevrednicii, fuseseră în seara aceea solii unei solii dumnezeiești.

— Le am, repetă preotul, cu vocea sugrumată. Și carte și tot ce trebuie.

Traico l-a luat atunci de braț și Nikita și ceilalți au luminat cărările... Și s-a pomenit la scara ceardacului năvălit de cais. O, dar acum caisul era un schelet, care se clătina și făcea schime, izbind cu sunete de oase, încoace și încolo, și cerînd stăruitor nu știu ce din casa cu lumină în geamuri.

— Poftim pe scară, taică părinte. O, Borivoje se duce, se duce !

— Borivoje, Dumnezeu ne-a trimis pe Popa Tonea.

Din patul alb și imobil, peste care cădea lumina unei făclii, răspunse o exclamație prelungă, dureroasă, isprăvită într-o notă de adîncă mulțumire. Borivoje se agita sub lințoliul alb, brațele ei se împreunară în chip cucernic, ochii i se umplură de lacrimi.

— Mai aprinde cîteva făclii, șopti ea pe sîrbește lui jupîn Traico.

O, da, ca să se poată vedea, lămurit, unul pe altul, încă o dată !... Era tot atît de frumoasă și aproape tot

atît de plină ca și în aprilie, ca și în iunie, dar viața și puterea sărmanei copile erau secerate. Borivoje murea fiindcă voia să moară, murea de iubire. Oftica era întîmplătoare. O femeie din casă a ridicat-o și a rezimat-o între perne. Strălucitori ca soarele în apus, ochii Borivojei priveau țintă pe preot.

— Da, Borivoje, părintele are Sfintele Taine și carte și tot... Dar cum se va spovedi, părinte, biata fată, că nu știe românește ! Și cît a mai voit să învețe și ce de cărți românești a cumpărat ! Spune, taică părinte, cum se va spovedi Borivoje ? !

— Fii pe pace, jupîn Traico, răspunse cu forțări sfîșietoare Popa Tonea. Mă lasă Pravila... Iar inima, în el, plîngea și răcnea : „Știu atît de mult, atît de chinuitor de mult : ce a greșit și de ce moare Borivoje !"

— Așa ? te lasă Pravila ? Ce pravilă cuminte ! Iată, ne ducem.

Și au rămas singuri încă o dată — a doua oară și cea din urmă din viața lor cea pămîntească. În prima clipă, i-a venit preotului să se năruiască lîngă patul cu pînze albe și smulgîndu-și părul să-și ceară iertare și să cheme înapoi — o, să cheme înapoi !... înfruntatele și zguduitoarele frumusețI din iunie. Și a voit să-și elibereze mîinile care țineau ceva : dar acest ceva era Epitrahilul și Evhologiul. Și preotul s-a recucerit, ca sub o plesnitură de bici. Supremul înțeles al acestui ceas din urmă îi năvăli în creier și ceea ce se nărui din el fură păcatul și slăbiciunea.

Borivoje îl privea fără sfîrșit.

„Ne vom revedea ! Ne vom revedea negreșit ! Acolo unde iubirea va fi întru împărăția sa, fără restrîngeri, fără obstacole și fără lanțurile acestui trup întunecat !"

Cu ochii orbi de lacrimi, cu inima în tumult, preotul se apropie de pat și acoperi pe Borivoje cu Epitrahilul.

Și ceea ce omenește nu fusese cu putință și ceea ce Borivoje dorise pînă la moarte, fără ca să se împlinească, se împlini sub condiția atotdivină și atotcurățitoare a religiei lui Iisus Christos. Borivoje își puse capul pe pieptul sfîșiat al preotului creștin și în ceasu-i din urmă trăi, fără păcat, toată fericirea pe care ar fi putut să i-o dea, cu dobînzi atît de grele și de amare, iubirea pămîntească ! Atîta cît ținură rugăciunile introductive și zguduitoarea molitfă de dezlegare, Borivoje

fu fericită atît cît ar fi putut să fie într-o jumătate de veac !... *„Domnul şi Dumnezeul nostru Iisus Christos, cu darul şi cu îndurările iubirii sale de oameni, să te ierte pe tine, fiică Borivoje, şi să-ţi lase ţie toate păcatele ; şi eu nevrednicul preot şi duhovnic, cu puterea ce-mi este dată mie, te iert şi te dezleg de toate păcatele tale...“* Şi mîinile iertării, în numele Sfintei Treimi, se împreunară pe capul penitentei şi îmbrăţişară acest cap mult iubit cu singura îmbrăţişare îngăduită.

Apoi Borivoje recăzu între perne, ascultă rugăciunile împărtăşirii ca pe un murmur al grădinilor raiului şi primi Dumnezeieştile Taine, cu ultimul şi supremul palpit al sufletului ce se eliberează.

Cosiţa ei se risipi pe pînze ca un paner cu toporaşi negri ; braţele i se culcară dulce de-a lungul trupului ; ochii i se opriră ca într-un ocean de fericire încremenită şi surîzătoare.

Şi în noaptea aceea, din Sfînta Scriptură, în româneşte, pe care Borivoje o cumpărase ca să ne înveţe limba, Popa Tonea, pînă la ziuă, a pus, în rîuri de lacrimi, Stîlp după Stîlp, cei patru Stîlpi — cele patru Evanghelii, cele Patru Vecinice Cuvinte ale credinţii noastre mai presus de pricepere şi ale conduitei noastre mai presus de lumea aceasta.

GRATIE ȘI PALAMON

Am ieșit din mînăstire împreună cu moș Varsănufie cu vreun ceas mai înainte de vecernie. Aveam înaintea noastră timp destul. Drumul peste Arșiță, pînă la mînăstirile de maice de cealaltă parte a dealului, îl faci cam în două ceasuri. Dar mi-era teamă că, de data aceasta, o să iasă mai mult, fiindcă moș Varsănufie, deși robust ca un stejar, se mișcă agale, tacticos, și la vale și la deal. Îi zic *moș;* vorba vine... Cuviosul Varsănufie poate să aibă vreo șaizeci de ani, poate și mai mult; nu-i mai ține minte. Însă de sub comanacul de șiac, vîrît pe urechi, pletele-i coboară încă negre, iar barba îi e de-abia căruntă.

Era o zi de vară, străvezie și caldă. De jur împrejurul mînăstirii, dealurile păduroase care o strîng la mijloc respirau, sub soarele ascuțit, un abur ușor și albăstrui. Grămădeala codrilor de fag, prin depărtarea încropită și aburoasă, tresărea ca printr-o pătură de ape. Am luat-o spre pîrîul care scaldă ogrăzile mînăstirii. Îi trecuse supărarea și era acum copil cuminte. Dar isprăvile din săptămînile trecute stăteau neșterse. Viitură multă și amestecată acoperea o parte din grădina părinților. Butuci întregi încurcau locul și apele furioase trecuseră prin garduri ca prin piepteni, pieptănîndu-se în ele de toate ierburile și gunoaiele aduse din pădure. Călugării așezaseră la loc puntea smulsă de puhoi și, pînă la ea, din pas în pas, prin băltoacele rămase, bolovani mari de piatră.

Am trecut puntea, sprijinindu-ne în toiege. Varsănufie s-a oprit o clipă, s-a uitat la apele care se deznodau sub punte, limpezi și de-abia înflorite, și a clătinat din cap. Am început să rîd :

— Ce e, preacuvioase? Pîrîul nostru şi-a mîncat credinţa la sfinţia ta?...

Varsănufie nu mi-a răspuns mie, ci pîrîului:

— Te ştiu eu ce cîne-mi eşti!

Am intrat în pădure şi am început să urcăm. Era un urcuş greu, întîi din pricina locului destul de înclinat şi al doilea din pricina pămîntului muiat de ploile necontenite. Pădurea, pe aici pe poale, era tînără. Fagii şi carpenii se îmbrăţişau între ei şi acopereau cu un lung frunzar poteca noastră. În luminişuri se iveau şi mestecenii şi de jur împrejur îmbrăcau poienele cu făcliile lor albe, ca pe nişte catedrale la zile mari. Respiram din greu, dar mă ţineam bine, pentru că mi-era ruşine să vorbesc de stat jos şi de odihnă mai înainte de moş Varsănufie. Călugărul mergea la deal ca şi cum ar fi mers la vale.

— Da bine te ţii, preacuviosule! Eu am început să gîfîiesc şi sfinţia ta parcă te plimbi prin cerdacul mînăstirii!

— Vezi că nu plătim amîndoi la fel.

— Cum asta, părinte Varsănufie?

— Dealul ista îţi cere d-tale o plată şi mie altă plată. Întocmai ca negustorii. Mie, care sunt pe aici muşteriu vechi, îmi cere preţul hotărît şi dat de atîţia ani; pe cînd d-tale — tînăr, necunoscut, venit de ieri... — îţi cere preţul îndoit.

Am stat pe loc şi m-am uitat la Varsănufie cu un gînd şiret în lumina ochilor:

— Bine, bine, părinte Varsănufie, poate că ai dreptate. Dar, ia spune-mi, nu te temi că negustorul ăsta, pe care îl cunoşti de atîţia ani, o să se facă într-o zi mişel şi n-o să mai vrea să-ţi vîndă nici cu de cinci ori preţul cu care îmi vinde mie?... Ba poate te-o goni şi din dugheană!

Varsănufie rîse în barba lui stufoasă.

— Şi d-ta ai dreptate. Dar cînd voi simţi că scad puterile şi s-a golit punga, nu mai fac silă negustorului.

Cunoşteam pe Varsănufie de patru veri. Era duhovnicul mînăstirii către care mergeam. Îşi făcuse o curioasă impresie şi-l cercetam adesea, arătîndu-i multă prietenie şi cetindu-l pe furiş, ca pe o carte veche, încîlcită şi legată în piele foarte trainică. La prima vedere, Varsănufie era un biet călugăr, pe ochii căruia sprince-

nile se făcuseră mușchi de stîncă, arătîndu-l vechi de zile și cuvios de cuget. Pletele lui aproape negre îți dădeau prima îndoială. Nasul lui mic, gogonat la vîrf și roșu-albastru ca gogoșile celui mai iute ardei, te puneau pe gînduri. În sfîrșit, dacă puteai să-i surprinzi privirea, ascuțită și neagră, erai pe drumul cel bun. Totuși, aceste prime impresiuni, pentru mine unul, au rămas de-a pururi de prisos. Am auzit, mai tîrziu, multe povești pe socoteala cuviosului meu prietin, dar, fiindcă mă așteptam la ele, nu m-au mișcat prea mult. Cît adevăr și cîtă clevetire erau la mijloc n-am căutat să știu.

Oricum, Varsănufie era interesant. Simțeai în el o tărie, un cumpăt, ceva solid și groaznic înnodat (ca nodurile unui odgon de corabie) care îți impuneau. Vorbea domol, totdeauna în icoane și cu intențiuni surprinzătoare. Mergea cu luare-aminte și încet. Slujea în biserică fără pripă, și toate le spunea și le făcea după tipic. N-avea nici o școală. Învățase în mînăstire și nici nu cutreierase lumea. Dar cînd vorbeai cu el, Varsănufie dovedea mult bun-simț și se gîndea de trei ori pînă să-ți răspundă o dată. Trebuia să fii bun prieten cu el sau să-l nimerești după șapte-opt pahare, ca să vezi, ieșind din gura lui, și sfinți mai mici sau îngeri din cei căzuți.

Mergeam cu el alături, sau el ceva mai înaintea mea — după cum ne îngăduia poteca — și mi se părea, voinic, stufos și încărcat de ani cum era, o minune curată : un fag din cei bătrîni și noduroși, la care ajunsesem, pornit la drum cu mine.

În dreapta noastră, începeau să se arate poienele înspicate ale Arșiței. Un vînt ușor și întrerupt se legăna în ele, mișcînd și variind lumina soarelui. Ne-am oprit un minut în potecă, între codrul plin de umbră și fînețele luminoase. Tăceam și unul și altul. Varsănufie : adînc, împietrit și tainic ca pădurea, eu : înfiorat și flexibil ca iarba. Pe sub sprincenile lui stufoase, călugărul privea rostogolirea rară și măreață de pe Arșiță, clădăria din ce în ce mai înaltă a munților din față și toată uriașa revărsare a codrilor, ca un stăpîn nepăsător și sătul. Nici un fior, nici o descumpănire în el !

În fața Arșiței, se ridicau încet, greoi de codri, ca niște ciobani în piei de oaie, munții de lîngă mînăstire. Ceva mai sus, scoteau în soare un umăr gol, un cot

întors spre cer. Peste ei, se ridicau alți munți, în care poienele și pădurile își pierdeau deosebirea și arătau, deopotrivă, ușoare și verzui. Iar deasupra amfiteatrului întreg, se pierdea în albastrul cerului, ca o sîrmă încreștită, profilul unor munți și mai înalți, despre care bănuiam că sunt dincolo de hotarul țării și chiar dincolo de hotarul munților, căci poate erau nori. Din această depărtare, lumina soarelui de vară, sărind din creastă în creastă și despicînd vederii nenumărate cline, planuri și adîncimi, venea spre noi, pogora cu pădurile de fag, suia cu ele și ajungea, aici în preajma fagului, mătăsoasă și caldă, pe clătinatul lin al valurilor ierbii. Dar Varsănufie vedea, în mintea lui, alte planuri și alte perspective. A zorit să plecăm.

Ne-am sculat și-am mers mai departe, prin spicul sur ai fînului așternut ca un val, peste miile de flori de cîmp crescute în fîn. Cu cît urcam pe Arșiță, cu atît văile se aduceau, munții creșteau mai înalți și se amestecau cu norii, inima îmi era mai ușoară și mai prididită de frumusețea firii. Arșița a început să se îngusteze, pădurile din dreapta au început să se apropie de cele din stînga și frumoasa poiană s-a sfîrșit ca o alee. Acum intram în inima codrului. Era o potecă pe care mai fusesem o dată, dar n-o mai țineam minte. I-am spus lui Varsănufie, în glumă :

— N-o să ne rătăcim, preacuvioase, în bezna asta din pădure ?

Călugărul m-a privit cu ochi ciudați și mi-a dat un răspuns la care nu mă așteptam :

— Ei, m-am rătăcit de multe ori cînd eram tînăr, dar acum știu prea bine că nu mai pot să mă rătăcesc...

Era întîia oară cînd simțeam o nuanță de sentiment în vorbele lui Varsănufie. Am rămas gînditor. Ce zile și ce icoane din trecut năluceau călugărului printre acești copaci bătrîni de veacuri ?... Varsănufie mergea înainte, cu același pas cu care pornise din mînăstire. Mă țineam după el și căutam în mintea mea o întrebare nouă, care să-i îmbie inima și amintirile. Poteca noastră nu era tocmai limpede. Copacii căzuți, unii cu totul putrezi, alții mai de curînd, tăiau cărarea și trebuia să sărim peste ei, ori să ne strecurăm printre crengile moarte. În cîteva locuri, izvoarele și apa ploilor se plămădiseră în mocirle și atunci ocoleam pe departe sau

ne cumpăneam cu greutate pe bîrnele puse punte. Brazi și fagi uriași, unii porniți să cadă, alții încă drepți și neînvinși, ridicau în slăvi noian de vreascuri și de crengi. Pe sub acești patriarhi, creștea sălbatică și oarbă pădurea nouă, din stratul gras și negru al atîtor zeci de ani de frunză moartă. În orice parte te-ai fi uitat, codrul se arăta adînc ca o prăpastie, nici o poiană nu se simțea pe aproape și lumina dinăuntru — afară de cîteva săgeți de aur ce se frîngeau în trunchiuri, ici și colo — era sură și verde. Adesea, în scoarța copacilor din cale, vedeam crestate semne, cruci și litere cirilice. Crestăturile păreau foarte vechi, fiindcă scoarța se refăcuse și se cicatrizase. Știam ce sunt aceste semne... Aflasem de la cei ce mă însoțeau în prima mea plimbare, dar aș fi voit să-l fac pe Varsănufie să mă deslușească asupra lor.

— Părinte Varsănufie, ce sunt scripturile astea de pe copaci ?... Dar îmi găsisem omul !

— Ai mai fost vreodată pe aci ?

— Da, am mai fost o dată. Ți-am spus-o.

— Ai fost singur, ori te petrecea cineva ?

— Ei, asta e ! Cum era să vin eu, singur, prin sălbătăciunea asta ! Eram cu mai multă lume.

— Atunci, fățarnice, de ce mă ispitești ? Ți-au spus aceia de ajuns și de rămas ce însemnează scripturile acestea !

Am rîs din toată inima. A rîs și Varsănufie.

— Ia spune-mi, taică, mai ține mult mînia asta de pădure ?

— Oleacă și am ieșit de cealaltă parte.

— Părinte Varsănufie, să stăm acolo și să ne odihnim, căci îți spun drept că m-ai bătut.

Varsănufie și-a ascuns ochii în sprîncene și a pornit-o iar. N-a trecut mult și-am ieșit în creștetul unei poieni încîntătoare, un popas de verdeață dulce și de flori, între codrii prăvălatici. Mînăstirile de maice, către care trebuia să coborîm, nu mai erau departe, dar nu se vedeau încă. Spinări încovoiate și zbîrlite cu păduri de brad stăteau în fața și la înălțimea noastră. Ai fi întins mîna să le prinzi ! O pace adîncă, dezmierdată de țîrîitul greierilor, vestea sosirea serii. Pe orizontul înalt și închis de culmi soarele începea să lase trandafiri. Am stat și ne-am odihnit.

— Preacuvioase, asta e poiana lui Gratie ?
— Adevărat.
— Și cealaltă, mai din vale, poiana lui Palamon ?
— Precum zici.
— Cine au fost acești blagosloviți părinți ? Stariți, pustnici, făcători de minuni ?
— Nu. Pe cît știu eu din bătrîni, Palamon era cîntăreț, iar Gratie zugrav. Aveau dar de la Dumnezeu, însă diavolul i-a dușmănit și i-a pierdut...
— Cum așa, părinte ?
N-auzisem pînă atunci legenda celor două poiene și nu știam cine au fost Gratie și Palamon. Poate că Varsănufie simți sinceritatea mea, ori poate că îi era sufletul prea plin de amintiri, ca să nu reverse ceva din el. Mi-a spus o întîmplare din alte vremuri, o întîmplare din viața acestor mînăstiri ascunse în sînul codrilor. A început-o aci în poiană și a isprăvit-o cînd am intrat în mînăstire. Mi-a povestit încet, cu întreruperi lungi, cu întrelăsări înțelepte, cu un ton egal și închis. Povestea lui Varsănufie s-ar putea traduce astfel :
Pe atunci, viața călugărească era în toi. În mînăstirile din ținutul acesta, printre caprele duhovnicești, care nu lipsesc nicăieri și niciodată, erau multe și dalbe oi alese. Stariți și starițe cu mînă puternică stăpîneau călugărești popoare și călcările pravilei erau fără cruțare pedepsite. Se văd și azi prin mînăstiri beciurile în care zăceau închiși călugării greșiți. Îndeletnicirile frumoase și folositoare aveau mulți rîvnitori. Cîntările, cusăturile, zugrăvitul icoanelor și tipăritul erau în mare cinste. Vestit între cîntăreți era și ieromonahul Palamon, iar cel mai iscusit dintre zugravi era, fără îndoială, monahul Gratie, ucenicul unui sfînt zugrav din muntele Atonului. Palamon era înalt, măreț și cu barba stufoasă. Gratie era mic, subțire, puțin cam spîn și vioi ca o veveriță. Erau amîndoi tineri și cuvioși, amîndoi mari meșteșugari în meșteșugul lor.
Aici în mînăstirea în care coboram era o maică tînără cu un glas de privighetoare. O chema Minodora ; era cîntăreață în biserica mare și era o frumoasă făptură a mîinilor lui Dumnezeu. Și Palamon și Gratie s-au rănit de frumusețea ei și au început s-o iubească. Palamon cutreiera poienile și codrii, cîntînd cîntece de lume și gîndindu-se numai la Minodora. Gratie lucra la icoanele

lui, oftînd, și sfintele și îngerii pe care îi zugrăvea semănau din ce în ce mai bine cu Minodora. Gratie și Palamon erau prieteni. Și-au furat taina unui altuia și au ajuns să se urască și să se urmărească. Gratie se cutremura cînd auzea în biserică glasul lui Palamon. La rîndul lui, Palamon îngălbenea cînd vedea icoanele lui Gratie și chipul Minodorei plutind în slava sfinților.

Palamon era plăcut și lingușitor. S-a apropiat de stariț și s-a făcut omul lui de încredere. Pe unde se ducea starițul, mergea și Palamon. La o sărbătoare mare, stariţa mînăstirii din vale a poftit pe stariț să slujească. Palamon, cîntăreț bun și toiagul starițului, nu putea să rămîie acasă. A venit și el. Gratie a prins de veste și a trecut prin codri, ca o fiară sălbatică, de la o mînăstire la cealaltă. Noaptea, la priveghere, s-a strecurat în biserică și a ascultat și a privit, ascuns după un stîlp. Palamon era în strană, între cîntăreţe. A cîntat frumos, a cîntat cu foc, mai frumos și mai cu foc ca orișicînd. Minodora era lîngă el. Glasul ei de argint se împletea cu glasul lui de aramă. Chipurile lor jucau în văzul aceloraşi făclii. Mîinile lor se întîlneau pe foile bătrînelor ceasloave.

Gratie privea din ascunzătoarea lui. Și în biserica slăvită, plină de evlavia cîntării și a tămîiei, nimeni n-ar fi bănuit că iadul întreg se zbate și se vaietă într-o biată inimă de om...

Ne apropiam de mînăstire. Eram nerăbdător să aud urmarea. Dar Varsănufie întrase într-o pauză interminabilă.

— Și ce s-a întîmplat, preacuvioase ? Ce-a mai făcut bietul Gratie ?

Nici un răspuns ! Varsănufie pare că nu mai auzea. „Să știi că iar m-a păcălit călugărul !...“ Tîrziu de tot, cînd pierdusem nădejdea să mai scot ceva din gura lui și era aproape să ne despărțim, Varsănufie a stat locului, s-a uitat la mine pătrunzător și a isprăvit povestea :

— Pe atunci călugărul purta mătănii ca și azi, dar avea cuțitul în ciubotă... Erau oameni minunați și în luptele lor duhovnicești și în păcatele lor. Ce vreai să mai știi ?... Dimineața, boarii mînăstirii l-au găsit pe Palamon, ciuruit de cuțite și mort, în *poiana lui Palamon*, iar pe Gratie, cu măruntaiele vărsate, dar suflînd încă, în *poiana lui Gratie*.

CLOPOTELE DIN MÎNĂSTIREA NEAMȚU

„LA NEAMȚU, ÎN SFÎNTA MÎNĂSTIRE..."

E către seară. Codrii de brad sunt negri, ca după o îngropăciune de sute de mii de ani, în beciurile pămîntului. Lărgimile dintre zidurile palide și dintre pridvoare se afundă în umbră. Turnul cel mare, turlele, clopotnița bătrînă, din zilele descălicătoarei, stau sihastre și încă geometrice în lenta și întunecoasa dizolvare.

O pace de fîntînă adîncă pogoară din înălțimea crucilor, ridicate în alte veacuri, pînă pe lespezile sub cari se odihnesc ctitorii și voievozii.

Sfînta pravilă a fost împlinită încă o dată. Cuvioșii părinți au tocat, au dat clopotelor grai, au citit și au cîntat. Acum, biserica e închisă și lăudătorii Domnului așteaptă, culcați pe lăviți aspre, chemarea de utrenie.

Ies încet și cu sfială în pridvorul cuprins de pătrunzătoarea taină a înserării... Jos, sunt încăperile zăvorîte ale bibliotecii. În față, e făptura puternică, dar atît de zveltă și de proporționată, a bisericii celei mari. Ca dintr-un caier negru se îmbracă și se cernesc lăuntrul și tocmirile sfîntului locaș călugăresc. Ca un fus, care adună cu repeziciune firul negru, așa crește și se rotește în tăcere sîmburele nopții. Dar sus de tot, dincolo de cruci și de răscrucea luminilor amurgului, fusul nopții poartă în vîrf țintă de aur. Luna în creștere călătorește subțiratică, de-a lungul pridvoarelor de abanos.

Și dincolo de turnul de la colț este marele tezaur pe care l-am cercetat și azi de dimineață. Sub caldarîmul bisericii de dinafară de cetate stau — parte văzute, parte nevăzute — miile de capete care s-au cucerit în zilele vremelniciei lor acestei sfinte mînăstiri și dumnezeiescului ei stăpîn, Iisus Christos.

Ce înțelepte, ce liniștite, ce disciplinate stau unele lîngă altele aceste capete cari n-au putut, în viață, să realizeze niciodată, în chip desăvîrșit, înțelepciunea, liniștea și sfînta disciplină !

Și eu însumi voi veni, într-o zi, aci sub turnul de veghe seculară, să întregesc și să cîștig această înțelepciune, această liniște și această disciplină, atît de fugare și de nestatornice, în această viață pămînteasc㠹.

Și într-o palidă seară de noiembrie, ca astă-seară, soarele va cădea după codri, mînăstirea se va mohorî și cornul tremurător al lunii va trece, argintiu și fraged, de-a lungul crucilor din cimitir. Și printre înțelepții din locul acesta și din seara aceea voi fi și eu !

...Da, firește : aceste picioare cu drumuri lungi, aceste mîini fără de astîmpăr, această țeastă, plecată și doborîtă, de-abia cîteva minute, în zi, la picioarele Mîntuitorului...

Însă *eu celălalt*, cel adevărat... o, Stăpîne ! acela fă să fie pacificat, dezlegat și primit : în cămările tale, cari încep dincolo de această vale de lacrimi și de așteptare !

CLOPOTELE DIN MÎNĂSTIREA NEAMȚU

M-am deșteptat în chemarea de liturghie a clopotelor din Mînăstirea Neamțu. Dimineața era limpede, zările culcate lin și străveziu pe codri. Prin fereastra deschisă pătrundea pînă la mine, răcoroasă și cristalină, viața acestui sîn de pajiști, de brazi și de izvoare în care se găsește Mînăstirea Neamțu. Am ascultat adînc, am ascultat cucernic. De mult nu mai auzisem o predică atît de pătrunzătoare. Era parcă un glas care ieșea din bolta veacurilor, ca să se reverse mustrător pe o lume rea și apostată. Era parcă un glas de strămoș, fără odihnă în mormîntu-i, care se ridica să blesteme pe epigoni Mai mult decît acele ziduri seculare, mai mult decît acele mohorîte portrete cu ierarhi din trecut, clopotele din Mînăstirea Neamțu rechemau ceea ce a fost și osîndeau ceea ce este, cu puterea lui Iesaia și Ieremia.

Cîți mitropoliți n-au fost întîmpinați cu salutarea lor, pe cîți voievozi nu i-au sărbătorit și în mijlocul cîtor primejdii n-au strigat către cer ! Și iată-le și azi, izvorînd din acest trecut al istoriei Moldovei și revărsîndu-se peste clipa de acum, ca dintr-un munte sfînt o apă făcătoare de minuni. Cît de mici, cît de străini rămînem noi aceștia de azi, aici lîngă gîtlejurile sfinte din care gîlgîie istoria Moldovei și a bisericii străbune ! E o viață pe care n-o mai credem, e o istorie care dă în basm. E viața simplă, cuminte și tihnită a celor ce au întemeiat și au murit rînduri-rînduri împrejurul acestei mînăstiri. E istoria unui trecut spintecat de mari nenorociri, stropit cu sînge mult, dar adormit, mîngîiat și împăcat, în zumzetul cîntărilor bisericești, aici sub boltă, în pronaos.

Voievozi și vlădici, coconi și jupînițe, soli străini și călugări din toate lavrele creștinătății pravoslavnice au trecut pe aici și au dus cu ei renumele Moldovei și al Mînăstirii Neamțu ori au rămas aici și vor mai sta pînă la revenirea Domnului. O, zile de necrezut cînd Mînăstirea Neamțu, cu tipografia ei, cu cărturarii ei, cu știința și cu cucernicia ei, revărsa lumina cunoștinței peste tot poporul românesc și peste alte neamuri, pînă la Kiev și la Stambul, pînă la Belgrad și la Ierusalim! Astăzi, cînd din bolta vremii, ridicate de furtuna acestor sunete, trec pe dinaintea noastră atîtea amintiri, pare că visăm, pare că răsfoim albumul istoric al unui neam, al unei țări din celălalt emisfer. Și totuși, cîți ani sunt de cînd un Paisie stărețea cu sfîntă înțelepciune peste norodul acestei mînăstiri, și cîți ani de cînd un Veniamin înălța în slăvi de cinste știința și numele Mînăstirii Neamțu?... E de mirare, dacă nu și de spaimă, cît de departe suntem noi de sufletul acestor oameni ale căror urme, opere și oase sunt aici de față, în mînăstire. Și socotesc că Sfînta Sofia, prefăcută în geamie, nu s-a simțit atît de străină, în fața noilor ei închinători, cît se simte astăzi Mînăstirea Neamțu, în fața generației noastre.

Iată-ne de cîtva timp, inundînd în fiecare vară coprinsul acestei mînăstiri. Venim străini de ea și plecăm tot atît de străini. Nu se lipește nimic de noi, nu dăm luare-aminte la nimic și clopotele din Mînăstirea Neamțu sună pentru noi zadarnic. Prin păduri și prin poiene, plimbăm preocupările și visurile noastre pămîntești, iar dacă cercetăm uneori tezaurele mînăstirii, o facem dintr-un imbold deșert de curiozitate. O contrazicere nestinsă, un abis! rămîne între noi și această sfîntă casă care ne găzduiește.

Dureroasă problemă! E un bine, e un progres că am ajuns să nu mai semănăm deloc cu părinții și cu strămoșii noștri, ori e un rău și o degenerare? M-am întrebat așa de multe ori și mă întreb azi și mai neliniștit, sub scormonitorul misticism al acestor clopote străbune. Sunt poate un suflet timid și înapoiat, sunt poate un poet înamorat de Iisus Christos și de vremurile vechi?... Nu știu! Știu numai că această nesfîrșită depărtare morală, în care ne găsim față cu un trecut atît de apropiat, mă doare și îmi dă presimțiri rele.

Cît de tulbure și de frămîntat de vijelii este cerul sufletesc de astăzi !... Cît e de nemîngîiată viața și cît de pline de morminte, săpate prea devreme, sunt cărările ei ! Trecem prin viață grăbiți, febrili, spulberați de patimi și de pofte, ca niște pasări călătoare, peste o mare furtunoasă. Cînd din zborul acesta, nebunesc și nimicitor, văd ca astăzi, încremenită aici în valurile vremii, o cetate a repaosului în Iisus Christos, mă opresc și mă odihnesc. Cine ar putea să spună farmecul acestei odihne sufletești ! Liniștea profundă dimprejurul sfintelor biserici, strînse între cele patru laturi de chilii, portul lor străvechi și alb, prestigiul veacurilor de evlavie încremenită în pietrele cu slovă, în zidurile cu metereze, cad pe oglinzile inimei, ca pe un iezer molocom și visător...

De prisos ți se pare tot ce ai lăsat în urmă, neroade și de o zi frămîntările, dezbinările și luptele la care ești părtaș, jalnică și de disprețuit viața ta întreagă, cu toate legăturile și foloasele ei ! Iar a doua zi, dacă trebuie să pleci, dacă zilele rele și zbuciumul zădărniciei n-au împlinit încă măsura ta, ridică-te și pleacă. Vei lăsa suspinînd, în pragul sfîntului locaș, unde îți faci crucea de plecare, ca pe un diamant al inimei, ca pe un zălog după care va trebui să te înapoiezi, dorul ca clopotele din Mînăstirea Neamțu să sune mereu peste mormîntul tău, pînă la venirea Celui mult așteptat !

ADAMOVA

Aflasem că Octav, un bun prieten și coleg din anii tineri, părăsise viața acestei lumi și se închisese în mînăstire. Vestea mă uimise. Octav era o fire singulară, dar pasul ce făcuse era atît de neașteptat că toate încercările mele ca să-l explic rămîneau trudă stearpă. De aceea, doream puternic să-mi văd amicul și să aud din graiul lui pricinile și împrejurările acestei revoluții. După cîte știam eu despre viața-i din urmă, Octav învățase cu un succes rar ingineria, în Dresda, venise și lucrase în țară cîtva timp și apoi trecuse în Austria, în serviciul unei companii industriale. Ce se întîmplase mai încolo, n-aveam nici o idee. Atîta, numai, venise pînă la mine că Octav a intrat fără de veste în viața monahală și că se află azi într-un schit din Galiția. Acum cîteva luni, trecînd pe acolo, mi-am întrerupt călătoria și am alergat la schitul lui Octav.

Gal. Eu sunt, scumpul meu Octav, colegul de odinioară și amicul de totdeauna. Călător prin locurile acestea, mi-am ascultat inima și am venit să te îmbrățișez, să te privesc și să te aud.

Octav. Neuitarea ta îmi este scumpă și dacă cugetul și sentimentul tău au rămas cel puțin aceleași ca în cea din urmă a noastră întrevedere, am cuvînt să cred că cea de astăzi îmi va fi numai spre clădire, iar nu spre zdruncinare.

Gal. Amice, ideile și sentimentul meu sunt pe aceeași cale ca și atunci, chiar mai înaintate decît atunci. Ce m-a făcut să deschid poarta acestei cetăți a tihnei tale nu este deșarta curiozitate, nici gîndul neînțelept să-ți fac mustrări și apologia lumei pe care ai năpustit-o. Departe

de acolo. Vin la tine cu sufletul plin de prevenire și de tăcere emoționată.

Octav. Aceasta trebuia s-o cred și fără asigurarea ta. Dar de cînd am intrat în acest locaș, n-am primit pînă astăzi nici un prieten, nici o cunoștință, care să nu-și creadă de datorie să mă invite la o discuțiune de principii și să caute să mă convingă de absurditatea faptei mele. Iartă-mă, deci, iubite Gala, că n-am putut să-mi stăpînesc fața de tine gestul defensiv pe care mi l-a lăsat deprinderea.

Gal. Fii de tot liniștit ; fii mai mult ca de obicei ; căci nu ca să-ți aduc din zbuciumul lumei și al părerilor mele am pătruns pînă la tine, ci ca să privesc liniștea ta și să iau cu mine, dacă nu ceva din ea, cel puțin icoana ei.

Octav. Nu pot să accept vorbirea aceasta decît cu largi rezerve, dar înțelesul ei te face bine primit în acest locaș și-mi dă dreptul să disting vizita ta ca pe nici una din cîte am primit pînă acum : să mergem în grădină.

Gal. O ! dacă sufletul tău a regăsit secretul evlaviei și al păcii acelor ce clădiră acest venerabil monument, dacă lecturile tale, meditările tale, acest parc cu liniștea lui de catedrală te-au ridicat definitiv deasupra țărmurilor mediocre pe care rătăcim noi ceilalți și pe care trebuie să le fi cunoscut și tu (căci n-ai putut să ajungi dintr-o dată, fără nici o tranzițiune din păgîn, monah creștin) vorbește, Octav, spune-mi tot, învață-mă, edifică-mă.

Octav. Dă-mi voie să iau lucrurile pe șirul lor istoric. Mai mult decît orice considerații generale, te va instrui crîmpeiul de istorie personală pe care ți-l voi spune. De altfel, în transformarea mea morală, am rămas tot omul grabnic, iubitor de fapte și de cifre, călare pe idei și pe împrejurări și zorindu-le cu cravașa să meargă mai departe, pe care îl cunoști de atîta vreme. Însăși transformarea mea a fost un lucru neauzit de grabnic și după cum vei judeca tu singur, nu efectul unor lungi și complicate dezbateri sufletești, de neîmpăcat cu firea mea, ci imediata îndeplinire a unui ordin. Prin urmare, nu te aștepta nici la psihologie, nici la confesiuni interesante. Sunt și am rămas tot cel de altădată,

dar sub puterea unor convingeri nouă. Și dacă închipuirea ta, acum în urmă, va fi făcut din mine un iezer somnolent și încununat cu misticism de sălcii — vezi că te-ai înșelat.

Gal. N-am putut să merg așa departe ! Gîndindu-mă la firea ta, oricîte presupuneri făceam și aș fi făcut, îți mărturisesc că nu izbuteam s-o încadrez mulțumitor în ramul actualei tale vieți. De aci, nestinsa mea dorință să te văd și să aud totul din gura ta, cum și bănuiala legitimă că convertirea aceasta trebuie să fie, în taina ei, o pildă mare și minunată.

Octav. Ți-aduci aminte că în convorbirea noastră cea din urmă acum trei ani, în București, eram la mii de kilometri depărtare, nu numai de mine cel de astăzi, dar chiar de tine cel de atunci. Destăinuirii ce mi-ai făcut asupra luptelor tale sufletești, asupra dezgustului de tine însuți și de evul cel intrat în putrefacțiune, asupra treptatei tale apropieri de Mîntuitorul, i-am răspuns cu o ușurință de colegian. Ți-am făcut elogiul Energiei, Acțiunii, biruințelor științifice ale omului și ți-am recomandat, ca mîntuitoare pentru starea ta sufletească, matematicile și călătoria. M-am despărțit de tine cu inima plină de secretă compătimire și chiar în seara aceea, întîlnindu-mă cu cîțiva camarazi din Dresda, români și poleci, m-am azvîrlit într-o orgie ticăloasă. Ametit de vin și de infamie, mi-am adus aminte de mărturisirile tale și te-am disprețuit, eu, bravul soldat al științei pozitive și aplicate, menite să dezrobească omenirea din robia prejudecăților seculare. Cîteva nopți în șir i-am plimbat pe colegii mei poleci prin toate mocirlele Bucureștilor și în noaptea cea din urmă, în toiul veseliei, nu mai țin minte cum, îmi vine în cap ideea să trec în Austria cu ei și să intru și eu în serviciu la societatea lor, stăpîna tuturor fabricilor de bere și de zahăr din Galiția Iată cum am plecat din țară și am ajuns aici. M-am așezat în acest oraș, am făcut cunoștințe și am trăit înainte viața corumpțiunii și a pierzării. Eram plătit foarte bine, țineam un apartament ales și, printre cetele sordide și flămînde ale lucrătorilor din fabrică, plimbam hainele mele tăiate elegant și un egoism și un pîntec dezmierdat ! Un coleg își puse în minte să mă însoare și mă introduse în casa unui unchi bogat, unde legai cunoștință cu domnița Ludmila, o adorabilă și de-

testabilă persoană, unul din acele sutimi de mii de exemplare ale cochetăriei și deșertăciunii feminine. Între felurile diferite pe care le îmbrăca deșertăciunea ei, în această țară în care oamenii tot mai cunosc calea bisericii, era și cel bisericesc. Aproape în fiecare duminică, la ora liturghiei solemne, o vedeai ducîndu-se spre catedrală, însoțită de cineva din casă. Curînd acest însoțitor fui eu. Eram logodnicul Ludmilei. Dragul meu amic, în catedrala din acest oraș, era să întîlnesc pe omul poruncit de Mîntuitorul cu mîntuirea mea. La început, intram cu Ludmila, ședeam lîngă ea în bancă, priveam, gîndeam aiurea, îmi năbușeam căscatul și eram ușurat cînd auzeam în fine : *Ite, missa est.* Dar într-o duminecă, apăru pe amvon, în locul predicatorului obișnuit, o figură nouă. Era un bătrîn robust, plin de forță și de elocință, un vajnic predicator din ordinul iezuiților. Îl chema Hermann, era german prusac și-și cunoștea limba minunat. Predica lui, strălucită și constrîngătoare, mă atîța, mă înfierbîntă, mă răzvrăti ! ca o palmă, urmată de provocare la duel. Era întîia oară cînd întîlneam un adevărat ostaș al lui Christos. Aflai de la Ludmila că Vater Hermann e un oaspete bisericesc, venit să predice tot timpul Quadragesimei, și-mi făgădui că, tot atîta timp, mă voi feri și eu să mai calc în catedrală și să mai ascult pe acest șarlatan revoltător. Dar pînă dumineca următoare, îmi schimbai sentimentul ; revolta mea îmi păru curioasă, și venii iar cu Ludmila, în catedrală, să studiez mai de aproape pe șarlatan. Supărarea mea, de data aceasta, fu și mai acră. Șarlatanul mi se păru și nebun. În timpul predicei, șovăii de cîteva ori : aveam înaintea mea pe un artist perfid, ori pe un smintit de bună-credință ? Concluzia predicei fu imperială. Cu mîinile împreunate, cu ochii ridicați spre Dumnezeul lui, pe care-l invoca, șarlatanul sau nebunul din amvon culcă în genunchi întreaga catedrală. Tîrît de unda emoțiunii universale, îngenuncheai și eu. Din acest moment, aș zice că-mi jurai răzbunare.

Revenii acasă indispus, amărît pe această biată omenire, în adăpătoarele căreia izvoarele Eroarei mai pot țîșni și azi atît de abondente, și începui să caut în amintire și să notez, cu scop să le adun, cărțile anticreștine citite ori știute din renume. Simțeam că nu pot face

altfel decît să mă înarmez și să ies în drumul acestui inimic al adevărului. Tot timpul Quadragesimei, l-am urmărit predică cu predică, am pătruns sistemul convingerilor lui, i-am cîntărit argumentele și isteţimea și-am notat, din ele, tot ce mi s-a părut mai greu de răsturnat. Iar acasă răsfoiam prin cărţile adunate și-mi pregăteam, în taină, panoplia zilei de atac. Trebuia să dau piept cu acest om! Trebuia să ne cunoaștem și să-l provoc la un înverșunat duel dialectic și ştiinţific. Trebuia să-l găsesc undeva numai pe el (probabil la el acasă) să-i spui că sunt protivnicul credinţelor lui și că vreau, cu orice preţ, să ne ciocnim ideile într-o discuţiune hotărîtoare.

Dorinţa să-l văd pe acest comedian de geniu zbătîndu-se în cleștele argumentării mele mă făcea să calc peste orișice consideraţii. Am făcut tocmai așa. Am aflat unde șade și, în Duminica Paștelui, după-prînz (dimineaţa își rostise predica de încheiere) m-am dus la el acasă. I-am spus cavalerește scopul venirii mele și, ca să-i fac cu neputinţă orice refuz, i-am declarat că pun în chestiune onoarea bisericei și a ordinului din care face parte. Mi-a surîs cu bunătate și mi-a oferit să stau în jeţul său, singurul din odaie, iar el s-a așezat pe un scaun de rugăciune, la picioarele Crucifixului. „Așadar, m-ai urmărit predică cu predică; mă cunoști potrivit și ca idei și ca persoană. Fii bun, fă-mă egal cu d-ta, învaţă-mă cine ești, de unde ești, care sunt convingerile d-tale". După ce i-am făcut o schiţă falnică a vieţii și a mentalităţii mele, mi-a pus diferite întrebări relative la meseria mea, la matematici, la biologie, la sociologie și m-a mirat adînc cu mulţimea cunoștinţelor ce avea și cu soliditatea lor. M-a întrebat apoi ce filosofi cunosc, a surîs curios cînd i-am spus că Auguste Comte mi se potrivește și mi-e drag cu deosebire și i-a părut rău cînd i-am mărturisit că am numai idei vagi despre filosofia idealistă transcendentală. A doua zi, după-amiază, a luat cuvîntul. Era un om cu totul altul decît cel din amvon. În locul predicatorului impetuos, în locul omului de temperament, de dogmă și de argumente populare, priveam cu mirare, înaintea mea, pe un filosof care cunoștea toate sistemele filosofice și care, din sistem în sistem, din treaptă în treaptă mă ridica cu

sine spre niște înălțimi neașteptate. Ajunși atît de sus, și-a întrerupt monologul și m-a întrebat un șir de chestiuni la care nu puteam să răspund decît într-un mod egal valabil pentru amîndoi. Eram la atîta înălțime filosofică, încît punctele noastre de vedere, asupra existenței și a lucrurilor omenești, ajungeau să se confunde. Cu surprindere, constatam că acest om vorbea acum o limbă pe care o înțelegeam și puteam să o primesc și eu. Citisem *Primele principii* ale filosofului englez și considerațiile acestuia asupra Incognoscibilului subțiaseră ceva din grosolănia concepției mele pozitiviste, ori cel puțin mă pregătiseră pentru o concepțiune mai subțire. „Iată-ne ajunși pe un tărîm pe care îl admitem amîndoi, cu cîteva rezerve. O inteligentă și folositoare luptă de opiniuni nu poate avea loc decît atunci cînd ambii adversari aleg și recunosc deopotrivă platforma discuțiunii." Ne-am despărțit ca să ne întîlnim a doua zi. Mă miram singur cum am putut ajunge să stabilim, în armonie, atîta puncte importante și nu puteam să mă opresc să nu admir cultura variată, ordinea și puterea spiritului acestui om. În a treia ședință, pe platforma convenită, am pus la încercare convingerile mele. Cît de relative și de șubrede mi s-au părut ! și cît de brutal m-a izbit adevărul că numai și numai sentimentul e acela care dă convingerilor noastre mai înalte fala și sănătatea pretinse științifice. Am mărturisit, cu indispusă sinceritate, că acest adevăr mai biruiește, dar am menținut vitejește că sistemul meu rămîne neînvins, subt armura științifică distrusă. Era, a doua zi, rîndul lui Vater Hermann. Cu greu m-au dus picioarele spre casa lui ! Era să asist la triumful adversarului meu, să-i înfățișez complimentele și scuzele mele și să mă retrag cu o bună lecțiune de prudență. Dar acest om, pînă aci numai urban și calm, mă primi, de data aceasta, cu francă vioiciune, îmi spuse nu știu ce anecdotă istorică descrețitoare și șezînd lîngă mine mai aproape ca de obicei, își începu cuvîntul într-un mod de tot neașteptat. Cu o intimitate ce nu spunea deloc fățărnicie, îmi declară, din capul locului, că succesul lui teoretic, în construirea unei filosofii spiritualiste și creștine, va fi aproximativ succesul meu din ajun. „În fața tribunalului pe care singuri ni l-am ales, apologia mea va fi tot atît

de slabă ca și a d-tale. Aș putea chiar să renunț la ea și să rămînem înțeleși că, în materie speculativă, toate speculațiunile din lume sunt niște camere ce dau una într-alta și că poți alege pe oricare din ele, cu iluziunea egal îndreptățită că ești în cea singură adevărată."

Cu toate acestea, antagonismul meu examină și el convingerile lui și, fie abilitatea-i deosebită, fie reala superioritate a concepției spiritualiste, rezultatul fu ceva mai bun decît patentul meu nesucces din ziua precedentă. Sincer cu desăvîrșire, însă, Vater Hermann îmi mărturisi că atît e tot ce poate face. Nu cîștigasem nici unul nici altul ; această egalitate mă mîngîia nespus de mult și eram curios să văd ce ne va aduce ședința următoare.

Surpriza mea fu mare. Îl găsii pe Vater Hermann, transfigurat, vibrător, impetuos ! ca pe amvon. Căzui într-o teorie neașteptată. Cuvîntul meu și predica mea nu consistă în discursurile convingătoare ale filosofiei, ci în dovedirea spiritului și a forței (I Corinteni II, 4). Tot ce am stabilit pînă acum, Sf. Scriptură știe de mai nainte și întărește prin aceste cuvinte ale Sf. Pavel și prin altele multe, analoage. Scris este : voi nimici înțelepciunea înțelepților și priceperea celor pricepuți voi desființa-o. Unde e înțeleptul ? unde cărturarul ? unde cercetătorul acestui ev ? N-a făcut Dumnezeu nebună înțelepciunea lumii ? Sf. Scriptură coroborează, cu dumnezeiasca-i autoritate, adevărul mărturisit de istoria filosofiei cum că inteligența noastră e afilosofică. La lumina ei cea veșnică, să pricepem definitiv de ce, pe calea străduințelor filosofice, nu putem ajunge la nici o certitudine, la nici un adevăr. Această cale e pustie prin hotărîre dumnezeiască. Și atunci cu emoțiune să ne explicăm pentru ce Dumnezeu, în îndeplinirea planului mîntuirii noastre, a ales cu totul alte căi și unelte decît calea înțelepciunii omenești și argumentarea logică.

Mîntuitorul vorbește nespus de simplu celor simpli ; apostolii săi sunt oameni fără școală ; Pavel mărturisește despre sine : Și eu, venind la voi, fraților am venit nu în excelența cuvîntării sau a filosofiei, vestindu-vă mărturia lui Dumnezeu. Căci n-am crezut de bine să știu ceva între voi fără numai pe Iisus Christos, și acesta răstignit. Dar cuvîntul și predica lui Pavel con-

sistă în dovedirea spiritului și a forței, al căror mandatar el este ! Să părăsim atunci ținutul filosofiei — după ce Sf. Scriptură ne-a dat explicarea ultimă a sterpiciunii lui — și să revenim în lumea fenomenelor și a experienței, singura în care ne este dat să fim siguri pe ceea ce cunoaștem. Ei bine, pentru slăbiciunea puterilor noastre sufletești și coborînd la îndemîna acestei slăbiciuni, Dumnezeu a scris în istoria omenirii și în colbul planetei noastre, cu litere enorme, ca pentru un copil începător, că El există, că El ne iubește și că prin credința în Iisus Christos toți cîți vom primi credința aceasta avem, în minunata ușurare a vieții de acum, arvuna și siguranța unei vieți viitoare incomparabile ! Nu mă așteptam deloc la întorsătura aceasta, și deși vedeam bine încotro își mînă pledoaria adversarul meu, nu-mi venea să cred că-și poate închipui că mă va băga în sac cu argumente din istoria fondării, răspîndirii și conservării creștinismului. Mă întrebam fără să pot alege : Acest iezuit regretă că a mers cu mine prea departe și, simțindu-și poziția falsă, vrea acum să se baricadeze în amvon ? Sau, în chip sincer, nu știe altceva mai convingător decît minunile din Istoria Bisericească și caută să mi le impună cu orice preț ? Revenind la tema lui (Cuvîntul și predica mea nu consistă în discursurile convingătoare ale filosofici, ci în dovedirea spiritului și a forței), Vater Hermann puse vîrful piramidei cu ideea că credința în Dumnezeirea lui Iisus Christos se poate proba ca îndreptățită din istorie și din experiență. Credința aceasta e cu totul altceva decît teorie și speculațiune, deci încă o dată, este de prisos s-o măsurăm cu măsura corespunzătoare. Evanghelia respinge aprioric ideea aceasta : Slavă ție, Părinte, Doamne al cerului și al pămîntului, că ai ascuns acestea pentru cei înțelepți și le-ai descoperit copiilor ! (Luca, X, 21) Credința în Christos e viață și putere ; ea se face faptă, șir de fapte, munți de fapte ! și o vedem în lume, o putem examina și judeca, în manifestările ei nenumărate. Deci, zvîrlind la pămînt orice principii și teorii, ca pe niște arme de depărtare inapte pentru luptă, să tragem din teacă această spadă și să luptăm față către față. Credința în Christos e o forță care a învins lumea ; a ridicat Biserica și suveranitatea ei mai presus de tot ce a fost mai

măreț pe acest pămînt ; a trimis Paradisului legiuni de eroi, de sfinți, de nobile fecioare ; a întins, întinde și va întinde sufletului omenesc, pînă la consumarea secolilor, cortul mîntuirii și al odihnei în Iisus Christos ! Iată efecte pe care nu poate să le nege nimeni și pe care le cunoști suficient din predicile mele ; gîndește-te la puterea care le naște. Iată în mii de cazuri, suferința și corumpțiunea, boala și infamia, putregaiul trupesc și sufletesc prefăcîndu-se și înflorind miraculos : sănătate, pocăință, virtute ! în numele singurului Iisus Christos ; judecă această forță miraculoasă. Iată-mă pe mine, jurîndu-ți, într-un timp de apostazie și de blestem, că Iisus Christos a înviat din morți, că tronează în ceruri ca Dumnezeu și că în puterea acestei credințe, eu, netrebnicul lui serv, samăn, în lume, de 20 de ani, pacea, sănătatea, reînnoirea, renașterea sufletească, minunea chiar ! Admiră această putere necoprinsă, care m-a smuls, acum 20 de ani, din situațiunea mea placidă de funcționar imperial și m-a trimis în cîmpul luptei pentru Iisus Christos cel răstignit : iudeilor sminteală, păgînilor nebunie. Auzi-o ca să n-o uiți niciodată : Iisus Christos cheamă, irezistibil, la credința în dumnezeirea lui, pe cine-i place. Această credință coprinde și robește ca apa și ca focul. Cine poate să reziste lui Dumnezeu ! Saul din Tars să fii, și vei cădea învins ! Observi uimit ce s-a petrecut cu tine ; pricepi că e o forță care te-a biruit. E forța lui Iisus Christos. Îngenunche și adoră pe dumnezeiescul îmblînzitor.

Gal. Cîtă dreptate avea ! Credința în Iisus Christos e o flacără atotbiruitoare, căci e trimisa atotbiruitorului Iisus Christos. Teorii, discuțiuni, filosofie sunt mai prejos de realitatea ei : minunată, trasformatoare. Nebunia lui Dumnezeu e mai înțeleaptă decît oamenii și slăbiciunea lui mai puternică decît ei.

Octav. Eram departe de a gîndi ca tine ! Deși atins de accentul acestui om, i-am replicat cu liniște : Hochwürdiger, iartă-mă să te întrerup și să observ că toate cîte îmi spui de cîtva timp se reduc, exclusiv, la o simplă chestiune de conștiință și de experiență personală. Dacă Mîntuitorul cucerește inima alesului său, atunci el este alegătorul și inițiatorul. Eu unul, de pildă, n-aș avea decît să aștept ca hotărîrea lui să mă distingă

și apoi, în conștiința mea, să fac minunata experiență de care îmi vorbești.

După acest cuvînt, ți-ar veni să crezi că predica și predicatorul căzură în baltă. Ei nu ! Acest cuvînt, pare că așteptat de mai-nainte, îi dădu cel mai frumos sfîrșit. Cu o îndrăzneală care mă ului, acest fermecător îmi afirmă pasionat că tocmai aceasta o așteaptă, o cere, o va cere stăruitor ! în rugăciunile lui, de la Iisus Christos. Așa este ! El este alegătorul și inițiatorul și cum s-ar putea să fie altfel ? cînd El este Domn și Dumnezeu. Dar planurile lui, dar îndurările lui, dar bogăția solicitudinilor lui, pentru noi și pentru mîntuirea noastră, s-au dat pe față strălucitoare, orbitoare, în Pavel, în Iustin, în Ambroziu, în Augustin, în Francisc, în Ignațiu ! Diavolul, însă, mai avea de cîștigat, în inima mea, încă o carte, încă un succes. Sigur cum că Vater Hermann recurge la unul din mijloacele lui cele mai violente, dar pentru mine cele mai grosolane, m-am înfășurat în indiferență și l-am lăsat să isprăvească. I-am spus un compliment ironic, m-am declarat încîntat de cunoștința lui, de catechezele lui, etc. și i-am cerut concediu. Nu voi uita niciodată înfățișarea și cuvintele viteazului legionar, în acel moment. Cu fața contractată și trădînd o violentă luptă interioară, îmi spuse aproape la ureche : Du-te, dar să știi că nu plec de aici. Rămîn pe loc pînă la Rusalii. Am semne mari că sunt în preziua unei minuni, cu care Sf. Spirit voiește să mă dăruiască și să mă mîngîie, acum către sfîrșitul ostenelilor mele. Notează-ți bine ! pînă la Duminica Pogorîrei Sf. Spirit.

Gal. Cît aș fi voit să fiu în locul tău și cît te fericesc că ai întîlnit, în calea vieții tale, pe acest vrednic econom al Domnului ! Dar unde este el acum ? Cum aș putea să-l văd și eu ? E starețul tău, e duhovnicul tău ?

Octav. Ah ! iubite Gala, excelentul Hermann a primit cununa cea nevestejită, cuvenită luptelor și muncii sale, două luni după convertirea mea. Și-a dat sufletul în brațele mele, colo sus, unde iedera face baldachin ferestrei, iar pămînteasca-i despoietură odihnește azi în Germania, pe țărmul Mării Baltice. Dar ascultă urmarea și sfîrșitul. M-am întors acasă gîndind diavolește : trebuie să mărturisesc că Vater Hermann și-a jucat rolul în chip superior. Actul final, îndeosebi, a fost capde-

operă : Elocință, artă, rugăciuni pentru mine, un la revedere plin de taină, plus un termen de scadență în 40 de zile. Sunt sigur că sfinția sa, chemat de afaceri nepreväzute, va pleca din localitate cel puțin cu 20 de zile mai devreme. Cu niște gînduri ca acestea, m-am regăsit în haina prihanei mele, și, a doua zi, am luat din nou drumul și treburile fabricii. N-am spus nimănui nimic, nici Ludmilei, nici vreunui prieten. Cum au trecut zilele următoare, ce idei, ce împrejurări deosebite m-au întîmpinat în cursul lor : am uitat cu desăvîrșire. Cele 40 de zile, din Vinerea Săptămînei Luminate și pînă joi înainte de Rusalii, fac azi, în amintirea mea, o lacună curioasă și complectă. Mi-aduc aminte, numai, că toată întîmplarea cu Vater Hermann și toate peripețiile pe care ți le-am spus erau acum afacere clasată și uitată. Ajung la cel mai nalt moment din viața mea. Dar mai întîi, trebuie să știi cine e Adamova. Amice, în minunea convertirii mele e amestecată o cerșetoare, o biată oarbă, pe care o întîlneam aproape zilnic și de care auzisem că fusese, cînd era om întreg, lucrătoare în fabrică. Nenorocita aceasta, căreia îi azvîrleam, cîteodată, un ban de nichel, nu din milă ci din dezgust, era să fie, după hotărîrea dumnezeiască, nobila unealtă a mîntuirii mele. Atît e de adevărat că pe cele nebune ale lumei le-a ales Dumnezeu ca să rușineze pe înțelepți, și pe cele slabe și ignobile ! ca să rușineze și să desființeze pe cele tari. Nu știu cum se făcea că mă împiedicam de Adamova pe la porțile tuturor familiilor și prietenilor la care mă duceam ; o găseam de multe ori pe drumul către fabrică ; o găseam adeseori la poarta fabricii. Mă jignea și mă enerva această otreapă omenească, după cum, în genere, toți cerșetorii, și-mi juram că nu pricep de ce societatea își oferă și întreține privelișteа lor, risipindu-le sume enorme, care, întrebuințate bine, ar putea să sporească simțitor buna ei stare generală. Atunci îmi aduceam aminte de *Morala sclavilor* și, pentru omenire, eram trist de proastele servicii pe care i le-a făcut caritatea creștină. Dar această biată oarbă irita egoismul și convingerile mele esteto-sociale într-un chip deosebit. Mulțumirile și binecuvîntările ei, în limba ei leșească, rochia cu care mătura tot orașul, avortonul ei de călăuz : erau pentru mine, în coloana plictiselilor zilei,

cifra cea mai mare. Mi se părea această Adamovă — imagine nedemnă născută într-un cuget lipsit de filantropie — o insectă parazită, trăind pe pielea tuturor acelor care o miluiau ; și imaginea aceasta stingea rara mea dărnicie. Mă trimisese direcțiunea societății să recunosc și să măsor cîteva locuri pe care era vorba să le cumpere. Am plecat de joi seara, vineri toată ziua am umblat și am măsurat, iar sîmbătă, pierzînd trenul, a rămas să mă înapoiez a doua zi, cu un tren de după miezul nopții. M-am culcat devreme în otelul pustiu, gîndindu-mă la drumul meu de a doua zi, duminecă. Ce anume duminecă, habar nu mai aveam. De cu seara, se înnorase și vîntul plaiului rusesc, de care nu eram departe, miorlăia în podul bătrînului otel, clădire de pe vremea Mariei Thereza. Am adormit ca plumbul. Cînd mi-am revenit complet în fire și am înțeles că sunt tot pe lumea aceasta, era miezul nopții. Prin miezul acestei nopți, voința lui Iisus Christos era să tragă șanțul de flacără eternă care desparte în două viața mea. — Scoală-te ! mîine sunt Rusaliile : astfel începe visul meu. Am sărit în picioare și, ca luminat de un fulger, mi-am adus aminte de Vater Hermann și de ziua scadenței : Hermann avea dreptate ! Iisus Christos e viu și e atotputernic ! Sunt în stăpînirea lui și a mîniei lui ! Vino după mine — mi-a zis deșteptătorul. Cutremurat, ușor și fără vlagă, ca pleava în vînt, urmai poruncei. Nisipuri ondulate, nesfîrșite zburau subt zborul nostru. Un crepuscul sinistru murea jos de tot peste nisipuri, pe cînd, deasupra, cerul era o prăpastie inversă. Cine era cel pe care îl urmam, nu mă gîndeam și nu mă întrebam.

Dar iată că în noaptea căii noastre, apare un diadem de stele, pe fruntea unui templu. Grădini îl înconjurau în cerc, și cu grădini cu tot el era suspendat, ca grădinile Babilonului, pe ziduri uriașe. Stelele erau luminile unor făclii enorme, care pătrundeau din templu afară și orga, cu jalea ei creștină, spunea că templul e creștin. Eram desăvîrșit de conștient că sunt în mîna lui Iisus Christos și că ceea ce mi se întîmpla era spre învățătura și spre pedeapsa mea. Mă pomenii eu singur (însoțitorul meu pieri de lîngă mine) și observai atunci că la picioarele acelor ziduri, pe nisipul pustiei, poposea mulțime de norod. Dar ce norod ! Oroare ! O colonie de le-

proşi, de schilozi, de uscaţi, de diformi... cum e cu neputinţă să vezi în lumea aceasta. Sentimentul meu ajunse groază, cînd constatai că aceste coropişniţe omeneşti erau cunoscuţii şi amicii mei din acest oraş, pînă la cei mai dragi, pînă la cea mai dragă ! Erau prietenii mei de desfătări, erau doamnele parfumate, erau domniţele încîntătoare pe care le salutam, era Ludmila, logodnica mea. Ce revelaţiune spăimîntătoare ! Îi recunoaştem pe toţi ; mi-i destăinuia o ştiinţă superioară şi negreşită Subt lepra neagră a unuia, recunoaştem pe adorabila doamnă A. ; subt diformitatea ruşinoasă a celuilalt, recunoaştem pe senzualul prieten B. ; în mortăciunea următoare : pe atleticul locotenent C. Şi Ludmila, cum era, Stăpîne ! la lumina judecăţii şi a nepărtinirii tale, frumuseţea ei cea după lumea aceasta şi nu după Sfînta-ţi Evanghelie, se topise într-un cancer înfiorător ! Dar toate acestea erau numai începutul spaimei şi al învăţăturii. Orga amuţi, ca sugrumată, şi o explozie de furtună ridică şi strivi de ziduri fioroasa mulţime. Ce ţipete ! ce vaiete ! ce tînguire fără nume ! Furtuna părea personală şi plină de intenţiune ; furia ei era sistematică ; valurile ei, harapnice răzbunătoare. Acolo era plînsul şi scrîşnirea dinţilor ! Dar atunci templul se deschide şi organista templului apare pe terasă, coboară treptele, printre palmierii pentru care furtuna nu există, iar porţile de jos se mişcă grele şi o lasă pe marea de nisip. Au văzut-o toţi aceşti nenorociţi şi, fluieraţi de bice, o cheamă cu braţele, o cheamă cu vaietul. Iat-o deasupra lor, iat-o conjurînd urgia dumnezeiască, înduplecînd furtuna, adunîndu-i subt talarul ei de nea, ca subt nişte aripi îngereşti un cuib de moroi şi de şoimane. Înfăţişarea ei e serafică ; ochii ei sunt stelele milostivirii ; ochii ei sunt frumuseţea-i cea mai mare. Într-o mînă a adus o pîine, în cealaltă o amforă cu apă. Şi pîinea şi apa ea le împarte acestor mizerabili cari mor de foame şi de sete. Dar stăi că vine încă unul care n-a putut să ajungă mai curînd la picioarele acestei vistiernice a favoarei divine şi care face nişte paşi înceţi ca veacul. E cel mai oribil dintre toţi ! E o iasmă spăimîntătoare. E jumătate mort şi jumătate viu. Şi pe acesta Mînia îl prinde în drum ; îl amestecă cu nisipul ! Cu un ţipăt disperat i-l arăt celei ce împărţea pîine şi apă. Îndurare

și pentru el ! — imploră ea, în limba polonă, și în clipa cînd conștiința-mi îngrozită se trezi în iasma biciuită ca în însăși pielea mea, recunoscui în mîntuitoarea cărei îi coprindeam genunchii : pe Adamova ! M-am deșteptat pe scînduri, cu mîinile încleștate în covor.

Gal. Insecta parazită care trăia pe pielea cunoscuților, amicilor, Ludmilei tale, pe însăși pielea ta, era, înaintea științii și a intențiunii dumnezeiești, dregătoreasa casei de evanghelică economie, unde, voi, cheltuitorii, aruncați cîteodată și fără să știți ce faceți, dacă nu dinarul împărăției cerurilor : rezerva răbdărilor lui Iisus Christos. O, visul tău ți-a fost trimis de Domnul și înțelesul lui și ordinul pe care-l cuprindea sunt mai presus de orice comentar.

Octav. Am aprins lumînarea, am privit ca să n-o uit niciodată acea odaie de otel și într-un ungher neobservat am găsit o veche icoană bizantină, înfățișînd pe Sf. Pavel. Am plătit-o și am luat-o. A doua zi, în faptul dimineții, pe o ploaie în torente, eram înapoi, în gara acestui oraș. M-am dus drept la Vater Hermann. L-am găsit nedezbrăcat, adîncit în rugăciune. Cînd m-a văzut nainte-i, sugrumîndu-și emoțiunea, a exclamat : Domnul m-a auzit ! Lăudat fie numele lui în veci, Amin ! și a recăzut la picioarele Crucifixului. Am îngenuncheat lîngă el și m-am rugat și eu — întîia oară, de zeci de ani. L-am ajutat să se ridice și l-am așezat în jeț. D-abia acum îl vedeam bine. Sărmanul Vater Hermann ! Era umbra celui d-acum 50 de zile. — Nu mă întreba nimic, ci povestește-mi minunea cea mai nouă a Domnului meu. I-am spus totul, întocmai. Și revărsînd în lacrimi și în cuvinte inima mea cea nouă, am înțeles cît de complet eram un altul. Cînd am sfîrșit, ochii bătrînului s-au umplut de lacrimi și îmbrățișîndu-mă mi-a spus cu o ultimă forțare ; — Binecuvîntată fie calea Damascului ! apoi ; de-abia șoptind : — Sunt multe nopți de cînd n-am mai dormit ; aș vrea să mă odihnesc pînă la ora liturghiei solemne. Chiar în săptămîna aceea, am cerut adăpost acestei mînăstiri. Retragerea mea, vînzarea lucrurilor inutile ce aveam, scuturarea mea de lumea aceasta și de colbul ei, într-un cuvînt, a fost treabă de două zile. Tot ce poate fi menționat e că i-am dat Adamovei, printr-o mînă străină, cîteva sute de fiorini de eco-

nomii. Convertirea mea trebuia întărită și asigurată. Dacă ar fi fost și ar fi rămas la mijloc numai visul meu, diavolul și-ar fi pus la lucru toată iscusința și mi-ar fi strecurat în inimă șarpele îndoielii. Mîntuitorul i-a tăiat această cale, sigilîndu-și opera cu sigiliul celei mai nalte evidențe. Și această evidență îmi fu trimisă în neașteptata rechemare, din lumea aceasta, a bunului Hermann. Două săptămîni după ședința noastră cea din urmă, Hermann se bolnăvi ; și Spiritul îl înștiință să se gătească de eterna călătorie.

Lucru mai presus de fire ! Rugîndu-se pentru convertirea mea și întărindu-se zilnic în convingerea că rugăciunea lui va fi încoronată cu minune, el se cuceri încredințării pogorîte de sus că sfîrșitul lui va urma acestei convertiri și că liberarea mea va fi plătită cu rechemarea lui. Eroul Domnului primi condițiunea și stărui ziua și noaptea în sfînta-i luptă. Cînd l-am revăzut, îl mai despărțeau două luni de ora de plecare. A venit cu mine în această mînăstire și două luni de zile și-a zăcut boala în jeț, luminînd edificate și neuitate învățături, stingîndu-se ca o făclie bine mirositoare Domnului. A oprit pe amici să-i aducă vreun medic, i-a oprit să facă zgomot împrejurul boalei sale — care n-avea nici un nume și nici un semn caracteristic — spunîndu-le la toți : — Boala mea nu e spre moarte, ci spre mărirea lui Dumnezeu. Aceste cuvinte aveau tot sublimul lor înțeles numai pentru mine, care știam că eroul Domnului își așteaptă ceasul, zi cu zi. Starea mea sufletească din acest răstimp de două luni de zile, lecțiunile neprețuite ce ascultam, veșnicul amurg și zorile cele veșnice, între care plutea cu sufletul și cu ființa nobilul bătrîn și împreună cu el : tot cugetul și toată emoțiunea mea ! — cine ar putea să ți le spună !...

Gal. Octav ! Cu toate acestea, tocmai testamentul acestui suflet mare nu-l trece cu vederea, nu-l ascunde prietenului tău. Ești cel ce astăzi ai lumină ; nu o pune subt obroc ! Las-o să lumineze aproapelui tău.

Octav. Scumpe prietene, ar trebui să rămîi în acest oraș și ziua de mîine ; și mîine după-amiază să vii încă o dată să șezi colea subt tei și să auzi testamentul acestui fericit.

Gal. Voi face întocmai. Mîine : la aceeași oră.

Octav. Clopotul de vecernie. Exact la acest clopot și ca la o chemare, bunul Hermann, care dormita de cîteva ceasuri somnolența morții, a deschis ochii, m-a chemat lîngă el și, binecuvîntîndu-mă, mi-a zis deslușit : Mor fericit, am născut în spirit, Domnului, pe fiul și pe urmașul meu. Apoi, cufundîndu-se în primele unde ale morții, mi-a șoptit, ca o adiere de peste eternul ocean : Adamova ducea singură pîinea și amfora... Roagă-te pentru mine, roagă-te pentru tine... să ne facă Domnul servitorii ei !

ANDREI HOȚUL

Era odată un făcător de rele cu numele Andrei. Faima lui se răspîndise cu fiorii spaimei, peste o lume întreagă și flinta-i sămănase, în carne vie, un căuș de gloanțe. Treizeci de ani cutreierase Muntele și Balta, își croise nelegiuită cale prin învelitori și prin ferestre și-și rîsese de sumedenie de poteri. Căci peste tot și pretutindeni, norocul lui de hoț îl purtase teafăr-teferel, ca pe Făt-Frumos fugaru-i năzdrăvan.

Dar într-o zi Andrei trecu printr-o pădure și văzu un lucru de mirare și de groază. Văzu un foc năprasnic și pe foc : un grătar de fier de un stînjen. Patru îngeri negri, fiecare cu cîte un vătrai, stăteau împrejur și grijeau de foc și tot turnau la lemne, de înflorise grătarul ca brîndușa de toamnă.

Mirat peste măsură de așa vedere, Andrei Hoțul se opri locului și întrebă pe meșterii Satanei :

— Ce vreți să faceți, mă, cu grătarul ista ?

Unul din ei întoarse către hoț un bot asudat și puturos și-i răspunse într-o clămpăneală :

— Pe grătarul ista o să chinuim noi sufletul lui Andrei Hoțul, cînd ni l-o aduce Tata Sarsailă.

Sufletul lui Andrei Hoțul ? ! Tîlharul se cutremură și știința atîtor fapte rele și a prihanei lui învie, în el, întîia oară. Zaua inimii lui de hoț se rupse ! Așa e, sunt un păcătos cum n-a văzut și n-a răbdat prea sfîntul soare, de cînd e el soare și prea sfînt. Am călcat, am jefuit, am omorît pe nouăzeci de hotare ; și de-oi pune cîte un suflet de hotar, am încărcat pe al meu cu nouăzeci de omoruri, ca să nu mai pun la socoteală păcatul prădăciunii. Andrei, te-au turtit tălpile iadului ! Fă la schit de te mărturisește, zvîrle gioarsele din brîu, zvîrle

flinta blestemată și te fă călugăr, și pe mătănii cu nouăzeci de boabe, zi și zi la rugăciuni pînă ți s-o face limba iască.

Să arunce pușca și pistoalele ! Dar acum, numaidecît ? Dacă îl prinde stăpînirea mai nainte de mărturisanie și de călugărie ? Îl spînzură ca pe el și din furcile lui vodă trece de vecii vecilor, pe grătarul dracilor. Nu, să nu le arunce decît cînd s-o răstigni in ușile sfîntului altar și o da jurămîntul de călugărie. Să intre în biserică cu ele, cu ele să îngenunche la mărturisire. Așa se și cuvine mai la urmă ; cuvine-se să fie dezlegate și aceste tovarășe nelegiuite, ca să poată și ele muri în pace, de moartea carilor și a ruginei.

Așa se chibzuiește, așa se hotărăște Andrei Hoțul. Și iată crucea unei bisericuțe, printre ramuri de arin. Iată un bătrîn duhovnic, pe pragul sfîntului lăcaș.

— Părinte, eu sunt Andrei Tîlharul, un păcătos fără pereche, după cum poate că a ajuns pînă la auzul sf. tale. Am pîrjolit lumea și am trimis, curate, lui Dumnezeu, nouăzeci de suflete. Părinte, îmi sfîrîie pe inimă sîngele vărsat. Am cunoscut, după un semn, urgia care mă pîndește și vreau să-i iau înainte. Vreau să-mi răscumpăr sufletul de la muncile cele veșnice, vreau să mă pocăiesc și să mă fac călugăr.

— Fiule Andrei, în cer este mai multă bucurie, la vederea unui păcătos care se pocăiește decît la vederea unei mînăstiri de drepți, care-și merge înainte drumul dreptății ei.

— Părinte, te cred așa cum zici, dar trebuie să știi sf. ta un lucru : eu vreau să intru în biserică în portul meu de hoț ; cu gioarsele astea am păcătuit, cu ele vreau să mă dezleg.

— Andrei, îmi ceri ce nu se poate. Tu ai un suflet și ceri mărturisire, de aceea îmi e iertat să te las să intri în Casa Domnului ; dar uneltele nelegiuirii tale trebuie aruncate cui le-a făurit și descîntat.

— Părinte, ia-ți cuvîntul înapoi și lasă-mă să intru așa cum mă vezi !

— Andrei, tu cauți pocăință și vrei să începi cu o fărădelege ?

— Precum ai zis !

Și tîlharul pune un pistol în barba sihastrului și-l culcă lîngă prag.

Și iată peste o vale, două, încă o bisericuță și pe pragul ei iarăși un duhovnic. Și aceeași vorbă are loc și aceeași neprimire și al doilea pistol adoarme pe al doilea sihastru. Și merge așa Andrei la nouă biserici, la nouă duhovnici. Și își încarcă sufletul, peste cele nouăzeci de omoruri, cu încă nouă. Și ajunge la al zecilea duhovnic.

— Părinte, vreau să mă mărturisesc. Am pe suflet nouăzeci și nouă de omoruri ; nouăzeci le-am făcut de cînd hoțesc — că eu sunt Andrei Hoțul — și nouă le-am făcut de cînd umblu să mă mărturisesc. Am ucis nouă duhovnici, lîngă nouă biserici, fiindcă nu mi-au îngăduit să intru la mărturisanie cu armele acestea. Părinte, ce zice înțelepciunea sf. tale ? Mă sfredelesc în spate ochii iadului, nu mai am decît un foc în pușcă și pe zi, pe ceas, ștreangul stăpînirii poate să mă înhațe — nemărturisit și blestemat !

— Andrei, tată, sunt bătrîn ca tată-tău mare, de va mai fi trăind, și nu mi-e de pușca ta, cît de sufletul tău. După nevrednica mea părere, frații mei duhovnici, pe cari tu i-ai trimis la Domnul, au avut greșală că s-au pus de-a curmezișul vrerei tale. Ai, tată, toată slobozenia. Intră în biserică cum îți place : cu arme, fără arme. Aceste scule, cu care tu ai argățit Dușmanului, sunt nelegiuite prin nelegiuirea ta, dar nu într-altfel. Lasă jos la ușa sfîntului lăcaș, cu căință și cu inimă durută, nelegiuirea ta, și va fi ca și cum ai fi lăsat și aceste scule fără cuget.

—Părinte, de ce nu te trimise Dumnezeu în calea mea, de la început !

Sihastrul scoase de la brîu cheia bisericii, deschise și intră cel dintîi. Andrei intră și el și rămase lîngă strană, răzimat în pușcă — năuc, întîia oară în viața lui.

Duhovnicul caută pe o fereastră, într-un dulap, pe analoghi... dar nu găsi Molitfelnicul nicăieri.

— Andrei, tată, mă reped de vale la chilie să iau Molitfelnicul ; tu, fiule, pînă ce mă voi înapoia, bate cîteva sute de mătănii, la Domnul, la Maica Domnului și la cîți sfinți îi vezi.

— Cu ascultare, părinte.

Andrei lasă puşca în strană, anină chimirul cu pistoalele şi începe canonul. Călugărul iese din biserică şi, fără să se gîndească, închide uşa cu cheia.

— Dumnezeule sfinte şi îndurate, luminează ochii minţii mele şi învaţă-mă ce soi de pocăinţă să dau acestui tîlhar, care bate astăzi la uşa milostivirii şi a iertării tale.

— Aruncă cheia bisericii, îi gînguri un porumbel sălbatic, de pe o creangă, în heleşteul pe lîngă care treci şi te du liniştit acasă. Atunci să-l dezlegi şi să-l împărtăşeşti pe Andrei, cînd cheia aceasta se va întoarce iar la mîna ta.

— Amin, Doamne, zise pustnicul, şi slăvit fie numele tău, al Tatălui şi al Fiului şi al Sfîntului Duh, cel ce la Iordan se arătă în chipul de porumb, acum şi în vecii vecilor!

Şi Nil călugărul zvîrli cheia în heleşteu şi-l lăsă pe Andrei în socoteala Domnului.

Trecu ziua, trecu noaptea, trecură nopţi şi zile, o vară şi o toamnă, un an... şi după el şiraguri lungi de ani. Trecu un veac. Faţa lumii se schimbă. Codrii dimprejurul celor Zece Sihăstrii începură să cadă sub secure şi să se rărească. În bîrlogul de odinioară al ursului fumul începu să se ridice de pe coşul locuinţei omeneşti. Sate odrăsliră din vetrele brazilor tăiaţi. Nil ieromonahul se pomeni, deodată, păstorul unei turme de cîteva familii. Şi într-o zi îi veniră, una după alta, o bucurie şi o întristare.

Cîţiva oameni din sat dădură cu năvodul în heleşteu şi prinseră o prea frumoasă mreană, pe care, în bunătatea şi în cucernicia inimilor lor, o aduseră în dar bătrînului duhovnic. El le mulţumi şi-i binecuvîntă. Dar cînd să spintece mreana, cuţitul lovi fier, în pîntecele ei, şi o cheie alunecă în copaie. Sihastrul o recunoscu: era cheia pe care el o aruncase în heleşteu acum un veac. Şi evlavisindu-se adînc şi îngenunchind lîngă mreana spintecată, ca lîngă o jertfă din Vechiul Aşezămînt, sihastrul mulţumi lui Dumnezeu, plecînd pînă în ţărînă omătul frunţii sale:

— Dumnezeule, care ţi-ai adus aminte de Noe şi de corabia-i pribeagă pe apele potopului, care ţi-ai adus

aminte de poporul tău Israil, rob în Eghipet, și de Iona cel înghițit de chit, slavă, închinăciune și mulțumită ție, pentru minunile tale cele de odinioară și cele de acum ! Că iată tu ți-ai adus aminte și de păcătosul care se pocăiește în sfîntul tău locaș și-ai apropiat porunca dezlegării de oasele lui, cele zdrobite de un veac de ispășire, iar de buzele lui — ale lui, tîlharului de-a dreapta — ai apropiat înfricoșata împărtășire cu trupul și cu sîngele Domnului nostru Iisus Hristos, Fiiului tău. Că iată, în pîntecele acestei mrene cheia pe care mi-ai poruncit s-o arunc în helești, acum un veac...

Dar de-abia își isprăvise mulțumita, și alți creștini din sat sosiră la el cu mare tînguire :

— Cinstită și curată să fie fața sf. tale, că pe noi ne-a călcat mare jale și mare blestem. Fata mea și feciorul creștinului ista și-au fost dragi de multă vreme și ne hotărîsem, nevrednicii de noi, să venim duminecă la sf. ta ca să-i legi cu logodnă. Dar era scris, se vede, ca hotărîrea noastră să rămîie stearpă și amărîtă. Azi, dis-de-dimineață, Ilincuța, s-a pogorît cu cofele devale, la fîntînă și bietul Toader a petrecut-o cum își luase obicei. Sărăcuții nu s-au mai suit în deal ! I-am găsit pe amîndoi, căzuți lîngă fîntînă, albi și neatinși, iar cofele lîngă ei. Din cofe, a mai băut un corb și mort a căzut și el ; căci, să ierte cinstita sf. tale față, e la mijloc lucru necurat ! Fîntîna e otrăvită. De către ce dușman, nu știm, păcătoșii de noi. Este bănuială asupra unui străin, un venetic de la Olteni, care sorbea din ochi pe Ilincuța, dar numai Domnul știe tot și toate.

Bătrînul duhovnic plînse cu bieții oameni și-i mîngîie și le vorbi adînc și sfînt și limpede, ca din izvorul Sfintelor Scripturi. Iar la sfîrșit le zise :

— Așezați pe copii în aceeași raclă și aduceți-i încoace, să-i punem în biserică. Și, pînă mîine, poate mîna Domnului va scoate din ascunzătoare pe nelegiuitul făptuitor, căci el a zis : și in fundul mării de se va ascunde, de ochii mei, acolo voi porunci șarpelui și-l va mușca.

Oamenii plecară ; sihastrul reveni, cu cugetul la cheie. Cu cheia trimisă înapoi de Domnul, cuviosul Nil încercă să regăsească poteca bisericii din munte. Dar brazi și fagi crescuseră în poteca de odinioară ! Cu înduioșare, Nil își revăzu bisericuța, smulse bălăriile din pragu-i și

rîcîi mușchiul care ascunsese încuietoarea. Deschise ușa cu greutate și intră înăuntru. Ce să vezi ? înaintea fiecărui sfînt, de pe perete, era cîte o groapă de cinci-șase palme, iar în fața Domnului și a Maicei Domnului : două gropi, ca două morminte ; și într-una din aceasta era Andrei. Nil privește cuprins de admirare : atîtea mătănii a bătut Andrei, într-o sută de ani, încît fiecare sfînt are cîte o groapă în dreptu-i, iar Domnul și Prea Curata-i Maică, — cîte un mormînt, săpate cu genunchii, cu palmele și cu fruntea lui Andrei.

— Fiule Andrei, Dumnezeu să te pună în fața lui, curat și alb, cum erai la sînul mamei tale !

— Dumnezeu să audă și să îndeplinească. Dar care fu pricina, părinte, că zăbovișî atîta ?

— Bătrînețele, tată ! Nu mai sunt puteri ca în tinerețe, pînă cînd să mă cobor, pînă cînd să mă urc înapoi, soarele e în desară. Osebit de aceasta, mai veniră la mine doi creștini cu o pricină de moarte. Au murit, devale în sat, otrăviți de un dușman, doi copii ce erau să se căsătorească. Și pînă să le spun o vorbă de mîngîiere, pînă să sorocim înmormîntarea, iacă vremea că se duse. Tot pentru aceea, fiule Andrei, caută să mă îngăduiești pînă după îngropare.

— Bine, taică părinte.

— Îi vom duce pe bieții copii la locul de veșnică odihnă, mîine către seară. Apoi viu să te dezleg și poimîine, duminecă, îți dau Sfintele Taine. La noapte, racla celor doi nevinovați va fi aci, în biserică. Tu ascunde-te într-un colț și stăi în pace. Va fi norod și multă jale.

Andrei se dă de o parte, după un stîlp. Sihastrul se coboară în casa celor întristați, citește și cădește și, în faptul serii, în capul plînsei sale turme, aduce racla în biserică. Andrei privește din umbră cum bieții oameni așează racla, cum o troienesc cu flori, îi aprind făclii și cum se duc apoi cu toții.

Ceasurile trec, făcliile scad, Andrei veghează, rezimat în pușcă. Dar deodată, în tăcerea împietrită a sfîntului locaș, înviază zgomot. Niște pași încep să se coboare din clopotnița bisericii. Andrei e în mirare. Pașii ajung pe caldarîm și din umbra zidurilor vechi se des-

prinde și pătrunde în părerea lumînărilor o namilă neagră. Un timp stă locului încremenită. Dar pălăria și dulama cad pe lespezi și namila se face un voinic cu ochi scînteietori, cu buze șoptitoare, cu frunte nouroasă și semeață. El se apropie de cei ce dorm în raclă. Pieptul i se umflă, mîinile îi trosnesc, mușcîndu-se între ele.

— Să umblu cu otravă, cînd numai cu un glonț le izbăveam pe toate... Ce greșală! Și pe tine, Ileană — floare smulsă pe vecie de nechibzuința și de nerăbdarea viforoasei mele patimi —, ce soartă te împinse să te cobori devale, cînd întotdeauna, de atîtea zile de cînd vă urmăresc, tu așteptai sub fag, pînă ce el cobora și urca înapoi cu donițele pline. Numai el trebuia să se coboare, el să bea ori să se spele, ori măcar să se stropească!... Toate s-au isprăvit de acum: să mă așez în sat la voi, să aștept să uiți pe prostul ăsta, să te cer lui tată-tău... Dar Ileană, patima mea nu vrea să înțeleagă că tu ești moartă și încă de otravă. Ea te cere mireasă, așa moartă cum ești, dacă vie nu ți-a fost scris să fii mireasa mea. Și de-oi muri și eu... păcat numai de lupii și de corbii ce vor mușca din hoitul meu cel dătător de moarte. La o parte, bade Toader, mie mi se cuvine să fiu lîngă Ileana!

Andrei se înfioră. Față cu așa puteri de nelegiuire, el, Andrei tîlharul, era copil de țiță! Luă pușca în cătare, ținti capul ce se pleca spre raclă, și, cu cel din urmă glonț ce mai avea, tîlharul împlini profeția sihastrului.

A doua zi, uimire mare, spaimă în norod și priceperea celor desfășurate.

Duhovnicul spovedește și dezleagă pe Andrei. Duminecă, la sf. liturghie, Andrei ia aminte, Andrei se închină, Andrei vine să se împărtășească.

Și cînd a isprăvit de zis, după duhovnic, „...ci ca tîlharul mărturisindu-mă, strig către tine: pomenește-mă. Doamne, întru împărăția ta" și a primit prea curatul trup și prea curatul sînge, Domnul, din icoana împărătească, i-a răspuns: Astăzi vei fi în rai.

Iar trupul lui Andrei s-a risipit, pe lespezi, oscioare și țărînă.

ÎN PĂDUREA COTOȘMANEI

Tîrgul Rîurenilor fusese mănos, anul acela, cum nu mai fusese multă vreme, fiindcă toate roadele țării se făcuseră și aveau căutare. De aceea, negustorii de dincoace și de dincolo de Olt încărcaseră și porniseră spre Rîureni sute de căruțe mari, trase de cîte șapte pînă la zece cai. Toată luna lui august, pe drumurile colbuite, au trecut *boaltele* înalte și încărcate pînă sub coviltir, așa încît jupînii bucureșteni, craioveni, slătineni ori piteșteni, cari ședeau tocmai sus deasupra mărfii și scoteau capul pe gura coviltirului, păreau niște pui de lighioană la gura acelor cuiburi din pereții malurilor prăpăstioase. Dar nu numai din orașele noastre, ci și de dincolo de hotar, de prin văgăunele ungurești și secuiești, s-a pornit negustorimea cea de aur iubitoare și îndrăzneață. Și pe malul Oltului, de la Rîul Vadului pînă la Rîureni, au scîrțîit, multe zile în șir, căruțele nemțești pline cu îmbrăcăminte, încălțăminte, lucruri casnice și cu felurite și minunate scule de făurărie, cum numai nemții puteau să facă. Să nu uit să vă spun că, pe vremea aceea, Țările Române purtau mereu în frunte, legată cu panglici de oțel, podoaba semilunei și că, prin urmare, de prin Turnu Măgurele, Giurgiu și Calafat au venit și mulți negustori turci. Aceștia erau, însă, mai ales, zarafi și vînzători de lucruri mici și scumpe ca mătănii de chiparos ori chihlimbar, inele, brățări, cercei, ciubuce, pumnale și pistoale... și turcul venea numai cu doi-trei cai și cu marfa în desagi. Firește că nu lipseau nici sîrbii, nici bulgarii, și, pe ici, pe colo, nici ovreiul, nici armeanul. Dar grecii ?... A, grecii erau stăpînii țării și toate adelfiadele care se aflau în bîlci, chiar de ar fi fost venit numai cu lămîi ori cu gogoși, acum erau în

slujbă și făceau pe ghimurlucii tîrgului, purtînd, de colo pînă colo, peste șorțul pătat de untdelemn, sabia stăpînirii.

Toți acești oameni, de neamuri diferite și de limbi și mai diferite, s-au strîns la un loc pe malul Oltului și au fiert, ca într-o căldare, 25 de zile, cît ține tîrgul Rîurenilor. Toate au avut preț și s-au vîndut de minune : și vitele, și bucatele, și mărfurile. Negustorii au vîndut țesăturile, mărunțișurile, fierăria și alămăria lor. Vîlcenii și vecinii de prin județele megiașe și-au vîndut prisosul lor de roade și de vite. Negustorii cei mari au adunat aur, miere, unt și grîu, vase cu țuică și cu vin de Drăgășani. Cîrciumarii și negustorii (de pe valea Oltului, de pe Olteț, de pe Amaradia, de pe Jii) — furnicile comerțului — au ciupit, au măcinat și au tot cărat, timp de 25 de zile, pe drumurile de dincoace și de dincolo de Olt, pachet cu pachet, toate acele mîndre *boalte* pline pînă la coviltir, lăsîndu-le numai oasele căruții, întocmai cum fac furnicile cu cîte-o răgăoace care le cade pradă și pe care o golesc de toate mărunțaiele, lăsîndu-i numai cheresteaua. Astfel căruțele cele mari stăteau acum goale împrejurul vetrei bîlciului, ca niște nascorniță mîncate de furnici. Vîlcenii se întorceau prin satele lor, adunate prin fund de văi ori agățate pe sub streașină de dealuri, cu boii și cu caii cumpărați din bîlci, cu chimire nouă și cu cuțite la chimire, cu cavale, cu căldări, cu scule de scobit lemnul și pămîntul și cu alte multe lucruri, unele de prisos și de fudulie, care începuseră chiar de atunci să ia ochii și să ispitească pe creștinul nostru.

Era la spartul bîlciului și deci toiul afacerilor trecuse. Nu mai făceau vînzare decît cîrciumarii. Și fiindcă ziua aceea era cea din urmă zi de tîrg, viața care se zbătuse în Rîureni atîtea zile se readunase îndîrjită și spumega cîntece, chef și chiote în cîrciumele încă neînvinse. Într-una din acele cîrciumi petreceau cu lăutari vreo zece negustori, mai mult cîrciumari, cojocari și zăbunari, toți de pe Olteț și de pe Cerna. Trebuiau să plece peste un ceas, tovarăși de drum pînă dincolo de pădurea Cotoșmanei, și voiau să se mai cinstească încă o dată, aci sub bolta lui Covrig, unde încheiaseră tîrguri bune și băuseră aldămașuri năprasnice. Vînduseră ce aveau de vîndut și

fiecare, după meseria lui, cumpărase marfa care-i trebuia și cu care era să-și ție negustoria pînă la anul, cînd s-o face iarăși tîrg la Rîureni. Era pe la amiază și, deși carul toamnei sta să intre pe sub cerurile turburi și ploioase ale lui octomvrie, totuși ziua strălucea ca o zi de primăvară și malurile Oltului amestecau verdele cu galbenul și cu roșul (cireșilor) în fel și fel de potriviri măiestre. Soarele privea dulce, galeș, și privirea lui, peste vatra stinsă a bîlciului și printre cergile bolților pline cu veselie și cu zbîrnîit de cobză, însemna tristeță și păreri de rău. Era cea din urmă zi de tîrg și mulți din cei cari ciocneau, urîndu-și sănătate și întîlnire bună la tîrgul din anul viitor, n-aveau să ajungă pînă atunci ! Dar printre cei zece tovarăși care se cinsteau la Covrig, numai unul ar fi fost în stare să-și dea seama de frumusețea și îndeosebi de tristețea soarelui tomnatic.

Acesta era cel mai tînăr dintre ei, flăcăul Mantu Miu, abagiu din Lădești de pe Cerna. Era trist și nici nu bea, nici nu mînca, fiindcă de alaltăieri avea o durere de cap neadormită, cînd mai rea, cînd mai domoală, dar înfiptă în creierii lui ca o caracatiță. Bănuia că este deocheat și nu-l mai ținea locul de nerăbdare să se sfîrșească odată cu cinstitul tovarășilor, să înhame caii la căruță și să se înapoieze acasă la maică-sa, meșteră în descîntece de deochi. Dar pînă la Lădești este cale, nu glumă, căci de la Rîureni pînă la gura Luncavățului e o poștă, iar de aci pînă la Lădești mai bine de o poștă. Tocmai prin puterea nopții era să fie acasă, și dacă frații tot cinstesc și zăbovesc, se depărtează Lădeștii de o să-i vie nebunie pînă i-o ajunge. Pentru aceea, Mantu Miu ședea la masă fără pic de chef, cu capul greu și cu inima necăjită. Paharul îi sta plin cum i l-au pus, iar din bucate de-abia dacă a gustat. Nici lăutarii nu făceau mai mulți bani. Erau tot aceea ca și zilele trecute, dar cînd te doare capul nu-ți mai arde nici de lăutari !

— Mai cîntă-ne un cîntec, măi cioroiule ! Cîntă-ne cîntecul Jianului, că suntem călători și ne întoarcem de la Rîureni.

Vestitul haiduc și isprăvile lui se plimbau acum din vioară în vioară și de cîntecu-i răsunau toate vîlcelele Olteniei. Îl iertase vodă, nu mai hoțea de multă vreme,

poate și murise, dar numele și năluca lui înviau — pe cărările care trec prin codri — din fiecare frunză legănată de vînt. Cîntecul lui îl cîntau toți voinicii, îl depănau pe strune toți lăutarii și-l asculta cu drag toată suflarea românească. Cu toate astea, cînd venea pînă la

Iese seara la strîmtori
Și despoaie negustori,
Negustori bucureșteni
Trec la tîrg la Rîureni,

dacă erai negustor și te duceai ori te întorceai de la Rîureni, cu carul plin de marfă ori cu punga plină de galbeni, oricît ai fi fost de român și oricît de bine ai fi știut că Iancu e bătrîn și s-a lăsat de glume, fără să vreai îți aduceai aminte prin cîte păduri trebuie să treci ca să te vezi acasă, și te socoteai : Jianu s-a lăsat de haiducie, dar *copiii făr' de minte* n-au pierit de prin păduri și nici năravul nu și l-au schimbat... Tovarășii lui Mantu Miu, însă, erau tot atît de haiduci cît și de negustori (afară de cîțiva, cari erau ori fuseseră mult mai tari în haiducie) și erau destul de numeroși și de vechi într-ale flintei, ca să mai simtă vreun fior la trecerea celor stihuri. Singur Mantu Miu, ca mai tînăr și mai nedădat, își aduse aminte vag, prin fumăria durerii lui de cap, de pădurea Cotoșmanei și de unele întîmplări mai vechi, petrecute prin adîncurile ei.

După ce lăutarii isprăviră cîntecul lui Jianu, se ridică alt tovarăș și ceru să-i cînte pe *Toma Alimoș* și după ce cîntară și pe *Toma Alimoș,* alți vreo doi bătură cu pumnii în masă să le cînte pe *Kira Kiralina*

floare din grădină,
rumenă călină.

În sfîrșit, cînd mai erau două ceasuri pînă la toacă, cei zece negustori își aduseră aminte de căruțe, trimiseră vorbă slugilor și calfelor să înhame caii și încheiară cheful, scăldînd pe lăutari cu o doniță cu vin. Urcară în căruțe și porniră la drum, care trîntit pe mărfuri, care mai țanțoș și mai drept, după cum băuse fiecare și-l ajutau puterile. Noroc că toată grija căruțelor

și a mărfii cădea acum în spinarea slugilor și a calfelor care mînau, că de jupîni era slabă nădejde. Mantu Miu, cu capul treaz, dar scofîlcit de pustia-i de durere, era în fruntea convoiului, la spatele lui frati-său, care pocnea din bici și chiuia. Drumul era plin de care și de poștalioane, de vite și de oameni, și praful se ridica tot atît de sus ca și chiotele și cîntecile. Într-o parte curgea Oltul, prin luncile așternute și sure, de cealaltă parte, în apusul plin de flacări și de aur, șerpuiau podgoriile și livezile cu pruni. Și au mers așa căruțele celor zece tovarăși pînă la gura Luncavățului, iar de acolo au luat-o spre Dăești, în sus. Dar noaptea a sosit curînd și pădurea Cotoșmanei n-a zăbovit nici ea, cu noaptea ei mult mai primejdioasă.

Jupînii s-au deșteptat dintre sacii cu opinci, cu tutun, cu arnici, cu găitan... și, de la căruță la căruță, s-au înțeles ca să poposească în pădure. Ar fi fost mai bine să mîie în Dăești, dar e tot atît de bine și în pădurea Cotoșmanei, cînd îi știi seama și noaptea e blajină. E adevărat că din amurg începeau să se ridice, printre stele, niște matahale negre, dar nu era nici un semn de ploaie și luna era în pătrarul din urmă.

Florea Frîncu Tocălie, cîrciumar și hoț de pe Olteț, care cunoștea pădurea Cotoșmanei cum își cunoștea fundul căciulei, a ales locul de poposit și a pus reguli popasului. Au tras căruțele într-o poiană și le-au legat una de alta. Caii i-au băgat în fiare și i-au slobozit să pască, sub paza băieților, devale, într-un zăvoi. Din trei părți, aria popasului era înconjurată cu tufari, cu păducei și cu gheorghinari, țesuți între ei și deși, de n-ar fi putut nici vulpea să răzbească. Singura latură neapărată era spre miazănoapte, adică spre deal și spre inima pădurii, și acolo Florea Frîncu Tocălie a aprins un foc și a făcut în juru-i roată cu tovarășii. Băieții și-au luat demîncare și s-au dus în grabă după cai. Focul s-a ridicat năprasnic pînă sub grinzile vii, pline de frunză ale moșneagului gorun, lîngă care tăbărîseră ; și un berbec întreg, făcut pastramă, a început să sfîrîie pe jăratic. Vin, pîine : berechet, doar se înapoiau din Rîureni. Dar nici de data aceasta Mantu Miu n-avu parte. Durerea lui de cap se înrăutățise și bietul flăcău stătea frînt în două la rădă-

cina copacului și privea fără poftă la tovarășii care mîncau ca niște lupi.

De data aceasta, însă, tovarășii nu făceau prea multă gălăgie, nici prea multă cinste fedeleșului cu vin. Fiecare avea pușca la el și mînca fără risipă de cuvinte, strecurînd priviri bănuitoare printre trunchiurile sîngeroase și sinistre. Numai Florea Frîncu Tocălie, vechi amic al Cotoșmanei, era tot atît de guraliv și de zburdalnic ca și sub bolta lui Covrig. Ai fi zis că poposește nu în pădurea Cotoșmanei, ci la o fostă ibovnică din vremuri de tinerețe și de vitejie. Mai rea și mai temută decît tuturor pădurea Cotoșmanei i se părea, acum, lui Mantu Miu. Durerea lui de cap îi scotea din adîncul creierilor amintirea unei nopți, spre o sîmbătă a morților, cînd, mic copil, fusese cu maică-sa la cimitir. Focul pe care femeile din sat îl aprinseseră, sub troiță, ca să facă tăciuni și să ia fiecare să-și tămîieze morții, pare că era focul din astă-noapte și de sub ăst copac. Iar crucile care sîngerau în cimitir, la para focului de sub troiță, erau leit aceste trunchiuri de goruni, care năluceau și se stingeau, pînă departe, în adîncul tremurător și plin de spaime.

„Cîte iele, ce șoimane, cîți tîlhari nu și-or da coate și nu ne-or pîndi dincolo de unde ajunge geana focului !...“

— Nene Floreo, grozav loc de popas ! mai bine mergeam înainte și nu mai poposeam între crucile astea...

— Mantule, cum ești tu cu inima goală și cu capul deocheat, măcar de-ai fi poposit în grădinile din Țarigrad și tot stafii ți s-ar fi năzărit ! Ei, piciule, toți stejarii ăștia și toți berbecii ăia negri, pe cari îi vezi tu, împungîndu-se pe după trunchiuri, mă cunosc de 25 de ani ! Nu e așa, berbecii tatei ? Be-he-he ! Be-he-he !...

Be-he-he !... îi răspundeau berbecii din pădure ; dar nu-i trecea prin cap lui Tocălie că tocmai colo sus, în crestetul pădurii, la spatele berbecilor, ciulea urechile un lup strein, rătăcit, Dumnezeu știe cum, prin munții și prin codrii Vîlcei. Tocălie și-a aprins luleaua, tovarășii au făcut la fel și Mantu Miu a rămas singur cu vedeniile și cu durerea lui de cap. Tocălie a început niște povești hăzoase, cu crîșmărițe pline de nuri și de iubire, și Mantu Miu a încercat să aţipească. Dar, cu toate bas-

mele lui Tocălie, somnul nu s-a lipit de capul flăcăului, cum nu se lipește apa de vătraiul înroșit în foc. Tovarășii, de la o vreme, au început să moțăiască. Tocălie s-a legat că face de caraulă. Ceilalți opt s-au culcușit în jurul vetrei și-au adormit ca pămîntul. Mantu Miu, ce i-a venit lui, crezînd c-o să găsească cheia somnului, s-a sculat de sub copac și s-a dus de s-a culcat în căruță, cu capul în șușleț. Dar de dormit — pace bună.

Florea Frîncu Tocălie, răpit de frumusețea amintirilor și singur la sînul Cotoșmanei ca acasă la el, pe prispă, a adormit cu nasul în lulea! În tot popasul, au rămas deschiși și aprinși numai ochii lui Mantu Miu și ochii din ce în ce mai somnoroși ai jăraticului de pe vatră. Cînd cocoșii sălbatici cîntară în pădure miezul nopții, luna ieși dintr-un nour și lumină, cu lumina ei de candelă din cimitir, peste căruțele adunate în poiană și peste codrii încremeniți în taină. Mantu Miu sta pe brînci, ținînd fruntea pe lanțurile reci ale șușletului și cu puşca lîngă el. Sta pe brînci, căci i se părea că așa îl doare capul mai puțin, și asculta zgomotele pădurii. Dar zgomotele ce se auzeau erau tocmai semnul profundei ei odihne. Cîțiva greieri poeți țîrîiau la lună, urcați pe coviltirele căruțelor. Cîteva pasări, blestemate să doarmă ziua și să se vaiete noaptea, își răspundeau departe, prin bolțile pădurii. Singurul zgomot neobișnuit care ajungea pînă la urechile lui Miu era, din cînd în cînd, zăngănitul fiarelor de la caii de pe vale...

Și cuprins în fine și el de puterea nesfîrșitei tihne care stăpînea bătrînul codru, i-a trecut prin ochi o clipă, fără să-i închidă, amorțirea și atotuitarea somnului... Dar a tresărit și s-a uitat țintă la trunchiul gorunului de care se rezimase mai acum un ceas. O lighioană cu păr de vulpe și cu trup de om ieșea de după trunchi, ori chiar din trunchi!... Era un om! Deși capul nu se vedea bine, printre ramuri, totuși paturile cîtorva pistoale care-i ieșeau din piele și pușca din mîna stîngă — trădate de jăratecul din vatră — erau destulă probă. Și cu mîna dreaptă tot tămîia și tămîia, ținînd în ea un retevei negru și clenciuros... Tămîia peste cei tovarăși adormiți, de acolo de sus de unde sta! Mantu Miu potrivi pușca prin șușleț, ochi cu scumpătate drept în pieptul lighioanei și-i trimise o încărcătură de lup. Pă-

durea se dădu peste cap și clocoti ca un ulcior care plesnește în foc... Cînd rostogolul ajunse cine știe unde și fumul se risipi, Mantu Miu văzu jăraticul măturat în două brazde și pe lighioană cu picioarele în vatra goală. Căzuse cu capul înainte, trecuse cu nasul drept prin mijlocul vetrei și aruncase jăraticul la dreapta și la stînga, pînă ce se oprise cu capul într-un mărăcine, iar picioarele îi veniseră în vatră. Era om, căci avea și căciulă, care-i sărise din cap departe, dar o căciulă tot de vulpe și ascuțită ca un bot de știucă : o căciulă de vrăjitor. Flăcăii din vale începură să chiuiască și să strige :

— Uiu, uiu ! Ce fel de vînat a fost ?...

Mantu sări din căruță și se aplecă spre tovarăși. „S-a sculat toată pădurea și ei nu se scoală ?...“ Dar tovarășii dormeau înainte somn frate cu moartea. Se duse la Florea Tocălie :

— Măi, nene Floreo, scoală, mă !...

Mișcă-l, zguduie-l, dă-i cu patul puștei !... Nici pomeneală ! Se duse la ceilalți, îi împinse cu pușca, cu piciorul, îi croi cu o jordie peste mîini, peste spinare... Zadarnic. Stăteau toți ca niște bușteni pe care ai fi putut să toci toată pădurea, numai că vedeai bine că n-au murit, ci dorm — un somn necurat și cusut la ochi cu ață descîntată. Mantu Miu se întoarse la matahala împușcată, care trecuse tîrîș printre tovarăși pînă se oprise în mărăcini. Luna vărsa în poiană și pe marginea codrului o lumină schimbătoare și zbuciumată, căci nori peste nori o ajungeau și o învăluiau în barizuri din ce în ce mai negre. Dar, într-o clipă de lumină plină, Mantu văzu bine brațele matahalei ieșind din mărăcini și desluși în mîna care mai adineauri tămîia, nu un retevei, cum i se păruse, ci o mînă de mort, neagră, uscată și cu degetele încovrigate ! Atunci Mantu Miu și-a simțit sub căciulă pielea și țepile unui arici și-a ridicat nebunește una din pușțile de pe jos ca să tragă în cele două mîini îngrozitoare, ca două scorpii omorîte asupra faptului împreunării. Însă tot atunci năvăliră în poiană calfele și argații. Pînă să-i revie graiul, Mantu le arătă prin semne ce ar fi voit să spună. Frica înfipse gheara în spinarea tuturor !

Dar era între ei unul isteț, un pui de lele care nu-și găsea pereche în tîrgul Rîurenilor. Acesta ascultă toată

întîmplarea și-l puse pe Mantu Miu, la lumina focului aprins din nou, să facă lîngă trunchiul gorunului cum făcuse vrăjitorul. Miu se urcă pe mormanul de rădăcini și tămîie cu mîna dreaptă așa cum tămîiase celălalt.

— Bagă de seamă, nene Mantule, cum învîrtea ăla mîna : de la dreapta spre stînga, ori de la stînga spre dreapta ?

— De la stînga spre dreapta !

— Te-ai uitat bine ? Nu cumva greșești ?

— Ce să greșesc, măi, Cotelici ! Parcă-l văd : uite așa învîrtea mîna.

— Atunci stați și vă uitați.

Cotelici s-a dus la vrăjitor, i-a descleștat și i-a luat dintre degete mîna de mort și s-a urcat pe rădăcinile gorunului. „Stăi să-mi pui și căciula vrăjitorului", s-a gîndit subtilul Cotelici. Și cu căciula în cap și cu mîna de mort în mîna dreaptă, a stat drept și plin de gînduri pe locul arătat. Din gorun devale, zăceau și sforăiau cei nouă jupîni și cu vrăjitorul zece.

— Zici că de la stînga spre dreapta ! Și cam de cîte ori a tămîiat ?

— Știu și eu ! O fi tămîiat de vreo treizeci de ori

— Bine.

Toți se uitau la Cotelici — tainic și diavolesc, ca un vrăjitor adevărat. Ridică mîna dreaptă, ținînd deasupra celor fermecați rămășița fioroasă, și începu să tămîieze rar de la dreapta spre stînga, adică să deșire înapoi, de pe mosorul vrăjitor, firul somnului drăcesc ! Cînd făcu douăzeci de cercuri, vraja începu să se deznoade ; cei nouă adormiți începură să azvîrle din mîini și din picioare, sub ochii lui Mantu Miu și ai celorlalți, care priveau cu niște ochi cît cepele. Cînd ajunse la treizeci, Florea Frîncu Tocălie se ridică de la brîu în sus și se uită buimac în juru-i. Cînd încheie patruzeci de cercuri, înviară toți jupînii. Cotelici sări între ei, cu căciula de vulpoi într-o mînă, cu mîna de mort în cealaltă, și strigă ascuțit :

— Sus, boieri jupîni ! Cîte-un sfanț lui Cotelici, că de nu era el, nu vă mai îmbătați, la anul, în tîrgul Rîurenilor !

Dar jupînii i-au dat mai mult decît atît, căci i-au dat, numai lui, jumătate din galbenii pe care i-au găsit în chimirul vrăjitorului.

Cel care s-a mirat și s-a crucit mai mult dintre jupîni, cînd, la lumina zilei, au cercetat cu de-amănuntul lighioana împușcată de Mantu, a fost Florea Frîncu Tocălie.

— Mare drăcie ! cînd a stat să fete Cotoșmana o dihanie ca asta ? !

Tocălie avea dreptate ; Cotoșmana nu putea să fete așa cățel. Jigania era de pripas prin codrii noștri și cine știe de unde o pornise. Părea un fel de ungur sau de sîrb. Avea, pe sub cojoacele de vulpe cu care era îmbrăcat, niște albituri cum nu se făceau pe atunci la noi în țară. Iar într-o tolbă găsită de alții mai tîrziu în pădure, avea o sticlă cu rachiu nemțesc, niște șuncă și un catastif cu niște slove pe care n-a putut să le citească nici un popă de pe Cerna. Scurt, acest nenorocit de vrăjitor de codru nimerise la noi din întîmplare, sau, cel mult, momit de renumele bîlciului Riureni.

Dar se vede că-l ursise ursitoarea să-i putrezească oasele în pădurea Cotoșmanei, între două izvoare care taie drumul grabnice ca niște șerpi și se pierd în văi pline de lunci, și sub coroanele amestecate ale mesteacănilor și arinilor, premeniți de atunci de multe ori. Au îngropat cu el și mîna de mort cu care își închega vrăjile ; dar peste cîtva timp a răbufnit din mormînt afară o gaură ca de șarpe. Și cei care au trecut pe acolo și au văzut-o, au înțeles, făcîndu-și cruce, că mîna de mort scobise pămîntul și fugise — ca un paianjen al iadului.

LÎNGĂ APA VODISLAVEI

Era în luna iunie din anul 1821. Tudor Vladimirescu răsărise din noaptea codrilor Olteniei, plimbase din Cerneți și pînă la București lumina unor revendicări profetice și apusese între Goleşti și Tîrgoviște, în zarea însîngerată a trădării. El ridicase în cerul țării, aidoma cometelor, fantasma fîlfîitoare a hangherului, freamătul și fiorii marilor întîmplări ce vor să fie. Puțini îl iubiseră, puțini îl pricepuseră, foarte puțini îl plînseră. Tîrziu, era să răsune cîntecul de dulce jale :

Tudor, Tudor, Tudorel,
Dragul mamei voinicel...

Eteriștii nu făcură altă vitejie decît să prindă pe Tudor și să-l omoare, la miezul nopții, pe aproape de colina unde stă înfiptă țeasta unui alt mare martir din tristul nostru călindar. La jumătatea lui mai, turcii intrară în țară și, ca de obicei, nu-și pierdură vremea de pomană. La 7 iunie, lîngă Drăgășani, ei potoliră în sînge frigurile eteriștilor și apoi se risipiră, pe plaiul românesc, cît în vînătoare după greci, cît după haraci și după pleașcă.

„Vin turcii !“ O, strigătul acesta a făcut să se înfioare fătul în pîntecele mamei și să cernească lumina soarelui în multe din zilele părinților noștri. „Vin turcii !“ Această veste zbură ca pasărea — și pare că chiar prin zborul păsărilor, prin freamătul frunzelor, prin murmurul pîraielor spioane. Codrii Teleormanului vuiră tainic. Vedea, Tecuciul, Călmățuiul... predară vestea satelor adăpate. Ereții se înălțară din pădurile cîmpiei și cu țipete ascuțite zburară de zor, spre miazănoapte.

Tîrgoveții din Roșiorii de Vede primiră vestea într-o seară. Fără nici o întîrziere, scoaseră carele de sub șoproane, trîntiră în ele tot ce spaima și zăpăceala le mai puteau îngădui ca să aleagă și înjugară pînă la scăpătatul soarelui. Dar ce puteai să pui în car, o dată ce trebuia să pui întîi nevasta și copiii, părinții sau surorile și frații? De aceea, cam tot ce putea să intre în car, pe lîngă această povară scumpă, erau: o ladă cu de ale îmbrăcării, o cergă, două, un sac cu mălai și căldarea de mămăligă. Cine avea parale — le risipea în chimir, de colo pînă colo, cosea chimirul bine și-l înfășura pe pulpa piciorului. Cine avea prin casă lucruri mai multe și greu de luat pe drum și voia să-și facă mîngîiere că nu le va pierde — le căra în argea și dărîma argeaua peste ele, iar deasupra presăra cenușă și gunoi. Dar și pentru aceasta trebuiau mai multe brațe și oarecare cugetare. Cei mai raulți din acești tîrgoveți, care luau drumul bejeniei, ascundeau, prin pod, prin coș, prin beci, ce mai puteau și porneau cu carul, și cu cei din car, și cu cele din car, lăsînd restul la mila Domnului.

Fruntaș printre rușanii tîrgoveți era și Iordache Cojocarul, om cu stare, dar sanchiu și nemilos, care nu rîdea niciodată și bătea pe calfe de le zvînta. Iordache apucă în fruntea bejenarilor și cînd soarele scăpătă în Dealul Viilor, el ieși cel dintîi din tîrgul spăimîntat. Lăsase acasă două calfe, cu poruncă strașnică să-i ascundă cum vor ști mai bine cojoacele rămase, că de nu, cînd s-o întoarce și nu le-o mai găsi, face alteie din pielea lor.

Nu puteau toți să ia același drum, întîi fiindcă drumurile erau mai multe și al doilea fiindcă locurile de scăpare erau așijderea mai multe. Unii plănuiau să se dea afund în pădurile mai depărtate, prin văile ferite, cercetate în alte vremuri. Alții alergau să se ascundă prin bordeiele satelor, la vreo rudă, la vreun fin. Alții, mai ales negustorii, se sileau să ajungă prin tîrgușoarele de munte, pe unde aveau legături de prietenie și de afaceri. Iordache și alți cîțiva cu el o luară spre Pitești și spre Curtea de Argeș.

Merseră în noaptea aceea cît putură și poposiră dinspre ziuă într-o pădure, de unde se auzea, în depărtare, lătratul cîinilor. A doua zi cunoscură că sunt lîngă Balaci. Merseră toată ziua și ceva din noapte, merseră și

ziua a treia și, în seara acestei zile (după ce rătăciseră drumul și nu-l mai găsiră decît o dată cu Argeșul), urcară încet-încet pînă la Pitești. Dar în acest oraș era fierbere mare. Se zicea că turcii sunt prin apropiere, că pradă și omoară. Piteștenii erau înspăimîntați, nesiguri de averea și de viața lor și gata de bejenie și ei. De aceea bejenarii rușani nu se opriră în tîrg decît o noapte și o luară în zori de zi spre Curtea de Argeș, trecînd din pădure în pădure, întrebînd cu teamă cărările și dînd în gînd făclii și liturghii Sfintei Filofteia, făcătoarei de minuni, de la Biserica Domnească.

Și într-adevăr, cu rugăciunile Sfintei Filofteia, ajunseră la Curtea de Argeș și se închinară Sfintei. Dădură toți pomelnice pentru sănătate, ajutor și izbăvire de sabia dușmană și de fiecare suflet pomenit puseră pe pomelnic cîte o firfirică. Toți, afară de Iordache, aveau copii, deci cîți copii atîtea firfirici. Cojocarul zgîrcit se bucura în taină că pomelnicul lui numai cu două nume — al lui și al Profirei, nevastă-sa — îl ținea mai ieftin decît pe toți ceilalți.

— Mă, vere Iordache, mai dă și tu ceva pentru obștie, pe deasupra, că tu ai mai puțină greutate decît noi. Dă ce te-o lăsa inima : vreo cîrpă de borangic, vreo cămașă cusută de lelea Profira, ori vreun pieptar pentru părintele, ca să-l poarte la iarnă...

— Ce tot îndrugi, nenișorule ! Vreai să dau de haram și ce bruma am putut să sui în car ? Am făcut eu destule pomeni ; acum nu mai am de unde.

În Curtea de Argeș era locul cel mai nimerit pentru popas și, la nevoie, cel mai bun de adăstat pînă la trecerea primejdiei. Lîngă zidurile episcopiei și în iarmarocul carelor dejugate, era să-i fie mai lesne orișicui, la ziua de răspăr și de haraci.

Obiceiul turcilor era prea cunoscut. Cei cari nu mai călcaseră prin țară nu-i știau cărările nici limba, umblau în cete și cu iscoade după ei. Copoii mai bătrîni, cari înțelegeau graiul poporului și știau potecile prin codri, plecau tiptil, cîteodată numai cîte unul și calul de sub el. Cei dintîi băteau tîrgurile pustiite și iscoadele nemernice scoteau din coș, din pod, tot ce ascunsese bietul creștin, ori mergeau drept la vatra de cenușă și dez-

gropau din argea lăzile cu țesături, buduroaiele cu ceară ori cu miere și tot ce-i fusese greu de luat fugitei gospodine. Cei din urmă întrebau potecile și pădurile, miroseau adierea vîntului și, ici-colea, se țineau după urme pînă dădeau de culcușul iepurelui. De obicei acești pleșcași stingheri, mai cunoscători într-ale firei poporului și mai apropiați, nu erau așa cruzi, ci mai mult boieroși și cu apucături de cadiu, adică de judecător. *Boierul* descăleca lîngă căruțe, întreba cine este vătaful bejeniei și apoi așternea ipingeaua pentru haraci. Dacă bejenarii erau mulți, apoi ipingeaua trebuia să se acopere de parale, de sfănțoaice, de sfanți, de rubiele, de mahmudele... după căruța, după căciula, după nevasta birnicului, sau după părerea boierului. Cine era prea sărac și n-avea nimic de dat rămînea în sarcina vătafului și dădea vătaful pentru el. În sfîrșit, după ce ridica ipingeaua și o vărsa în dăsagi, boierul întreba dacă are cineva vreo pricină, vreo pîră de adus, făcea dreptate pe loc și apoi încălica pe cal și intra în codru, încotro îl ducea mirosul și norocul.

Se zvonea că un pîlc de turci o luase spre Curtea de Argeș ca să globească tîrgul și pe cei adăpostiți în el. Tîrgoveții de la Ruși, osteniți de spaimele și de greutățile bejeniei și mai bucuroși să sufere ce o fi să sufere și tîrgul de refugiu, decît să mai descurse încîlcitele păduri de la Curtea de Argeș la deal, hotărîră să rămînă unde se găseau. Zgîrcitul de Iordache, însă, și încă doi rușani și alți vreo cîțiva din alte părți socotiră că este mai isteț să-și piardă urma în codri, doar-doar vor izbuti să scape de gloaba turcului.

Deci, Iordache și acești cîțiva se furișară din Curtea de Argeș și porniră spre Tigveni, trecură de Tigveni și încăpură în noaptea verde și nesfîrșită, care stăpînește pe valea Simnicului. Arinii și paltinii stăteau deși ca peria și, printre trunchiurile lor, Simnicul de-abia dacă găsea loc să-și plimbe și să-și încovoaie apele-i în veci umbrite și doritoare de lumina soarelui. Prin tăria clădită din ramuri și din frunze, soarele pătrundea numai ca niște stele, care cădeau și scăpărau ici în ierburi, dincolo în cristelnița de cleștar a apelor. Drumul ținea pe alături și se împletea neîncetat cu rețelele Simnicului. Cele șapte-opt care, trase de boi, suiau la deal, pe lîngă

apă, trecînd mereu de pe un mal pe celălalt și săpînd greoi și adînc pietrișurile umede. Rar de tot cînd desimea codrului se știrbea oleacă în dreapta sau în stînga și, din valea cu ape înserate, puteai să înțelegi ce este mai încolo. Și încă tot ce puteai să înțelegi era că, în amîndouă părțile, dealuri suiau peste dealuri și păduri suiau peste păduri, ducînd pînă la cer fala fagului și a moliftului.

După destulă trecere de vreme, drumul scăpă din valea Simnicului și ieși în lumina dulce a unei poiene. Era spre seară. Poiana venea rotundă și înclinată pe pieptul unui deal (încolo îmbrăcat cu totul în armura codrilor) ca o pafta de piatră verde sub piepții unei armuri. Codrii de prinprejur se muiau din ce în ce mai mult în rumeneala serei. Un cîntec din caval picura din creștetul poienii peste poalele înspicate și îmbălsămate de aglici. Bejenarii îndemnară boii mai departe și o priveliște nouă li se desfășură vederii.

Sus, sub fagi, se odihnea o turmă, iar un cioban sta drept în mijlocu-i. Și ai fi zis că-i spune cu dinadins, din cavalul ciobănesc, nu știu ce poveste sau nu știu ce învățătură, agonisită în ziua aceea de pe plai. Dar această frumusețe ținu numai o clipă și se tulbură amar, căci cîinii ciobănești, izbiți de neașteptata arătare a streinilor, se năpustiră în ei. Ciobanul rumpse salba poveștei, înfipse cavalul în brîu și, aducîndu-și amîndouă mîinile pe bîtă, așteptă nehotărît să vadă ce o să iasă. Poate că era și un fel de înțelepciune ciobănească să mai întîrzieze și să nu sară numaidecît să-și astîmpere cîinii. Astfel, ciobanul, ori din prea multă minte ori din prea puțină, lăsă cîinii să-și facă slujba și dacă se poate să scoată la iveală cugetele acestor streini neașteptați.

În capul bejenarilor, pe lîngă boi, era Iordache; ceilalți veneau care pe sus, care pe jos, care mai aproape, care mai în urmă. Cîinii tăbărîră îndeosebi pe Iordache și tăbărîră cu o stăruință și cu o dușmănie înfricoșată. Acei bejenari care se întîmplaseră să aibă în mînă vreun toiag, vreun retevei, alergară să-l scape. Ceilalți săriră de frică în căruțe și începură să zbiere la cioban să-și certe cîinii. Cu tot ciomagul lui Iordache și cu tot ajutorul tovarășilor, cîinii îl înghesuiră lîngă leucă și un dulău, repezindu-se pe sub car, îl apucă de pulpa picioru-

lui şi-i sfîşie nădragii pînă jos la imineu. Dar colţii dulăului nu intrară în carnea lui Iordache, ci în cureaua chimirului cu bani pe care-l purta înfăşurat pe pulpă! Prin sfîşietura nădragilor nu se văzu nici piele, nici sînge, ci nasturii de alamă şi catarămile chimirului. Mirarea şi întipărirea printre bejenari fură puternice. („Bravo, neica Iordache! Bănişorii lui sunt toţi la el, pe pulpa piciorului, de aceea ţinea el fruntea fugarilor şi ne trage după el prin hududoaiele şi prin sălbăticiile asta!") Turbarea lui Iordache, însă, fu năprasnică şi răbufni pînă la cer, ca un butoi de spirt care a luat foc.

Ciobanul, aiurit de zbieretele celor din vale, porni spre el, dar fără multă convingere şi înjurîndu-şi cîinii mai mult aşa din gură. Ba de ciomege, ba de glasul stăpînului, cîinii se domoliră, şi cu căscături şi cu scheonări se traseră în deal la oi. Ciobanul veni faţă în faţă cu Iordache. Om de munte, greoi la fire şi încet la limbă, el rămase tîmpit sub potopul de înjurături şi sub ploaia de palme în care se pomeni aşa deodată, din seninul celei mai liniştite şi mai sprevăzătoare seri de iunie. Cînd înţelese bine ce i se întîmplă, mîncase vreo douăzeci de palme.

— Ca ho, jupîne! Ce-ţi este? ce mă baţi aşa de mama focului?

— Taci din gură, mocan clocit! că-ţi vărs aici pe iarbă tot caşul din burtă!

— Da' ce ţi-am stricat, jupîne?

— Ce mi-ai stricat, hai? Să-mi rupă cîinii bunătate de nădragi şi tu să stai, înfipt ca un par, în vîrful dealului?

Dar prin nădragii sfîşiaţi pe care îi arăta se vedea cît colo pîrdalnicul de chimir, bătut cu nasturi de alamă.

— Da' bine, jupîne, slavă Domnului că ţi-a rupt numai nădragii şi nu ţi-a rupt pulpa piciorului. De ce să mă baţi aşa? Eu pentru pagubă dau ispaşă. Ce-mi ceri? Un miel? O oaie?

— Nu-mi trebuie oaia ta, mocan spurcat! Îmi trebuie pielea ta, s-o tăbăcesc în palme!

— Jupîne, ai astîmpăr odată! că vezi bîta asta: acum o apucă dracii!

— Ce spui, mă, mocîrțane ? ! fluieră Iordache printre dinți, pe cînd ochii lui zvîcniră în sînge, îți fac capul drojdii ! !...

Și în același timp, cu o putere uimitoare la un om nici prea înalt, nici prea cărnos, cum era el, îi smuci ciobanului ghioaga din mînă. Era atîta izbucnire și atîția șerpi înveninați în ochii acestui om, atîta răutate nimicitoare în fața lui de cojocar hain, încît bietul cioban se încovoie, cu mînia lui cu tot, ca un plop sub vijelie. Iordache îi înfipse o mînă în chică și-l aduse lîngă boi, iar cu ghioaga din cealaltă mînă azvîrli în sus resteul boului din dreapta, goni boul și înjugă pe cioban în locul vitei.

— Cea, Mocane ! Hăis, Bălane !... Cea ! Cea ! Mocane...

Și cu adevărat, înghioldindu-l cu ghioaca și pe Bălan și pe cioban, groaznicul cojocar plimbă carul o bucată bună pe poalele poienii. Bejenarii priveau încremeniți. Unii dintre ei poate ar fi rîs, dar era prea crud ceea ce vedeau ; alții poate că ar fi deschis gura să-l mustre pe Iordache, dar cine mai cuteza să iasă în calea unei așa mînii.

— Ho, boală ! Oaci ! Pe Bălan îl păstrez, pe Mocan îl dau lupilor și dracului de pomană.

Dejugă pe cioban și cu un pumn în ceafă îi dădu drumul. Acesta își luă căciula de jos și, conabiu la față și lac de sudoare, se întoarse cu jale la oițe. Ghioaga lui rămase amintire lui Iordache.

Carele porniră înainte, mai urcară o coastă și apoi coborîră într-o vale. Tainică și tăcută fusese calea toată ziua, dar în acest amurg și în aceste locuri necunoscute, pe care Iordache le jignise atît de greu, lovind cu grea ocară pe bucolicul lor înfățișător, taina creștea pînă la teamă și tăcerea pînă la amenințare. Susurul acestor codri se stinse o dată cu doina din caval, iar prietenia ținutului se schimbase în durerea și în rușinea ciobanului batjocorit. În valea în care coborîseră, dădură peste alt pîrîu, dar mai repede și mai îngust decît Simnicul. Malul celălalt era înalt, priporos și pe pripor cu ghirlande de mesteacăni. Se întunecase și nu mai putură să descurce drumul. Afară de aceasta, le trebuia doar un drum cît de încurcat și niște văi cît de adînci și de înfundate, ca să

poată simți mereu în inimă nădejdea că nu vor da păgînii peste ei și ca să poată gusta un ceas de somn.

Pîrîul de care dăduseră era Vodislava ; se găseau deci spre miazăzi de Șuici, prin hățișurile nepătrunse și prin văile întortocheate, peste care domnesc și astăzi tăriile pădurii. Convoiul se opri lîngă apa Vodislavei. Bejenarii dejugară, aprinseră focurile de popas și mîncară — ce mai avea fiecare — cu inima grea, cu mintea plină de icoana căsuței depărtate și, cine știe, astă-seară, poate praf și cenușă. Mai vesel decît toți era Iordache. Nu bătuse pe nimeni de multe zile și se simțea mulțumit ca un fumător care și-a regăsit tutunul și luleaua după o pierdere și o căutare de o zi întreagă.

Obosiți, bejenarii adormiră curînd — copiii și femeile în care, bărbații pe jos, pe lîngă boi. Iordache și Profira se culcară amîndoi în carul larg, plin de scoarțe și de cojoace, și uitară de ceilalți și de primejdii, ca la ei acasă. „Bietul Iordache ! eu nu apucasem să închid ochii. Ceilalți dormeau buștean. Și mă gîndeam : Bre, și Iordache ăsta ! ce cîine spurcat ! nici frică de Dumnezeu, nici rușine de oameni... Și-l înjuram, și-l blestemam în inima mea. Dumnezeu să mă ierte, că gîndeam cu păcat... Bietul om ! pare că-i șoptise soarta : o noapte îți mai rămîne și de viață și de somn și de dragoste cu nevastă-ta !“

Stelele cerului se irosiră din albastrele adîncuri și, legînd frazele lor de argint, desfășurară încă o dată pămînteanului scriptura lor cea fără tîlc. Pîrîul Vodislavei, copil nepăsător, gîngurea povestea lui de munte și înșira pe firele-i de apă luminile de sus. Un paltin uriaș, care creștea din albia pîrîului, înnegrea noaptea și mai adînc, deasupra pribegilor.

Cînd se zvoni de ziuă, din vîrful acestui paltin ieși o cîrîială crîncenă și o pereche de corbi căzu aproape în carul lui Iordache, croncănind și plesnind din aripi. Bejenarii săriră în sus. Pasările negre fîlfîiră pe capetele lor, pînă își luară avînt și despicară cerul dimineții, grabnice ca niște soli cari se duc să ducă vestea, ori cărora le este de-a scăparea, după ce au dus-o. Încă o zi de pribegie și de teamă ! Încă o zi de semne rele și de neliniște ucigătoare ! Le era frică de moarte, dar parcă le era silă și de viață ! De ceea, zăboveau, descinși, cu părul vîlvoi, uitîndu-se unii la alții, neștiind

cum să mai înceapă și ziua aceea. Dar cînd soarele ieși deplin dintre dumbrăvi, pe drumul pe unde veniseră pribegii, apăru un turc călare și după el un om de ai noștri.

— S-a isprăvit! degeaba ne-a fost toată strădania. Mai bine rămîneam la Curtea de Argeș... Ia uitați-vă! Cel care vine după turc este ciobanul de aseară!... Iordache, Iordache, în ce foc ne-ai băgat!

Turcul se apropie tacticos, descălecă de pe cal și lăsă frîul în mîinile ciobanului. Era un om voinic, chipeș și zdravăn înarmat. Bieții creștini păliră și se încovoiară ca grîul, la sfîrșitul lui mai, cînd nu dă ploaie. Cu mîna pe mînerul iataganului, turcul spuse scurt:

— Birul, bre.

Bejenarii începură să caute prin căptușeala zăbunului, prin sacul cu mălai, prin trențele din căruță... Fiecare dădea acum pe față unde crezuse, bietul, să-și ascundă și să-și mîntuiască ce bruma bani avea. Turcul era om cu regulă. Numără carele și le luă unul cîte unul. Al cui era carul, cîte suflete erau în car, cam cît făceau carul și boarfele din el. Carul lui Iordache era cel din urmă, dejugat chiar pe malul pîrîului. Turcul se învoi ușor cu toți pînă la Iordache, crezu fiecăruia și primi și mai jos decît ceruse. La Iordache însă se arătă neînduplecat. Car mare și frumos, lucruri multe și bune și apoi nici un copil!

Iordache, galben ca turta de ceară și cu mîinile prinse de friguri, se ruga să-i primească atîta cît îi dădea. Ciobanul care ținea calul de frîu nu-și mai putu stăpîni inima-i cea plină de arșița rușinei, a ciudei și a dorului de răzbunare și începu să-i spună turcului, plîngînd:

— Ala, boierule, m-a bătut de m-a stins! Ala m-a înjugat ca pe o vită și am tras căruța alături cu boul de hăis! Nu-l lăsa, boierule! Fă-mi dreptate, boierule!

Plînsul ciobanului era sălbatic și zguduitor, ca un puhoi de ape descărcat din vîrful muntelui. Turcul se încruntă adînc. Iordache înțelese că nu mai era de cîrmit și plăti toată gloaba cerută.

— Sfîrșit birul. Acum judecata. Bătut la tine, bre?

— M-a bătut, rău, boierule!

— Înjugat, bre?

— M-a înjugat, boierule!

— De ce ai bătut la el? De ce ai înjugat la el?

— Căci era să mă sfîşie cîinii lui, boierule, şi el sta rezimat în ciomag şi se uita ! Te uită ce mi-au făcut cîinii lui !

— Pentru asta bătaie. Bine. Dar jugul ? De ce ai făcut la el aşa ocară mare ?

— M-a pus la jug, boierule, şi mă înghioldea cu bîta mea. Uite bîta mea : băgată colo sub loitra carului !

— Minte ceva la el, bre ? întrebă turcul crunt, străpungînd cu ochii pe martori.

Nici unul nu suflă un cuvînt.

— Bre, ocară mare ! şi bătaie şi jug. Ce ispaşă pofteşti la tine ?

— Să-mi dai capul lui, boierule ! Şi pentru judecată îţi dau chimirul cu bani, care dumnealui, jupînul, îl poartă pe pulpa piciorului.

— Mult, bre, pofteşti la tine !

— Nu e mult, boierule ! Că şi eu am vrut să-i dau o oaie ispaşă, pentru nădragii care i-a rupt cîinele, şi n-a vrut să primească. Zicea că vrea pielea mea, ca s-o tăbăcească în palme. Vreau şi eu capul lui, ispaşă !

— Scoate la tine, bre, chimirul cu parale.

Iordache se încinsese cu el pe sub cămaşă. Îl scoase, cum şi-ar fi scos inima, şi-l puse pe protapul carului. Turcul porunci unuia din bejenari să-i ţie calul în locul ciobanului, iar ciobanului îi porunci să lege pe Iordache cu mîinile la spate. Şi fiindcă Profira cu celelalte muieri şi cu copiii începură să ţipe şi să-şi smulgă părul, turcul mai porunci să piară de la faţa locului şi muierile şi copiii. Turcul se întoarse către cioban şi-i arătă chimirul de pe protap.

— Jumătate : judecată la mine ; jumătate : ispaşă la tine.

— Nu vreau, boierule, să trăieşti ! Dumneata ia-ţi chimirul şi mie dă-mi ispaşă capul lui.

Turcul sfîşie cămaşa osînditului şi-l trînti în genunchi cu pieptul pe protap. Apoi, în soarele celei din urmă dimineţi a lui Iordache, trase iataganul. Cu o mînă în părul lui Iordache, cu cealaltă gata să facă răzbunare, turcul dădea pe faţă că între inima lui şi iataganul lui este o deosebire :

— Iartă la el, bre, că e lege al tău !

— Nu-l iert, boierule !

— Iartă la el, bre, că e lege al tău !

— Nu-l iert, boierule !

— Iartă la el, bre, că e lege al tău !

— Nu-l iert, să trăiești, boierule !

Atunci iataganul, pe care turcul îl ținea încremenit în soare, căzu în șuier pe gîtul lui Iordache și, cu căpățîna lui cu tot, răsună de pămînt.

— Ține, bre.

Și turcul i-aruncă ciobanului în piept ispașa udă și bolborositoare.

ZILE ȘI NECAZURI DIN ZAVERĂ

Pe un plai înalt de lîngă Olt și mai la o parte de cealaltă lume, trăia un gospodar român, Marin Turcalete. Cu toate că avea acest nume de floare, el era crescător și negustor de porci. Încercase cîteva meserii și nu-i mersese bine. Aici, pe lîngă Olt, avea sub strașina unor păduri întinse de stejar, un crîmpei de moșie. Își întemeiase o casă de bîrne, durase cocini, abătuse un pîrîiaș ce se vărsa în Olt și prefăcuse în mlaștină o vîlcea de sub pădure. Vara în tău, toamna la ghindă, iarna pe porumb și pe dovleci — porcii lui Turcalete creșteau și se înmulțeau ca în *Vechiul Testament*, măcar că sunt dobitoace necurate. Marin Turcalete, om umblat și negustor pățit, știa unde să-și desfacă marfa. În fiecare an pornea în sus pe lîngă Olt cu o turmă de jigănii îngrășate, trecea prin rîul Vadului și făcea vînzare bună la Sibiu. Așa a dus-o cîțiva ani, pînă în anul Zaverei. Strînsese ceva bani și se simțea Turcalete cu curaj.

Într-o dimineață de iunie, cînd pădurea răsuna de viersul păsăretului sălbatic și porcii lui Turcalete umpleau vîlcelele, Ciorsac, porcarul lui, îi adusese vestea că satele de peste Olt și-au luat lumea în cap și fiece creștin fuge încotro vede cu ochii, fiindcă turcii au intrat în țară ca să curețe pe zavergii ! Auzise Turcalete de zaveră și de zavergii, ba îi și intrase în casă un prieten dat cu zavergiii, dar Turcalete n-avea inimă să-și lase așa norocul, tocmai acum cînd îi venise în mînă. Auzind o așa veste, rămase omul pe gînduri. Ce să facă ? Să-și încarce, pe cai, copiii și nevasta, să-și adune porcii și să-i gonească în adîncurile codrului ? Te pomenești că Ciorsac, de felul lui cam prost, a auzit vreo minciună, vreo păcăleală... Noroc că Turcalete n-a stat mult în

cumpănă. Un cioban din partea locului s-a ivit, călare, bătînd calul cu călciiele și gonind spre tîrlă să ducă baciului vestea că turcii vin spre Olt. „Vin turcii ! Vin turcii drept spre noi."

Marin Turcalete avea șase copii, fete și băieți, amestecați. Saveta, fata mare, era primul copil ; după ea venea Negoiță, flăcăuan de vreo șaptesprezece ani. Afară de Ciorsac, mai era încă un porcar, dar tocmai murise tată-său și se învoise, în ajun, pe trei zile, să se ducă să-i facă îngropăciune. Erau în toată casa lui Turcalete trei perechi de brațe bărbătești. Printre ceilalți copii, numai fetele erau mai mari ; băieții erau micșori. Multă bogăție nu era în casa creștinului. Odoarele lui Turcalete erau copiii și nevasta. A legat pe un cal o pereche de dăsagi și a vîrît în ei copiii cei mai cruzi, iar pe alți trei cai a împărțit mălaiul, slănina afumată și cîteva cîrpeturi. A alergat apoi cu Ciorsac și cu Negoiță să adune porcii. Aici a fost mai greu. Parte din ei se băgaseră în mocirlă și pînă să-i scoată de acolo a fost treabă. În sfîrșit, a adunat și porcii, cu vreo doi-trei groștei lipsă, și i-a pornit în sus, pe scursoarea pîrîului. Nevasta și copiii veneau în coadă.

Pădurea în care bejănărea Turcalete ținea pînă în județul celălalt. Arar se făceau în ea ochiuri de lumină și de otavă și apoi stejarii se închegau la loc și tăriile pădurei se înfiorau din nou, ca în umbră și în taină de biserică. Pîrîul de care se ținea Turcalete ieșea, însă, într-un tîrziu, afară din pădure și ocolea, pe sub niște dîmburi și pe sub niște locuri de pășune, o moșioară întreagă. Pe urmă intra iarăși în pădure, și de aci înainte licărea tot printre rădăcini și pe subt troian de ramuri pînă la izvorul lui. Mergînd cu greu în sus, îngrijorat și înfierbîntat, Turcalete se bătea cu mintea unde să-și ascundă el procleta lui de avere, nu atît ca să n-o izbească turcii — fiindcă ei nu se uită la porci și nu-i mănîncă — dar ca să nu se risipească. Pentru el și pentru copiii lui știa un hățiș adînc, un cărpiniș încurcat și foarte greu de răzbătut, dar unde să vîre el peste o sută de porci ?... Tot alergînd după ei, înjurînd și azvîrlind cu ciomagul, își aduse aminte că este în pădure, de partea cealaltă a celor dîmburi descoperite, o viroagă adîncă, săpată de pîrîu, largă în toate părțile și cu totul ascunsă sub copacii aplecați. Ori de unde ai fi privit, pe deasupra

pădurei încovoiate între două culmi, ca o perdea de soare între două stinghii, nu puteai să vezi, nici să ghicești că acolo jos este o gropiță. Pîrîul, curgînd pe fundul văiei și mîncînd neîncetat din albia-i de humă, o răzbise și găsise dedesubt nisip. Îl săpase mînios în fiecare primăvară și-l aruncase în văi, pînă ce făcuse o largă temniță, în care spînzurau rădăcinile copacilor pe deasupra și putrezeau, an de an, ghinda și frunzele scuturate.

Pîrîul curgea prin întuneric, în fundul acesta mocirlos, iar în sus acoperit cu ramuri. Unii copaci căzuseră de mult peste viroagă, alți porniseră să cadă. Dacă ai fi tras cîte un gard în sus și în jos, astupînd astfel intrările viroagei, ai fi făcut o strașnică ascunzătoare pentru vite.

Toate acestea îi veniră în cap lui Turcalete, una după alta, ca într-o lumină grabnică și pogorită din cer. Un loc mai potrivit de închis porcii, pentru trei-patru zile, nu putea să fie pe fața pămîntului ! Toată teama și toată greutatea erau acum că trebuia să-i mîne de zor, pe pîrîu la deal, să iasă din pădure și să ocolească dîmburile pleșe pînă ce va da iar în pădure. Dar primejdia mare te face să treci peste primejdia mai mică ! Pe Turcalete și porcii lui n-ar fi putut să-i ochească turcii, decît dacă s-ar fi uitat de pe dealurile de dincolo de Olt și după aceea, dintr-un anume loc, pe lîngă vadul Oltului. Mare-i Dumnezeu ! Turcalete și-a luat inima în dinți. A ajuns la cărpiniș, și-a cuibărit acolo copiii și nevasta și a lăsat pe Ciorsac de caraulă, iar el cu Negoiță au mînat porcii înainte pînă au ieșit pe plai. Aici i-au gonit cît au putut, aruncînd ochii mereu în urmă peste dealuri și peste văi.

Trecuse de amiază și soarele îmbrățișa adîncătura încovoiată a Oltului cu lumina-i neclintită și fierbinte. Dumbrăvile de sălcii și cocoașele dealurilor ascundeau însă oțelul apei și numai într-o parte se vedea, oprită în mal, ca o scînteietoare gură de secure. Un văl albastru subțirel se întindea peste larga desfășurare a țării și nici un zgomot, nici un semn nu arăta, de nicăieri, nenorocirea intrată în biata țară. Turcalete și Negoiță, osteniți și asudați, mînau stăruitor dobitoacele moleșite, izbind mutește în ele. Jivinele cele mai voinice și mai grase erau cele mai de nevoie. Se puneau cu partea dinapoi în tină și, sprijinite pe picioarele dina-

inte, grohăiau, cu încăpățînare : „Nu mai vrem ! Nu mai putem !“ Turcalete lovea cu ciomagul. Negoiță apuca de urechile pleoștite și trăgea din răsputeri. După un ceas întreg de așa canon, dădu Dumnezeu și se văzură în pădure. Aici se odihniră bine cu toții și porniră mai departe. În sfîrșit, cu destulă anevoință, ajunseră la viroagă. Nu se înșelase Turcalete. Mîncătura era acum și mai mare decît o știa el și, cu puțină înghesuială, aveau loc în ea o sută de porci. Nu era rotundă ca o cocină, dar avea cîteva prelungiri, cîteva cărări prin care treceau rădăcini întortocheate și care îi sporeau cuprinsul. Atîta primejdie era că porcii, tot rîmînd și trăgînd de rădăcini, puteau să dărîme gropile peste ei. Dar ce era de făcut ? O să piară cîțiva, dar n-o să piară toți !

Turcalete și cu fiu-său băgară porcii în viroagă și se uitară bine la gurile ei, chibzuind ce fel de astupători li s-ar potrivi mai bine. Porcii, sfîrșiți de oboseală, căzură toți în mocirla răcoroasă și, împingîndu-se frățește unii într-alții, ațipiră. Locul era într-adevăr potrivit. Apă aveau, noroi aveau, aveau și ghindă, dar era cam neagră și stricată. Oricum, trei-patru zile nu mureau ei acolo. Turcalete luase cu el un topor. Începu să facă pari și nuiele. Dar ar fi trebuit niște furci de pătul, nu niște pari, ca să poți să înfigi un gard în așa pămînt moale ca piftia. Copaci căzuți erau destui, dar unii acopereau viroaga, iar alții erau groși ca butia. Turcalete găsi unul pe jumătate putred, îl scurtă cît îi trebuia și, cu opinteli și cu sudori, îl prăvăli la deschiderea de sus a viroagei. În el bătu pari și făcu un țarc. La deschiderea cealaltă nu mai avu ce face. Ar fi putut doar să dărîme malul, dar astupa pîrîul și se înecau porcii ! O plută stufoasă stătea mai jos cu rădăcinile dezvelite și pornită să cadă. Turcalete îi tăie rădăcinile de jur împrejur și-i dădu brînci să cadă spre viroagă. Pluta astupă astfel, cu leasa ramurilor ei, și deschizătura de jos a viroagei.

Acum porcii stăteau bine. Turcalete și Negoiță se înapoiară la hățișul unde păzea Ciorsac. Se înapoiară prin pădure, pe o cărare mult mai scurtă, dar bună numai pentru vulpi. Găsiră toate bune și acolo. Nu se simțise nimic și nu se ivise nimeni, nici păgîn, nici de-ai noștri. Seara făcură demîncare într-o groapă

adîncă, să nu se vadă lumina focului, și potriviră să rămîie demîncare pînă în seara a doua, ca să nu mai aprindă foc și să se zărească fumul de undeva. Și tot așa făcură și a doua zi și a treia zi — ascunși cu șerpii în hățiș și trăgînd cu urechea la zgomotele din pădure. Dar sfîrșiră mălaiul ! Afară de aceasta, Turcalete era, ceas cu ceas, cu gîndul la porcii lui. Mai sunt în viroagă, ori nu mai sînt ? Au dat lupii, au dat malurile peste ei ? Se hotărî să se coboare el pînă la căsuța din marginea pădurii, să mai ia ceva mălai — de o mai găsi de unde — iar pe Negoiță îl trimise să vadă ce fac porcii în închisoarea lor. Ciorsac — prost, dar voinic și credincios — rămase de pază cu flinta în cumpănă.

Negoiță plecă, pe poteca vulpilor, înspre viroagă. Era un băiețan fără răutate și foarte sfios. Era cogemite vlăjganul și la luptă dreaptă ar fi biruit pe oricare altul de seama lui. Însă îl bătea și un țînc de doisprezece ani, dacă era isteț și dedat la vicleșuguri. Negoiță nu se pricepea să pună piedică, să izbească peste ochi și peste nas, ori să sucească mîna potrivnicului. A ajuns la ascunzătoarea porcilor și s-a uitat. Le mergea de minune ! Cîțiva, numai, răzbiseră prin pluta care astupa în jos viroaga și se risipiseră împrejur. Bătrînii și înțelepții turmei, însă, stăteau în cocină. Cînd îl văzură pe Negoiță îl primiră cu un grohăit la început amenințător și aspru, dar pe urmă din ce în ce mai prietenos și mai duios. Poate mai veniseră pe acolo, în cele două zile, și alte fețe și de aceea nu mai aveau încredere. Pe Negoiță, în sfîrșit, îl cunoscură. Băiețandrul întoarse pe fugari la loc și văzu că nu căzuse nici un mal. Se apucă și mai întări, cum putu, opritorile. Și-aduse atunci aminte de un cireș de colo din marginea pădurei. I se făcu un dor grozav de cireșe.

Lăsă porcii să se păzească singuri cum se păziseră și pînă acum și o luă spre cireș. Îl nimeri și se urcă în el. De bucuria cireșelor, Negoiță uită pe ce lume se mai găsește, mîncă zdravăn și umplu și sînul. Dar cînd se dădu jos din cireș, se pomeni în brațele unui turc.

— Stai, ghiaur ! Bani ! Galbeni ! Stai, ghiaur !

Negoiță se răci și îngălbeni ca lutul. Îi pieri orice grai și înțepeni tot, ca un lemn. Turcul se dezlegă de brîu și-l legă pe Negoiță cot la cot. Cu ochi de om în ceasul morții se uita și Negoiță la cel ce-l lua rob. Era

o dihanie mărunțică și mustăcioasă. Era soios și trențăros și, dacă venise și el cu oștirea turcească, trebuie să fi fost de la sacale ori de la bucătărie. Avea numai un cuțit mare înfipt la brîu și, fiindcă se descinsese de brîu și-l legase pe Negoiță, își spînzură cuțitul la spate, într-un ochete de la brăcinarul nădragilor. Îl scotoci pe Negoiță în sîn, dar nu găsi decît cireșele. Erau bune și ele. Le mută în sîn la el și, văzînd că n-are ce să-i mai ia, porni cu el, trăgînd de brîu, cum ai trage de căpăstru un cîrlan.

— Stai, ghiaur ! Ban ! Bani ! Galbeni !...

Atîta limbă românească știa turcul și gîndul lui era, pesemne, la ceva bani de dezrobire.

Cum era turcul, așa și robul pe care-l dobîndise ! Mai mult mort, decît viu, Negoiță venea ca un vițel la înjunghiere. Turcul mergea fără să mai ia aminte la rob și mînca cireșe cu mare poftă. A ținut așa pînă au isprăvit cu dîmburile și au ajuns jos în pădure. Spre jalea lui Negoiță, turcul o luă nu înspre casa lor, de unde poate i-ar fi zărit Turcalete, ci spre vadul Oltului. Se uita Negoiță și iar se uita în cîrca păgînului ! Era pipernicit, îngust de spate, și pare că l-ar fi frînt cu o mînă... Dar altul, nu Negoiță ! Sudori îl treceau pe băietan și-și freca unul de altul coatele legate. Simți că legătura era slabă ! Mișcă mereu din coate pînă cînd nodul brîului se lăsă și brațele i se plimbară în voie. Atunci brîul alunecă de-a binelea și Negoiță îl ținu, să nu cază fără timp. Bătăi de inimă grozave zguduiau pe Negoiță și tîmplele îl năuceau cu pocnetele lor. Turcul ținea înainte și-și vedea de cireșe. Era încredințat că acest pui de ghiaur e blînd ca un vițel și n-avea nici o grijă din partea lui. Mergeau acum prin pădure, pe de-a-ntregul, prin stufișuri, peste cioate și prin curpeni. Cuțitul turcului, agățat în ochetele brăcinarului, izbindu-se încoace și încolo, ieși din ochete și căzu în bălării. Atunci Negoiță luă o hotărîre mare, de-l trecură mii de nădușeli. Așteptă pînă în dreptul unui hățiș mai înalt, lăsă jos, binișor, capătul brîului și se lipi pămîntului, ca o broască. Turcul trase brîul după el și pieri în pădure.

Cînd pasul turcului nu se mai auzi deloc, viteazul de Negoiță se porni pe o fugă năprasnică ! A luat pădurea în picioare prin atîția tufari și mărăcini, că oprin-

du-se, spre seară, într-un colț necunoscut, nu mai avea pe el cămașă și era roșu tot de zgîrieturi și de înțepături. A mas noaptea într-un copac și din vîrful lui și-a dat socoteala, a doua zi, cam pe unde se găsește. Seara, mort de osteneală și de foame, nimeri la cărpiniș. Maică-sa și surorile plînseră de mila lui. Tată-său stărui de el pînă i se descleștară fălcile. Negoiță povesti cu nevinovăție tot ce i se întîmplase.

— Și-a căzut cuțitul în buruieni ?... Și ție nu ți-a dat nimic în gînd ?... Ciorsac se scărpină în cap. Turcalete înjură în văzduh. Dar era omul mult mai bucuros că i-a scăpat feciorul, decît rușinat că are așa fecior.

— Măi băiete, se vede treaba că șase luni de zile a fost poruncă să ieși și tu tot fată, și în urmă s-a schimbat porunca și ai ieșit ce-ai ieșit !...

VITEAZUL JAP

Amici, pe care vă înduioșează cîinii fără stăpîn, zgribuliți și flămînzi, ascultați istoria unuia dintre ei.

Jap era un cățel negru (de neam corcit), cu pieptul lat, cu mușchi puternici. Avea picioarele scurte și robuste, botul scurt, privirea pătrunzătoare și severă. Deși venise pe lumea aceasta într-un grajd boieresc și cu toate că, în epoca de unde începe firul, sfărîma oase suculente, sub mese ce țineau de seara pînă dimineața, Jap era lipsit de veselie. În schimb, în pieptul lui de cîine avea o inimă vitează. *Viteazul* Jap își merita cu cinste supranumele. Cățel boieresc și petrecînd în casă boierească, l-ai fi crezut ca pe alți semeni ai lui, arogant cu cei dezmoșteniți și gata să le sară în ceafă, cînd îi prindea pe lîngă poarta de serviciu. Departe de acolo. Viteazul Jap era altfel de cîine. Poate că presentimentul unui sfîrșit trist și timpuriu, ascuns în viitor, ori poate că destrăbălarea și decăderea oamenilor între cari trăia îi dădeau tristețea-i înțeleaptă, completa-i lipsă de trufie și de îmbătare. Căci Jap trăia în casa luxului și a desfrîului.

De multe ori, seara cînd se înapoia cu stăpînă-sa de la Șosea, și cînd, din cupeul vătuit, suia în iatacul căldicel, Jap — pe care plimbarea la Șosea îl întrista cu deosebire — sărea la fereastră și de acolo de sus, cu ochi străbătători, cu coada agitată, număra, jos în strada amurgită și umedă, pe frații vagabonzi. O simpatie îndurerată îi împingea inima către aceștia. Avea prilej, adeseori, pe la Șosea, pe acasă, să se întîlnească cu creaturi bine hrănite, spălate, pieptănate și foarte obraznice, dar Jap nu răspundea nici la salut, nici la complimente. Nemișcat pe picioarele-i solide, nici nu clipea din coadă,

și lăsa pe elegant să se facă ridicul. Într-un fel, îi dădea și mîna. Jap era turnat ca în bronz și puterea lui îngrijitoare. Puțini cîini ca el, printre javrele care veneau la ei în vizită, ori care se dădeau tumba prin iarbă la Șosea. În cîteva rînduri, însă, Jap s-a întîlnit și cu adevărați zăvozi și atitudinea lui a fost neașteptată. Venea lîngă zăvod, îl măsura cu un ochi ambiguu, și apoi, ca din senin, cînd celălalt se aștepta la cu totul altfel de manifestări, printr-o năvală în coastă îl prăbușea ca într-o prăpastie de spaimă și de chelălăială.

Dintr-o împrejurare de felul acesta i s-a tras și numele de *Jap*. Era pe timpul războiului dintre ruși și japonezi. Jap, venit atunci în casă, încă fără nume și de-abia adolescent, visa, la picioarele stăpînei, visul lui cuminte și blazat. Un domn și fidelul său, un cogeamite Samurache, veniră musafiri. Domnul îmbrățișa pe stăpîna casei ; Samurache crezu de cuviință să dea probe de simpatie favoritului doamnei. Dar de partea aceasta lucrul ieși prost, căci cel ce era să fie Jap — din momentul acela — trimise pe vlăjgan înapoi pe scară, pînă la ușă. Și Jap era un prichindel !

Așadar, serios și fără expansiune cu cei deopotrivă, compătimitor pentru cei dezmoșteniți, Jap era curios de iritat și de pornit împotriva celor puternici. Și aceasta poate fiindcă, trăind într-o lume de bogați și de puternici, ajunsese s-o cunoască prea adînc. E adevărat că pe stăpînă-sa Jap o iubea, deși cu un fel de milă amestecată cu dispreț. Stăpînă-sa avea inima cea mai bună din lume, era simțitoare și milostivă cu nenorociții (ușa ei o cunoșteau toți cerșetorii), dar era nemăritată și, după cîte înțelegea cățelul Jap, era o femeie cu moravuri culpabile. Avea prea mulți prieteni, casă fără de rînduială și masă la care, aproape în fiecare seară, se veștejeau flori și se spărgeau pahare. Lucruri scumpe și plante din alte clime spînzurau și se tîrau din odaie în odaie, dar Jap le mirosea cu amărăciune, pare că pricepînd că prețul lor e prețul dezonoarei. Oasele, pe care le zdrobea sub masă, îi păreau uneori că au în ele măduva putredă. Și astfel, fără de gudurări și trist de serios, Jap trăia în casa stăpînei sale ca un bătrîn filosof elin în casa unei curtezane din vechea Romă.

Printre nenumăraţii mosafiri cari i se perindau pe dinainte, Jap nu mirosea nici un prieten şi nici un vrednic de stima lui. Erau oameni cari vorbeau, pe lîngă idiomul familiar urechilor lui Jap, diferite alte idiome, vădeau, la masă, cugetele, educaţiile şi apucăturile cele mai felurite şi aproape toţi se credeau obligaţi să facă glume şi drăgălăşii cu severul căţel. Dar nimic nu se prindea de el. În aceşti bimani, îmbrăcaţi în negru şi cu pieptul şi cu gîtul alb, Jap simţea nişte linguşitori. Aceşti domni linguşeau căţelul unei curtezane.

Cu toate acestea, într-un tîrziu, sub plafoanele înalte pe sub care Jap îşi purta tristeţea sa de cîine neîncrezător în soarta bună, se iviră doi mosafiri cari nu mai semănau cu cei de pînă acum. Unul fu un copil de şcoală, prost îmbrăcat dar sănătos şi vesel (un nepot al stăpînei), care venea din cînd în cînd, duminica, şi pe care ruda lui bogată îl îmbrăţişa cu dragoste, întrebîndu-l despre părinţi şi despre şcoală. Celălalt — un om de tot ciudat, fără pic de asemănare cu conmesenii şi cu ceilalţi obişnuiţi ai casei — era nepieptănat, avea privirea pare că întoarsă înăuntru-i şi pe degete nimic scînteietor. Iar de Jap nici nu-i păsa. Pe micul şcolar zglobiu şi pe acest om bizar Jap i-a stimat şi i-a iubit

Cu băiatul, s-a lăsat tîrît la joacă şi la glume. După minge şi după cerc, alergau prin casă şi prin curte şi Jap lătra de bucurie, ca niciodată. Uneori, şcolarul, stînd alături cu Jap, sub lămîii din seră, îşi aducea aminte de lucrurile pe cari le învăţase pe dinafară şi i le spunea căţeluşului cu glas sărbătoresc :

Brâncoveanul Constantin,
Boier vechi şi domn creştin,
De averi ce tot strîngea
Sultanul se îngrijea...

şi tot aşa înainte, pînă cînd ajungea la coada poeziei :

Turcii crunt se oţereau
Şi pe dînsul tăbărau,
Haine mîndre-i le rupeau,
Trupu-i de piele jupuiau...

Jap asculta cu o obscură înduioșare și se uita țintă în ochii copilului. Dar acesta nu venea în fiecare duminică și ceasurile de auroră sufletească și de voie bună erau, prin urmare, puține pentru Jap.

Mai adeseori venea celălalt și, lucru notabil, cînd venea acesta, nu mai pătrundea în casă nimeni. Jap era prea bucuros de această singurătate, se vîra sub divan și observa din umbră. La început, omul cel cu păr rebel și mult scotea un caiet din buzunar și, desfăcîndu-l în raza lămpii, începea să citească. Stăpîna lui Jap asculta din fotoliu, jucîndu-se cu inelele. Așa a mers o vreme. Jap simțea în stăpînă-sa viața unor gînduri cu totul nouă, iar în cititorul de sub lampa încununată cu un iris răsturnat, un duh necunoscut, puternic și cinstit.

Mai apoi poetul și-a lăsat caietul în buzunar și a vorbit, privind adînc în ochii curtezanei. O durere impunătoare, o forță nobilă și elocinte, niște brațe pasionate — cari voiau să smulgă, să ducă departe și să replanteze într-o altă viață — vibrau, argumentau, înaintea curtezanei zguduite, cucerite, însă incapabile să se hotărască. Și a ținut aceasta o bucată de timp, pînă ce într-o noapte două focuri de revolver îl făcură pe Jap să sară în sus din culcușu-i și să latre alarma. Poetul omorîse pe nefericita sa iubită și se omorîse și el.

Pînă la ziuă, a fost în casă un zgomot și o răscoală sălbatică. Servitorii au făcut pleașcă tot ce au putut. Oamenii stăpînirii au prins de veste și au început să-i vîneze prin toată casa și să le smulgă prada. Așa încît, pe cînd în odaia criminală cei doi zăceau pe jos, picioare în picioare, sub agonia unei candele, prin celelalte odăi suflau înjurături și înghesuieli. Jap urla în capul scării. Un soldat i-a dat un picior și l-a trimis devale. La ușă, nu știu cine a vrut să-l prindă, dar Jap l-a mușcat de mînă și-a scăpat afară. A ieșit din curte, ca să nu se mai înapoieze niciodată, ducînd cu el, din tot norocul și din toată bunăstarea lui de pînă aci, numai zgarda cu plăci de nichel la gîtu-i.

Și a început atunci pentru Jap viața grelei și mult primejduitei libertăți! Cu inima lui aspră și vitează, goana și lupta pentru demîncare, prin străzile pline de întunerec și de curse pline de întîlniri neașteptate, ar fi avut farmec, multă vreme. Dar Jap a cunoscut, curînd, o

primejdie covîrșitoare care înghițea regulat pe mulți tovarăși. Jap a cunoscut instituția hingheriei. Curios, pe el, unul, hingherii îl respectară și Jap își dădu seama, în urmă, că acest respect îl inspira zgarda lui cea scumpă. Atunci, Jap dezmoștenitul, dar viteaz între dezmoșteniți, a strîns în juru-i o ceată de vagabonzi, fără zgardă, slabi și abătuți, și a început să-i însuflețească și să-i guverneze. A colonizat cu ei pivnițele unor case osîndite și pustii, pe aproape de o măcelărie, și le-a impus reguli. Ziua, ieșea numai el, inviolabil prin puterea zgardei, fura ce putea și aducea la tovarăși. Noaptea, de obicei, trimitea după agoniseală pe cei mai pricepuți, iar el se odihnea lîngă ceilalți. Cîteodată, cînd auzea o chelălăială convenită și înțelegea că soții au dat de un adversar primejdios, Jap se repezea ca fulgerul și punea pe fugă pe străin. După aceea, soții, care și cu ce agonisise, intrau în pivniță și Jap împărțea cu echitate. Alteori, cînd expediția era mai depărtată și întîlnirile mai multe și mai rele, Jap pornea cu ei. Ploua, ningea, măturătorii aveau chef de huiduială, sau alte cete de flămînzi îi atacau... toate aceste piedici trebuiau străpunse și învinse. Jap era sufletul care dă forță și forța care luptă în fruntea tuturor.

Ce viață de vitejii nescrise a dus bravul cățel! În tovărășie, ca și singur, pe noapte și pe zi, luptîndu-se cu semenii, luptîndu-se cu omul. În jurul măcelăriilor, pe resturile păcătoase, aveau loc cele mai crunte bătălii. Tovarășii începeau cearta. Jap se ținea deoparte și, cînd învălmășeala era în toi, pornea ca o ghiulea în dulăul vrăjmaș. Mai întotdeauna, Jap și cu ai lui erau biruitori, oricît de zdravăn ar fi fost competitorul — de unde Jap trase concluzia că pieirea celor mici, în luptă cu cei tari, vine mai ales din neasociere.

Să nu credeți, însă, că Jap ajunsese acum un fel de căpetenie de hoți. Inima lui era tot așa de generoasă ca și odinioară și adeseori, cînd vreun biet pribeag, cu coastele ieșite, apucase osul, înaintea lui, Jap îl lăsa în pace. Îi era și lui foame, dar el era un brav și avea o zgardă! pe cînd celălalt — cine știe — a doua zi era să cadă în mîinile hingherilor. Noaptea, prin curțile care rămîn deschise, Jap cu ai lui, ori singur, începea cercetările. Și i se întîmpla să întîlnească în cutia unde

cad măturăturile bucătăriei, indivizi cu o înfățișare jalnică. Cu blana petice, cu nasul și cu ochii plini de rîie, cu coada ferfeliță, cu pîntecele strangulat : nu mai erau cîini, ci niște strigoi ! Dinaintea acestor nenorociți, nobilul Jap se retrăgea.

Generozitatea și dreptatea căpitanului sporiră tovărășia, dar îndeosebi cu înși slabi și degradați. Colonia începu să tînjească. Prada era rară, flămînzii mulți și primejdiile la tot pasul. Curajul lui Jap crescu și dispretul lui de viață edifică și pe cei mai de nevoie.

Într-o zi, după cîteva zile de nemîncare, veni știrea că, pe lîngă uzina electrică, zace un hoit. Toată colonia plecă într-acolo. Dar în fața locului : o priveliște care taie curajul. Cel puțin vreo cinci potăi ciobănești, printre destule javre de mîna a doua, erau stăpîni pe situație. Colonia rămase la distanță, scheunînd, cu coada între picioare. Ce era de făcut ?... Jap se năpusti orbește în conmeseni. Trînti pe unul, puse pe fugă pe al doilea și se încăieră temeinic cu al treilea. Dar cei luați fără veste își veniră în fire și sărira cu toții asupra lui Jap.

Strălucită a fost bravura lui ! dar zadarnică și scump plătită. Inamicii îi găurira blana în numeroase locuri, îi frînseră un picior și — mai rău decît toate — îi rupseră și zgarda de la gît... Jap căzu într-un șanț, ca marii eroi ai istoriei, și zăcu în el trei zile. Cînd se întoarse la pivniță, pe trei labe și cu mare greutate, nu mai găsi acolo decît vreo cîțiva bătrîni neputincioși. Colonia se risipise ; toți părăsiseră pe bravul căpitan, de aici înainte invalid și cerșetor. Dar ticălos cu trupul, Jap rămase neînvins cu inima. Zile întregi sta nemișcat și crunt, cu botul pe laba frîntă. Să mai iasă ziua, după ciolanul problematic, însemna să meargă de-a dreptul la cutie. Și Jap nu se hotărîse încă să-și ia rămasul bun de la soarele care, trecînd printr-un grătar de sus, înfigea un pieptene de aur în întunericul ascunzătorii lui.

Dimineața de mult, cînd se deschid măcelăriile, se tîra și el afară și, șontîc-șontîc, venea să cerșească la ușa maghernițelor roșii. Dar căpătatul era foarte rar și neînsemnat. Alți flămînzi, sănătoși și puternici, îi luau înainte și, de data aceasta, Jap era sleit și numai în trei labe. Singurul ceas, și acesta din zi, care mai putea

să făgăduiască ceva unui schilod ca el, era ceasul cînd se mătura și se închidea hala, deci tocmai ceasul pe care îl pîndesc și hingherii.

Într-o după-amiază, cenușie, de ploaie și de noroi, Jap a ieșit din pivniță și a venit să aștepte norocul măturei. Dar pe cînd sta lîngă o cotigă și tremura din laba-i invalidă, o chelălăială colectivă, specială, îi dădu de veste că hingherii sunt aici și că frații o iau la sănătoasa. A vrut și el să fugă, dar hingherul l-a ajuns și l-a trîntit pe spate, sugrumat. S-a pomenit în cutia plină cu fel de fel de nenorociți. Toți erau supți de spaimă, cu ochii sticloși și cu inima în zvîrcolirile morții. Jap s-a ghemuit în colțul în care-l aruncase și a rămas impasibil. Alți vreo doi nefericiți au căzut, din văzduh. în capul prizonierilor și colivia a plecat, tîrînd în urmă-i o lungă coadă de chiote și de huiduieli.

Și-au dat cînd pe o stradă, cînd pe alta, pînă cînd în faptul serii, prin nu știu ce eroare ori capriciu, s-au oprit, cu scandal, într-o stradă boierească. Sergentul se certa cu vizitiul, hingherii se blestemau, dar cutia trebui să aștepte locului, căci pe strada pe care voiau să treacă era tocmai să curgă un convoi. În colivie a pătruns atunci lumina de lună plină a unor geamuri strălucite. Erau geamurile unei cafenele boierești. Jap privi printre zăbrele. Cu surprindere văzu înăuntru mulțime de chipuri cunoscute ! Erau vechile cunoștințe, domnii care îi făceau giumbușuri nesărate, ca să placă stăpînă-sii ! O, îi recunoștea pe toți : și acesta, și acela și ceilalți... Toți dregători puternici, proprietari de latifundii, politicieni și diplomați !... Jap rînji cu amărăciune și cîteva reflecții ireproductibile dădură un minut de ironică aurore conștiinței lui opace și severe.

Tîrziu, ajunseră la casa de rușine și de groază. Cîteva zile l-au ținut în colivia de așteptare, cu alți tovarăși. Dar cine era să mai vie să descurce firul soartei viteazului căței ! Domnii de după geam uitaseră cu totul pe vechiul lor prieten.

Jap a rămas stoic pînă la urmă. Și a venit și ceasul sîngeros, ceasul îngrozitoarei treceri prin mașina care smulge pielea. Cu un mîrîit ucis între dinți, Jap a trecut și prin această ultimă încercare.

Și cînd a căzut în ograda unde cîinii aleargă jupuiți pînă ce se domolesc și mor, poate că Jap — în ceasul cel din urmă ! — ar fi recunoscut și el ticăloșia sufletească, dacă zeița Răzbunării nu ridica, deodată, în vîlvoarea creierilor lui, o amintire atotironică și consolantă :

Brâncovene Constantin,
Ghiaur vechi, ghiaur creștin,
Cască ochii a te uita
De-ți cunoști tu pielea ta !

MAICA RAHILA ȘI SORA VERONICA

Pe o coastă din Prahova, întoarsă către miazăzi și înconjurată de profiluri de coline, stătea acum vreo sută de ani, schitul de maice Roșioara. Tufărișurile și dumbrăvile de primprejur trebuie să fi fost pe atunci și mai multe și mai desfătătoare. Astăzi, dealurile sunt pleșuve în bună parte, fundul văilor se vede și un lung convoi de sonde întristează perspectiva. În cîteva locuri, sînul colinelor este înfierat cu negru, din cauza erupțiunilor mai noi. Rezervoare rotunde, albe, roșii cresc în vecinătatea rîpilor, ca niște ciuperci enorme. Diferite clădiri, și mai mari și mai mici, se ridică de prin văi și prin coșuri subțiri fumegă în fața cerului. Vagonete, care grele și automobile urcă și coboară veșnic, pe rețeaua căilor de ieri create.

Pe lîngă bisericuța schitului, ce nu mai este, înfățișarea acestui colț, sub care, în adîncime, au adormit atîtea mii de veacuri negrele fîntînii de azi, e stranie și rară. Uneori, în timpul înfricoșatelor vărsări de gaze, aripile Arhanghelului plesnesc și rad cu foc cîte-o vale întreagă, împreună cu toți muritorii cîți s-au aflat pe ea... Alteori, cîte-o sondă se aprinde și atunci, în văzul colinelor, roșii sub boltirea nopții, sonda arde ca o spînzurătoare uriașă, căzută în mîna unor revoluționari cari au învins.

Acum o sută de ani, vreo zece case alcătuiau tot schitul Roșioara și vreo patruzeci de monahii slăveau în biserica de-abia încăpătoare pe Cel ce a făcut cerul și pămîntul. Judecînd după gropile care se văd azi lîngă biserică și care sunt pivnițele caselor dispărute, aceste case erau foarte mici și strînse laolaltă. Satul — azi mare și bogat — care este devale trebuie să fi fost și pe

atunci. O moșie, ale cărei hotare ating într-o parte județul vecin, era atunci, ca și azi, proprietatea unei vechi familii domnitoare. Poate că maicele din schit primeau din cînd în cînd milostenii de la boierii vecini. Poate că schitul fusese întemeiat pe moșia boierească.

Egumena schitului Roșioara era maica Evlampia, o cuvioasă aspră și bună cărturară, care credea că păzind cu strășnicie tot ce scrie în pravilă și în tipic ai cîștigat împărăția cerurilor și ai făcut pe Sf. Petru să-ți deschidă, vrînd-nevrînd, porțile raiului. Despre pătrunderea inimii și despre darul superior al înduioșărilor cucernice, maica Evlampia n-avea nici o știință. Cu totul altfel erau simțirea și evlavia maicei Rahila. Maica Rahila apropia suta de ani și era bunica dulce a cuvioaselor din schitul Roșioara. Nu primise niciodată să fie egumenă fiindcă nu știa să citească și fiindcă, zicea ea, era prea proastă. Dar așa cum era, maica Rahila era vistiernica dragostei și a păcii sfîntului locaș. Toate maicile erau copilele ei duhovnicești. Ispitele, necazurile și pricinile iscate între cuvioase erau mărturisite mai întîi maicei Rahila. Cuvintele ei de mîngîiere și de sfat cădeau în suflet ca sămînța cea bună și rodeau mîntuitoarea roadă.

Mai mult de jumătate din aceste mirese ale Domnului crescuseră, ucenice, în casa maicei Rahila. Farmecul și bunătatea bătrînei opriseră și legaseră aci, schitului și Domnului, multe inimi răzvrătite, multe porniri năvalnice și vinovate. Maica Rahila era o sfîntă, fără nici o îndoială. Cu vîrsta, Dumnezeu îi luminase cugetul într-un chip deosebit și acum mai ales, aproape de pragurile cele veșnice, roaba lui, Rahila, se învrednicise de arătări și de destăinuiri, care nu sunt date omului nici a le ști nici a le spune. Firește, smerita roabă niciodată nu spunea ceea ce o învrednicea Domnul să vadă. Departe de sufletul ei, plămădit din umilință și din iubire, să fi cutezat să spună vreodată, spre laudă deșartă, vedeniile trimise ei de sus. Dar uneori, cînd vreun necaz amar, cînd vreo ispită crîncenă doborau la picioarele bătrînei pe vreuna din maicile ori din surorile sfîntului locaș, maica Rahila, sfătuind, mîngîind și întărind, ajungea pe aripile zelului ei duhovnicesc pînă la zăvoarele de aur ale ușilor milostivirii, numai ei uneia știute.

Atunci maica Rahila zicea ca în vis și cu mîinile uitate pe obrajii aprinși ai penitentei :

— Draga bătrînei ! fata bunicăi ! de-aș putea să-ți arăt într-o dimineață spînzurătorile iadului, chinurile și balaurii de acolo, ispita care te bîntuiește ar pieri de la tine ca buba de dalac, cînd pui pe ea fierul ars în foc !...

Din niște vorbe ca acestea și din altele, călugărițele din schitul Roșioara socoteau cu dreptate și șopteau între ele că maica Rahila vede uneori în zorii zilei cuptoarele Iadului și urgia ce e și va să fie peste cei păcătoși.

Și iată că tocmai cînd maica Rahila apropia suta de ani îi fu dat să crească pentru Domnul încă o oiță. O femeie nevoiașă din lumea largă veni la schit și aduse o copilă ca de doisprezece ani, spunînd că vrea s-o închine vieții îngerești. Maica Rahila, rugată de sobor, primi în căsuța ei pe copilă și începu s-o învețe cuviința și smerenia călugărească. Veronica era o fată blîndă, iubitoare și cu totul nevinovată. Ca o ceară moale și bine mirositoare, așa se lăsa pe mîinile maicei Rahila și în timp de cinci ani maica Rahila făcu din Veronica o cucernică făclie, veșnic aprinsă rugăciunii și mistuită sfînt de dragostea celor veșnice. Maica Rahila își simți inima legată și dată acestei copile mai dulce și mai deplină decît tuturor ucenicelor ei de pînă aci.

— Veronica mamei e ucenica mea cea din urmă !... spunea bătrîna, înduioșată de vederea Veronicăi.

În cinci ani, Veronica se făcuse mare și frumoasă. Egumena îi dăduse scufia de soră, dar în portul călugăresc frumusețea copilei era și mai izbitoare. Maicele se grăbiseră să-i dea negru tocmai fiindcă Veronica le părea prea înflorită și cu toate că schitul era rar cercetat de către cei din lume, oricum, este mai bine cînd la porțile mînăstirii păzește grija. Mai aveau bietele maice de ce se teme, căci de la o vreme Veronica era tot galeșă și visătoare. Se ducea după flori și după fragi, prin poienele din preajma mînăstirii. Se uita lung în văile ușor albastre și o neliniște nemaisimțită trecea ca un vînt de vară peste făptura ei nevinovată. Maica Rahila o cerceta și o mîngîia. Veronica n-avea ce să-i ascundă ; sufletul ei era curat ca roua. Îi spunea numai copilării, lucruri auzite și văzute peste zi :

— Bunico, azi de dimineață, cînd am intrat în grădină, venea din deal un cîntec dulce care pătrundea dumbrăvile și te făcea să plîngi. Cine cînta, bunico ?

— Fata bunicăi, ciobanii de la stînă cîntau din bucium.

— Bunico, de ce nu mergem și noi la stînă, ca să-i vedem cum cîntă ?

— Veronico, îngerii Domnului cîntă și mai frumos, aici, în preajma noastră. Dar trebuie să te deprinzi ca să-i auzi. Ațintește urechile inimii tale și-i vei auzi slavoslovind.

Altă dată Veronica venea roșie de soare și cu cîteva aglici în mînă :

— Bunico, dincolo, pe coastă, oamenii din sat au început să cosească. Fete mari strîng fînul și aleg de prin fîn florile cosite ! Lasă-mă, bunico, și pe mine să mă duc să culeg flori, pentru icoana Maicii Domnului !

— Nu, fata bunicii ! Florile acelea sunt de prisos. Inima ta e plină de flori plăcute Sfintei. Rugăciunile tale fac mai mult decît toate florile de pe coastă.

Odată Veronica veni turburată și cu ochii în pămînt.

— Bunico, m-am dus în fundul livadei ca să culeg o ulcică de căpșuni și m-am uitat de pe șanț, jos în vale. Lîngă pîrîu odihneau două turme de oi și aveau un cioban și o ciobăniță. Și ciobanul sta culcat, cu capul în poala ciobăniței...

— Veronica, ți-ai rănit inima cu o vedere pămînteasc㠠! Tu ești făgăduită Dumnului Iisus Christos și nu trebuie să mai cauți spre pămînt, ci tot în sus spre cer. Lumea e cufundată în păcate și călugărul trebuie să fie orb, pe lumea aceasta. Ai văzut o icoană de iubire nemîntuitoare. Gonește-o de la tine, cu rugăciune și cu lacrimi, fata mea !

Copila nu ieșea din cuvîntul bătrînei și se ruga, făcea mătănii, plîngea, așa cum o povățuia mama sa duhovnicească. Era prea copilă ca să rămînă prea îndelung robită arătărilor neziditoare ale lumii. Totuși copila căzu bolnavă sufletește. Într-o zi, îi spuse maicii Rahilei cu fermecătoare simplitate :

— Bunico, numai noi călugării ne mîntuim, ori și ceilalți cari trăiesc în lume ?

— Se mîntuiesc și ei, copilă dragă, dar după noi.

— Atunci, bunico, de ce nu mă lași să mă înapoiez la noi în sat, căci tot ne întîlnim noi în locașurile cele veșnice !

— Veronico, ești ucenica mea din urmă și cugeți să mă lași și să te faci mireancă ?... Eu gîndeam să ies cu tine mai de cinste decît cu toate ucenicele mele de pînă acum ! Ia seama, Veronico, mă faci de rușine înaintea sfinților îngeri.

Era, prin urmare, limpede de tot că sufletul Veronicăi era chemat și ispitit de glasurile văii, de șoaptele dumbrăvilor, de străvechea, de păgîna dragoste pe care o cîntau păsărelele și cavalele ciobănești. Drept aceea, maica Rahila îngenunche la Domnul și se rugă o lună întreagă să lecuiască pe copila ei, cu un fulger de lumină și de adevăr, cum lecuise odinioară pe Saul prigonitorul, făcîndu-l Pavel, apostolul neamurilor. Se rugă la Domnul să-i descopere și Veronicăi, într-o dimineață, înfricoșata taină a pedepselor iadului, așa cum de mai multe ori o descoperise roabei lui, Rahila.

Bătrîna care veghea bună parte din noapte, așteptînd utrenia, se odihnea două-trei ceasuri după utrenie și începea iar rugăciunile sau lucrul. Cînd era timp de vară și se înfiripa faptul zorilor, ieșea pe prispă, afară, și privea pe sfîntă admirare ridicarea stelelor și a nopții și întoarcerea luminii prin porțile răsăritului.

Era într-o dis-de-dimineață spre sfîrșitul lui august, cînd pămîntul răscopt simte cu farmec roua, cînd merele văratice cad de pe ramuri și cîmpiile încep să se ivească. Focurile tăriei pîlpîiau încă în adînc. Luceafărul dimineții se năștea în limpede singurătate. Maica Rahila nu adormise deloc. Veronica aiurase toată noaptea și avea friguri. Bătrîna o veghease și se rugase. Boala Veronicăi era numai o rătăcire și o înserare a sufletului. Maica Rahila se rugase fierbinte Mîntuitorului să se îndure de roaba lui Veronica și să-i moaie sufletul, măcar o clipă, în lumina cea negrăită, cea mai presus de fire și cea atotvindecătoare.

Deci Rahila, rugîndu-se și binecuvîntînd pe vistiernicul luminilor, privea, de pe prispa căsuței ei, cum se strîngea cortul nopței și cum săreau înecîndu-se în alba slavă, țărușii lui de argint. Atunci înfricoșata arătare pe care maica Rahila o aștepta, se zămisli sub larga

undire a dimineții ! Bătrîna chemă, cu graiul sugrumat, pe Veronica :

— Vino, Veronico !... Privește, copilă, cu cutremur, cetatea iadului !...

Copila se trezi din somnul ei ușor și frămîntat și alergă lîngă bătrînă. La început nu văzu nimic, apoi încet-încet începu să vadă... Dar cu cît vedea mai limpede cu atîta i se părea că visează și că plutește ca un fulg în slăvile deschise : Un șir lung de negre spînzurători umplea întinderea dintr-un capăt la altul. Diavolii și sufletele blestemate își smulgeau părul împrejurul lor. De pe o vîlcea, Arhanghelul gonea, într-un vîrtej de flăcări, o ceată de suflete păcătoase. Focul cel nestins se ținea de ele ca de niște fuioare aprinse. Fumul urgiei dumnezeiești plutea greu deasupra acestei văi a plîngerii. Niște cazane mari, roșii, albe, stăteau gata pentru veșnica fierbere a celor ce, pe lumea trecătoare, fierseseră în nelegiuiri și plăceri. Niște diavoli turtiți ca broaștele, cu picioare în chip de roți și cu ochi de jăratec, fugeau în sus și în jos, iar din spinarea lor ieșeau, cu îngrozită înfățișare, alte suflete păcătoase.

Rugăciunea Rahilei fusese ascultată. Dar ceea ce vedea Rahila în dimineața aceea și mai văzuse și altă dată, cu încredințarea înfricoșată că vede cetatea iadului (care nu are nici o ființă materială) nu era decît o misterioasă icoană din viitor. Icoana aceasta o vedea acum și Veronica. Cerescul Mire, ca să vindece și să despresoare de ispitele și de durerile acestei lumi sufletul și trupul miresei sale, îngăduise să se zămislească, în vedenie mîntuitoare, aceea ce, în valea aceea, era să se petreacă adesea și aievea — peste o sută de ani.

CRIZANTEMELE

Sunt florile specifice ale toamnei. Numele lor l-am învăţat din cartea unui întîi născut al visului, unuî scriitor cu minunate rezonanţe sufleteşti. Era numele femeii pe care poetul o iubise pe un ţărm bizar, între porcelane cu pictură araneidă, între paravane de mătasă şi de bambus şi între statuile lui Buda. E mult de-atunci ! Printr-o absurditate zadarnic corectată, crizantemele sunt, din ziua aceea, pentru mine, originare din Japonia. Ceva din parfumul eroinei nipone a rămas în fiinţa lor zveltă şi despletită. Ceva din splendorile filtrate prin lentila sufletului lui Pierre Loti străluceşte, pentru mine, în inima de aur a acestei flori.

Nu ştiu dacă tufănica are în poporul nostru vreo legendă. Dacă are, îmi închipuiesc că trebuie să fie o poveste tristă... Era o fată mîndră ca Ileana Cosînzeana şi iubea-iubea un Făt-Frumos. Într-o seară de toamnă, cînd cerul e mai înalt ca totdeauna, apele mai adînci şi frunza în codru presimţitoare de moarte, s-au întîlnit amîndoi pe malul unui lac. Şi jucîndu-se, s-a rupt salba de la gîtul fetei şi a căzut în apă. Făt-Frumos n-a stat la gînduri şi s-a aruncat în apă, după salbă. Dar o zînă geloasă l-a prins la fund şi nu i-a mai dat drumul ! Fata a rămas pe malul lacului, plîngînd pe Făt-Frumos şi despletindu-se de deznădejde. Dumnezeu a făcut-o floare şi iat-o azi dormind în parcuri, lîngă apele în care i s-a înecat iubitul.

Numele ei frumos însemnează floare de aur, dar realitatea e mult mai încîntătoare decît această etimologie, fiindcă tufănica este cînd albă ca omătul şi tot ca omătul cu profunzimi de viorea, cînd galbenă ca floarea soarelui, cînd ruginie, cînd galbenă-verde, cînd roşioară-

albastră. Iar între aceste specii, prosperează o mulțime de subspecii, crescute cu răbdare în taina serelor. Ca niște sori de necrezut, avînd în ei lumini culese din nebuloase diferite, așa trec cîteodată crizantemele pe dinaintea noastră. Centrele lor incandescente plutesc în inele vibrătoare și irizate.

Dar farmecul acestei flori e incomplet, dacă n-ai privit-o răsfrîntă în heleștaie, dacă vălul fin al toamnei n-a căzut între ochii tăi și ea, și mai ales dacă n-ai fost niciodată s-o vezi în cimitir. Crizantemele sunt cea mai dulce floare a morții. Portul lor plecat și trist, mirosul lor ușor balsamic sunt portul și parfumul Sfintelor Femei Mironosițe. Sădite pe mormînt, crizantemele iau ceva din înțelepciunea morții și din grația îngerilor mîngîietori. Interzisul mister către care în zadar se apleacă fruntea ta că s-a insinuat și pulsează în făptura lor cvasispirituală : „Răbdare, vei afla !"

Suntem în miez de toamnă și crizantemele coboară iar în trista noastră lume. Suntem în miez de toamnă și moartea se apropie mai solemnă decît altădată și cu o proclamație specială. Crizanteme, fiți multe și splendide ! Ascultați o clipă carele și coasele Domnului pe care îl soliți. Despletiți-vă privirei noastre dornice, dezmierdați obrajii noștri și lăsați balsamul vostru sfînt în inimile noastre ! Și la anul, cînd va fi să veniți iar, dacă nu ne veți găsi nici în parc și nici în cimitir, crizanteme, căutați-ne pe cîmpul de onoare !

BUJORII

Eram cu tata în trăsură și mergeam la Mălinești, la nașii noștri. Era într-o dimineață, prin mai sau prin iunie. Ieșisem din pădure și ne apropiam de vadul apei. O pădure bătrînă și o apă mînioasă, în timpul dezgheţului, ne despărţeau de Mălinești. Aproape de drum, în fînul plin de rouă, observarăm niște flori roșii. Tata opri trăsura.

— Sunt bujori de cîmp. Du-te de-i culege.

Am alergat și i-am cules. Vedeam bujori întîia oară. Sunt aproape treizeci de ani de atunci, dar clipa acestei întîlniri și înfățișarea acelor căpușoare roșii, somnolente, le păstrez într-o oglindă nepieritoare. Mi-am adus aminte totdeauna de bujorii culeși pe coasta Mălineștilor, ca de o întîmplare petrecută pe un tărîm fără dureri și fără păreri de rău, fără bătrînețe și fără moarte, ca de o întîmplare petrecută în preajma Paradisului.

Paradisul începea într-adevăr dincolo de vadul apei și după ce urcam dealul înalt, pe pieptul căruia stătea, albă și scînteietoare de geamlîcuri, casa nașilor noștri. Paradisul începea de la pragul acestei case. Cînd îmi spunea mama și mama Floarea de raiul lui Dumnezeu, unde petrec îngerii și sfinții, eu mi-l închipuiam întocmai ca locuința nașului. Fiindcă din ușă te învăluia un miros de mirodenii și de flori și te slăvea cîntecul canarilor și al privighetorilor ! Coliviile lor se arătau prin învălmășagul unor plante pletoase, puse sus, pe niște lopățele bătute în perete. Canarii sfîrîiau din pene și piuiau, privighetorile doineau, un papagal, sub o cupolă de sîrmă, se alinta și vorbea ca un copil !

Pînă să mă dezmeticesc, trecea totdeauna o bucată de timp. După ce veneau ceva bomboane de bună sosire

și atenţiunea celor mari se îndrepta în alte părţi, porneam cu fratele meu în explorare. Raiul nostru se compunea din cinci-şase camere bogat mobilate, pline de sofale, de covoare ţesute în casă, de oglinzi şi de fel de fel de odoare, prin pereţi şi pe mese. Mi-aduc aminte de o cameră turcească, cu o masă scundă în mijlocul patului. Într-o odaie stăteau în perete pe un covor, săbii şi carabine. În alta erau un clavir şi mai multe mescioare cu obiecte de toaletă : foarfeci, bricege, periuţe, numeroase flacoane cu dopuri de cristal. Aci, nu ştiu pentru ce, totdeauna erau perdelele lăsate şi farmecul şi atracţiunea acestei odăi misterioase mă urmăreau şi în vis. Era apoi un pavilion rotund la care ajungeai printr-o sală de geamuri şi acest pavilion stăpînea peste o grădină încîntătoare desfăşurată în pantă. Din pavilion dădeau în grădină două scări, faţă în faţă una cu alta, ca scările de la şa. Aici, în pavilion, naşii noştri luau mesele vara, împrejurul unei trapeze rotunde cu nelipsiţii şi numeroşii lor mosafiri, printre care de multe ori eram şi noi.

Paradisul nostru era deci : casa, pavilionul şi grădina şi mărturisesc că se întindea şi mai departe, pînă la odăile de serviciu, pînă la grajduri şi chiar pînă la cotețe. Dar toate acestea n-ar fi fost destul. Paradisul nu era lipsit de serafimi.

Naşii noştri nu aveau copii, dar de foarte multe ori erau la ei în casă copilele unor rude sau ale unor buni prieteni. *Ecaterina, Clara, Mimi...* stau, în amintirea mea, la rînd cu acei bujori culeşi într-o dimineaţă cristalină, surori bune cu ei. Ce mai ţin minte despre fratele meu şi despre mine — dacă mai ţin minte ceva — aceste prietene de odinioară, nu ştiu şi probabil că nu voi şti niciodată. Eu, cel ursit să trăiesc din amintiri şi din icoane, le văd de-a pururi rumene şi zglobii, în acest etern răsărit de soare care este amintirea vremilor copilăriei.

Cred că nu eram totdeauna un camarad plăcut. Mi-aduc aminte — foarte vag — că odată am căşunat supărare şi plîngeri împotrivă-mi. Mi-aduc aminte mult mai clar de o zi de petrecere liniştită. Am coborît, din pavilion în grădină, toţi copiii care ne găseam sus în odăi şi ne-am împărţit la jocuri. Ecaterina, eu şi alţi cîţiva ne-am înţeles să facem o casă, mai exact un bor-

dei. Eram foarte bun arhitect. Văzusem la noi, la conac, cum săpau și cum întemeiau argații bordeiele și tot așa făceam și eu. Mai întîi, desenam, cu briceagul, un pătrat, în țărînă ori în iarbă, și apoi scoteam afară pămîntul cuprins între cele patru laturi, pînă la o adîncime potrivită. Potriveam gîrliciul, înfigeam două furci, puneam o grindă între ele și căprioream cu bețișoare. Peste bețișoare puneam apoi brazde de iarbă — cît puteau fi ele brazde așchiile tăiate din pajiște, cu briceagul — și bordeiul era gata. Ecaterina și ceilalți mă priveau cu admirație... Aceasta a fost una din cele mai frumoase zile petrecute la Mălinești și mi se pare că printre cele de pe urmă.

Cînd am revenit la Mălinești, peste o săptămînă ori două, am găsit bordeiul scufundat, iarba și florile de pe el uscate, iar pe Ecaterina plecată la părinți. Și atunci, am simțit deșteptîndu-se în mine, întîia oară, părerea de rău după zilele care au fost și după cei ce nu mai sunt de față.

Fără de veste și timpuriu, nașul nostru a murit, și pentru mine drumul la Mălinești s-a șters dintre drumurile mele. Am mai fost o singură dată, pînă la calea jumătate. Se făcea un pod peste coada Negrului, dincoace de pădure. Era o după-amiază caldă și nu știu pentru ce parcă cernută prin foi de nuc. Oamenii băteau în apă, cu berbeci, stîlpii podului. Nașa, singură, tristă, îmbrăcată în haine de doliu, venise să-și supravegheze oamenii. Dar foarte activă cum era, nu stătea nici ea zadarnic, ci lucra la o împletitură neagră.

Am crescut mai mare, am început să alerg pe pămînt singur și împreună cu vitejii mei tovarăși, copiii de țăran, am făcut mai multe recunoașteri prin bătrîna pădure, care tăia, ca o bară sumbră, orizontul satului meu natal. Niciodată însă n-am străbătut-o pînă la marginea cealaltă, spre Mălinești. Mălinești și drumul lor plin de flori, printre stejarii înalți și deși, livezile de dincolo și vadul apei, curțile și casele moșiei au intrat, pentru mine, în mormînt, o dată cu nașul meu.

Le vedeam însă mereu înaintea ochilor și le vedeam mai ales — cum le văd și astăzi — primăvara, cînd înfloresc bujorii. Cu cît anii, întîmplările și chipurile din copilărie se depărtau mai mult de mine, cu atît aceste flori îmi ajungeau simbolice și în făptura lor, fragedă,

placidă, îmbrățișam cu ochii și cu inima, trecutul pe veșnicie dispărut.

Seamănă aceste flori cu niște copii rumeni, bucălați și adormiți. În ele, Ecaterina, Mimi, Clara... sunt de-a pururi copii, cum erau acum treizeci de ani, fiindcă bujorii renasc, cu aceeași vîrstă, în fiecare an, iar amintirile sunt din lumea nemuririi.

În *Thaïs,* suava operă a lui Anatole France, filosoful Nicias spune curtezanei acest cuvînt profund :

— Adio ! Thaïs ; în zadar mă vei uita, căci eu păstrez amintirea ta !

Același lucru îl simt eu. În curțile de la Mălinești, poate astăzi cresc scaieții, podoaba și mărirea caselor s-au risipit ca fumul, tovarășele mele poate că au copii și așteaptă nepoți, pădurea o fi pe brînci și albia apelor de mult schimbată. Cu toate acestea !... Iată, după treizeci de ani, undeva, în nevăzut, în imaterial, în amintirea mea — vie și luminoasă ca de ieri : icoana acestui scump trecut și într-o floare fără de parfum, ipostazul și parfumul lui inalterabil !

NARCIȘII

În ziua aceea urcam, călare, un deal de lîngă Dorna. Omătul se topise în bună parte și văile începeau să înverzească. Mai rămăsese, din vestmîntul iernei, unele fîșii răzlețe, care scînteiau pe culmi îndepărtate, ori se topeau prin adăposturi.

Eram singur și urcam în pasul calului printre siliști și printre brădet tînăr, sădit anume ca să arate drumul și hotarele vecinătăților. Drumul era rău, plin de viroage, și în fundul lor alerga sprinten firul dalbelor fuioare, toarse de soarele lui martie.

Știți prea bine, mult stimată doamnă, că nu port niciodată flori. Ceva din asprimea și din prejudecățile lui Tertulian, apologetul legionarului creștin care refuză să se încunune cu cununa militară, a rămas în sufletul și în obiceiurile mele, deși creștin din epigoni. În ziua aceea, însă, în onoarea dv. am înfrînat această regulă intimă. Plecînd de jos, din Dorna, cineva mi-a adus un mănunchi de narcișI. Erau culeși de atunci, fragezi și plini de rouă. În inima mea, m-am întristat că aceste flori fuseseră jertfite pentru mine, dar mi-am adus aminte că sunt florile dv. preferate și am luat din mănunchi trei tulpine.

Așa s-a făcut că, în ziua aceea, urcînd călare, printre brazi, purtam la sîn narcișI. Urcam din ce în ce mai sus, și vîrfuri, ale căror nume le-am învățat în ziua aceea dar le-am uitat în urmă, apăreau treptat din trei țări deodată, — din Bucovina, din Transilvania și din Moldova. Bistrița licărea și se frîngea în văi, mîncînd malul, răzbind stînca și înghițînd pîraiele. Cele două Dorne se iveau, lîngă Bistrița, descrescute și bătute în pămînt ca de niște imense ciocane de aur. Tinerețea primăverii ajungea încă o dată pe aceste înălțimi stră-

bunice și viața începea, din nou, din apă, din piatră și din lut, prefacerile ei în veci minunate. Ca niște aripi de zgripțori negri, atîrnau, moleșite de soare, pădurile de brad. Ca niște aripi de vulturi cenușii, se ridicau departe pădurile de fag, încă fără de frunză.

Era tăcere în jurul meu și tăcere în mine. Priveam florile de la piept, și priveam omătul de pe culmi. Și aveam o iluzie în care stăruiam cu plăcere. Mi se părea anume că pe falnicele culmi erau narcișii, ca și la pieptul meu. Și, mergînd mereu la deal, mi se părea că merg spre această regiune a narcișilor veșnic albi și simbolici. Am revăzut atunci, în amintire, întreaga și reala mea ascensiune pe drumul rar al sentimentului ce v-am purtat, și am admirat frumusețea și deșertăciunea ei.

E adevărat că am fost poet, scriindu-vă, privindu-vă, auzindu-vă. E adevărat că în trecutul meu există un vraf de scrisori, pline de numele dv. Sunt de un misticism absurd și dulce! Le-am scris cu o pană căzută din aripa unui heruvim și cel ce le va găsi vreodată va petrece mult, citindu-le. Dar gîndindu-ne bine, ce ne-au folosit aceste toate? În momentul întîlnirii noastre, dv. iubeați frumosul, ideea clară și apostolatul social. Eu, dimpotrivă: adoram simbolul, eram mistic și visam hlamida sacerdotală. De atunci încoace, pe nesimțite, am schimbat căile noastre. Eu m-am pomenit în casa dv. și dv. în casa mea. Creștinismul meu este astăzi social și polemic. Mîntuitorul, pe care-l vedeam purtînd în mînă trandafirii dimineților eterne, poartă azi biciul de funie. Dv., dimpotrivă, ați trecut în gnosă și în misticismul unei doctrine evanghelice americane!

Dacă n-ar fi la mijloc seriozitatea și solemnitatea sentimentului ce mi-ați inspirat, ar trebui să rîd și să-mi aduc aminte de *La double conversion* a lui Alphonse Daudet... *Ea* este fiica lui Avraam; *el* este catolic. Și la urmă, *ea* cere botezul: iar *el* se hotărăște să se facă evreu! S-ar putea, mai tîrziu, să revenim la vechile noastre stări de suflet, dar atunci, cu și mai drept cuvînt, vom sta să ne întrebăm: ce ne-au folosit aceste toate?

Mult stimată doamnă, mă gîndeam în acea zi de martie, cu orizontul plin de înălțimi scînteietoare, și m-am gîndit și altădată că ceva fals și sterp, cu sau fără știrea noastră, a stat ascuns în noi și împrejurul nostru.

Dacă ne-am fi întîlnit sub alte ceruri, în alt colț de pămînt, această dublă evoluție zadarnică n-ar fi fost cu putință. Din idealismul și din sentimentele, pe cari sufletul meu le-a frînt la picioarele dv., cum oceanul își frînge apele la picioarele Madonei Marinarilor, ar fi ieșit, în alte părți, dramă și acțiune. În lumea noastră neumanitară și confuză, n-a ieșit decît un steril schimb de psihologii.

Odată, cam pe atunci pe cînd v-am cunoscut, un dascăl renumit spunea, la Universitate, vorbind despre filosoful englez John Stuart Mill și despre soarele operei și al vieții lui, doamna Taylor : — Cred că sunteți destul de mari și de bărbați, ca să înțelegeți frumusețea și sfințenia acestui sentiment, care face din bărbat un om întreg și de multe ori un erou. Bietul dascăl ! Nu știu dacă din sala aceea de tineri plini de viitor a ieșit pînă azi vreun om întreg, că de eroi nu mai vorbesc.

Și desigur, că unii dintre ei erau tocmai fericiții cari înțelegeau acele cuvinte adînci, erau înamorații care-și jurau să fie oameni întregi și eroi !... Ce s-au făcut atîtea flori, înflorite pe atîtea plaiuri sufletești ? Unde este prinosul de muncă, de generozitate și de luptă, pe care trebuia să-l aducă societății noastre colegii mei de acum cincisprezece ani ?

Multe flori sunt, dar puține
Rod în lume or să poarte...

Nicăieri, însă, ca la noi, nu cresc atîtea flori zadarnice ! Iubirea noastră e sterilă, patriotismul nostru e verbal și dezorientarea noastră e imensă.

Cel ce va sta și va privi, de acum într-o sută ori două sute de ani, peste ruinele epocei noastre, ca un arheolog peste ruinele unei cetăți, va avea un curios spectacol. Din faptele, din mărturisirile și din oasele noastre extrem de friabile, acest cercetător va deduce, despre noi, lucruri puțin măgulitoare : era o epocă fără nici un ideal, dedată unui materialism vulgar și stagnant. Societatea întreagă era împărțită în două : cei ce mureau de foame și cei ce mureau de prea multă mîncare...

Mult stimată doamnă, nu scriu nici o profeție. Simțeam prea bine răul vremei noastre și nu e greu să-l

caracterizăm. Suntem fiii nedreptății, am crescut la umbră și am fost cu totul izolați de frămîntările, de așteptările și de viața, frumoasă ca oceanul, a celor mulți. Suntem fiii unei burghezii egoiste, separatiste și grozav de neprevăzătoare.

Auziți aceasta din gura unui artist burghez, pe care îl înspăimîntă lipsa de ideal și de generozitate din lumea noastră și din literatura românească actuală, îndeosebi. Auziți aceasta din gura celui ce, pentru dv. ar fi trebuit, în alte părți, să meargă la exil, la temniță sau la eșafod.

Astfel, doamnă, ne veștejim, trăind o viață falsă și făcînd artă pentru octogenari. Sufletul omenesc și mai ales sufletul de artist are, în clasa socială din stratul căreia s-a ridicat, tot atîtea legături și rădăcini ca și stejarul, în pămîntul din care crește. La așa clasă socială, așa artiști.

Aceste gînduri, mult stimată doamnă, le gîndeam venind devale către Dorna, către cele două Dorne, și privind bietele flori primite dimineața cum mureau lipsite de seva generoasă. Narcișii ! frumoase flori și floarea dv. preferată ; pentru mine, însă, trist simbol și numele iubirii inutile : Narcis — fiul lui Kephisos și al nimfei Liriope !

CRINII

Înfățișările și lucrurile din această lume, cînd sunt prea frumoase, mă întristează. Mi se pare că locul lor nu este aici. Cînd privesc un crin deschis în ziua aceea, sau un chip suav, mă întreb, cu melancolie, din care patrie misterioasă au pornit ca să ajungă pînă la noi. Crinii, mai cu seamă, mă învăluiesc într-o atmosferă sufletească dureroasă. Atîta desăvîrșire și atîta grație, în făptura lor, cînd în noi e atîta imperfecțiune și lipsă de frumos, apleacă inima într-un suspin și dornic și amar. Nici Solomon, în toată măreția lui, nu s-a îmbrăcat mai frumos ca un crin ! Dar cînd mă gîndesc că această minune albă și fără vină, deschisă în zorii zilei, peste un ceas va începe să însereze, iar seara se va desfoia, atunci farmecul meu intim se schimbă în suferință. De ce să ne amăgim cu o fericire de o clipă, cînd doliul ei ține cu mult mai mult !

Într-o vreme cînd urmam regulat la școala lui Platon, aveam o mîngîiere pe care astăzi o găsesc mai cu greu. Știam — și știu și azi — că în această imagine subjugătoare și fugară se sprevede, pentru înțelept, prototipul neclintit și etern, pe care o intențiune de nepătruns îl face să iradieze și să se înmulțească în lumea noastră, cea clădită în timp și în spațiu. Mai știu și azi aceasta ! Dar prididit de treburi și împins devale — într-o lume nespus de mică și de șubredă — de năprasnicul șuvoi al vieții, țărmii filosofiei se pierd adesea în stuhăria ceasului și a inimii.

Îndeosebi luna lui iunie este aceea care ne aduce aceste flori prea albe, din al căror potir staminele apar

ca niște cruciulițe de aur. Și luna lui iunie a fost totdeauna, pentru sufletul meu, o lună înăbușitoare și temută. Îmi aduc aminte de zilele grele, în care țineam, pe masa mea, un nour de flori de crin, pe cînd nouri în chip de urși polari dormitau în cerul incandescent. În aceste zile încărcate cu electricitate cădeau — și cad și azi — socotelile școlare de sfîrșit de an. Era un fel de tot ciudat să pregătesc examenul de a doua zi sub pologul acestor flori pătrunzătoare. Dar erau un semn și un blestem pe care le-am înțeles din ce în ce mai bine, mai tîrziu.

A venit un timp cînd crinii s-au înmulțit prodigios pe masa mea, în sufletul meu și sub pana mea. I-am cules cu farmec negrăit din grădini, din stele, din inima și din scrierile altora, care fuseseră poeți înaintea mea, și i-am clădit în stîlpări, în cununi și în altare. Ah! vă spun adevărul, nimic pe lumea aceasta nu e mai scump și mai dureros decît iubirea de poet.

Iubirea unui om normal seamănă cu un prînz obișnuit, într-o casă de gospodari cuprinși. Iubirea unui poet seamănă cu un ospăț al lui Lucullus sau al lui Neron. Cui ce-i pasă că gospodarul nostru a prînzit în casa lui! A doua zi nici el nu-și mai aduce aminte, se duce după treburi, nu are grija nimănui și nici ceilalți pe a lui. Cînd, însă, un poet iubește, Lucullus ospătează!

Ce tristă e lumea a doua zi! Ce triste sunt ghirlandele smulse și călcate în picioare! Și cum te dor aceste cununi veștede, pe care le purtau aseară cele mai frumoase conmesene! Miresmele care au ars în vase largi, cîntările sclavilor frigieni, fumul cupelor golite trec, risipite și dureroase, peste cugetul celor ce astăzi zac bolnavi.

Aceste ghirlande, aceste viziuni încîntătoare, acele ecouri de harfă și de flaut le veți găsi rechemate cu jale, în cărțile tuturor poeților. Și crinii, pe care aleasa inimii îi purta în cunună ori în centură, se vor desfoia etern, de-a lungul stanțelor nemuritoare.

Dar inimii poetului îi sunt sortite dureri și mai amare. Nici o iubire, oricît de arzătoare, de intensă și de nenorocită, nici un roman, oricît de zbuciumat, nici o lovitură, oricît de crîncenă, nu pot să dezbete și să

înțelepțească o inimă de poet. Anii trec în zadar, crinii cei culeși întîi dorm, poate glorioși în primele caiete, în primele volume, codrii îmbătrînesc și cad peste cărările ascunse, despicate mînă în mînă, acum atîția ani — simțirea celui blestemat poet rămîne dureros de vie și de tînără ! Toți se schimbă în preajma lui ; amicii și tovarășii de altădată, poeți și ei la ceasul lor, sunt astăzi oameni serioși, pătrunși de grija familiei și a viitorului. Vremea visurilor și a copilăriilor a trecut. Primăvara, tinerețea și toate poveștile iubirii s-au dus pe veci. Poetul singur a rămas cu sufletul agățat în absurd, în vis și în eternă primăvară ! Și uneori, cînd privește în juru-i și înțelege starea lui adînc nenorocită, i se pare că este feciorul de împărat care se înapoiază, după cinci sute de ani, de pe plaiul unde nu e moarte, nu e iarnă, nu sunt lacrimi, iarăși în lumea muritoare, ca să caute palatul lui tată-său, Roșu Împărat, mort acum cinci sute de ani și trecut în legendă !

De aceea, inima poetului e de-a pururi dornică de crini și de toată tinerețea și de toată frumusețea care încap în dalbul lor simbol. Poate că, la anul, această frunte logodită visului va cădea, spre infinit repaos, pe un căpătîi de crini. Poate că, la anul, această inimă rătăcită va opri nebunele-i bătăi, sub un giulgiu de flori de crin... O, flori suave, flori care ardeți ochii noștri, cu lacrimile dorului după țara tainică din care coborîți, pentru ce ne sunteți încă o dată tot atît de dragi, tot atît de pline de înțeles și de solie, ca la prima noastră întîlnire ? Pentru ce potirul vostru revarsă iar în noi aroma sfielei și a speranței, a descumpănirii înflorite, a irealității și a visului ?

O, crini, ce-ați crescut anul acesta, luna aceasta, atît de nalt, în inimă-mi, fiți iar stîlpari, cununi și catedrale ! Cine știe, poate că la anul, poate și mai curînd, toată această strălucită arhitectură în care vă toarnă inima mea se va simplifica în crini culcați de-a pururi și în Requiem. Ce ne pasă ! Cînd sufletul a ajuns, măcar o clipă, să taie azurul supremelor simțiri, pe aripa voastră albă, ce ne pasă de tainele viitorului ! Și ce poate viitorul și ce pot toate furtunile din lume, împotriva clipei fermecate pe care a trăit-o inima și arta a prefăcut-o în diamant !

O, flori prea albe, așteptînd cu nepăsare zilele ce vor să vie, eu vă îmbrățișez și vă binecuvîntez ! Veniți încă o dată, spre reveria mea cea fără leac, atît de zvelți, atît de argintați ! Ridicați din nou, bietului nebun închis în turn, din glastrele voastre și pînă la stelele nopților lui iunie, o lume diafană și îmbătată de parfumul vostru ! Iar înaintea celor ce vor sta vreodată să înțeleagă icoana ce mă răpește astăzi, închegați-vă în perdea de iconostas !

SUB NOURI

Pe șiragul de garoafe care ocoleau ceardacul, soarele punea o gratie de aur. Satul amuțise în miezul zilei ; cosașii dormeau sub mesteceni, pe deal. Stăteam în ceardac și mă uitam în zarea capricios tăiată de relieful munților. Stăteam și mă uitam la nourii albi, călători depărtați și fără ploaie. Era vreme frumoasă și culmile scăpărau în cerul luminos.

Nu știu dacă te-ai plimbat vreodată prin aceste văi în care se zvîrcolește Argeșelul, pe aceste coaste unde cresc aglicele, drăgaica, romanița și unde astăzi crește, mai cu seamă, dorul meu. Natură fericită și fecundă, păduri care se cațără pînă sub piscurile detunate și pleșuve, stufișuri și dumbrăvi care pogoară pînă în prăpăstiile greu văzute de soare și mereu scobite de torente, livezi încîntătoare pe care s-au sfărîmat și au căzut, în chip de flori, mii de curcubeie și mii de aurore !... Dar ce folos, căci înțelesul acestor frumuseți nu mai este în stăpînirea mea, ci în stăpînirea d-tale !

Am plecat din locul meu și m-am mișcat încet, spre cărarea livezilor. În soarele intens, umbrele erau negre ca petele de păcură. Prin gardurile înecate de ierburi înflorite, sfîrîia din cînd în cînd cîte o vietate nevăzută. Livezile începeau. Ars de soare și învăluit de mirosul florilor, legănam gîndurile mele triste pe drumul priporos. Simțeam o plăcere amară să privesc, ca într-o cumpănă, această minunată zi de iulie și această biată inimă pribeagă. Am ajuns pe un platou și m-am odihnit.

Mi se părea că devale, în locul Argeșelului, e un iezer adînc, adormit sub umbrele horbotate ale arinilor. În fața lui verzuie se sprevedeau liane și somnul lui ferice

era mîngîiat de libelule, dar în fundul lui zăcea un înecat. Și nimeni nu-l știa pe acest înecat, afară de mine. Am întins brațele în fînul înalt și plin de flori și am căutat o floare care să-mi aducă aminte de oarecari galbeni trandafiri. Îmi erau nespus de dragi și într-o bună zi nu i-am mai văzut. Dar nici o floare nu voia să semene cu acei trandafiri galbeni. Și atunci am simțit și mai greu pierderea lor și asprimea d-tale.

În coasta casei unde găzduiesc de cîtva timp, se arată, în azurul dimineții, un vîrf întunecos de piramidă și același vîrf apare seara ușor liliachiu. M-am încercat să ajung pînă acolo. Am suit, mai întîi, un munte turtit și dolofan și cînd am ajuns pe spinarea lui am văzut că vîrful de piramidă stătea deasupra mea în slava cerului, dincolo de o vale profundă. Eram și aici destul de sus, fiindcă de jos, din depărtări, codrii, pîraiele și satele păreau mici ca niște jucării. Vechiul oraș domnesc, îngropat între dealuri, se arăta, în lumina orbitoare, indistinct și risipit. Munții din miazănoapte ridicau coamă după coamă, negri, verzi și suri, după cum purtau păduri, livezi sau numai glugi de calcar. Am ținut să urc pînă pe vîrful văzut de acasă.

Părea acum o cetate de piatră, încununată cu turnuri scurte și întărită într-o parte cu un zid puternic. Acest zid neregulat și larg stăpînea valea Dîmboviței și de pe el privirea cădea în gol și în prăpastie. Dar nu eram încă pe vîrful muntelui. Am biruit urcușul aproape perpendicular și am ajuns, în sfîrșit, pe înălțimea sură și trufașă. Eram între nori și pămînt și de jur-împrejur, pe variația infinită a imensei perspective, se risipeau umbrele norilor și strălucirea soarelui. Numai într-o parte, o culme, cu nume neștiut, intra de-a dreptul în nori și făcea un fel de țîțînă uriașă acestui dublu pergament, scris deasupra cu norii cerului și dedesubt cu revărsarea munților. M-am adăpostit între stînci de vîntul cu glas de flaut și-am visat, și-am cugetat. Și pe cînd norii fără ploaie treceau deasupra mea, gînduri fără de noroc și fără veselie umpleau cugetul meu.

Ce înțeles să mai dau acestei întîlniri și ce mîngîieri și ce făgăduințe să mai cer acestei zile de iulie, acestor munți neclintiți, acestor livezi ondulătoare ?... M-am simțit slab, slab ca păiușul care creștea acolo printre stînci, și glasul umilințelor creștine a plîns în mine. O,

nu-ți ascund că trandafirii d-tale creșteau mai sus decît toate miile de flori, de pe acele coaste fericite, că amintirea d-tale biruia în mine orice altă frumusețe și că înțelepciunea mea dormea acasă, în cărțile năpustite.

Și cu toate acestea — admiră această inimă țesută din atîtea fibre inimice! — toate aceste gînduri și toată această floră viguroasă și subtilă, care mă înăbușă astăzi, începeau să mi se pară ca o insulă într-un ocean, ca o fragedă oază într-un pustiu... Și pustiul sever și oceanul fără țărmuri erau, laolaltă, trecutul meu și închegarea mea sufletească irevocabil creștină. Deci, pe acea culme, unde urcasem tristețea mea și dorul galbenilor d-tale trandafiri, mi-a coborît clar, în amintire, dumnezeiescul episod din muntele Quarantaniei:

Și suindu-l diavolul într-un munte înalt, i-a arătat de acolo toate împărățiile lumii și toată splendoarea lor. Și i-a zis: îți voi da toată puterea aceasta și toată mărirea aceasta, căci mie îmi sunt date și le dau cui voiesc.

Deci, dacă tu te vei închina mie, vor fi toate ale tale. Și răspunzînd Iisus, i-a zis: Lipsește, ispititorule! căci scris este: Domnului Dumnezeului tău să te închini și numai pre el unul să-l servești.

Această pagină este cea mai nepătrunsă din toată Evanghelia și ani în șir am privit străduințele comentatorilor izbindu-se și frîngîndu-se de ea, ca niște valuri neputincioase, de o stîncă de-a pururi neajunsă. Pe această pagină, am sprijinit, ani de zile, durerile mele, nesiguranțele inimii mele și fragila mea pace sufletească.

Mi-am lăsat fruntea pe stînca aspră și am acoperit cu mîinile florile și amintirea d-tale, nu spre a nu le mai vedea, ci spre a le vedea numai întru nestricăciune și evanghelică lumină.

În cerul plin de nouri, începea să se simtă paloarea serei. O ceață aurie și subtilă se revărsa dinspre apus, înecînd capricioasele lor conture albe și temperînd claritatea zărilor. Cu farmec, din fundul văilor umbra începea să urce pe coastele scăldate în flori. M-am simțit atunci cum nu mă simțeam de multă vreme, odihnit și împăcat. Am căutat ușor, în inima mea, ca pe un copil care ațipește, această durere scumpă, legănată sub nouri și am închinat-o să doarmă dulce.

La scoborît, am luat o altă cale. Niște ciobani, înalți, spătoși și negri, ca niște statui antice scoase dintr-un

incendiu, mi-au arătat o potecă a lor, de-a dreptul prin fînețe. Am mers pe poteca aceea, de multe ori de-abia ghicită, prin fînul pînă la piept și prin florile de soiuri uriașe și nemaivăzute.

Pacea, resignarea, calmul serii, resfirat pe vecernia greierilor, îmi impuneau și mă biruiau. Și seara aceea s-ar fi sfîrșit ușoară, trecînd și stingîndu-se ca visul unui iezer, ajuns de noapte — măcar că în fundul lui este un tainic înecat. Dar în fînul pe care îl desfăceam cu mîinile am văzut deodată galbenii d-tale trandafiri !... Era o tulpină ierboasă, plină de boboci galbeni și cari semănau surprinzător cu florile trandafirului. Am culeș-o cu negrăită emoțiune — și tot ce-am mai putut să fac a fost să așez acele flori, zăloagă, în Cartea Sfîntă, acolo unde este vorba de biruința de pe Quarantania.

„CALIPSO GREACA, FECIOARA"

Într-o seară, am ieșit din biblioteca mînăstirii și m-am plimbat singur pînă dincolo de Vovidenie. Mă gîndeam la cărțile nenumărate peste care alunecasem cu privirea și foarte puținele pe cari le pipăisem și le deschisesem. Clasici elini și latini, părinți bisericești, comentatori ai Sfintelor Scripturi, pe ici, pe colo cîte un scriitor laic mai nou și apoi teancuri de ostenitori liturgici, în limbile slavonă, română și grecească... Mă gîndeam la călugării de demult care agonisiseră acest tezaur și la învățații de printre ei care îl folosiseră și-l iubiseră.

Mergeam încet și mă întrebam dacă, în cripta bătrînei mînăstiri, aș mai putea întîlni, fie chiar fără s-o recunosc, țeasta celui din urmă călugăr care citise *Phaidon*-ul lui Platon sau *Exaimeron*-ul marelui Vasilie. Mergeam încet și mă întrebam lucrul acesta și alte lucruri triste și inutile...

În acest timp, soarele atingea crestetele brazilor înspre apus și strălucirea lui începea să pălească. În vîlceaua din dreapta Vovideniei, niște flori galbene și luminoase, pe tulpine înalte, se stingeau una după alta, ca niște făclii după isprăvitul liturghiei, iar umbra serei părea că este fumul lor, amestecat cu fumul de tămîie. Pe șesul larg cuprins între păduri și între dealuri, lumina trecea leneșă și descompusă, roșie pe livezile cosite, aurie pe codrii de aramă. Departe, către sfîrșitul lanțului de dealuri, bătut în coaste de soarele în amurg, Cetatea Neamțului părea de cretă. O armonie largă și discretă aduna ochilor și inimii, aci în această vatră seculară, profilul de cetate al mînăstirii, zigzagul negru al zărilor scurtate și liniile curbe prin care muntele și pădurea

pogorau și expirau lîngă albiile pîraielor. Un șipot număra în apropiere, ca o clepsidră neînțeleasă, așezată acolo de mîna vechilor călugări, clipele străvechei și muribundei lavre.

Mă gîndeam la acei călugări vechi și la alte lucruri inutile și triste... Aș fi voit să nu fiu singur, în seara aceea. Priveam, în fața mea, valea din ce în ce mai fumurie, cerul din ce în ce mai palid și primele lumini aprinse în ferestrele mînăstirii. Și găseam această frumusețe mai mult dureroasă decît dezmierdătoare, fiindcă eram cu totul singur și fiindcă singurătatea mea era fără de leac. Ascultam murmurul din apropiere ; ascultam și gîndurile mele. Și în seara cu profunzimi de ametistă și de opal răsfrîngeam și vedeam aievea dorul meu, cu atît mai îmbietor cu cît îl știam mai neajuns și mai cu neputință. Pironit în faptul asfințitului, cum mă găseam, mi se părea că sunt acolo de cînd cu mînăstirea și greutatea pravilei și răzvrătirea frîntă în spaimele mărturisirii și robia sub canoane, privite în jos, ca într-o prăpastie, în veacurile vieții acestei mînăstiri, mi se părea că le privesc în prăpastia sufletului meu. Iar toți acei călugări, adunați sub bolțile Sfîntului Ioan Bogoslovul, sau încă întînși afară, sub ierburile înalte și sub cruci, mi se părea că dorm în mine și în suspinul meu. Lumina scădea grabnic. Crucile de pe turle, singure, mai ajungeau pînă la norul roșu, tras ca un fuior, pe lungul văiei. M-am sculat și am început să-mi dibuiesc cărarea. Am ajuns la ușa unui monah prieten.

— Pentru rugăciunile sfinților părinților noștri, Doamne Iisuse Christoase, Dumnezeul nostru, miluiește-ne pre noi !

Cuviosul Neonil era acasă. L-am rugat să-mi împrumute felinarul sf. sale și cu felinarul aprins am mers mai departe. La o podișcă, peste care trebuia să trec, mi-a ieșit înainte o rasă pitică și gheboasă. Era părintele Sevastian, filosof, doftor și necrofilax, pentru că sf. sa avea cheia de la cripta mînăstirii și purta de grijă osemintelor celor din veac săvîrșiți călugări. Mi-am adus aminte de biblioteca năpustită, de Platon și de marele Vasilie... L-am oprit pe moșneag în loc și am intrat cu el în vorbă. Trecea drept călugăr cărturar, plin de înțelepciune și bun de sfat. Mai era și doftor din cînd în cînd.

Am mers cu el încet, stînd locului la răstimpuri și cercînd împreună probleme grele, despre suflet, despre custodiile îngerești și despre năravurile diavolilor. Părintele Sevastian era, pentru mine, un înțelept prea definitiv și prea mulțumit cu înțelepciunea lui. Știa cu exactitate — îi spusese la Sf. Munte un călugăr de o sută de ani — numărul îngerilor căzuți cînd cu răzvrătirea lui Lucifer. Știa precis itinerarul pe care, în timp de patruzeci de zile, sufletul ieșit din trup este obligat să-l îndeplinească. Știa o mulțime de lucruri de aici și de dincolo și ți le spunea cu o siguranță afabilă și strivitoare.

Această știință mă uluia și mă rușina. Mi-era rușine de risipa gîndurilor mele, de simțămintele care mă slăbeau și mă deznodau, ca pe o cosiță molatecă și amoroasă, în bătaia vîntului !... Atunci mă înșelam grozav, cînd puneam înduioșării mele zare prietenească acel profil de mînăstire și de codri, cînd simțeam în pieptul meu dorul și răzvrătirea unei lumi întregi, ascunse sub pămînt, la Bogoslov ! Acești călugări, ziditi sufletește, din cărămidă și din piatră, nu sunt amicii mei și nici o apropiere nu poate fi între noi.

Am schimbat vorba. L-am întrebat pe părintele Sevastian ceva despre arhiva lui de oseminte, căci în filosofie mă bătuse. Mi-a spus lucruri ciudate. Sunt trupuri pe care, cînd le dezgropi, după șapte ani, de-abia le mai găsești — țeasta și ceva oase... Sunt altele, însă, pe cari le găsești întregi, cu toate că de la un mormînt la altul sunt numai cîțiva pași... Ajunsesem, pe nesimțite, la poarta cimitirului.

— N-ai vrea, preacuvioase, să-mi arăți oleacă bogățiile pe cari le ai aici ?

Părintele Sevastian s-a învoit bucuros și am intrat amîndoi în cimitir. La ușa criptei a scos din brîu o cheie secular și cu ambele mîini a învîrtit-o în broască. Am coborît cîteva trepte și am privit în juru-mi cu mirare. Era o încăpere lungă și boltită, aerisită foarte bine și curată. Pe o parte și pe alta, stăteau, pe lîngă zid, ca într-un magazin de mărfuri, rafturi și dulapuri. Se părea că ești nu în țarina Olarului (Matei 27, 7), ci în atelierul de lucru al unui olar. Forme rotunde nenumărate tresăreau în lumina nehotărîtă a felinarului. Erau sute de cranii, aliniate ca niște oale, erau cîteva generații de călugări, adunate aici, sub disciplina părintelui

Sevastian. Țestele cele vechi, galbene-pămîntii, erau mai la coadă. Cele mai nouă erau în frunte. Ce mi s-a părut neobișnuit e că aveau pe ele o stampilă largă și uniformă. Părintele Sevastian zugrăvea aceste căpățîni, și pe cîmpul zugrăvit scria numele celui mutat la cele veșnice și pe cît cu putință anul mutării. M-am apropiat de dulapurile părintelui Sevastian, cu ceva din sufletescul și din curiozitatea lui Hamlet. Bărtînul necrofilax mi-a prezintat diferite bucăți din interesantul lui tezaur. Mi-au căzut ochii pe o țeastă mai mică și am citit : *Calipso greaca, fecioara...* Am tresărit.

— O femeie, părinte Sevastian ?

Călugărul a scos craniul din rînd și l-a privit cu adîncimea unui savant care se pregătește să-ți deslușească o taină profesională. Am luat din mîinile necrofilaxului această rămășiță rară și încălzind-o cu duioșie în mîinile mele, m-am prefăcut că ascult explicările date. Mi s-a părut, însă, cam plăsmuite, sau am avut interesul să le cred așa, căci nu le-am ținut minte.

Calipso greaca, fecioara... aici, în cripta acestei mînăstiri de călugări ! Nu l-am mai auzit pe părintele Sevastian și am căzut în mine însumi, ca într-un iezer fără fund. Mi se părea încă o dată — și de data aceasta cu mărturii — că nu știu ce misterioasă solidaritate găsesc în jurul meu. Această fată mare, moartă printre călugări, era un amic, în sfîrșit recunoscut, poate printre alții pe care nu puteam să-i mai recunosc. Așadar, deasupra ignoranței, asprimei și a buruienilor acestei ore de decadență, vedeam răzbind, din fundul unui mormînt, florile de poezie creștină și de platonică durere, al căror parfum trăia și în inima mea. Simțimîntul meu era un adevăr și presupunerile mele erau îndreptățite. În acest columbariu se mai găseau cîteva teste, în care trăiseră gînduri din Vasile și din Platon ! Iar Calipso, fecioara, înflorea, în această criptă, ca un crin, în mîinile Arhanghelului bine vestitor, ca o făclie de ceară bine mirositoare, aprinsă Mirelui Ceresc, deasupra întunecimilor, deasupra durerilor, deasupra zbuciumărilor sărmanei noastre inimi !

CIMITIRUL DE PE DEAL

Plecasem din București într-o noapte de iulie caldă și scăpărătoare. Făceam un drum pe care nu-l mai făcusem niciodată. La o gară, trebuia să-mi iasă înainte un prieten iubit și amîndoi să urmăm călătoria mai departe. Eram singur într-un compartiment, dar nu puteam să dorm. Sunt în viață unele ceasuri mari pe cari nu ți-e iertat să le petreci decît veghind și cugetînd. Încheiam, în seara aceea, o epocă din viața mea și treceam într-alta. De aceea, albastrul adînc al nopții, luna în declin pe dealurile vagi și fuga aiurită a gărilor pustii jucau sub ochii mei, deschiși în întuneric, și coborau adînc în gînd și în amintire.

În faptul dimineții, cînd stelele se sting și alburiul zilei începe să se reverse ca un fum din răsărit, amicul așteptat s-a ivit într-o gară. Era pe vremea cînd prieteniile sunt tinere și vii. Era pe vremea iluziilor netrăite și a completului necunoscut al vieții. Dar pînă a nu pleca trenul, amicul meu îmi arătă, prin fereastra dată în jos, niște dealuri depărtate, o vale întinsă, profilul unui oraș de provincie și sus, deasupra lui, într-un pîlc de copaci, capela unui cimitir.

— Acolo e înmormîntată Maricica !

Cuvintele acestea nu le-am uitat și nu le voi uita niciodată, cum n-am uitat ochii plini de lacrimi ai celui ce mi le-a spus, cum n-am uitat dimineața aceea largă prin al cărei zăbranic începeau să treacă întîiele coarde de aur și de purpură. Mi-am adus atunci aminte de o copilă frumoasă și subțire pe care o văzusem într-o zi, la brațul prietenului meu. Era sora lui. Mi-am adus aminte de ziua de noiembrie, cînd l-am întîlnit pe acest prieten, singur, cu brațele în jos și îmbrăcat în haine de doliu...

Și am privit, cu ochi cari nu mai uită, capela de pe deal și pîlcul de copaci la umbra cărora Maricica dormea de șapte luni.

Și a plecat trenul și au trecut, albastre și pline de livezi și de păduri, zilele lui iulie și au trecut atîția ani de atunci și capela a rămas între copaci pe deal, și Maricica doarme și azi la umbra lor.

Două drumuri cu totul ciudate și protivnice am urmat, de atunci încoace, noi cei doi prieteni, din acea dimineață depărtată.

Amicul meu a intrat în viață cu îndrăzneală. A călătorit, a petrecut, a însuflețit și a condus mii de oameni, a întemeiat reviste și ziare, a umplut lumea cu planurile lui și a mers și merge înainte ca o sfîrlează, entuziast, cuceritor, înconjurat de colaboratori și înglotat de dimineața pînă seara.

Eu am rămas în urmă și în umbră. Am cultivat amintirea și părerile de rău. Am iubit singurătatea, cimitirele și cărțile în care este vorba de tristețile inimii și de făgăduințele Mîntuitorului. Am ajuns să cred că amintirea e superioară realității, ba chiar că e singura realitate. Și am mai găsit, nu știu unde, pe cineva care afirma, în scris, această profundă erezie.

Trec astăzi de multe ori, în sus și în jos, prin acea vale largă, tăiată lung de șarpele căii ferate, vărgată într-o parte de arături și de pășuni și plină în cealaltă parte cu profilul unui oraș de provincie. Deasupra orașului stau cimitirul și capela lui, ascunse sub copaci, iar la umbra lor doarme fără vise Maricica. N-am coborît niciodată în acest oraș, nu știu calea cimitirului și n-am văzut niciodată mormîntul scumpei adormite. Mi se pare, însă, că totul îmi este cunoscut și că aș putea să nimeresc chiar noaptea crucea de la căpătîiul ei.

Mi se pare uneori, în seri senine, cari aduc prin amestecul lor albastru, trandafiriu și alb cu zorile de vară, că sunt tot în dimineața de acum șaptesprezece ani, că vremea n-a trecut și că totul repauzează pe o stranie confuziune și pe un vis absurd. Și atunci sunt iar cel plecat din București, cu depărtate și nespuse presimțiri, călător singur și plin de gînduri, într-o noapte scăpărătoare și supremă. Și atunci Maricica a murit de-abia în toamna ce trecu și florile de pe mormîntul ei sunt în anul dintîi, iar la o gară, undeva, ar fi tre-

buit să mă aştepte amicul meu, ca să închidem amîndoi şi să deschidem epoci noi, în viaţa noastră.

Uneori rătăcirea mea merge şi mai departe. Mi se pare că a fost vis şi drumul meu şi viaţa mea de-atunci încoace şi moartea Maricicăi şi nimeni nu mai ştiu că stă să-mi iasă în cale, iar cimitirul de pe deal nu mai există. Ci singură Maricica, frumoasă şi subţire, cum am văzut-o într-o zi de septembrie, sub palide ghirlande de verdeaţă, e gata să se arate, din aceste inexplicabile perdele cari acopăr ochii noştri pămînteşti. Şi vezi, atît de înrădăcinate sunt visul şi ideea în sufletul meu, încît cred cu inima şi cred cu mintea că aşteptarea mea nu va fi zadarnică de-a pururi.

După cum cei şaptesprezece ani trecuţi de-atunci încoace mi se par uneori fum înşelător, mi se par fum şi înşelăciune şi viaţa noastră, aşa cum o simţim şi socotim şi moartea care o încheie şi porţile de întuneric ce stau la mijloc.

Şi atunci, amintirile ce nu se pot uita, şi atunci icoanele iubite, cari s-au dus parcă de veci, ducînd cu ele atît de mult din inimile noastre, atunci florile scuturate cînd ne-ar fi fost dorinţa să stea nemuritoare, sufletele scumpe şi iubirea de cari ne-a prădat timpul : vor fi iarăşi cu noi, vor fi şi sunt în noi şi ale noastre — şi este o părere că am fost lipsiţi de ele, după cum părere este că o vergea absolut dreaptă, cufundată într-un flacon cu apă, se frînge în bucăţi şi se împarte...

O, dar pentru aceasta trebuie poate mai mult decît puterea dorului şi-a amintirii !

Sub părerile trecătoare, sub convingerile cari astăzi te prind şi poimîine te lasă, sub certitudinea imensă că noi şi lumea întreagă suntem cu totul altfel decît ne încredinţează simţurile, trebuie şi garanţia indestructibilă a Celui ce a zis : *Eu sunt învierea şi viaţa ; cel ce crede în mine, chiar de va muri, va fi viu !*

MAICA FRĂSINA

S-a împlinit un an, pe toamnă, de cînd Maica Frăsina a adormit într-o mînăstire de călugărițe din Moldova. Cred că avea aproape optzeci de ani și erau cel puțin treizeci de cînd norodul sfîntului locaș, o știa și o numea : tipicărița de la Sf. Ioan. *Frăsina* era numele ei familiar în loc de Eufrosina, iar *tipicăriță la Sf. Ioan* era dregătoria ei călugărească. Aceasta însemna că Maica Frăsina era neadormită și întocmai cu tipicul îndreptătoare a pregătirilor, practicelor și serviciilor, foarte multe și amănunțite, care se țin de sfînta biserică și de petrecerea cea din biserică a închinatelor servitoare.

Moartea Maicii Frăsinii a fost evenimentul cel mai mic și mai fără de zdruncin care s-a întîmplat pe lumea aceasta. A murit în căsuța ei mărginașă, cînd nucii strejeri nu mai aveau nici o frunză și cînd tufănicăi din jurul ceardacului începea să-i moară floarea, sub primii fulgi de nea. Clopotele de la Sf. Ioan scuturară în toamna rece și deasupra zgribulitelor chilii vestea că s-a isprăvit frumoasa iarnă ce fusese bărtîneţea Maicii Frăsinii. Și între călugărițele de la Sf. Ioan a fost emoțiune, s-a ivit stîngăcie, cînd, la întocmirea celor de nevoie adormitei, înainte, la îngropare și după îngropare, tipicul fu îndeplinit — nu de Maica Frăsina.

Am aflat de moartea ei foarte tîrziu. Nucii aveau frunză nouă, tufănica era înaltă și pămîntul se închegase pe mormîntu-i. Maica Frăsina era de felul ei munteancă din preajma Ceahlăului, dintr-un neam de oameni cinstiți și gospodari. Venise în mînăstire cînd n-avea încă douăzeci de ani și intrase ucenică la o călugăriță de viță domnească, o mare și nobilă binefăcătoare, pe care

o pomenesc cîteva pomelnice, în Moldova și în București. În casa acelei călugărițe principese, ucenica Frăsina a deprins cuviința și ascultarea călugărească. Odată a fost la Iași în rădvan și s-au întîlnit în drum cu armata austriacă. Căpeteniile au întrebat cine este stăpîna și le-au lăsat să-și urmeze călătoria. De cîteva ori, au venit la mînăstire, ca să vadă pe ruda lor, cîțiva fii și nepoți de domn și Maica Frăsina își aducea bine aminte ce fel arătau și cum îi chema. După moartea monahiei-principese, Maica Frăsina s-a ales cu o căsuță și o grădină. O căsuță cu două odăi, cu sală de un metru, cu ceardac împrejur, cu o șură alături, iar dedesubt o pivniță. O grădină care avea în mijloc o palmă de pămînt, pentru cartofi și păpușoi, iar pe margini arbori roditori.

La mînăstire, douăzeci de ani nu mută, nu prefac lucrurile din preajma omului, decît abia atît cît le-ar muta și le-ar preface doi-trei ani din viața noastră laică, în împrejurările cele mai tihnite. Cînd am cunoscut-o eu pe Maica Frăsina, erau patruzeci de ani de cînd trăia în căsuța ei cu nuci de strajă, dar afară de pometul care mai crescuse, vlăstărise ori murise, afară de ierburile anuale care înfloriseră și se vestejiseră de patruzeci de ori, totul încolo, toate lucrurile și lucrușoarele gospodăriei erau neschimbate, mai aceleași, de patruzeci de ani.

Din prima zi a cunoștinței noastre, Maica Frăsina mi-a învăluit sufletul cu farmecul pios al bătrînețelor senine, limpezi ca un amurg de ametistă, după o zi fără nori și fără arșiță. Între venerabila bătrînă și între mine au intermediat, ca un fir de aur, garanția, prietenia și iubirea unei inimi tot atît de scumpe Maicii Frăsina ca și mie. Așa s-a făcut că într-o vară am petrecut o lună întreagă lîngă maica Frăsina, mîncînd la aceeași masă monastică, frugală, și întîrziind afară, serile, pe două scăunele, pînă la aprinsul lumînărilor. Vorbeam adesea, vorbeam mult, ceasuri de edificare sufletească, ceasuri de pietate, de care îmi voi aduce aminte toată viața. Găseam cu adîncă mulțumire, în interlocutoarea mea, o minte clară și curată, scutită de falsificări, liberă de prejudecăți. Simțeam în ea o inimă ideală fără ghimpi, fără spaime, fără alarme, într-un cuvînt, fără acea piele de arici, sub care cresc de obicei virtuțile călugărești.

Mi-aduc aminte că aveam cu mine și citeam poeziile Iuliei Hasdeu. Maica Frăsina ședea în scăunelul ei, același de patruzeci de ani, și împletea lucruri de mînă. Avea o figură blîndă și fină. Vorbea molcom, mîngîietor, cu dulcele ei accent moldovenesc. Sub scufia-i de șiac, părea un Leon XIII, intim, dar fără privirea ironică și sfredelitoare a marelui papă. În aceste ore de convorbire, a trecut de dinaintea mea, în profil sever și alb, viața uniformă, devotată și admirabilă a acestei cuvioase. Priveam, în cugetul meu, peste această jumătate de veac de existență, în care fiecare dimineață își avusese trei ceasuri de biserică, fiecare după-amiază vecernia ei și fiecare miez de noapte negreșita lui utrină ! Iar între aceste soroace, neclintite ca niște stîlpi de fontă, țesutul, torsul din furcă, munca în grădină, ceaslovul, cîntările și creșterea copiilor... Maica Frăsina, fecioara neprihănită a lui Iisus Christos, crescuse, în odăița ei de cîțiva metri pătrați, cel puțin zece copii, unii nepoți, alții rude mai depărtate, iar alții streini, unii cu părinți legitimi dar chemați de Domnul prea de vreme, alții — sărmane flori culese în ceasuri de răzvrătire și de nebunie și aruncate apoi în undele cernite ale mărturisirei...

Maica Frăsina era cugetul de aur pe care nu-l rugineau și nu-l stricau nici o *sminteală* și nici o vreme rea duhovnicească. Era mai înțeleaptă și mai de sfat decît zece duhovnici.

Dragostea ei nu sleia niciodată, sfaturile și ajutorul ei readuceau pacea în cercul tovarășelor de chinovie, atît de deseori supuse ispitelor și turburării. În alte vremuri — o, de mult apuse — Maica Frăsina ar fi fost o minunată stariță. Dar cu sărăcia-i absolut călugărească, cu modestia și cu solitarismul ei, n-o cunoștea nimeni, nu întreba nimeni de ea. Vlădici, mitropoliți... veneau cu alai în mînăstire, plecau cu alai, pe cînd clopotele se sfărîmau, curtenitoare, pe cînd soboarele cu starițele în frunte se frîngeau în mătănii... Maica Frăsina, ștearsă și fără nume, stătea printre bătrîne și nevoiașe, iar în anii din urmă rămînea acasă în ceardac, și prin ochelarii din ce în ce mai înseraţi, migălea ultimele ei împletituri.

Vegherile în biserică, la para lumînărilor subțiri de ceară, timp de o jumătate de secol, îi stingeau ochii, cu încetul. Vedea din ce în ce mai slab. Dar picioarele-i

știau drumul la biserică atît de bine, încît îl nimereau fără greșală, nu numai ziua ci și noaptea. Atît devotament, atîta evlavie, atîta dragoste pentru casa Domnului încingeau inimile tuturor și călugărițele de la Sf. Ioan, mai mult decît celelalte, se sîrguiau și umpleau sfînta biserică.

Studiam pe atunci filosofia creștină, cercam Sfintele Scripturi și descifram limba ebraică. Un entuziasm înflorit, planuri eroice și o inimă naivă mă purtau cu farmec în calea mea. Maica Frăsina, această eroină pentru împărăția cerurilor, era în ochii mei aceea ce un veteran, cu pieptul plin de insignele bravurei, este în ochii unui convins elev din școala militară. Lîngă Maica Frăsina, sub merii plini de rod și în cercul grădiniței fermecate de apusul soarelui, viitorul meu răsărea limpede ca steaua serii, hotărîrile mele erau neclintite ca dealurile împrejmuitoare.

Într-o seară, vorbeam de marea taină a iconomiei mîntuirei neamului omenesc prin Domnul și Mîntuitorul nostru Iisus Christos. Cuvintele bătrînei se propagau în mine ca o muzică sfîntă într-o apă subit limpezită și calmă. Nici unul din dascălii mei de la Teologie nu avusese vreodată asupră-mi atîta putere de convingere, atîta farmec cuceritor. Dar ajunsesem la o chestiune grea și temută. Scumpa bătrînă nu putea să uite că se află în fața unui teolog. Și atunci, cu glasul plin de prevenire, plin de sfială față de importanta mea știință, mă întrebă muzical : — Nu e așa că în veacul veacului, după ce Domnul va veni a doua oară și va birui alcătuirea lumii și se va ridica în slavă Ierusalimul cel ceresc, diavolul se va pocăi și se va face și el bun ?

O clipă, am rămas aiurit. Erezia celui mai mare dascăl al Bisericii, erezia nefericitului și osînditului de concilii Origen, zbura suavă de pe aceste buze sfinte, în seara aceasta în care îngerii Domnului lăsau în jos, spre noi, lămpile constelațiilor ! Ascunzîndu-mi confuziunea, i-am răspuns : — Scumpă Maică Frăsină, aceasta este o taină înfricoșată de care nu ne este iertat să ne apropiem !

Suflet pur ! inimă izvorîtoare numai și numai de iubire, astăzi stai înaintea Domnului, astăzi privești lucrurile nu «ca prin oglindă și ghicitură», ci față către față ; astăzi trebuie să știi și taina aceasta, dinaintea

căreia păleşte şi se ascunde searbăda mea ştiinţă, dar înaintea căreia cugetul tău, neîntinat nici de păcate, nici de ştiinţă, stătea alb şi drept ca o făclie !

Pe la începutul lui septembrie, cînd cireşii îşi moaie frunzele în carmin şi neguri străvezii cad pe ei ca horbote uşoare, am plecat de lîngă Maica Frăsina. Plecam cu scopuri mari. Cei cari mă cunoşteau de aproape şopteau prăpăstii. Promisiuni, asigurări, încurajări... arătau, de-a dreapta şi de-a stînga, calea mea încrezută şi fabuloasă. Dar cine păstra mai cu temeinicie şi mai cu drag visurile mele era scumpa mea Maică Frăsina...

Ce dureros se stinse deşarta-ţi aşteptare !

Dacă m-a durut şi mă doare şi azi, cînd privesc în glastrele mele — aliniate în sere azi închise — atîtea flori scuturate şi moarte : mă doare gîndul că am înşelat pe Maica Frăsina. Cu cîtă discretă mulţumire vedea ea în viitor pe preotul care îi va ceti prohodul, pe arhiereul, poate, care va dezgropa puţinele-i oscioare !

14 februarie, 1912

Am avut prilejul să trec zilele acestea pe drumurile lungi şi încovoiate, din legănarea căror se înalţă, într-o parte, munţi purtători de brazi, dealuri cu coame de stejari, iar între munţi şi dealuri : cucernice turnuri de mînăstiri. Sub cerul de februarie, perspectiva întreagă era alburie, indecisă, ca o mare după vijelie, iar pletele şi şuviţele brădetului se pierdeau în ea şi se iveau asemenea unor alge.

Prin mestecenii goi, peste spinări şi rîpe cunoscute, prin raza resfirată, rară, a soarelui iernatic, iată turlele Sf. Ioan, iată căsuţa Maicii Frăsinii. Nucii, gutuiul, prunii, ceardacul, scara, şura... totul este riguros întocmai cu amintirea mea. Urc scara cu emoţiune şi bat în uşa la care, o atît de lungă vreme, am bătut suspinele, durerile, disperările şi sfîşierile inimii. Cineva iese din coada şurei : o creatură omenească fără darul cursiv al exprimării, roşie la ochi ca raţele leşeşti, groasă, scurtă şi trăgănată în pas. Era stăpîna de acum a acestei case în care totul fusese spiritualitate ! Era cea din urmă ucenică a Maicii Frăsinii ! Am întrebat cum o cheamă şi

am auzit cu o surprindere care astăzi dă în stupefacție : ILARIA.

Îmi rămînea să văd mormîntul scumpei mele bătrîne. O călăuză m-a dus pînă sus la cimitir. Era mormîntul cel mai șters cu putință. Pe crucea de la căpătîi, nu mai mare decît crucea ce se pune pe lucrurile de vînzare, scria cu creionul, cu litere cirilice — greoi și problematic — cam cine era îngropat acolo. Dintr-o dată, m-au înțepat ironia și revolta. Mi-am adus aminte de *Germinie Lacerteux* și de vizita la cimitir, cu care se încheie. Dar am gonit această amintire ca impie. În Iisus Christos lucrurile au cu totul altă față și altă interpretare. Și descoperindu-mă și privind în pămînt, în trecut, în mine însumi, în zările inimii și ale convingerilor mele, din zări s-au irosit și au plutit înainte-mi, ca un șir de cocoare, aceste vorbe pe care nu le pot cugeta niciodată fără o profundă zguduire sufletească : „...s-a sămănat întru putrezire, va învia întru neputrezire ; s-a sămănat fără mărire, va învia plin de mărire ; s-a sămănat sfărmat și praf, va învia întru plenitudinea puterii " (I Corinteni, XV, 42—43).

Scumpă Maică Frăsină, tu m-ai făcut să simt cu sfînt fior, fără dizertații, fără știință, că Iisus Christos e adevărul. Dovada completă, absolută, atotcuceritoare, erai tu, sufletul tău, faptele și viața ta ! O, cît de mult m-ai convins — prea mult m-ai convins — că apologetica întreagă, că singura apologetică creștină este eroul pentru Iisus Christos. Acest rarisim exemplar de apologetică l-ai luat cu tine și n-am mai găsit altul... Înțelege atunci — și iartă-mă, suflet scump ! — de ce azi, după atîta vreme de la primii mei ani de școală, mă aflu lîngă mormîntul tău : confuz, greoi, gîngav, abia silabisind numele Domnului, ca un biet copil fără noroc și fără cărți, care se înapoiază la școală, după o îndelungată și crîncenă boală de lungoare !

LA SIHLA

„Vă pare rău de vremea...“ cînd fauni, oreade, naiade și silvani înveseleau pădurea, izvoarele și munții ? Mie îmi pare rău cîteodată și îmi păru rău deunăzi, ducîndu-mă la Sihla : un schituleț cu un singur călugăr, două ore depărtare de Mînăstirea Agapia, o turlă de șindrilă veche, înfiptă într-un noian de codri. Drumul la Sihla e plin de interes și de povești. Și îmi părea rău că în apele argintii azi nu mai sunt ondine, că din scorburi și din desișuri au fugit șăgalnicele divinități antice, fiindcă iată astăzi — timp de grijă și de toamnă — faunii și nimfele iscoade ar fi putut să ne spună vreo poveste cu drumul către Sihla.

La Sihla poți să ajungi sau pe cărarea Agapia-Sihla, sau pe cărarea Secu-Sihăstria-Sihla. Eu vorbesc de cea dintîi. Mînăstirea Agapia, de la care pornești, e albă, venerabilă și celebră. O lași în urmă, profilată pe muntele pleșuv Muncelu, și pornești pe pîrîul Agapia în sus. Curînd, mînăstirea nu se mai vede, fiindcă piere între culisele pădurii. Cu pîrîul Agapia, cu pietrele mari și mici din cale, cu izvoarele iuți ca șerpii cari îți taie drumul și adeseaori cu mlăștinele ascunse sub verdeață : ai de lucru un ceas întreg. Mergi pe fundul unei văi, în care fagii de pe cele două dealuri coboară viguroși, rărindu-se prea puțin pe ici, pe colo și de multe ori spînzurînd sau făcînd punte peste adîncăturile pîrîului. Acum vreo cîțiva ani, un fierăstrău s-a cuibărit aici într-o poiană și a întins picioarele printre brazii culmilor mai depărtate. Azi dihania de oțel e moartă, sau adormită. Fierăstrăul nu mai umblă. Șoproanele, căsuța păzitorului, aria de depozitare, cîteva vagonete și mai cu seamă linia cu șine de lemn, pe care coborau vagonetele încărcate,

stau astăzi inutile. De la „fabrică" înainte, poți să mergi, fie pe linia vagonetelor, fie pe drumul vechi. Linia se ține încă bine, cu toate că ierburile și mușchiul o mănîncă, iar pîrîul, cînd vine mare, o îneacă și o potmolește. Pe această linie drumul e mai ușor și mai plăcut. Pîrîul curge pe sub ea, sărind în dreapta, sărind în stînga, aci umplînd gropane adînci, sub frunze largi de brusture, aci azvîrlindu-se pe pat de piatră, printre rădăcini dezgrădinate.

De la un timp, în partea dreaptă se luminează, și dealul Pahomia apare în soare, plin de poiene și de mestecănișuri. De sub picioarele Pahomiei se zămislește un pîrîu și dă devale, întru întîmpinarea pîrîului Agapia. Un piept de deal se ridică între ele amîndouă și de aci încolo linia butucilor rămîne la stînga, iar drumul către Sihla urcă pieptul dealului, pe acolo pe unde a fost de zeci de ani. Aici copacii sunt foarte înalți. Lupta pentru soare îi face să crească drepți ca lumînările și să întindă sus, cît mai sus, spre soare, creștetele lor. Ca printr-o sită foarte deasă se cerne uneori, din partea stîngă, prin troienele de frunze, lumina unor poieni apropiate. Schitul Sihla nu mai este departe, dar pînă la el trebuie să urci încă o coastă. Gangul cel întunecos și verde prin care ai venit se isprăvește, și schitul Sihla se arată, sub un parapet de stînci cărunte.

Schitul are două jertfelnice. Este biserica de lemn, destul de mică, pe care o vezi întîi, cînd intri în ogradă, și este o altă biserică minusculă, tot de lemn, deasupra schitului și sub parapetul stîncilor. Vechimea lor mi se pare că este de la o sută la o sută cincizeci de ani. Un șir de odăi cu ceardac înalt, o fîntînă, două-trei coșări, o clopotniță, o piatră mare cît un elefant și — dacă se întîmplă să fie acasă — sihastrul Gherontie : alcătuiesc tot schitul Sihla. Dar farmecele locului nu sunt numai acestea. Afară de iscăliturile, versurile și datele cari înnegresc pereții și strășinile bisericuței de sub stînci, mai sunt — deasupra — vederea încîntătoare de pe aceste stînci, peștera Sfintei Teodora, un jgheab de două palme, tăiat sus într-un bloc singuratic și hățișurile nedescurcate, de rugi de zmeură, care îți înnoadă pașii pretutindeni...

Sihla e un loc sfînt, dar este în același timp și un loc romantic, întîi fiindcă așa a ieșit din mîna Creato-

rului și al doilea fiindcă așa l-au făcut plimbările de vară și deșarta inimă omenească. Privind de aci de sus, patru munți scăldați în codri și în poieni se apleacă sub ochii tăi, se ating, se întretaie și bat cerul ca patru vulturi, înălțați deodată în cruce, pe năprasnice aripi. Pahomia, Dealul mare, Ciungii și Sihla, pe care stai, plutesc vulturește în soare. Peste Agapia, ce nu se vede, ghicești drumul spre Pașcani, pădurea de la Coverca și albia Moldovei. Peste fermecatul ceas de față, se profilează trecutul — fumuriu, imobil, indestructibil — pîndește, invizibil, viitorul, iar cugetele inimii, mai zorite și mai absurde decît pîraiele din vale, aruncă doruri, visuri și iluzii.

Peștera Sf. Teodora este în dosul stîncilor de unde ai privit depărtările cîmpiei și ale sufletului tău. O potecă împiedecată de rugi, de crengi, de leșuri de brazi, duce pînă acolo. E un spațiu întunecos și strimt, între două stînci cari se reazimă una de alta. La lumina lumînării, vezi o înălțătură, cu suprafața neregulată, care se zice că a fost patul Sf. Teodora. A putut cineva să locuiască și să doarmă, într-adevăr, în acest mormînt? Bătrînii și cărțile bătrîne așa ne spun. S-o credem, dar de bună seamă că inima celui ce se culca pe această piatră erau sau de jeratic sau de silex. Poate că sfîntul troglodit care a locuit aici este și săpătorul jgheabului din vîrful stîncii, făcut anume ca să se strîngă în el apele ploilor. Izvoarele sunt departe și fîntîna schitului desigur că pe atunci nu exista.

Uitîndu-te împrejur, nu mai vezi nimic, decît pădure seculară, înfricoșat de încîlcită și de prăbușită. Totuși Sihla rămîne dornică, subjugătoare :

Locuri sfinte și frumoase :
Rîșca, Sihla și Cetate,
Am venit întreg aicea
Și mă-ntorc pe jumătate !

N-am căutat numele lui Gheorghe din Moldova printre miile de iscălituri de la schitul acesta, dar fără îndoială că s-a iscălit și el cum s-au iscălit și ceilalți, cîteva mii, și cum se vor iscăli mulți încă, de aci înainte. Căci multă vreme, de aci înainte, aceste locuri vor rămînea frumoase, vara va fi timp de vacanță, poeții ne

vor amăgi și inima omenească va fi așa cum este. Și e trist, trist din cale-afară, să gîndești toate acestea, cînd viziunea a trecut, cînd soarele s-a stins și cînd negurile amintirii cuprind cuprinsul pe veci trecutei clipe !

„Fericit este bărbatul care...“ (Psalmul I). Fericit este părintele Gherontie. Întîi, pentru că toate frumusețile de la Sihla, după care noi ne sfîșiem inima în fiecare vară, sunt ale lui, în chip tihnit, fără friguri, cît e anul de lung. Apoi, singurele ființe în stare să-l mai înduioșeze ori să-l mai tulbure — afară de tîlharii cari îl pradă și-l snopesc din cînd în cînd — sunt căprioarele, cari se arată iarna sus pe stînci și privesc mirate la schitul de sub ele. În fine... (acest „în fine“ merită o dezvoltare deosebită) :

Acum cîteva zile, cu prilejul unei plimbări pînă la Sihla, după ce am văzut încă o dată toate cîte v-am spus mai sus, m-am despărțit prietenește de cuviosul Gherontie. Era spre seară și în cerul imens boltit deasupra munților începeau să se ridice cumpene trandafirii. Am lăsat pe Gherontie cu pace și am intrat în pădure. În urma mea, aud deodată toaca și apoi, ca să nu fie nici o părere, clopotul de vecernie... Am rămas locului, pe gînduri. În tot schitul, Gerontie era singurul suflet omenesc. Și iată că Gherontie făcea vecernia pentru el singur și pentru sfinții îngeri cari vor fi binevoit să vie să-l asculte !

Am binecuvîntat atunci frumusețile superioare ale credinței și ale simțirei întru Iisus Christos și am fericit pe monahul Gherontie.

Șăgalnice divinități antice, în momentul cînd suna la Sihla clopotul de vecernie, vă uitasem și nu-mi mai părea rău că ați fost și nu mai sunteți. Satiri, priapi și fauni, lumea, stilul și poveștile voastre nu-mi mai trebuiau. Gherontie sihastrul, deși după înfățișarea-i pămîntească seamănă foarte mut cu voi, sufletește e mult mai frumos și mult mai venerabil !

PE JIJIA

Nici o trăsură și nici o călăuză ! M-am uitat cu oarecare stinghereală la trenul care mă lăsase în această gară singuratică, cum se micșorează și se îngroapă între dealurile încovoiate sub rumeneala serii. În aceeași parte unde pierise trenul se vedeau o biserică albă și, risipite în preajmă-i, cîteva acoperișuri. Acela era cătunul unde trebuia să mă duc. Am ridicat în spate povara mea de drum și am pornit pe șoseaua paralelă liniei ferate. Era seară de-a binelea. Soarele atinsese de mult orizontul și lumina asfințitului dădea în tonuri stinse. Încă o zi de secetă, cu pieptul ei de foc, trecuse prin această vale a Jijiei ! Nu se vedea nici un nor, nicăieri, și noaptea cădea ca într-un cuptor. Și cu toate acestea o stuhărie vastă acoperea întinsul văiei și crîmpeie de baltă oglindeau cerul secetos. Dar erau ape putrede cari priesc numai papurei, broaștelor și cocostîrcilor.

Mă gîndeam, afundîndu-mă în pulberea drumului, la acele ținuturi depărtate, unde liniștea vremilor și stăruința îndelungată au făcut pe om să biruiască și să îndrepteze firea. Mă gîndeam la acele rețele de canaluri cari, în alte părți ale lumei, fertilizează județe întregi, gonesc pustiul, rogozul și scaieții și temperează spaima anilor fără ploaie. La noi, cît va mai trebui să treacă, pînă să ajungem la asemenea stări superioare !

Din cîmpul mohorît și înecat, venea un vaiet de dihanie rănită. Cîteva berze lăsau, în ultimele fosforescențe ale serii, locurile lor de pîndă și se aruncau în largul plin de umbră și de smîrcuri. Nu mă înșelase păruta apropiere a satului și aveam răbdare. La dreapta și la stînga șoselei înalte pe care o urmam, ieșeau din stuhul

bălții cîte o întrebare scurtă, cîte o foșnire de o clipă, cîte un plescăit care dădea fiori.

În capul satului mă întîlnesc cu cineva care purta o condică la subțioară. Era secretarul comunei, din care făcea parte acest sat aruncat între bălți. Pun stăpînire pe domnul secretar și-l întorc înapoi spre sat. Îi dau și lui ceva din bagajele pe cari le duc cu mine și, cu puteri unite, răscolim înainte pulberea comunală. Cine sunt, ce vreau — a înțeles domnul secretar. Trebuie să chem înaintea mea pe cîțiva locuitori din sat și anume din cei mai bătrîni. Dar unde îi voi chema, căci primăria e în urma noastră, în celălalt sat, la vreo șase kilometri ? Ne oprim să răsuflăm la crîșma lui Enache, personagiu important și vestit în împrejurime. Nimerită idee ! Găsim acolo pe ajutorul de primar și pe mai toți „sus-numiții" cari îmi trebuiesc.

Am stat toți pe bănci, în pretoriul lui Enache. Și am înțeles, într-o clipă, un lucru pe care, personal, nu-l înțelesesem pînă aci. M-am uitat de jur împrejurul meu... Nu bea nimeni nimic ! Și nu însemnează deloc că țăranul, cînd se duce la cîrciumă, se duce numaidecît cu gîndul ca să bea. Cîrciuma, la țară, nu este, exclusiv, locul de pierzanie pe care ni-l închipuim și-l înfierăm noi, ci mai este locul de întîlnire unde schimbi o vorbă cu un prieten, locul unde pricepuții și isteții satului dau lupte de convorbire și de idei, locul unde păcălicii și ghidușii își aruncă născocirile lor, în fine, locul unde auzi multe și poți să înveți cîte ceva. Pentru bietul țăran, cîrciuma este for, agora și... ziarul nostru, citit la cafenea. Zadarnic vom semăna noi cu sfaturi, cu regulamente și cu amenzi calea cîrciumei ! Trebuie, riguros, ca, în același timp, să ridicăm în fiecare sat și *casa de întrunire și de citire* pe care, într-o jumătate de măsură, o înfățișează astăzi cîrciuma.

Am citit, în auzul celor de față, porunca stăpînirii. Era dreaptă și am căutat s-o tălmăcesc cît mai limpede. Dar nu era nici o nevoie ! Am fost priceput din capul locului. Și iată-mă pe mine, acum, mirat, privind la acești țărani moldoveni, mai striviți, mai scorojiți și mai săraci decît toți ceilalți frați ai lor și cu toate acestea mult mai subtili și mai inteligenți ca ei !...

Mai rămîne ca să ne întîlnim, cîțiva, a doua zi, la primărie, ca să facem formele. Dar unde doarme, în

noaptea asta, domnul „inspector" ? Într-o claie de fîn ar fi fost idealul. Dar cum poți dori așa ceva cu voce tare, fără să compromiți ghiozdanul cu hîrtii oficiale de la subțioară ? Ca să nu răspund de-a dreptul, le-am spus că voi petrece noaptea în celălalt sat, spre a fi dis-de-dimineață la primărie. Am tocmit o căruță și am plecat cu secretarul.

Masul în sate este o grea problemă pentru cei de la orașe ! Caut s-o uit. Ridic ochii la stele și plutesc cu gîndul între ele și încremeneala neagră și stufoasă peste care se rostogolește căruța noastră. Toate stelele sunt la iveală. Nu e nici un nor care să ascundă vreuna. Nu e nici o adiere care să vestească turburarea văzduhului și apropierea ploilor. Și e o impresie stranie să simți că duhul secetei stăpînește în întuneric, deasupra atîtor pogoane de apă moartă și de păpurică. Pe marginea șoselei, întîlnim de cîteva ori cîte o pereche de boi, lăsați să pască și cîte-o pată cenușie, alături în ierburi. Trecem pe lîngă gara de acum două ore. E moartă pe din afară și înăuntru de-abia dacă e un vis de lampă.

Ajungem la primărie. Nu e prea tîrziu, dar satul doarme de un ceas. Claia de fîn unde mă voi odihni îmi pare din ce în ce mai sigură. Sunt în localitate oameni bogați și case boierești, dar stăpînii sunt plecați și casele închise. La cea din urmă lampă care mai veghează în sat, paznicii comunali, îngrijiți de onoarea comunei, descoperă o cămăruță unde nu doarme nimeni. E o cameră *pentru mosafiri*... Are lampă suspendată, un crivat, o canapea, cărți poștale ilustrate foarte multe, perdele la ferestre și un pătrunzător miros de mucegai și de flori uscate.

Deschid larg ferestrele și reiau, întins pe canapea, privitul meu la stele. Și firul gîndului se subțiază și se rupe pe nesimțite... Iar a doua zi, la ora patru dimineața, în ferestre găsesc vestea nemilos trandafirie că o nouă zi de secetă se ridică, de pe dealuri, peste valea Jijiei.

„MI-E DRAGĂ NONORA !"

Alexandru Teofil, directorul băncii „Solidaritatea" găsi pe birou, în dimineaţa zilei de 23 decembrie, între alte scrisori de afaceri, şi următoarea scrisoare particulară :

Iubite Alexandre,

Viu să protestez la banca ta o poliţă de promisiune, pe care d-l director mi-a dat-o astă-vară. Te rog să ştii că nu primesc nici o preschimbare şi că aştept achitarea cu primul tren, adică sosirea ta în Clejănei. Ca să te înfund şi să-ţi închid orice portiţă profesională *(aranjament, moratoriu, respiro...)* află, scumpe directore, că mama şi soră-mea au făcut casa frumoasă din pod pînă în pivniţă, că au organizat, pentru cuptor, o procesiune de purcei, de raţe şi de cozonaci şi că, în sfîrşit, secretarul nostru a şi pregătit pergamentul, care să mărturisească viitorimei faptul istoric că, în zilele Crăciunului din anul 189..., tu ai bucurat şi cinstit cu venirea ta pe castelanii de la Clejănei.

Dacă socoteşti că acest pergament ar trebui să mai adaoge ceva... te priveşte pe tine. Ce anume ar mai trebui înscris în el : las cu totul la alegerea şi hotărîrea ta. Căci — ca s-o întorc în serios — tu mă cunoşti ca nimeni altul şi ştii cît de mult ţin la libertatea mea ca şi la a fiecăruia, mai ales în afaceri de sentiment. Să-mi vii liber şi sincer ! Să nu te simţi legat de nimic, din cîte mi-ai spus astă-vară, nu ca unui prieten cu soră de măritat, dar ca unui vechi şi intim coleg de şcoală, tovarăş de proiecte şi de mărturisiri.

Aceasta — pentru inima ta, căreia îi doresc nestingherită libertate de alegere, norocoasă înflorire și toamnă cît mai lungă sub roade binecuvîntate (băieți și fete). Pentru spinarea ta și pentru picioarele tale — să știi că vei găsi în trăsură o șubă de lup și o pătură mocănească. Și dacă vrei să te ridic deodată din răspîntiile șovăielei, află că mîine seară, la gara Grivu (căută în indicatorul C.F.R., ora exactă cînd soseşti) te aşteaptă trăsura. Dacă pînă mîine la 4, după-amiază, nu primesc din parte-ți nici o notă telefonică, aceasta va fi, pentru mine, semn că ai primit punerea mea la cale.

În sfîrșit, fiindcă este inadmisibil ca un bucureștean să fie poftit, în sărbători, undeva, la țară, fără ca bietul om să nu fie împovărat cu un sac de comisioane, te rog citește aci anexata notă și ia de la magazinul arătat, nelipsitul, fatalul comision. N-ai să plătești nimic, totul s-a plătit de mai nainte. Nu lua puşca, fiindcă mama e superstițioasă și nu vrea să vadă căzînd, în sărbători (afară de rațele și de purceii d-sale), nici o vrabie de pe gard. Vino ! Nu pregeta ! Te aşteptăm ca pe o sticlă de șampanie, la sfîrșitul mesei.

Cu veche și trainică prietenie.
al tău:
Corneliu Hagi-Chirea

Clejănei, 22 decemvrie, 189...

Alexandru Teofil puse scrisoarea aceasta în buzunar. Examină grabnic celelalte scrisori și hîrtiile dispuse spre dezlegare și după ce expedie pe cele mai urgente, rămase gînditor... Bietul Corneliu ! ce suflet transparent ! cîtă noblețe de inimă, dar și cîtă naivitate ! Avea dreptate... Astă-vară, a doua sau a treia zi, din cele cinci petrecute la Clejănei, i-a făcut lui Corneliu — se miră și el cum — o lungă destăinuire sufletească. Au fost de vină : liniștea de la țară, frumosul parc de pe malul Barabancei și, neapărat, a fost de vină și frageda Nonoră. Dar mai exact a fost de vină plimbarea pe care o făcuse, de dimineață, cu Nonora, prin livezile și pe sub sălciile de pe malul celălalt al Barabancei...

Ce clară amintire ! Livezile erau tocmai în coasă. Cosașii înaintau din deal în vale, lăsînd în urma lor cîte-o lungă dîră de flori cosite. Prin fînul care, curînd-curînd, urma să cadă sub oțel și printre sălciile despletite, Nonora se ducea și se întorcea, vioaie, după flori — „florile cele mai frumoase", pe care voia să le izbăvească de urgie. Cît era de nevinovată și de dragă ! Nici o creangă din acele sălcii despletite nu era atît de mlădioasă ca Nonora ! Nici o floare din acele livezi ondulătoare, scăldate în soarele dimineții și în apele Barabancei, nu era atît de gingașă și de fragedă ca Nonora !... Și privind cum cosașii veneau mereu devale și cum valurile țepene ale ierbei, cu spuma lor de flori, se năruiau sub coasă, și privind cum cosașii sporeau mereu șiragurile morții, Alexandru Teofil avu o impresie curioasă și o mișcare sufletească neașteptată. I se părură coasele năvalnice simbolul nestatorniciei și al pieirei tuturor lucrurilor din această viață, iar îndreptarea lor spre el și spre Nonora îi aduse aminte, cu un fior, că și el și Nonora sunt supuși necruțătoarei legi a vremei cositoare. Iată viața în floare ! iată-l pe el tînăr, sănătos, biruitor ca puțini alții în lupta pentru viață ; iată pe Nonora : copilă, frumoasă, cu avere, sora celui mai bun al lui prieten ! Și iată, pe de altă parte, culmea celor treizeci de ani ai lui, munca fără preget, luptele ambițioase, mesele prea lungi, dragostele ruinătoare... Și iată atîția rîvnitori la mîna și la inima Nonorei, iată florile tinereții și ale fecioriei ei, în ziua lor cea mai frumoasă ! Iar coasele lacome și fatale, care vor rade din creștetu-i părul lui, azi încă negru și bogat, care vor secera, — pentru alții, dragostea și frumusețile Nonorei, iată-le, venind mereu spre el și spre Nonora ! iată-le foșnind, clipă cu clipă, mai aproape !

Atunci, întocmai cum Nonora zbura din floare în floare și aduna, copilăroasă și îngrijită, florile cele mai frumoase, ca să le scape de pieire, a simțit și el în pieptu-i o pornire caldă să zboare și să culeagă, în brațe, pe Nonora ! Să zboare și s-o ridice dinaintea ursitelor străine, din ochii și din calea altora și, mai departe, din amenințările și din durerile viitorului, exact cu iluzia Nonorei că floarea culeasă de tine, *pentru tine*, a scăpat de veștejire și de moarte. Dar Alexandru Teofil, calculatorul rece, a ieșit numaidecît deasupra și a lăsat să

cadă în adîncurile sufletului pe poetul de o clipă. Şi-a înţeles înşelăciunea şi a rîs de iluzia Nonorei, rîzînd de propria-i iluziune. Cu braţul plin de flori de cîmp, Nonora veni, la umbra sălciei unde se odihnea Teofil.

— Domnişoară, nemurirea îţi este recunoscătoare! Mulţumită d-tale, aceste flori nu vor mai vedea moartea. În vasele d-tale ele vor trăi în vecii vecilor.

— Vor trăi, domnule Teofil, în inima mea, în dragostea şi în dorul meu ca să le fac nemuritoare...

Acest răspuns risipi ironia lui Teofil. Fetiţa aceasta avea dreptate. E adevărat că fruntea se încreţeşte şi cununa ei se scutură, dar frumuseţea sentimentului (generozitatea unei fapte, devotamentul unei iubiri, nebunia unui sacrificiu) rămîne veşnică frumuseţe. Şi sunt suflete cari izvorăsc, viaţa întreagă, generozitate, devotament, iubire! deşi decembrie ia locul lui iunie şi florile de promoroacă locul florilor adevărate. Ce făţărnicie, ce egoism! să pretinzi că e zadarnic să mai iubeşti ori să fii generos, sub cuvînt că zbîrciturile viitoarei bătrîneţi îţi ridică orice poftă de dragoste şi de dărnicie.

S-au înapoiat încet, pe potecă, de-a lungul Barabancei, Nonora şi el. O batistă din balconul caselor îi chema la gustarea de dimineaţă. Soarele împotriva căruia mergeau părea şi el, cu strălucirea lui, o salcie cu pletele de aur, despletindu-se din cer pînă în pămînt, şi lăsîndu-şi şuviţele în apa şi în trestiile Barabancei, printre copacii parcului de pe malul celălalt, pe umbreluţa Nonorei şi pe hainele lui de vară.

După gustarea luată pe terasă, Teofil simţindu-şi inima neobişnuit de moale şi de prietenoasă, a luat pe Corneliu de braţ şi au pătruns amîndoi în parc. Atunci şi-a făcut Teofil, în faţa lui Corneliu, un straniu examen de conştiinţă, exprimînd o mulţime de lucruri care astăzi i se par de necrezut şi ce e mai grav: mărturisindu-i că îl bate gîndul să se însoare. A făcu mai rău decît atîta! căci i-a spus lui Corneliu destul de limpede că Nonora e un suflet nepreţuit, în tovărăşia căruia un bărbat ar găsi totdeauna farmec şi despăgubiri vieţii. Corneliu, suflet deschis şi fără subtilităţi, a tras vălul la o parte şi i-a spus naiv şi emoţionat:

— Scumpe Alexandre, crede-mă că nimeni mai mult decît tine n-ar avea aprobarea inimii mele! Şi ca să-ţi dezvăluiesc un gînd de demultă vreme — totdeauna,

cînd am cugetat la viitorul soț al Nonorei, el avea chipul tău și se numea Alexandru Teofil.

Atunci emoția momentului și puterea unei prietenii care începea de la vîrsta de zece ani au dat acestei convorbiri un sigiliu aproape sfințitor. Au căzut unul în brațele celuilalt. Era o înțelegere ca și formală. Alexandru Teofil cerea mîna Nonorei. Alexandru Teofil voia să se însoare !

Destul de împovărat de această din urmă amintire, Teofil chemă un servitor și-i spuse să-i aducă un indicator al Căilor Ferate... Corneliu e un suflet nobil, fără pic de șiretenie. Vinovatul a fost el, căci după mărturisirea din parc, nu și-a luat seama și nu s-a dezmeticit nici a doua zi, nici a treia zi, și, plecînd din Clejănei, a promis solemn că dacă nu mai devreme, cel puțin în sărbătorile Crăciunului vine iar pe malul Barabancei. Felul cum îl privea la despărțire d-na Hagi-Chirea și căldura sărutării cu care l-a sărutat pe frunte spuneau cu prisos că amicul Corneliu descoperise totul mamei sale și că greșala făcută nu se mai putea îndrepta de aci înainte decît printr-o mojicie sau printr-o lașitate. Ce poți să mai faci acum ? Invitarea este din partea întregii familii, diseară toată lumea ia vacanță, iar blestematul de comision este, pe lîngă toate acestea, ca un fel de lacăt îndrăcit, care asigură și pecetluiește șerpii lanțului, prinzînd zdravăn laolaltă cele două capete. Poftim de nu te du la Clejănei, cînd doamnele Hagi-Chirea așteaptă să le duci, de sărbători, toate aceste fleacuri femeiești ! Cum am putut să fiu atît de slab de înger și să mă las copleșit de o plimbare prin livezi și de mirosul teilor din parc ? O domnișoară isterică ar fi fost mai rezistentă decît mine ! Și de aș putea măcar să mă mîngîi cu ideea că a fost la mijloc te miri ce viclenie, cum să pricep să țeasă mamele și fetele de măritat. Dar de unde ! eu singur mi-am făcut beleaua. Am văzut, din fereastra mea, pe Nonora, trecînd pe pod, dincolo în livezi, și i-am cerut voie ca să o întovărășesc. Trebuie să mă duc, căci altfel nu mai sunt om de cuvînt. Dar ce să născocesc, ca să scap de primejdia ce mă așteaptă ? Să-i spun lui Corneliu că m-am procopsit cu cine știe ce boală... ar fi o infamie ! Să-i spun că nu mă lasă mama, fiindcă vrea să mă însoare... cu slutișoara mea de vară Lelia — ar fi o prostie !... Să-i spun că în inte-

resul băncii, trebuie să fac, neapărat, o lungă călătorie prin Germania și prin Franța... — n-aș minți decît pe jumătate. Trebuie să plec numaidecît după Anul Nou și, se înțelege, nu pot să stingheresc interesele superioare ale acționarilor mei, nici să amăgesc deplina lor încredere, făcînd dintr-o călătorie de afaceri, călătoria mea de nuntă. După ce mă voi înapoia în țară, altă socoteală. Atunci — vom vedea... Da, ideea nu e proastă, dar trebuie să o îndeplinesc imediat. De spus lui Corneliu nu va fi prea greu, dar trebuie să o și șterg după Anul Nou, căci altfel sunt pe față un mincinos.

Servitorul îi aduse indicatorul cerut. Îl consultă. Trenul sosea în gara Grivu la ora 6,14 seara... Prin urmare, nu-i mai rămînea decît să-și orînduiască hîrtiile, să recomande subdirectorului deosebită luare-aminte în cîteva afaceri și să-și înceapă vacanța de la ziua jumătate. Din București, pleacă la 3, după-amiază. În răstimpul de trei ore trebuie să mănînce, să se radă, să-și facă geamantanul și să ia pachetul-comision. De la gara Grivu la Clejănei este drum de un ceas și jumătate. E destul de frig și fulgi ușori de omăt tremură în ziua vineție. Poate că va ninge — astăzi, mîine... În sfîrșit, la lucru ! Iar la Clejănei va trebui să mă port cu cea mai discretă dibăcie, așa ca într-o afacere financiară, căreia prea puțin îi lipsește ca să fie veroasă.

După-amiază, la 3 fără cîteva minute, Alexandru Teofil opri trăsura la gară. Hamalul care îi luase geamantanul și pachetul îl însoți, respectuos, pînă la vagonul de clasa I și așteptă, cu cascheta în mînă, plata serviciului făcut. Directorul băncii „Solidaritatea" n-avea acel aer de neam mare, ce ne impresionează la unii oameni, dar avea înfățișarea voită și consolidată prin haine bune, a parvenitului important. Teofil se îmbrăca totdeauna cu grijă, își studia aparențele și-i plăcea să treacă, prin gloatele de pe Calea Victoriei, falnic și superior ca un automobil.

În compartimentul de clasa I mai era un călător, un domn bătrîn, cu ochelari, care-și citea ziarele. Cumpărase și Teofil cîteva, indigene și streine, ca să-și omoare, în cetirea lor, urîtul orelor de călătorie. E de multă învățătură să observi pe tovarășii de drum, cînd mergi cu trenul. Ai un prilej deosebit ca să cîntărești și să pricepi pe oameni. Cei mai mulți dintre călători, inimi

legate intereselor materiale, cugete sterpe și mărăcinoase, după ce au citit ca pe o evanghelie cele trei-patru ziare, luate cu grijă la plecare, încep să se perpelească pe spătarul canapelei. Dacă somnul milostiv le vine într-ajutor, sunt mîntuiți, dacă nu, bieții oameni trebuie să fugă pînă la vagonul-restaurant, ca să-și moaie urîtul în bere sau în vin. Mare noroc, dacă plictisitul X recunoaște pe conefericitul Z și încep amîndoi o convorbire adîncă asupra situației politice. Foarte rar, cînd vei întîlni pe cineva cu o carte în mînă, și dacă vei lua seama bine cartea e nemțească sau englezească, iar cititorul e un străin. Tot atît de rar vei găsi pe cineva care să stea ore întregi, fără să supere pe nimeni, cu ochii și cu mintea duși departe, poate în frumoase ținuturi intelectuale.

Alexandru Teofil avea inima stearpă și mărăcinoasă. De mult, într-o primăvară grabnic pîrjolită, simțise în inimă-i și cîteva flori de primăvară. Dar aceasta de mult! cînd Alexandru avea încă un tată și tatăl său era micul arendaș de la Gura-Barabancei. De atunci, știința vieții cuminţise pe băiat și din treaptă în treaptă — treptele de bazalt și de neîndurare pentru oameni — urcase pînă la directoratul „Solidarității". Era inteligent, era muncitor și tăia în foarfecele intereselor pe cel căzut în foarfece, cu același sînge rece cu care tăia cupoanele. Era temut, era apreciat și i se prorocea un mare viitor. Aparținea unui partid politic — căci altfel toate speranțele lui de viitor ministru ar fi fost himerice — și era un partizan devotat și energic. Ca serios om de afaceri, era om de cuvînt și prietenii lui cei mai intimi afirmau că e un bun prieten. Corneliu Hagi-Chirea credea aceasta mai mult decît oricine.

Deci, Teofil citi ziarele, privi prin fereastra vagonului țarina mocnită și pustie, îmbrăcată cu o rețea rară de omăt, și, după ce spuse conductorului să-l deștepte la stația Grivu, se culcă pe canapea, alături de domnul cel bătrîn care sforăia de un sfert de oră. Pînă să vie somnul, mintea lui Teofil făcu, în văzduhul ideilor, cîteva învîrtituri... Ce-i trebuie lui căsătorie! Cum ar putea să primească, cu bună hotărîre, robia casnică, virusul geloziei și cununa bărbatului înșelat? Îi mai era lui iertat să creadă — lui, care ținuse în brațe, rînd pe rînd și uneori cu schimbul, o duzină de femei măritate — că el va fi acest Phoenix modern, bărbatul

înșelat de nevastă ? Înger din cer de-ar fi Nonora ! și tot ar cădea măcar pînă la jumătate calea dintre rai și iad, odată adusă și sălășluită în locuințele Gomorei. Cum va putea el să respingă contactul cu societatea ? invitările, seratele, zilele fixe, balurile care țin pînă la ziuă — și pe toți acei fluturi de noapte, printre care astăzi e și el, care se zbat de moarte, pe candela din fața alcovei conjugale... E stupid să-ți faci iluzii ! Mai întîi, cei doisprezece bărbați (și din păcate prieteni) ale căror neveste, din voința lui sau din capriciul lor, i-au căzut în brațe : vor fi cei dintîi care vor veni să depună, pe mîna Nonorei, ajunsă d-na Teofil, cîte o sărutare otrăvită. Pe lîngă acești doisprezece, vor mai fi încă doisprezece : foști amanți ai soțiilor infidele, concurați și înlăturați de Teofil, care vor veni cu aceleași gînduri perfide și răzbunătoare. Vor mai fi cel puțin doisprezece Don Juani, cocoloșiți de el în diferite împrejurări bănești, care nu pot să-i ierte niciodată și care ar fi încîntați să *amortizeze* cu grațiile nevesti-sii brutalitatea lui de om de finanțe. În fine, trebuie să-i facă și întîmplării un credit de doisprezece seducători. La ce socoteală a ajuns ? Departe de tot ! Aproape cincizeci de seducători, cincizeci de piezo rele, pentru tihna și pentru cinstea lui ! Cine poate să se bizuiască în puterile de împotrivire ale unei femei de douăzeci de ani, cînd e frumoasă, bogată, cînd muzica din seră preface lumea într-un miraj atotferice, cînd perechile dănțuitoare alunecă în valuri de voluptate pe parchetul de oglindă, cînd șampania face sîngele să se urce în creieri ca o lavă și cînd la spatele acestei femei, fie ea chiar Margareta, insinuează Mefisto, cu chipul lui Faust întinerit ! E o prostie să crezi, măcar un ceas, că vei putea vreodată să găsești pe femeia eroină, în stare să treacă fără șovăiri, fără dezastru — tînără și frumoasă ! — prin infinitul și sinuosul proxenetism al vieții noastre, închinate numai luxului și desfătării !... A, virtutea femeilor din lumea unde te îmbăiezi în fiecare zi și în fiecare zi schimbi cămașa de olandă ori de dantelă — o cunoaște Teofil perfect de bine. Această virtute e o casă de fier, cu foarte multe chei. Și fiecare bancher mai important, numai dacă poftește, are o cheie. Și cîteodată îți vine cheia din cer senin, fiindcă doamna o agață discret la

ghișeul tău, după ce i-ai numărat suma care îi trebuia atît de mult și care pune un nod mai mult de alinare pe averea ei sau a bărbatului.

Cu aceste gînduri, bancherul Teofil adormi și trenul zbură înainte, în seara din ce în ce mai cenușie, sub cerul cu nori de omăt și printre ogoarele zdrențăros și alb acoperite. Cînd Teofil coborî în gara Grivu, niște fulgi mari și molcomi evoluau în lumina felinarelor. Trăsura era gata ; șuba făcea tot atît cît cel mai plăcut calorifer. Servitorul care însoțea pe vizitiu înveli bine în pătură picioarele și genunchii prețiosului mosafir... Încep să ghicesc de la optsprezece kilometri, și anume din atitudinea acestor servitori, gîndurile și așteptările care s-au cuibărit de astă-vară în castelul de la Clejănei. Sărmane păsărele amăgite ! E mai bine să muriți acum, în iarnă și în frig, decît la primăvară, cînd se înapoiază tovarășile voastre, rîndunelele !

Însă cu cît trăsura se apropia de Clejănei, cu atîta Teofil își pierdea cumpătul și se încurca în hotărîrile și în planurile lui. Va pune înainte, pozitiv, călătoria-i de după Anul Nou, în interesul băncii. Dar de acest inel central va trebui să înnoade o mulțime de fire convergente, o diplomație întreagă și plină de nuanțe. Va trebui să se studieze la tot pasul și să se poarte — cu d-na Hagi-Chirea, cu Corneliu, cu Nonora — mai întîi, în genere, deopotrivă de dulceag și de descleitor, și apoi, cu fiecare în parte, în tonul și nuanța potrivită. Chinuitoare situație ! Noroc că jocul acesta nu va ține decît trei zile : 24, 25 și 26 decembrie, scăzînd trei dimineți, în care va dormi pînă la 11 și după-amiaza zilei de 26 decembrie, cînd se va înapoia în București. Noroc că la 27 decembrie e Sf. Ștefan, adică ziua mamei sale, Ștefania... Dar sunt îngrozitoare serile, după cină, cînd trebuie să stai în salon, pînă la 11 și la 12 noaptea. Voi juca, împreună cu Corneliu, cărți, table, șah, sau orice alt... temporicid. Voi ruga pe d-ra Nonora să cînte la clavir, pînă cînd voi surzi. Dacă nu ascultam pe Corneliu și luam pușca !... jigneam superstițiile d-nei Hagi-Chirea. Poate că o mai fi la castel vreo mătușă, vreun văr, vreo rudă trimisă de destin, spre ușurarea mea.

— Ia ascultă, băiete, mai au boierii vreun mosafir acasă, ori eu fac safteaua ?

— N-au pe nimeni, coconașule...

Hm ! ce prost sunt, parcă ei nu și-au luat măsurile, ca să nu vie nimeni să miște lanțul, întins anume pentru mine. Dar — și ce rău sunt ! ce canalie sunt ! Nevinovată Nonoră ! de m-ai cunoaște, cum din fericire mă cunosc numai eu, ai fugi de mine ca turturica de erete.

Toate aceste socoteli, deși făcute într-un cap de financiar, se dovediră însă neputincioase, cînd Alexandru Teofil intră în casa prietenilor săi. E adevărat că acești oameni îl așteptau cu oarecari speranțe, deci în bucuria că-l revăd pe Teofil se amesteca și floarea unui interes, dar această bucurie era atît de vie și de caldă, încît lui Teofil îi fu rușine s-o mai analizeze. După primele îmbrățișări și întrebări, după ce Teofil își prezintă comisionul, Corneliu îl însoți pînă la camera pregătită (camera de astă-vară). Apoi se duse să se schimbe și să se îmbrace, pentru masă, cîntînd de bucurie. Teofil rămase singur, cu gîndurile lui bănuitoare. Se pregăti încet și fără voioșie, plimbînd de colo pînă colo, prin oglinzile din odaie, o figură preocupată, Teofil nu-și mai găsea putere să arunce ironie și noroi în acești buni prieteni. Corneliu isprăvi curînd și veni să bată la ușa lui Teofil :

— Îmi dai voie, nu e așa, ca odinioară, în dormitor, la institut... Radiosul amic avea o floare la butonieră, „în onoarea lui Teofil", și ceru voie să înflorească și butoniera lui. Contestează și respinge această frumoasă prietenie ! Repetă-ți ironic că această simpatie este numai unda limpede și muzicală, care ascunde în fund undița fratelui interesat să mărite pe soră-sa ! N-ar putea Teofil să găsească un mijloc ceva mai sufletesc și mai sincer, ca să-l facă pe Corneliu să priceapă că, în realitate, el n-are nici un gînd de căsătorie ?

— Haidem, că suntem așteptați la masă.

Între cele două vase cu flori și în roiul de licurici, adormiți pare că în brazde de omăt, Nonora îi apăru lui Teofil trandafirie și suavă ca îngerul iernii... Să-l facă pe Corneliu să priceapă că el urgisește căsătoria. Și cu toate acestea, se mai poate să fie fete, ca Nonora, înaintea cărora convingerile cele mai libertine să se încline, rușinate. Ar fi în stare, Nonora, căsătorită, să-și înșele bărbatul ? Nu se mai poate găsi, în nici un colț de lume, cinste conjugală ? Mama lui, n-a fost ea un model de soție răbdătoare și onestă ? D-na Hagi-Chirea

n-a fost, de asemeni, matroana venerabilă, care, văduvă de la 35 de ani, și-a crescut copiii cu devotament, păstrînd o văduvie nepătată ?... Da, aceste excepții au fost cu putință, dar la Clejănei și la gura Barbancei, nu la București ! Atunci să fugim la București și de sucursalele lui și să ne ascundem prin văi și prin păduri — aici la Clejănei, de pildă. Nonora are și ea parte în această moșie ; n-ar fi nici o greutate să stea și el aici cu Nonora, să vie de la București la fiecare două-trei zile...

— Dragă Alexandre, îmi pare că te gîndești prea mult și mănînci prea puțin. Te rog să știi că registrele, corespondenții și acționarii tăi nu sunt invitați la Clejănei, deci trimite-i înapoi la București.

— Tocmai asta mă lupt și eu să fac.

— Așadar, interveni d-na Hagi-Chirea, n-ai putut să scapi de ei nici măcar refugiindu-te aici la noi ?

— Nu e cu putință, doamnă ! Aceste două-trei zile cît voi avea onoarea să stau la dvs...

— Cum două-trei zile ? !

— Spre via mea părere de rău, numai două-trei zile ! și în aceste zile interesele și acționarii mei se vor roti mereu, ca niște corbi, pe deasupra Clejăneilor (adică în preocuparea mea).

— Bine, dar poimîine e Crăciunul și sunt trei zile de Crăciun !

— Iertați-mă să vă spun că pe mama o cheamă Ștefania și că în zilele lucrătoare, care mai rămîn pînă la Anul Nou, trebuie neapărat să fiu la bancă, pentru încheierea socotelilor și pentru foarte multe cauze speciale.

— Te rugăm să știi că resemnarea nu ne e ușoară.

— Ba eu te rog să știi că nu mă resemnez deloc, zise Corneliu, și te mai rog să știi, d-le bancher, că nu ne-ai dat decît un slab acont din datoria d-tale. Restul îl așteptam după Anul Nou, cînd voi organiza o mică vînătoare și cînd va trebui să vii negreșit.

— Mulțumesc, Corneliu ; sunteți foarte buni și-mi voi da toată osteneala ca să nu rămîi...

— Mofluz ! Firește, aceasta este stricta onoare a omului de finanțe.

Teofil rîse cu toată lumea. Și nu putea să facă altfel. Era prea intim și prea curat sufletescul acestor oameni, ca Teofil să mai poată grămădi pe inima-i gheața și pre-

făcătoria. Intimitatea cheamă intimitatea și cel ce astă-seară a vorbit sau a făgăduit prea mult, nu mai poate scăpa a doua zi decît prin poarta trădării sau a călcării cuvîntului. În sofragerie era cald, lumina era dulce și mirosul bucatelor trecea printre flori și peste paharul plin, el însuși o floare cu adevărat parfum. Dar mai presus de toate încălzeau și parfumau tinerețea și gingășia Nonorii. Nu era prea frumoasă, n-avea figură de Madonă, n-avea profilul clasic, nu era nici chiar o frumusețe absolut corectă, dar avea culorile, mlădietățile dulci și calde, prestigiul subjugător al fecioarei de 20 de ani ! Dacă oamenii de finanțe fac și ei nebunii, desigur că zeița nebuniei îi găsește și îi prinde la ceasul ospățului, desigur că ființa ei aeriană crește și se desface încet, din aburii bucatelor, din fumul șampaniei, din corsajul celei mai frumoase comesene. Și Teofil avea față în față și se lupta continuu nu cu fantasma nebuniei și a risipei, ci cu perspectiva căsătoriei, tălmăcită drăgălaș și aievea în frageda Nonoră !

Trecură, după-masă, în salon. Nonora cîntă la clavir fără știință desăvîrșită, dar cu sentiment și cu simplitate. Vorbiră despre cunoscuți, despre situația politică, despre vremea de afară — pe cînd în ferestrele înnoptate se jucau mii de fluturi albi — și își dorira noapte bună.

— Trebuie să fii cam obosit și, al doilea, trebuie să-ți aduc aminte că mîine, dis-de-dimineață, vin copiii din sat cu Bună Dimineața la Ajun și o să ne strice somnul. Este bine să-l începem mai devreme... Nu mă lasă inima să-i gonesc ! Cel mult, i-am deprins să vie pe la 7 dimineața.

— Vă înțeleg foarte bine, doamnă. E un duios obicei al copiilor poporului nostru...

Și Alexandru Teofil care uitase de Noaptea Ajunului își aduse aminte de el, cel de altădată, de copilul sărăcuț, care se ducea cu alți copii — de la un cap al satului la celălalt — la nașii lui bogați, ca să le strige Bună Dimineața la Ajun ! Ce mult este de atunci ! Și ce sentiment curios — să-ți aduci aminte de toate acestea, în acest castel, tu măgulitul mosafir al castelanilor... Și atunci, ca și acum, era pe țărmul Barabancei. Dar atunci Barabancea vedea în el pe un copil cu hăinuțe de șiac, prost croite, pe cînd mîine... cine știe ! pe stăpînul malurilor ei, pe o lungime de cîțiva kilometri. Poate singur stăpîn pe

Clejănei ! Şi n-ar fi greu deloc, fiindcă, nu încape îndoială, Corneliu ar primi să-şi vîndă partea şi încă în condiţiile cele mai uşoare pentru Teofil. Dacă d-na Hagi-Chirea are şi ea parte în moşie, va fi acelaşi lucru, sau poate să şi-o păstreze ; va fi totdeauna soacra cea mai folositoare şi mai lesnicioasă din lume. Stăpîn pe malurile acestei Barabance, la gura căreia se scăldase cu douăzeci de ani în urmă, copil sărac şi neluat în seamă ! Mîndria dădu lovitura cea din urmă, întăriturilor de apărare pe care bancherul şi le ridicase mai înainte şi mai ales în această zi de 23 decembrie.

Teofil adormi, în pînzele proaspete şi elastice ca petala de crin, risipind pe egoismul său de fier florile satisfacţiei, sărutările Nonorei şi ocheadele admirative ale Barabancei.

A doua zi, la 9 dimineaţa, Teofil deschise ochii şi după un minut Corneliu ceru voie să intre... Dormise de minune !... Nu auzise nici pe copiii cu Bună Dimineaţa, nici pe servitorul care făcuse focul şi-i luase ghetele.

— Se zice că ploaia trage la somn, dar se vede că şi zăpada are acelaşi efect... A nins şi ninge mereu. Dacă o ţine tot aşa, pînă pe după-prînz avem o zăpadă de două palme. Ai venit cu trăsura şi ai să te înapoiezi cu sania ! Îmi dai voie să ridic perdeaua ?... Iată ce splendidă hermină !

— Ce frumos e parcul ! Păcat că nu conteneşte ninsoarea, că s-ar desluşi şi mai bine...

— Ce e asta ? Ţi-ai luat revolverul cu tine ?

— Dragă Corneliu, un bancher care se respectă trebuie să aibă totdeauna revolverul în buzunar, fie *pentru alţii,* fie *pentru el.*

— Dar atunci ce să mai zicem noi, cei de la ţară ?

— Dragul meu, vouă poate să vă trebuiască pentru alţii, pentru voi : mai rar sau niciodată.

— Curioşi mai sunteţi voi, bancherii !... Totuşi, dimineaţa trebuie să vă fie foame, mai ales cînd veniţi pe la ţară. De aceea, dă zor şi te îmbracă. Ţi-ajung douăzeci de minute ?

— Mi-ajung.

— Bine, te aşteptăm.

Ninse pînă la amiază, ninse și după-amiază. Teofil se întîlni încă o dată cu familia întreagă, la ora prînzului, apoi petrecu cîteva ore cu Corneliu, în bibliotecă. Ce face cu atîtea cărți acest proprietar rural ? Răspunsul nu întîrzie să-i vie. Corneliu nu le adunase ca să minuneze pe prieteni, dar ca să se instruiască. Avea multe cărți interesante — literatură, filosofie, știință aplicată, gospodărie — și se vedea prea bine că citise multe dintre ele și că citea cu drag. Lui Teofil, care nu citea decît cel mult revistele financiare, i se păru cam lungă șederea în bibliotecă. Și i se păru mai ales fiindcă Nonora nu mai era de față ! Observă (la masă, în salon) în conduita acestei fete și a mamei ei o discrețiune la care nu se așteptase. Nimic din ce prevăzuse el, nimic din acele atitudini copleșitoare ale mamei și ale fetei înțelese între ele ca să strîngă funia împrejurul tînărului — candidat de însurătoare. Și înainte și după-amiază, Nonora se duse după d-na Hagi-Chirea la treburile casei, destul de multe în ajunul Crăciunului, și amîndouă fură firești și simple, cum nu putuse să-și închipuiască Teofil. De două ori, numai în afară de întîlnirile din sofragerie, Nonora trecu, pe lîngă cei doi prieteni, subțirică, mlădie, luminoasă... Să știi că dacă fac prostia, sunt eu și numai eu de vină ! Fetița aceasta biruiește toate rezistențele mele... Ce drăcie ! pare că, plecînd din București, mi-am lăsat capul cel adevărat în casa de fier și am venit încoace cu un cap de împrumut ! Și cînd voi fi iar în București și voi relua capul meu, o să mă mir atunci de mine cel de azi, afară numai dacă nu va fi prea tîrziu și prostia consumată, și atunci va trebui să dau de toți pereții acest cap inutil.

Servitoarea veni și-i pofti la ceai. Ninsoarea conteni. Prin geamurile largi ale sofrageriei, albimea, puritatea și nevinovăția omătului pătrundeau înăuntru și, trecînd ca printr-o lentilă ideală, ai fi zis că încarnau, în punctul focarului, pe Nonora ! Teofil își sorbi ceaiul încet, cu o dulce zdrobire interioară (ca un alt Socrate, paharul decisiv) și, cerîndu-și voie, se retrase din sofragerie.

Se învîrti de cîteva ori prin camera lui, își luă paltonul și ieși din casă, fără să vestească pe stăpîni. Argații tăiaseră cărări spre grajd, spre magazii și una pe lîngă parc, pînă peste podul de lîngă Barabancea, fiindcă

tîrla, fînăria și paiele erau dincolo, pe celălalt mal. Teofil intră în parc și luă zăpada pe de-a întregul, prin aleile adînc învestmîntate și pe sub crengile troienite. Un april superior adevăratului april prefăcuse teii parcului și pe toți ceilalți copaci și copăcei în meri și în cireși spuziți de floare albă. Peste gîndurile repezi și peste căldura inimei lui Teofil, această infinită floare albă atîrnă răcoroasă, binevenită. Citeodată, prin crengile prea încărcate trecea un freamăt și ninsoarea, dezlipindu-se de crengi, pocnea în cascheta lui Teofil. Răcoarea de la picioare îi făcea bine. Smulse o nuia uscată, care atîrna de o tulpină, și începu să biciuiască omătul... Prin urmare, tot ce am combinat și am hotărît, pînă acum, a căzut la pămînt și o înjghebare nouă iese pe neașteptate și spre toată mirarea mea din acest suflet misterios, pe care credem că-l cunoaștem destul de bine și care totuși e un ocean cu funduri neexplorate și cu țărmuri fără geografie. Voi lua pe Nonora de soție! Voi intra și eu în rîndul acelora de care mi-am bătut joc de atîtea ori, cu fapta și cu gîndul. Nu cred în providența care răzbună, nu cred în nici un fel de ordine morală și nu pot să sufăr pretențiile și declamațiile moraliștilor, dar trebuie să constat că în această viață te întorci de multe ori și treci pe drumul socotit odată ca foarte rău și pe sub ferestrele cui n-ar dori să te mai vadă niciodată. E limpede că iubesc pe această fată, atît cît pot eu să iubesc și în felul meu. Teofil rîse singur: Ba trebuie s-o iubesc grozav de mult dacă, de ieri și pînă astăzi, am fost în stare să străbat distanța dintre antipozi! Ieri, pînă la opt ore seara, mi-am strigat tot timpul: Nu-mi trebuie căsătorie și nu o vreiesc pe Nonora. Și azi după douăzeci și una de ore: Mi-e dragă Nonora și voi cere mîna ei! Cum am putut să cred atît de naiv în libertatea inimii mele și de cînd începe tainica mea robie?... De astă-vară (clar de tot), de iarna trecută, ori de acum doi ani, de la Constanța?

Mi-e dragă Nonora!... — O spadă plină de sînge se lăsa pe subt corturile vinete ale amurgului. Spre răsărit, cerul se însenina din ce în ce mai mult. Spre răsărit și spre apus, parcul cădea în două părți, ca două jumătăți de labirint scobit în marmură. Pe omătul proaspăt, din mijlocul aleii, Teofil scrise cu nuiaua: *Mi-e dragă Nonora...*

Dar pe deasupra lui Teofil, care-și scria mărturisirea pe zăpadă, zburâ un stol de ciori. Mare vînător și îndeosebi crîncen omorîtor de ciori, Teofil se luă cu ochii după ele. Se așezară la vreo cincizeci de metri depărtare, într-un nuc uriaș, din capătul unei alei secundare care cobora spre Barabancea. Ferocitatea și pofta de ucidere se treziră deodată în inima lui Teofil. Ciorile umplură creștetul nucului, treierîndu-l cu zarvă și scuturînd omătul. Teofil își pipăi revolverul cu fiori de ucigaș și se uită în toate părțile să vadă dacă nu cumva e observat. Dar nu se vedeau decît crestele castelului și nimic altceva. Pocnetul revolverului era cu totul surd. Teofil se apropie de nuc hoțește și ochi un cioroi... Pasărea căzu, scurt, la picioarele nucului și se îngropă în zăpadă ; îi rămase afară numai coada. Celelalte se răsturnară brusc în cerul serii, gărăind alarma și vestind, cui putea să înțeleagă, mișelia întîmplată. Deodată, numele ucigașului răzbătu prin gălăgia ciorilor :

— Alexandre, unde ești ?... Chemarea venea de la castel și Corneliu, care chema, ieșise de-abia atunci afară. Teofil răspunse și se grăbi să iasă din parc, croind omătul pe altă alee.

— O șterseși din casă frumușel, fără să spui nimic !

— Scumpe Corneliu, aveam nevoie să rămîn numai cu mine un sfert de oră.

— Așa, cu picioarele în zăpadă ?

— Da, aveam nevoie de ceva răcoare la picioare, fiindcă în inimă și în cap simțeam mare căldură.

— Ei taci !

— Absolut adevărat. Dar haide să ne plimbăm cîteva minute și să vorbim serios, căci trebuie să-ți spun cel mai serios cuvînt ce aș fi putut să-ți spun vreodată.

— Atunci să ne întoarcem în bibliotecă...

— Nu, dimpotrivă.

— Vrei să mergem spre tîrlă, peste pod ?

— Vreau.

Porniră în tăcere. Pe pîrtia făcută de argați, zăpada scîrțîia sub picioare. Cînd fu pe pod, Teofil se opri și se uită lung la apele moleșite ale Barabancei. Pe lîngă maluri, rîul începuse să înghețe. Un frig străpungător cădea din primele stele biruitoare, în vreme ce capișonul norilor cădea din ce în ce mai jos, în amurgit.

— La noapte o să fie un ger muscălesc. Barabancea înghețată cu siguranță ; îmi pare bine ; vom avea gheață la vară.

— Scumpe Corneliu, tot ce am să-ți spun sunt cîteva cuvinte, dar fatidice ca un oracol : iubesc pe Nonora și vă cer formal mîna ei. Poimîine după-amiază, cu voia ta, mă înapoiez la București. În ziua de Sf. Ștefan îi spun mamei proiectul meu de căsătorie și în seara de Anul Nou suntem cu toții aici, ca să facem logodna.

Drept orice răspuns, Corneliu îmbrățișă cu forță pe vechiul său prieten. Cercetară puțin tîrla cu adăposturile ei, finăria, și se înapoiară. Gerul împungea cu ace de gheață. Barabancea nu mai prindea stelele decît într-o fîșie din ce în ce mai îngustă, din mijlocu-i.

— Scumpe Alexandre, voiești să-ți arăt, astă-seară, care este averea Nonorei ?

— Nu, dragă Corneliu ; oricît sunt de bancher, astă-seară nu vreau să ne ocupăm de această chestiune.

Teofil avea dreptate. Seara fu nesfîrșit de intimă și de dragă. Cu un crescendo îndemînatec și discret, Corneliu dădu taina pe față și după miezul mopții stăpînii castelului se culcară pe trandafiri de bucurie și de speranță. D-na Hagi-Chirea va avea încă un copil, Corneliu un frate, acum desăvîrșit, iar Nonora, ce ? un soț, adică un frate, un părinte ?... Căci trandafirii, în care biata Nonora îngropa fruntea ei curată, sînii ei nevinovați și gîndurile ei înfrigurate, erau mulți, și aromirea lor dureros de dulce și de confuză.

În noaptea aceea, Alexandru Teofil visă visul acesta :

Se făcea că e mic copil și că se joacă lîngă vechea biserică, din satul lui natal. Era timp de vecernie și din zidurile înnegrite răzbătea vaier de cînt bisericesc, așa cum răzbate, printre instrumente, în *Poemul român* al lui George Enescu. Teofil se furișă în biserică și, ca de atîtea ori în copilărie-i, începu să se urce pe scara ce ducea, prin întuneric și prin mijlocul zidului, sus în turlă. Și acum ca și atunci voia să ajungă la cuiburile de cioară, cu care era tixită turla, și să azvîrle puii prin metereze. Cîntările de jos filfîiau în urma lui, prin întuneric. Dar cînd ajunse în octogonul turlei — prin colțuri și pe bîrnele de zidărie, găsi în cuiburi, în loc de ciori, o sume-

denie de pisici. Erau negre ca ciorile dar nu erau deloc proaste ca ele căci ridicară niște spinări de un cot și arzîndu-l cu ochii lor de foc îl scuipară cu furie. Ciorile erau și ele pe undeva căci se auzeau croncănind, dar din ce în ce mai slab și mai de jos, ca pe subt bolțile unei peșteri ce se afundă. Uluit și înfricoșat de atîția ochi sinistri care-l sfîșiau din întuneric, Teofil se întoarse înapoi pe scară. Dar în loc de biserică dădu într-o peșteră fioroasă care scuipa din gîtlejurile ei un rîu întreg! O peșteră Polovragi care ar fi zămislit în pîntece Oltețul și l-ar fi împins de jos în sus, spre gura ei! Într-adevăr, gura peșterii nu era departe și pîrîul se arunca din beznă, din ce în ce mai verzui și mai bălțat de spume, spre lumină. Teofil, ajuns iarăși om, din copil, rămase pe treapta cea din urmă, lîngă năprasnicul șuvoi, zgîriindu-și pieptul de neputință și de disperare. Cum să iasă el la lumina zilei, cum să biruiască această apă? Dar ciorile gărăiră foarte aproape, în întuneric, și cînd se uită bine în gîtul peșterei văzu o ladă care venea pe apă. Ciorile veneau pe urmă și înaintau ca o escortă de onoare. Teofil se întinse cît putu, prinse lada, sări în ea și zbură pe rîu-nainte, într-o croncăneală și într-un plescăit de aripi orbitor. Dar lada zbura pe rîu — acum un fel de apeduct — mai iute decît ciorile, în aer. Ele rămaseră în urmă și Teofil ieși la larg într-un bărăgan nesfîrșit. Atunci văzu — străpungînd zarea și apropiindu-se ca fulgerul: un tren, sub coama lui de fum. Torentul și lada lui Teofil zburau în linie dreaptă; trenul zbura perpendicular pe zborul lor. Oprește! oprește! începu să răsune bărăganul și bărăganul scoase ca din adîncu-i pe Corneliu, pe Nonora, pe d-na Hagi-Chirea, pe mama lui Teofil și o mulțime de prieteni și de cunoscuți... Dar era cu neputință și Teofil era paralizat de spaimă. Torentul care ducea lada în spinare și trenul care sosea din coaste se izbiră cu un zgomot bubuitor — și Teofil se deșteptă, lac de sudoare.

Aprinse lumînarea. Era prea cald în odaie și se întorsese în somn pe partea stîngă... I se păru că aude clopote de biserică... Cu adevărat, clopotele din sat anunțau, în cristalina dimineață de iarnă, nașterea Mîntuitorului. — Așa e! În noaptea aceasta, se naște Dumnezeul creștinilor. Teofil se afundă între perne... Deasupra patului

suspenda, în lumina lăcrămoasă a lumînării, o copie după un tablou celebru : Madona cu Divinul Bambino pe genunchi. Teofil o privi cu un ochi somnoros... Și el era creștin odinioară, în copilărie... Și se închina seara și dimineața și se închina și cînd se trezea din somn, după un vis urît... Dar acum e prea tîrziu... Bancher și creștin nu se mai potrivește. Și în general, bancher și om religios este o antinomie. Cu toate acestea, mai toți colegii lui ovrei sunt oameni foarte religioși și nu numai in abstracto, dar și îndeplinitori ai legii... Burki Salomon, Marcu Hartenstein, Isidor Habes — sunt niște sabatiști riguroși și mai degrabă pierd o afacere decît să lipsească într-o sîmbătă de la sinagogă. Ce lucru ciudat !... O să discute într-o zi această chestiune cu un rabin prieten...

Teofil adormi din nou, un somn compact și cu totul învelit în negru. O singură icoană trecu prin noaptea aceasta, într-un nour de sînge și de implorare : Madona din perete se prefăcu în văduva unui biet slujbaș de la Căile Ferate, tăiat de tren cu doi ani în urmă, care, deznădăjduită și cu un copil în brațe, venise la Teofil să-l roage să le ierte o mică datorie. Firește că Teofil n-a voit. În afaceri, îndeosebi la început, cînd n-ai strîns încă un million, dacă te arăți milos, o dată, de două ori, îți gonești norocul.

Ziua de Crăciun geroasă și acoperită trecu fără de veste. Teofil avu cu Nonora o convorbire mai îndelungată, în salon, sub lămii. Nonora era inteligentă, instruită, dornică de instrucție și — lucru mai rar — pe lîngă toate acestea, cu drag de ale casei. Dar convorbirea lor fu generală ; ceasul dezvăluirilor sufletești încă nu sosise. Spre seară veniră în sanie, la castel, niște vecini, prieteni ai familiei. Și pe cînd în salon se vorbea de una și de alta, Teofil, neatent, privea prin fereastră cîmpiile învelite, parcul troienit și mai cu seamă șoseaua de oțel din albia Barabancei. Ce frumos ar fi un ceas de patinaj cu Nonora, pe această gheață minunată ! Dar de unde patine, aici la țară ? Cum n-a întrebat el mai devreme ? Poate că Nonora și Corneliu au patine și atunci ar fi scăpat de corvoada aceasta din salon și ar fi avut lîngă el, singurică, fără martori, pe Nonora !... Atîta lucru cred că mi se cuvine : un ceas de patinaj cu logodnica mea, cu apropiata mea soție !

Prietenii familiei nu plecară, însă, decît în faptul serii. Teofil află că și Corneliu și Nonora au patine. Propunerea lui Teofil fu pe placul tuturor. Nonora primi, cu sfios și dulce freamăt sufletesc. Dăr cînd să mai patineze dacă Teofil pleacă mîine la 1, după-amiază ?... Se legară să fie gata a doua zi, la ora 9 dimineața, și să alerge la gheață.

A doua zi, după cuvînt, se întîlniră în sofragerie, sorbiră ceai cu lapte și, îmbrăcați în paltoane scurte, îmblănite, ieșiră în aerul scăpărător. Fiecare își ducea perechea de patine, curățate și probate de cu seara. Era o frumoasă dimineață de iarnă, cu cer senin, cu soare de rubine. Nonora ținu să dea prin parc, ca să iasă mai de-a dreptul, pe malul Barabancei, printr-o portiță știută.

— Bine, dar nu sunt cărări prin parc, fiindcă argații n-au găsit nici o nevoie să le croiască !

— Nu e nimic ! Le croim noi !

Și apucă înainte. Zăpada era atît de geruită, încît o ținea pe Nonora deasupra. Teofil, mult mai greu, se afunda adesea și rămînea în urmă.

— Iartă-mă, domnule Teofil, că nu te-am ascultat și te-am adus pe aici...

— Nu e nimic, domnișoară ; *acum* nu e nimic. Mai tîrziu va fi altă socoteală, atunci... *femeia trebuie să asculte de bărbatul ei !*

Nonora, destul de roșie de frig, se înroși și mai tare și o luă la fugă, dar se opri brusc :

— Ce e asta ? Cine a scris aici pe zăpadă ?

Și citi mărturisirea pe care o scrisese alaltăieri Teofil. Uluită peste fire și neștiind ce să creadă, se uită la el cu ochii aiuriți...

— Doamne !... cine a putut să scrie așa ceva ? (Dar înfățișarea lui Teofil o lumină). Atunci, d-ta ai scris ?... O, d-ta ai scris !

Emoționată, Nonora se sprijini de brațul lui Teofil. Și aici, deasupra mărturisirii scrise pe omăt, Teofil culese de pe obrajii Nonorei sărutarea logodnei. — Un fior de grijă, însă, îi trecu prin inimă. Scriptura din zăpadă îi aduse aminte de pasărea împușcată. Drumul era pe lîngă nuc. Dacă Nonora observă penele ieșite din zăpadă, atunci trebuie să-și mînjească inima și gura cu o minciună, acum după întîia sărutare ! Putea oare să-i spună

că el e ucigașul ? Trebuie să mintă că a murit de ger ! — Luă brațul Nonorei și făcu tot chipul să-i îndrepte luarea-aminte în cealaltă parte. Dar era de prisos ! Ninsoarea de pe ramuri se scuturase adînc și cioara era îngropată. Un singur fulg negru mai putea spune ceva, însă cui știa ce este acolo.

— Astăzi, la 1, pleci !

— Sunt înapoi, aici, peste cinci zile, împreună cu mama și cu două verighete de aur.

Se opriră devale, lîngă rîul înghețat și șezură pe o salcie trintită. Își legară patinele și intrară pe gheață. Nonora știa prea puțin să patineze. Teofil era un patinor mlădios și experient. Și tot așa se regăsi el însuși, după cîteva evoluții capricioase, pe suprafața scînteietoare. Dar nu veniseră să învețe figuri de patinaj, ci, după cum le spusese inima în taină, să facă împreună o excursiune de iubiți. Deci mînă în mînă și cu brațele în cruce, zburară în jos, pe Barabancea. Teofil își aduse aminte de visul lui din cealaltă noapte (bizar ! să fie aceasta un fel de împlinire ?) dar nu cuteză să-l povestească Nonorei. Nonora citise pe *Seraphita* și ceva din dramele lui Ibsen... În sufletul ei, robit de dragostea dintîi, înviau iubirile citite, cu îndrăgostiți din țările omătului, cu plimbări pe schi, cu fiorduri de cristal. De Balzac citise și Teofil ceva, dar nu-și mai aducea aminte ce anume, fiindcă era mult de atunci. În fond, ce prețuiau aceste amintiri literare, cînd întîiul capitol din romanul cel mai interesant — fiindcă era al lor — se defășura acum, suav și viu ! în ritmul mlădios și încordat al lunecării, în apropierea inimii și a trupului, în farmecul iernatic al lui decembrie, plin de nea, plin de scîntei, plin de grădini de crini și cu un singur bujor, enorm — soarele — înclinînd galeș, spre miazăzi.

Valea Barabancei, la această oră de dimineață și de sărbătoare, era pustie. Cîteva case țărănești ieșeau din zăpadă, mai încoace, mai încolo, ridicînd din coșuri fum de paie. Pe coastă, se închega un sat întreg, uniform și înjosit, fără altă mîndrie decît biserica-i cu creștet roșu. Cu cît înaintau, din cutele ușoare și albite, printre care Barabancea încovoia malurile ei cu trestii și cu sălcii, fumegau alte sate, creșteau alte biserici. Și aceste biserici sunau din depărtare în clopote, aceleași în zi de sărbă-

toare ca și de doliu, sunau pătrunzător dar fără de înțeles, sunau ca un oracol în limbă străină. În fond, ce prețuiau aceste insinuări ale unor credințe moarte în copilărie, cînd credința în forță, în viață, în biruință ! umfla pieptul lui Alexandru Teofil, și cînd Nonora, oricît de iederă și de femeie, găsise pieptul iubit, de care să înlănțuiască, pe toată viața, brațele ei plăpînde, gîndurile ei și slăbiciunile ei !

— ...fiindcă trebuie să ne cunoaștem desăvîrșit unul pe altul, lasă-mă să-ți mărturisesc că am unele ceasuri de întristare și de teamă... Atunci simt că inima îmi este goală, că nu are decît prea puțin din cît ar putea să cuprindă. Ce-mi lipsește : nu știu ; poate că știu aceste clopote al căror glas mă înfioară, a căror taină mă prigonește. Am la noi, în sat, cîțiva copii săraci și frumoși, pe care îi iubesc și-i miluiesc. Au venit și ieri, dar nu i-ai văzut fiindcă erai în salon, cu mama, cu Corneliu și cu vecinii noștri. Acești copii îmi par adesea mai fericiți decît mine ! Ei au și simt deasupra lor o mică providență, care se numește duduia Nonora, care dăruiește uneori hăinuțe, jucării și portocale. Ei sărută în somn și aievea pe mica lor providență și de sunt triști, de-i doare ceva, de au pățit vreun necaz : duduia Nonora nu e departe ; dragostea ei mîngîie și alină.

— Copilă dragă !... toate aceste neclarități și painjinișuri ale inimii trebuiesc învinse și măturate. Viața e aspră, viața e o bătălie fără răgaz, și tot ce trebuie să dorim și să căutăm în viață este să fim biruitori. Biruitorii au noroc, sănătate, voie-bună și toate frumusețile. Dar pe lîngă aceasta, ca să nu fim biruiți, după biruință (de urît, de misticism...) trebuie să rămînem întotdeauna cumpătați și muncitori. Să ne întoarcem la castel. Sunt 10 ore. La 11 jum., după cum ni s-a spus, trebuie să fim la masă. La 1 trebuie să plec. Să ne întoarcem în viața practică, exactă și laborioasă, și vei vedea curînd ce minunată dăscăliță este, ce neîntrecută terapeută !

Despărțirea fu familiară și grăbită, ca la niște oameni care se vor întîlni din nou peste o săptămînă, ca să nu se mai despartă niciodată. Caii porniră, focoși și negri, trăgînd sania ca pe o jucărie și risipind, unde-unde, dulcele zvon de zurgălăi. Moale și fericit, ca după o masă bună, și dospind-o în suba voluptoasă, Teofil visă, cum nu i se întîmplase de mult. Poate muzica clopoțeilor —

muzica iernelor din copilărie, cînd alăturea de tatăl său și băgat în șuba lui se ducea ori venea de la oraș — fu aceea care deschise lui Teofil porțile reveriei.

Tatăl său... a murit prea devreme... Teofil avea atunci de-abia 15 ani... Era un om harnic, bun, dar fără disciplină și fără darul economiei. Le-a lăsat puțin, dar s-a luptat, sărmanul, cu multe greutăți și a trecut de cîteva ori pe aproape de ruină... Făcea multe drumuri la București — mic arendaș, la ordinele proprietarului, care locuia în Capitală. Pe atunci, linia ferată nu era prelungită pînă unde este astăzi și caii băteau mereu drumul la gara Grivu, aceeași gară unde se ducea el acum, în sanie. *Gara Grivu !* Ce curios sunau în mintea lui de copil, aceste două vorbe ! Tata vine de la București și se oprește la gara Grivu ; să se ducă trăsura să-l ia. Tata pleacă la București și merge cu trăsura pînă la gara Grivu... Casa proprietății, casa în care s-a născut, era cu puțin mai răsărită decît aceste cocioabe țărănești... Din această casă a plecat Teofil la drum și la război. Și s-a luptat cu toată lumea ! Nu s-a uitat unde calcă și pe cine dărîmă ; și n-a pus hotar ambiției și acțiunii lui decît atunci cînd a dat peste o putere egală sau superioară, cu care a pactizat... Poate că ar fi azi dator să-și mai aducă aminte de unde a plecat și cu cine s-a jucat în copilărie, în ce case, în ce cămăși și în ce stare sufletească erau tovarășii lui de jocuri... Dar pînă astăzi n-a ajuns ministru și după ce va ajunge — cine știe dacă va fi oportun să-și amintească... Da — sunt aceleași case învelite cu paie, avînd o singură ferestruică oarbă și împrejmuite cu garduri bete. Sunt aceiași copii care, în cojocul aldor tată-său, duc la apă vite scofîlcite și desigur că alde tată-său trebuie să fie acasă beat, fiindcă azi e zi de sărbătoare... Dar pentru ce să stricăm bunătatea și frumosul acestei ore, cu constatarea unor lucruri de care nimeni nu e vinovat și care se vor schimba cu vremea ?... Am ajuns la gara Grivu. Cît e ceasul ? 2,40 m. Trenul vine la 3 ; am sosit foarte bine.

Teofil dădu bacșișuri vizitiului și servitorului, care îi aduse geamantanul în sala de așteptare și constată că între ora lui și ora gării este o diferență numai de două minute. Un funcționar veni însă și-i spuse că trenul sosește cu o întîrziere de o jumătate oră. Era așteptat de-

abia la 3,35 și întîrzierea era cășunată de înzăpezirea liniei, într-o parte a țării pe unde viscolise.

Această știre nu-i plăcu deloc lui Teofil. Va fi diseară în București, cu o jumătate de oră mai tîrziu, iar acum va trebui să dapene adaosul de așteptare, în această sală, goală și arhibanală... Totuși, amintirea răposatului său părinte făcu locul ceva mai suportabil... De cîte ori nu coborîse și plecase tatăl său, din gara aceasta !... Bietul tată ! poate și el, așteptînd sosirea trenului, se plimbase între acești pereți, privise pendula aceasta, ascultase și gîndise cu dragoste, cu grijă, la soție, la el, copilul cel mai mare... Scump dispărut, neuitat dispărut ! Poate și el așteptase, aici în această sală, trenul întîrziat ori sania nesosită, amestecînd cu tic-tacul pendulei amintirea vocei mele de copil, proiectînd pe pereți icoana mea și a soră-mei, icoana mamei. Și se ducea plin de grijă și se întorcea ostenit și fără de ispravă ! O, cum aș putea să dau prinos amintirii tale sfinte, tată drag, cînd convingerile mele îmi spun că tu nu mai exiști decît în mintea mea, eu însumi o flacără vremelnică... Cum aș putea să împac și să adăp toate aceste gînduri și simțiri, pe care mi le cheamă azi atît de arzător și de setos memoria ta ?... Tot ce pot să fac este să aprind în cinstea ta, cît mai vast, cît mai înalt, focul luptelor mele, al izbînzilor mele, și al numelui meu care este al tău !

Teofil continuă să se plimbe în sala de așteptare, intim și duios cuprins de valul amintirii. Pentru ce aceste cămări sufletești se deschideau acum cu atîta dinadins, liberînd în inimă-i mirosul lor de busuioc, închis de peste douăzeci de ani ? Niciodată ca astăzi, după atîta și atîta vreme, nu-l robise, mai dornic și mai greu, gîndul la răposatul lui părinte. Teofil își explică aceasta în felul lui. Mai totdeauna, îndelungat și puternic ocupat cu afacerile lui de bancă, el nu avusese de multă vreme patru zile de neactivitate și de putrezire sufletească. Visul — la femei, și la oamenii leneși — e foarte explicabil, cum sunt explicabile fosforescențele din cimitire și de pe fața bălților. O, de-ar veni odată trenul ăsta !... E o adevărată primejdie să stai degeaba ziua întreagă și să fermentezi, cum fermentez eu de patru zile. Mă mir că Nonora, cu viața ei claustrată, e destul de sănătoasă și de cumpănită... Dar mă înșel ! Nonora duce, lîngă d-na Hagi-Chirea, o viață de gospodină activă, cu prea puține ore

de lectură și de închipuire... Dulce Nonoră ! vei fi soția mea. Sunt 3,20 ; încă un sfert de oră. Nu putea să vie trenul la 3,30 ; și să ne mai dăruiască cinci minute ! ?... O, dacă ar putea bietul tată-său să vadă pe Nonora ! Dacă ar fi avut viață să trăiască pînă acum — desigur că i-ar fi plăcut așa noră, subțirică și dulce... Cît de încet se tîrăsc minutele, cînd aștepți !...

Teofil, adînc nerăbdător, se opri la fereastră și se uită afară. În partea aceea, printre cele două șiruri de colnice, duce drumul spre Gura-Barabancei. Soarele cădea într-acolo. Peronul, măturat odată de zăpadă, era acum spoit cu zăpada adusă pe picioare și strălucea ca un solz de pește. În sfîrșit, trenul fu anunțat. Cîțiva funcționari trecură încoace și încolo. Mai erau cinci minute. Niște țărani așteptau și ei înfundați în căciuli și în cojoace.

Teofil cugetă : Mîine, după-prînz, cînd mamă-sa se va văita mai puțin de reumatism, îi va spune ce a făcut și hotărît la Clejănei. Va fi cel mai frumos dar de ziua ei.

— Îți aduc un dar care face două milioane (fiindcă zestrea singură se apropie de milion) îți dăruiesc de ziua d-tale o noră și încă ce noră ! Un crin mlădiu și neatins !... Vine trenul ! 3,44'... Biata bătrînă : „Va să zică e frumoasă și curată ca o floare din grădină ?... Și ți-e dragă, hai ?...“

Teofil ieși grabnic din sala de așteptare, lăsîndu-și geamantanul în grija unui hamal, și se apropie de tren. Iată un vagon de clasa I... Dar trenul nu se oprise și Teofil își pierduse răbdarea. Voi să se urce din puterea brațelor. Picioarele îi fugiră înainte, pe peronul lunecos, și într-o clipă Teofil, cu totul, fu sub roatele vagonului. Roatele îi trecură peste șale și șira spinării trosni ca o trestie. Odată cu viața, Teofil scoase din pieptu-i, ca o supremă protestare a dreptului său la viață : Mi-e dragă Nonora !...

PLECAREA DROZILEIEI

Filosoful Caliarh locuia la marginea Antiohiei, în suburbia Ghisira. Locuința lui modestă era tot atît de veche ca și teii care o învăluiau cu umbra lor sihastră. Caliarh era senin și se apropia de bătrînețe, iar filosofia lui era eclectică, cu reflexe de gnosticism și de teosofie. Totuși, în dimineața aceea, privind de sub frunzarul plin de susur de albine spre valea adîncă a Orontelui, își spuse că Drozileia pleacă înainte de amiază și un regret ușor acoperi cugetul lui senin. Drozileia era floarea Antiohiei. Prin arta ei coregrafică perfectă, prin frumusețea ei fără pereche, Drozileia apropia pe oameni de zeii nemuritori, făcînd între ei sensibile și vii armoniile numărului și ale formei. Pentru cei înțelepți, Drozileia era o probă mai mult despre prietenia zeilor către neamul lui Deucalion.

Caliarh cunoștea pe Drozileia de un deceniu și anume de cînd sculptorul Hrisolaos, terminîndu-și și publicîndu-și opera — vestita lui statuă *Aurora* — publicase astfel și frumusețea modelului. De atunci Caliarh întîlnise și văzuse pe Drozileia foarte des, în casele celor bogați, la ea acasă și chiar aici sub umbra acestor tei, printre tinerii cari veneau să-l asculte. Alb foarte de timpuriu, filosoful era plăcut și venerabil ca munții Feniciei și ca Hermonul sub strălucirea soarelui de primăvară. Caracterul lui era de bunătate și de indulgență. Vorbele-i erau parfumate de înțelepciune și de politețe. Purtarea lui era întotdeauna egală și prevenitoare. Prin caracter, el amintea pe Epicur, de altfel modelu-i de fiecare oră. Prin înălțimea și prin poezia convorbirii sale, el se apropia de divinul Platon.

Această fire amicală și luminoasă îi cîștigase mai mulți prieteni și mai multă admirație decît toată filosofia

lui eclectică. Drozileia îl iubea cu entuziasm. Deşi avea puţină înţelegere pentru lucrurile abstracte, o vară întreagă ea urmase lecţiile filosofului. Cu vremea, Drozileia ajunsese bogată, cea mai bogată curtezană din Antiohia. Caliarh rămăsese tot atît de sărac ca şi în ceasul primelor lui convorbiri filosofice din agora. Dar, pentru Caliarh, aceasta nu însemna nimic. Nu poftise niciodată bogăţie, nu invidia soarta celor avuţi şi puţinul prisos, pe care ar fi putut să-l aibă, îl dăruia neîncetat sclavilor şi săracilor. De aceea, de mai bine de treizeci de ani, pe coastele muntelui Silpius, Caliarh ţinea la păşune, neschimbat, două capre, iar stupii lui nu mai trecuseră de şapte. Drozileia l-ar fi chemat la masă în fiecare zi, dar era cu neputinţă, fiindcă a doua zi şi chiar a treia zi după o masă copioasă, Caliarh nu mai mînca decît o coajă de pîine unsă cu miere.

Renumele minunatei dănţuitoare zburase peste oraşele Ahaei şi ajunsese pînă în Capitala Lumii. Marinarii străini cari priviseră dansurile ei fermecătoare, funcţionarii romani cari o văzuseră în fruntea coribantelor sacre, neguţătorii de sclavi şi de curiozităţi artistice cari trecuseră prin casa ei risipiră în Roma faima curtezanei şi treziră interesul celor ce îngrijeau de petrecerile cezarului. Un grec sicilian mijloci între prefectul casei imperiale şi între Drozileia. De cinci ori greutatea ei în aur fu preţul pe care i-l oferi sicilianul, cum şi toată cheltuiala călătoriei pînă la Roma, ca să joace înaintea cezarului, cu prilejul unor mari petreceri apropiate. Drozileia primise. Care artist în locul ei ar fi făcut într-alt fel? Cît timp este încă multă lume care nu cunoaşte poemul, statua sau dansul nostru — şi în această lume şi cezarul — cei ce ne-au cunoscut şi aplaudat pînă acum sunt prea puţini şi fără însemnătate, fie printre ei chiar filosoful Caliarh.

O triremă cu catarge aurite şi cu pînze de purpură aştepta, în portul Seleukia, de patru zile. Sicilianul pregătise toate cele trebuincioase pentru drum şi Drozileia îşi încărcase în triremă rochiile, vălurile şi multe din obiectele de preţ dăruite de adoratori. Curtezana trimisese la templu lui Hermes un dar bogat şi întrebase pe zeu în care zi să plece. Răspunsul fusese nu prea limpede, dar preoţii interpretaseră: poimîine înainte de amiază. Ziua aceasta sosise, clară ca o sferă de cristal,

plină într-o parte cu amfiteatrul Antiohiei și cu masivul muntelui Silpius, iar în cealaltă parte cu imensitatea cerului și a mării.

Amicii Drozileiei își dăduseră întîlnire la ea acasă. Locuința curtezanei era devale, pe marele *Corso*, într-o grădină vastă, plantată cu arbori din diferite clime și ținuturi. Caliarh porni spre casa Drozileiei. Pe drum se întîlni cu alți doi-trei amici cari mergeau tot acolo.

Din aleile grădinii auziră zgomot, porunci și rîsete. Sclavii și sclavele strîngeau în saci oglinzile, pixidele și tot ce trebuise curtezanei pînă în ceasul din urmă. Prietenii erau în mare număr. Drozileia îi adunase, împrejurul mesei în formă de potcoavă, la agapa despărțirii. Caliarh se apropie surîzător și amical. Merse la Drozileia și, cu o solemnitate curteană, sub care însă se simțea tristețe, îi spuse în vorbe alese :

— Drozileie, floarea Antiohiei, părerea mea de rău e mare, că părăsești Orontele cu ape limpezi, cu spume de argint, pentru Tribul cel negru și greoi. Dar soartei și necesității trebuie cu toții să ne supunem, și muritori și nemuritori ! Aseară am stat și am privit soarele, căzînd din ce în ce mai jos și cufundîndu-se în occidentul plin de neguri. Azi de dimineață, am privit pe sora ta, Selene, plutind și declinînd spre același rece occident. Drozileie, luceafărul Antiohiei, nu mă mir că trebuie să mergi și tu pe același drum al astrelor, dar te conjur ! nu lăsa mai mult de un an cerul nostru în întuneric și inimile noastre văduve de înfățișarea ta. Răsari din nou, răsari cît mai curînd, o, mesageră a zeilor, și nu uita că, fiind născută printre noi, nu-ți este iertat să lași străinilor un dar pe care Afrodita l-a trimis anume Antiohiei !

Așa vorbi Caliarh. Amicii Drozileiei aplaudară — cîțiva dintre ei, cu lacrămile în ochi. Smochinii și rodiii din grădină fremătară, răscoliți de vîntul care bătea spre mare. Grecul sicilian, de față la ospăț, ridică o cupă de ametistă și cu prefăcută inspirație închină :

— Drozileie, oracolul lui Hermes e fără greș. Iată vîntul care se deșteaptă din vîrful munților și începe să sufle în trirema-ți norocoasă. Amici, înălțați inimile voastre către zeii prielnici și beți pentru Drozileia, ca și pentru cezarul, nerăbdător s-o vadă și s-o aplaude !

Toți se ridicară și băură. Cupele căzură în mîinile sclavilor și de aci în cel din urmă sac de piele care ră-

măsese nelegat. Douăzeci de care aşteptau afară. Cîteva căruţe trase de catîri porniră înainte cu sclavele Drozileiei şi cu bagajele. Curtezana se sui în carul plin de perne şi pofti pe Caliarh alăturea cu ea. Amicii şi adoratorii se urcară în carele, în brigele şi cvadrigele lor şi convoiul porni spre Seleukia.

Drozileia era îmbrăcată, ca virginele ateniene, într-un port cu totul şi cu totul alb, atît numai că în cinstea Romei imperiale şi consulare o panglică lată, roşie, pornea de la umărul ei drept, cobora devale pe sîn şi ajungea la şoldul stîng, de unde se pierdea în faldurii de omăt ai rochiei. Familiară şi obosită, Drozileia îşi lăsă capul pe braţele filosofului. Era să aibă curînd douăzeci şi opt de ani, dar era tot atît de tînără şi de frumoasă ca şi în anul cunoştinţei lor, tot atît de statuară şi de albă ca şi în copia ei nemuritoare, *Aurora* lui Hrisolaos. Curtezana aţipi. Caliarh lăsă perdelele de byssus şi carul urmă în mers grăbit drumul cel înclinat al portului.

Caliarh trăi o oră de înaltă şi înflorită meditaţie. Înaintea şi înapoia lui mergeau, zdrobiţi de întristare, adoratorii cei de azi ai Drozileiei. Pe marginea căii, se iveau vilele şi palatele adoratorilor de altădată. El singur era amicul care rămăsese Drozileiei credincios de la începutul celebrităţii ei şi pînă azi ! Toţi ceilalţi, deşi unii chiar aici în oraş, erau astăzi departe de ea cu mii de stadii ! Unde era sculptorul Hrisolaos, întîiul ei prieten ? Prietenia lui nu avusese altă roadă şi altă frumuseţe decît statua lui nemuritoare. Şi fiindcă tot geniul şi toată armonia lui nu rezidau decît în ochii şi în vîrful degetelor, Hrisolaos fusese, încolo, un amant vulgar şi brutal. Unde era poetul Aristocles, cel care umpluse lumea cu zgomotul iubirii lui şi-i dedicase Drozileiei nu mai puţin de o sută de ode şi de elegii ? Iubirea lui, deşi luxuriantă ca rozele Corintului, fusese trecătoare şi comună. Unde era armatorul Lisandru, bogătaşul care grămădea la uşa Drozileiei toate odoarele, fructele şi gemmele negoţului asiatic ? Unde e iubirea lui năprasnică şi geloasă ? Fiind violentă şi pămîntească, s-a stins şi ea ! Iată vilele acestor foşti amanţi, indiferente şi închise ca şi inimile stăpînilor. Şi în convoiul de azi, iată noile victime ale lui Eros : aprinsul Tertuliu, fiul proconsulului roman, bancherul Isidorus, retorul Aquilas şi toţi ceilalţi. Iar în contrast cu toţi aceştia, care au fost

ori sunt amanții Drozileiei, iată-l pe el, Caliarh, amicul filosof, cel ce n-a vorbit niciodată curtezanei de iubire și n-a cerut-o, trupește, niciodată ! Iată-l pe el, dînd prietenia lui și primind prietenia Dozileiei cu aceeași frăgezime ca și în ziua dintîi. Drozileia doarme lîngă el, acum pe punctul unei despărțiri poate eterne, cu aceeași întreagă și dulce părăsire ca și altădată, cînd venea în calde după-amiezi de vară să se odihnească sub teii lui străvechi. Fost-au ei mai fericiți ca el, acești adoratori brutali, cari au trecut ca vijelia prin viața Drozileiei și astăzi n-o mai știu cum nici ea nu-i mai știe, ori adevăratul fericit a fost și este el, filosoful placid, cel ce poate și azi să contemple, neturburat și zeilor la fel, acest cap de operă de plasticitate și de grație, încrezător și drag culcat la pieptul lui ? Și Caliarh mulțumi zeilor îndepărtați pentru darul cugetului său egal și pentru transparențele-i sufletești din ora aceea.

Oricît de lung, drumul pînă la port trebuia să pară tuturor prea scurt. Carele se înșirară pe chei și distinșii stăpîni se apropiară de muchia blocurilor enorme, plănuite laolaltă, ca să privească în adîncime jocul valurilor mării. Pe lîngă trirema princiară, care se legăna sub ghirlande de flori, și pe lîngă o triremă mai modestă care era s-o însoțească pînă la Ostia, alte vase, și mai mari, și mai mici, unele încărcate cu mărfuri și cu oameni, altele încă goale, așteptau de-a lungul zidului de stîncă. Otgoanele și punțile întinse șuierau, la vîntul mării, ca niște coarde aspre. Pîlcuri-pîlcuri, oameni din plebe stăteau și se odihneau pe jos, așteptînd ora îmbarcării. Unii mîncau, alții povesteau despre țările și căminele părăsite, alții dormeau cu capul învelit. Erau aci amestecate diverse neamuri : sirieni, iudei și greci, arabi, capadocieni și elamiți. La o parte, cîțiva iudei și cîțiva sirieni formau un grup mai mare și, într-o atitudine de adîncă luare-aminte, înconjurau pe cineva care vorbea între ei. Și acesta pe care îl ascultau era poate tocmai unul din acei tainici răsturnători ai lumii, plecați rînd pe rînd din portul Antiohiei, ca să aștearnă în tot imperiul roman și mai ales în Occidentul plin de neguri, temeliile unei credințe noi. Dar nici unul din cei ce petreceau pe Drozileia, nici chiar filosoful Caliarh, nu aveau ochi și înclinare pentru această plebe, în sufletul căreia se plămădeau, în ora aceea, marile revoluții viitoare. O pră-

pastie fără de trecători și de ecouri despărțea această lume elegantă, sătulă și sleită, care însoțea pe Drozileia, de lumea mohorîtă, înjosită și arzîndă, care asculta, aci pe țărmul mării, pe apostolul Răstignitului din Iudeea. Numai sus de tot, în sferele speculațiunii și ale teosofiei, numai în cugetele cele mai eminente ale veacului păgîn, fără însă ca nimeni să bănuiască, amurgul contimporan avea tonuri și clarități — idei și stări de suflet — cari se potriveau straniu cu tonurile și cu clarităţile aurorei evanghelice din sufletele neofiților creștini. Atari idei și stări de suflet avea și filosoful Caliarh.

Trirema era gata de plecare. Drozileia își luă rămas bun de la bogații ei amici. Despărțirea fu mișcătoare. Fiecare îi spuse ori îi făgădui cîte ceva.

Tertuliu, fiul proconsulului, îi strigă :

— Drozileie, amicii mei te vor întîmpina la Ostia și vor sărbători intrarea ta în Roma cu un ospăț vrednic de strămoșul meu Lucullus !

Isidorus îi spuse :

— Drozileie, Rufus, libertul meu, te așteaptă în pragul vilei pe care ți-am închiriat-o lîngă templul lui Ianus Bifrons !

Aquilas îi spuse :

— Drozileie, retorul Ipolit, amicul meu, va celebra într-o zi festivă frumusețea ta, declamînd un panegiric pe care îl pregătesc.

Caliarh îi spuse cel din urmă, aproape în stilul binevestitorului de pe cheu :

— Deși într-un searbăd vas de lut, o, Drozileie, păstrez nepieritoare mireasma amintirii tale, pînă în ora supremă pe care o aștept, cînd lutul va fi nestricăciune, iar amintirea și trecutul înlocuite cu un prezent etern !

ADDENDA

TABLOU UITAT

Selenara strălucire irizează lacu-albastru :
Vaporoasă tremurare a reflexelor de lună
Ce-ntregesc în clarul apei chipul ei de alabastru.
Lîngă ziduri aloeși, legănați, din frunze sună.

Feudala barcă fină ce se clatină-n penumbră
Îndrumează cercuri pline către larg și către mal ;
Coperit de flori, balconul odihnește-n pace sumbră.
Pe nisipul de sub dalii, valul moare muzical.

Mătăsoasa-mbrățișare a luxoaselor mantale,
Amoroasă și febrilă, înfioară-aleea roză
Cu ecoul parfumatei sărutări senioriale...

Și cînd ea se-așează-n luntre, de la sîn, dintre dantele,
Pe talazul nins îi cade o suavă tuberoză...
Însă el i-o dă-n stiletul presărat cu peruzele.

AURORĂ EGIPTEANĂ

Printre piramide, zorii
Crapă gene de coral
Și privind, în renviere,
Pe Egiptul tebanit,
Regăsesc hotar pustiei :
Trinitatea de granit ;
Iar pe Nil durează-n aur
Pod, din mal și pînă-n mal.

Sub zaimful dimineței,
Floarea iris în zăvoaie
Dezvelește frumusețea
Violetului ei sîn ;
Ibiși albi pășesc agale
Printre trestii și prin fîn ;
Și spre Libia, în declinu-i,
Cornul lunei se-ncovoaie.

Sus în templu, rugăciune
Și fiori de harfă-nvie,
Iar pe flăcările sfinte
Ce-n fum galben se topesc
Din potire de agată
Curge mirul arăpesc ;
„Lui Ammon, întru mărire,
Și parfum și melodie !“

Cleo, plăpîndă nimfă
Ascunsă-n văl de in,
Te-ai dus — delicioaso —
De-a lung de țărm de apă ;
Te-ai dus — cotind în silă
Cilindrii din portal —
Spre valurile ninse
Cu flori de portocal.

Și tu Anandritină,
— Isterică plăcere ! —
Te-ai dus strivind în mînă
Ciorchini de mărgărint ;
Iar cealălaltă mînă,
Sidef încins de-argint,
Vibra nervos, isteric,
Pe sînu-ți rafinat...

Frumos Alcibiade,
Dorit adolescent —
Intensa voluptate
A tristului poet —
Te-ai dus jucînd în togă
Superbe rotunjimi ;
Te-ai dus în fapt de seară
Și-n foi de crizantemă...

V-ați dus !... Cleo plăpîndă,
Anandritină fină,
Alcibiade lax —
V-ați dus...

Și-n aerul de seară
Și-n foi de helianthă,
Cînd vîntul dinspre Chios
Sărută în obraz.

Și-nvoalte despletite
Cosițe, pe grumaz ;
Eu mut și frînt pe lyra
De meșter din Corint,
Crispat din amintire,
Crispez pe coarde negre
Durerea ce mă-nțeapă,
Crispata amintire
Și mîna mea crispată.

PE TERASĂ

Viorile, violoncelul, restul instrumentelor orchestrei se acordară cîtva timp și porniră. Fu o melodie delicată și tristă. O fină țesătură muzicală distinsă aproape numai în ondulatul azurat al notelor înalte ; o elegie de răsunete line — cristalinul plînset al fibrelor vioarei, o succesiune de sărutări prelungi între arcuș și coardă, dureroase ca sărutările de adio, date și redate vibrat, sub savanta balansare a brațelor violoniștilor...

Prin sciziunile simfoniei, cînd și cînd, acompaniamentul pe piano transpira vag, aiurit...

Cerc, în jurul mesei pe care erau resturile unui desert fin, ședeam stîngaci, plecîndu-ne frunțile la apăsarea neagră a aceluiași gînd. Atinși la inimi, aruncam pe furiș cîte o privire spre avutul și generosul amic, căruia îi datoram luxul acestei cine de pe terasă — Amedeu Manari, poetul și fala grupului nostru, cel mai iubit dintre prieteni și cel mai nenorocit dintre îndrăgostiți... Spăimîntător de palid, cu pleoapele aproape închise, sub lumina clară revărsată din staminele electrice ale campanulelor de sticlă, Amedeu părea a fi un somnambul sub magia lunei. Însă excelentul suflet ne-a priceput turburarea și cu un zîmbet de tristeță nesfîrșită :

— A, nu vă fie teamă, ne zise, muzica aceasta nu-mi face rău, dimpotrivă... Pe urmă... sînt garantat.

Și întorcîndu-se către unul din oamenii de serviciu, pe un ton de lugubră hotărîre, îi recomandă aducerea a altor patru butelii cu „Prinț Știrbey". La protestările noastre, îngrijite, Amedeu ne răspunse rugător :

— Nu... să nu faceți nici o obiecție, mă contrariați oribil.

Apoi se răsturnă în scaunu-i și cu o voce timbrată de cea mai adîncă durere, zise de mai multe ori : „Ah, amicii mei... ah, scumpii mei amici...“ Iar cînd vinul clocoti în pahare, sărmanul prieten își începu jalnica sa poveste.

Lin, duios, melodia își continua desfășurarea...

— ...sînt azi trei săptămîni de cînd am văzut-o pentru cea din urmă oară. Era în pat, rezimată între perne, albă la față ca varul... În trandafiriul veșted de pe umerii obrajilor îi citeam boala. Mîinile ei de jasp, mîinile pe cari le sărutasem și le strînsesem pe inima mea de atîtea ori, alunecau devale inerte, slăbănogite, transparente... Înfipt în scînduri ca un par, mă uitam la ea, abrutizat de durere. Ah ! ce indefinibilă expresie aveau ochii ei...

Vă închipuiți voi chinul meu de neînchipuit ? Să iubești pe cineva cu tot focul unei dragoste ideale, să vezi că moare dinainte-ți și să n-ai putința de a-ți urla durerea, de a-ți scoate ochii, ori de a-ți sparge capul ! Vai, prietenii mei, chinul acesta l-am îndurat eu... aș fi vrut să zbier, să mă strivesc de parchet... în zadar, privirile ei mă paralizau ; împrejuru-mi se mișcau umbre, se auzeau glasuri și pași... S-a deschis o ușă ; părinții reconduceau pe doctor ; a doua ușă... Tresar... Eram singur !...

Mîna lui Amedeu căută paharul, tremurătoare.

— ...a trosnit ceva în mine, genunchii mi s-au frînt și lacrimile m-au orbit...

„— Amedeu... Amedeu, mă vei iubi tu totdeauna ?

— Oh ! Cecilio ! oh ! oh !...

— Încet, Amedeu, încet... Ar fi inutil să se știe... acum, ce a fost între noi...“

Și pe cînd eu mă mișcam ca o fiară în lanțuri, ea plimbă brațul lin, spre un gheridon cu glastre albe, de lîngă căpătîi, rupse o floare de heliotrop și o lăsă să cadă în cutele plapomei.

„— Ia-o... ia-o repede — auzi, cineva se întoarce — ah !... ia-o și păstreaz-o, căci e de la dulcea ta amică Cecilia.“

Doamne !... ea surîdea. Un surîs divin, iluminat de două lacrimi mari ! Un surîs vecinic neuitat, un surîs care însemna fluturarea eternității pe buzele moarte ale iubitei mele.

Da, ateii mei, Cecilia surîdea, fiindcă Cecilia credea !

Înțelesesem ; dintre noi doi, pierdut eram eu. Întunericul mi s-a lăsat pe ochi și pe spirit.

Niște suspine spasmodice m-au trezit ; eram în antreu. Suspinele veneau dinspre apartamentele mumei. Doctorul pronosticase.

Noaptea toată m-am rostogolit din cîrciumă în cîrciumă ; iar la răsăritul soarelui mi-am pierdut cunoștința în patul murdar al unui otel de la barieră. Seara, tîrziu, mi-am venit în simțiri, — adică atunci cînd Cecilia nu mai era...

Amedeu aprinse a doua țigară, aspiră nervos din ea de cîteva ori și termină brusc :

— Atîta tot... Au îmbrăcat-o în alb, i-au înălțat în seră un catafalc alb și au vărsat deasupră-i o cascadă de flori albe.

Am văzut-o... Era o marmură frumoasă și neexpresivă, o capodoperă de funebră finețe.

Așadar, ceea ce idolatrasem eu erau aceste forme perfecte, dar reci ?

Ceea ce vorbise așa de duios inimei mele era această carne înfiorător de frumoasă ?

A, cugetătorii moderni !

A doua zi am fost la cimitir...

Mi s-a arătat o cruce de piatră, un morman de pămînt și un lan de flori uscate. Acolo era aceea pe care o iubisem !

Am plecat... și tot ce mai mi-aduc aminte e că m-am izbit de o masă pe care au zornăit pahare... încă patru sticle...

Melodia se sfîrșise — un sfîrșit aerian, indecis, vaporos ca un vis, urmat de o deșteptare de fanfară ; un bubuit de note sumbre, o precipitare tumultuoasă de tonalități de bas, un dezastru armonic... beție sau demență.

HARPISTUL DIONIS

În străzile goale se surpă beznă deasă, roasă din loc în loc de focul alb al geamlîcurilor de la magazine... Adus de umeri, plecat peste agonisitoarea hranei sale — povară grea scurselor puteri — așa mergea Dionis. Văpăile albastre ale felinarelor pe sub care trecea, aci mototoleau și aci deșirau în noroiul trotuarului umbra-i schiloadă, umflată în partea stîngă de harpa ce cocoșa formele paltonului trenţăros. Un vînt crunt îl izbea în faţă, gheare de gheaţă i se înfigeau sub ceafă, mîinile îi erau amorţite, picioarele îi jucau în șoșonii sparţi...

Tot ce-l mai ţinea drept era nădejdea că, poate, căpătînd ceva gologani, o să-și cumpere un codru de pîine și un braţ de lemne. Dar vremea era urîtă, oamenii posomorîţi și grăbiţi, iar degetele harpistului aproape degerate. Încercase să intre la birturile în care cîntase altădată, dar stăpînii îi închiseseră ușa — „le supăra prea des muşteriii, și apoi vedea bine că nu erau ocupate decît vreo cîteva mese...“ Plecase biet, cu sufletul frînt, tîrînd la șold harpa nefolositoare. Și în huiduirile crivăţului, în batjocura nămolului ce-i miorcăia în șoșoni, urmase mai departe zadarnicile sale tîrcoale... Gîndul că va adormi și în noaptea aceasta cu pîntecul gol și fără scînteie în sobă dădea oropsitei făpturi frigurile unei îndîrjiri dureroase. În braţe cu întreaga sa avere, înfiorat în tot trupul și gata să se prăvălească la fiece pas, nenorocitul treieră în murdăria drumului, cernîndu-și privirile năucite prin aburul geamurilor, pîndind cu urechea veselia din care avea să cadă, zornăitor, ticălosul ban. Sub ocara vîntului și sfîșierea inimii, lacrămi se rotunjesc în genele săracului... De ce n-a voit Dumnezeu să dea o

fărîmă de odihnă pustiilor lui de bătrînețe ! Acum ar fi fost în rostul lumei ; în casă era să fie cald, iar pe masă o îmbucătură ; ar fi avut cine să-i îmblînzească tristețea sfîrșitului... Și era să fi închis ochii mulțumit, binecuvîntîndu-și copiii și cerul. Dar Dumnezeu n-a voit cu el, căci, unul după altul, feciorii i-au fost aruncați în pămînt, iar bătrînețele lui în ticăloșia uliței și a cafenelei, dîndu-li-se, drept orice reazim, bătrînețele unei harpe căpătată de pomană... Lacrămi curg din ochii harpistului și izvoare înghețate îi alunecă în părul cărunt și îmbîcsit al bărbiei... Vai, lacrămi din acești ochi, în care sărăcia a săpat sfîșietoarea ei blîndețe, din acești ochi aiuriți care nu văd decît hăul negru al unei odăi reci și dărîmate ! O mînă șterge îndurerata figură, pe cînd degetele încleștate ale celeilalte tresar pe harpa în coardele căreia expiră un suspin.

Din ferestre mari și luminoase, pe care se frînge catifeaua perdelelor, cad în jalea străzei visul armonios al unui vals și nălucirea unor umbre rotitoare...

Caldarîmul e zguduit, din cînd în cînd, de huruitul sonor al unui cupeu tras de armăsari ce-și mușcă zăbalele...

Și în zarea întunecatei minți a sărmanului, aceste lumini aprind părerea unui revărsat de zori, care nu va fi niciodată răsărit. Cît de bine ar fi să aibă și el bani, să aibă ce mînca, să nu cerșească...

Ah, în lumea aceasta sunt oameni care au atît de mult !

Bătrînul se oprește... Aici e un restaurant... — înăuntru poate vor fi inimi mai miloase... E un restaurant mare, de bună seamă ; boieri bogați vor mînca în jurul meselor. El o să se ghemuiască într-un colț și o să cînte — n-o să jignească pe nimeni, n-o să se uite în gura nimănui... Stă cîtva la îndoială ; dar frigul, foamea, mormîntul negrei sale cocioabe dau cutezanță mîinii rebegite. Deschide puțin ușa, și prin deschizătură, împingîndu-și povara înainte, se strecoră în sala întinsă... „Iertați, boierilor, un gologan, nu cer mai mult“ — ziceau durerosii lui ochi, și capetele, ce se întoarseră mînioase la intrare-i, se plecară.

Ce frumos și ce bine era acolo ! Din globurile trandafirii, mari ca niște luni pline, se lăsa o lumină limpede. Pe potire de cristal se cîrlionțau ierburile stufoase și creț

ale unor mănunchiuri înalte. Sticlăria de toate formele schinteia pe mesele îmbrăcate în pînze albe, alăturea de cuțite suflate cu argint. O căldură copleșitoare era răspîndită de sobe nevăzute.

Dionis a rezemat jos harpa, i-a strîns coardele, și-a frecat mîinile ca să le agerească... Ce oameni buni! Dumnezeu să le poarte de grijă... Acum o să scoată cîțiva gologani, o să aibă foc și pîine.

Un fior de bucurie îl zguduie din creștet pînă în tălpi. Brațele i se ridică inspirate și degetele i se agață în strune. Încovoiat de mijloc și avînd urechea lipită de lemnul vechi al instrumentului, harpistul urmărește cu atenție și cu măiestrie deșteptarea melodiei. E un cîntec vesel. Frazele cad iute în aer, vibrație cu vibrație; întreruperile sunt dese și scurte; reluările sunt aprinse și zăngănitoare... E revărsarea veseliei ce se înecă de emoție, e neastîmpărul gîndului fericit că limba va amesteca o înghițitură de pîine și flacări vor albăstri în gura sobei; e biruința ideii că în voioșia unei îndestulări sărace, va zîmbi pentru această noapte, în mizeria culcușului de paie!

Și bucuria inimei lui Dionis curge, notă cu notă, din coardele de aramă pe al căror paralelism, degetele-i meștere zboară... Împrejurul cîntărețului se aduc și se iau farfurii de porcelan, în care aromează bucate scumpe; se satisfac cu prisosință poftele; se alternează piuitul furculițelor cu vibratul paharelor.

Și bucuria inimei goale a lui Dionis picură, fior cu fior, pe clocotitul vinurilor, pe răsunetul hohotelor, pe vorbele comesenilor... Dionis e singurul jinduit în această sală luminată strălucit și încărcată cu toate bunătățile lumei; Dionis singur nu mănîncă... — sărman frigian modern, aiurind pe coardele harpei, la ospățul modernilor patriciani, minciuna fericirei lui!

Dar iată că și-a isprăvit cîntecul — a început un al doilea și apoi un al treilea...

Ah, acum era într-adevăr mulțumit: și simțea mai puțin greutatea anilor, blestema mai puțin nedreptatea soartei, se uita mai cu încredere la acești domni rași frumos și bine îmbrăcați — sunt suflete ce se înduioșează de zdrențele sărăciei, sunt oameni pe cari îi lasă inima să dea un gologan...

Un chelner s-a milostivit de i-a împrumutat o farfurioară coperită cu un șervet și bietul Dionis, sfios și rugător, se apropie de mesele din ale căror talere se înalță mirosuri ce-l leșină...

— Domnule antreprenor, ți-am mai spus că nu voi să mă supere nimeni cînd mănînc! Lăsați ușile deschise — să intre toți vagabonzii după stradă!... Oameni fără obraz — nici nu te lasă să-ți ticnească o mîncare!

GHEORGHE CĂTĂLINA

„E om apucat, măi vere, ziceau despre Gheorghe Cătălina oamenii din sat ; cînd i-a fulgerat lui la Cornul Caprii și i-a intrat una în cap, prin trăsnete de o fi s-o întoarcă, o întoarce de la zece poște și-o aduce în buiestru.“ Iar femeile : „Tu uiți ce fu cu Mira : doi ani s-a făcut luntre și punte pentru ea și n-a avut astîmpăr pînă cînd nu a văzut-o în vatră. Că de cînd s-a însurat, e vrednic de poveste, nu zice nimeni ba ; dar zău că vrednicia lui e uite așa, din apucate. Adicătelea, de ce muncește Gheorghe ? Pentru că i-a abătut să nu aibă Mira nimic de dorit și să nu mai fie alta drăgostită și gătită ca nevasta lui !“

Din apucate ori nu, ce face cu aceasta ? Satul putea să spună cîte toate. Gheorghe muncea din zori și pînă în noapte, și gospodăria lui, deși la început, era gospodărie, că avea și pentru cine : atît mai bine de el.

Era aproape de Sf. Ilie și la aria boierească munca în toiul ei. Grîul se făcuse berechet și șirele boierești se încovoiau din deal în vale, pe spinarea ării, ca niște balauri galbeni. Dar în ziua aceea nu știu ce se stricase la batoză și mașina stătuse din treierat. Oamenii se risipiseră în sat și mulți dăduseră fuga în „comună“, careși de la pogonul lui, ca să ridice grîul ce mai rămăsese. Gheorghe ar fi fost în fruntea tuturor, dar, de cîteva zile, copilul îi era bolnav (copil crud, de-abia înțărcat) ; îl arătase la doftorul plaiului și doftorul îi scrisese niște leacuri, ca să le ia din tîrg.

— Miro, mă duc la tîrg să iau ce-a scris doftorul. Tu fă de cere taică-tău mînă de ajutor și ieși de cară ce mai e de cărat, să nu pierdem ziua. Și lasă copilul maică-tii.

Cînd ajunsese în vîrful dealului, Gheorghe văzu departe, înainte-i, trăsura curții. „Pesemne mașinistul se duce la tîrg, cu pricina batozei.“ Dar coșul ei a pierit printre colnice și gîndul lui Gheorghe a căutat aiurea. Soarele izbea din ce în ce mai drept, iar colbul de pe drum ardea sub talpă. Porumbiștile erau toitane, însă căldura le muiase : și uitîndu-se la ele, cum se despleteau pe cuiburi, le-ai fi dorit o ploaie bună, nu mai departe ca la noapte. Gheorghe mergea înainte, dar gîndul lui venea tot înapoi : copilul bolnav, Mira cu el în brațe la socru-său acasă, Mira mînînd carul cu boi în „comună“.

Dar toate i-ar fi fost cum i-ar fi fost lui Gheorghe : de una, însă, nu se simțea bine. Dănoiu îi era un clenci în inimă. Pe Dănoiu l-ar fi surchidit de drag, dacă ar fi fost ca unul și ca altul și n-ar fi fost Dănoiu arendașul. Nu avea cu el nici o daraveră de moșie ori din muncă ; aceasta n-ar fi fost nimic. Cu Dănoiu, Gheorghe avea altfel de socoteală ; și socoteala aceasta îl frigea pe inimă pe Gheorghe, cît ce-și aducea aminte că nu i-a dat și n-o să-i poată da de rost. Ce te faci tu față cu ciocoiul stăpîn peste tine, putred de bogat și cu stăpînirea la ascultare. Să-i frîngi oasele, așa oleacă, în glumă ? Înfunzi pușcăria, frati-meu ; nu mai vezi soarele multe zile. Să-l ferească Dumnezeu de un așa ceas nenorocit ! Și pe ciocoi să-l păzească, să nu dea, singur, piept cu Gheorghe, pe vreun drum pustiu.

Mira ! pentru Mira, Gheorghe s-ar arunca pe gura iadului, cu Mira în brațe, însă, cu ea pe inimă-i. Căci dragă îi era Mira ! mai dragă decît casa lui, mai dragă decît rostul lui, mai dragă decît viața și ochii lui ! Casă, rost și tot ce vrei, de n-ar mai fi Mira, Oltul le-ar ști de știre. Ca s-o vază pe Mira în casa lui, Gheorghe, cu șapte-opt ani mai mare decît ea, făcuse lucruri de poveste ; minunase și speriase satul. Cu toți flăcăii din sat se războise pentru Mira, dar mai cu seamă cu Dănoiu. (Căci de atunci începuse să coacă buba în inima lui Gheorghe.) Arendașul căutase din răsputeri să hotărască pe părinții Mirei ca s-o mărite cu un isprăvnicel din curte. Avea boierul planurile lui. Dar Gheorghe i s-a împotrivit pe viață și pe moarte, și părinții fetei, speriați de o așa împrejurare, au făcut pe Mira dată după Gheorghe și-au curmat zorul dintre el și boier.

Mira se lăsase dată cam așa și cam așa ; căci, cine știe, poate inima îi zicea de alții, mai tineri și mai chipeși. Dar Mira n-a știut părerea de rău ce-i. Mai iubită, mai grijită de bărbat, mai gătită în sărbători nu era în sat nevastă. Ce gîndea Gheorghe în inima lui de Mira... Ei, muierea e suflet de chichițe multe, că ea singură nu le știe toate. Dar una știa Gheorghe despre Mira și despre toate femeile : muierea e cum e calul ; cu cît e mai hrănit și mai de goană, cu atît e mai greu de purtat în frîu și mai primejdios. Calul trăit bine și de soi trebuie să-l porți în frîu cu cocoș (să-l taie în cerul gurii) și să-ți fie mîna oțelită, că de nu : vai vouă, oaselor. Aidoma muierea. Muierea cînd îți e frumoasă, trebuie să știi s-o porți și să fii meșter de ea, că de nu : vai ție, obrazule.

Dar de altceva îi era lui Gheorghe. Ce-l rodea pe el era că potaia de ciocoi nu-și părăsise gîndul. Dănoiu, neînsurat, umbla după nevastă-sa. Gheorghe simțea aceasta pînă în durutul rărunchilor. „Nu o să iasă de aici lucru curat !“ Că boierul nu-i atinsese nevasta nici cu degetul cel mic, pentru aceasta Gheorghe punea mîna în foc — dar el nu dormea. El încercase însă ! Acum un an, la arie, Gheorghe l-a ochit că se ia după Mira, pe după șiri ; doar a răcnit ca un leu, de a băgat în groază toată aria.

— Boierule, să nu te atingi de nevastă-mea, că începem o horă a dracului de s-o prinde în ea să joace toată stăpînirea, în cap cu vodă !

Însă, întîmplarea rea, ori părerea lui Gheorghe, el nu se domirise ce fel voia să meargă Mira, ca să se întoarcă în sat, da o luase pe lîngă șirile boierești, că-i spunea ea ba așa, ba așa — cine știe, o fi fost avînd dreptate ; dar șarpele bănuielii ciocnise în inima lui Gheorghe. Gheorghe n-a mai stat la arie deloc, ci ca niște plumb topit, a curs de acolo pînă în vale la sat. Atunci a fost întîi, dar și pe urmă, cînd și-a bătut nevasta. Ce a fost însă cu el, atunci, de spaimă a fost. Căci n-a apucat să încingă pe Mira de cîteva ori cu biciul, și parcă nebunia l-a mușcat de cap (așa ceas Gheorghe n-a trăit de cînd e el ; a jurat să nu mai dea în Mira, în viața lui) : i s-a părut, cînd o croia cu biciul, că vede prin fusta ei cum taie biciul semn peste atîta frumuseță cîtă numai lui îi sta la știre — și i-a venit s-o sfîșie pe Mira, de dragoste și de turbare !

Dar cu un gînd, cu altul, iată-l pe Gheorghe în tîrg. Se duse drept la spițerie (îi dădu ce era de dat) și se abătu la o cîrciumă, ca să-și tragă sufletul și să pună ceva în gură. Cînd era să plece, văzu trăsura boierească trecînd pe acolo.

— Pe cine ai adus, Dumitre ?

— Pe jupîneasa Lența, nene Gheorghe.

— Gîndeam că pe mașinist, pentru batoză.

— Pentru batoză am de luat niște fierărie, mai pe seară, cînd o fi gata ; altfel eram pe drum îndărăt.

— Da jupîneasa Lența ?

— Rămîne aici, la neamuri.

Atîta vorbă a avut Gheorghe în tîrg ; și s-a sculat și a luat șoseaua înapoi.

Pe la toacă era ca și întors. Dar păcatul îi scoase înainte pe vără-său Oprea.

— Aleargă la curte, vere Gheorghe, că îți sunt boii globiți din porumbi. Nu știu de or fi stricat vreo trei-patru cuiburi, dar Stoian, dușman cu tine, cînd ți i-a cunoscut, atîta i-a fost.

Aceasta îi mai trebuia lui Gheorghe, că nu era destul cum sta cu boierul la cuțite. S-a abătut, necăjit, din drumul satului și s-a dus la curte.

Boierul ședea în ceardacul catului de sus, subt un cort vărgat, și se răcorea dintr-o garafă. Slugile umblau prin curte. Cum îl văzu Gheorghe, de departe, făcu semn la slugă și le porunci tainic :

— Să tăceți din gură, mă ; să nu care cumva să-i spuneți vreo vorbă.

Lui Gheorghe nu-i era niciodată iasca udă — dintr-un amnar lua foc ; din cîteva cuvinte, ochii lui scăpărau și vorba îi duduia. Dănoiu, cu plan, îi răspunse ciocoiește. Boii vor sta globiți pînă cînd primarul va face ispașă ; nu vrea să audă de nici un zălog și nu sloboade boii. Ce-i păsa lui dacă i-a rămas țăranului carul pe pogon și grîul răvășit. Ce mai trebuia ? Cîteva pomeneli din lucruri de mai înainte, cîteva înjurături — și Gheorghe, păcură de mînie, trîntește o amenințare cît toate zilele de mare :

— Boierule, te-a ars focul ! nu te apucă Sf. Ilie cu fața curată !

— Auziți mă, auziți ! A zis că-mi pune foc la arie. Îmi sunteți martori toți. Puneți mîna pe el și legați-l cot la cot ; mîine îl pornesc cu dorobanți !

Lucrul nu era ușor ; dar slugile erau atît ca și Gheorghe unul singur.

— Luați-l pe sus și băgați-l la zăbrele !

Tocmai cînd l-au îmbrîncit într-o chilie și au ferecat cu lacăte ușa, l-a plesnit pe Gheorghe gîndul că a dat în cursa lui Dănoiu. Să se rumpă cu dinții i-a venit, dar nu putea să ajungă cu dinții decît genunchii, căci brațele îi erau legate de trosneau. Și atît s-a opintit și atîta s-a zbătut că, pînă cînd gratia de sub tavan s-a înecat de tot în întuneric, a biruit nodurile ștreangului și s-a dezlegat. Să scape din beciul ciocoiesc, să alerge s-o ridice în șea pe Mira și s-o ducă peste Olt, la mătușă-sa la mînăstire, iată ce-i bătea lui Gheorghe în tîmple inima, cu pumnii de sînge și de flacără !

Casele boierești erau cu trei caturi și clădite pe o colină, în miezul pămîntului ; așa încît, dacă le priveai din arie, ți se părea numai cu două ; din sat le vedeai întregi. Însă nu veneau îngropate decît în cele două coaste ; căci odăile rîndului de jos — mai mult niște chilii — răsuflau spre arie, prin ferestrui cu gratie într-un coridor descoperit, iar peste acesta, din tinda rîndului de mijloc, trecea un podeț de piatră, legînd casele cu curtea. Din podeț încolo, și într-o parte și într-alta, pe toată fața caselor, coridorul era încununat cu grilaj și numai printr-un gîrlici, cu gura în grădină, puteai să intri în el. Tinda rîndului de sus făcea un ceardac deasupra podețului și încă unul, la capătul celalt, deasupra grădinei.

Pe Gheorghe îl coborîseră în catul de jos și îl aruncaseră într-una din acele chilii ce răsuflau în coridor. Cînd își simți brațele slobode, Gheorghe se repezi la zidul în care, sus de tot, era ferestruia. Zidul era igrasios și bortelit. Fără multă greutate, Gheorghe ajunse la gratie și, înțepenindu-se cu piciorul în zid și cu spinarea în sprînceana ferestruii, încercă cu luare-aminte tăria zăbrelelor. Erau destul de tari ; dar cărămidăria în care zăceau de atîta vreme era măcinată ; de aceea gratia se clătina în gingii și țărîna din el ciurui devale.

„Ciocoiule, n-ai noroc să-mi dai mîine bună dimineața ! Dar lungă o să-mi fie așteptarea ; pînă dincolo

de miezul nopții este vreme. Stelele văd că încep să se stingă ; se înnourează ; și dacă n-o fi pe aici pe undeva vreun foc de mămăligă, apoi fulgeră departe. De-ar da Dumnezeu în noaptea asta un potop !"

Agățat de zăbrele, Gheorghe a rămas în împietrire și în ascultare. Planul lui era ușor, dacă ar fi fost să iasă : scotea gratia din loc și o întorcea în ferestruie, cu un cap înăuntru, cu celălalt afară ; lega ștreangul de ea și se lăsa pe ștreang în coridor — iar de aici în gîrlici, din gîrlici în grădină. Dar între gîrlici și coridor era o ușă de fier ; cum era această ușă ? deschisă ori închisă ? Gheorghe nu știa.

Vreme lungă a tras cu urechea la zgomotele din curte și din casă. Curtea s-a potolit degrabă ; dar în tinda catului de sus, vorba, pașii, țăcănitul de pahare și de bliduri au ținut-o lung. „Lungă masă mai întinde ciocoiul astă-seară ! El singur să fie și să steă atîta la masă ?... I-o fi picat poate vreun prieten ; dar prea vorbesc pe mormăite... dacă ar fi vreun prieten de departe, le-ar fi vorba mai sprintenă."

Tîrziu, cînd parcă se sfîrșise masa, Gheorghe a deslușit prea bine, alături de mormăiala boierului, o vorbă de femeie. „Ciocoiul e cu o muiere !" Da jupîneasa Lența e în tîrg la neamuri... Cine nu știe că ciocoiul trăiește cu ea ; dar astă-seară cum o să fie aici ? În casă nu mai e altă muiere decît baba Simina : cu baba Simina să fi intrat boierul la taifas atîta vreme ?"... Atunci, parcă bruma a căzut pe inima lui Gheorghe ! „Ești nebun ; ce gînd îți vine ? Cînd i-ai spus tu o dată să nu o ducă răul să calce în curtea boierească, pînă n-o fi cu tine ori cu socru-tău, i-a intrat ei în cap." Dar o risipire ciudată i se făcu în suflet și rămase așa un crîmpei de vreme. „Poate că Dumitru a avut greșală, ori poate că jupîneasa Lența și-a luat seama și s-a întors cu trăsura." Un fulger umplu cerul și trăsnetul frînse stăvilarul ploii. „Plouă : tocmai cum îmi cerea inima. Bun să fie semnul — și iute ! că trebuie să ni se facă ziuă lîngă Olt." Tencuiala și cărămida puteau să curgă în voie căci ploua cu găleata și nu se mai înțelegea nimic. Mai curînd decît credea, Gheorghe fu dincolo în coridor și alergă la ușă. Dar pace ! ușa era închisă. Încearcă, trage de ea, smîcește — zadarnic ; ușa era de fier și zidul de piatră. Cu capul limpede, Gheorghe dădu ocol coridoru-

lui şi-l găsi, cum îl ştia, închis de pretutindeni. Să se cațere pe pereți și să iasă în curte : peste orice putință ; zidul era lins, iar coridorul prea adînc. Un minut, Gheorghe rămase nemișcat sub podețul care adăpostea de ploaie, jos în fund, un stînjin de loc. Nu departe de Gheorghe, ploaia duduia în urloi... „Pe urloi în sus !“ Dar Gheorghe luă seama, cînd fulgeră, că urloiul era departe de podeț ; atunci de ce te prinzi ? Celălalt urloi : așijderea. Se mai uită o dată tocmai sus și văzu că unul trecea pe aproape de cerdac. „Prin tinda catului de sus ? Dar acolo doarme ciocoiul... Dacă nu prin tindă, pe deasupra casei. Pe urloi în sus, că altfel nu e chip. Fulgeră, dar cine să se uite ?“ Urloiul era din tablă foarte groasă, prins în gulere de fier și depărtat de zid cît trebuia. Gheorghe îl coprinse în brațe și se sui pe el ca o prăjină. A trosnit el de cîteva ori dar a ținut. În dreptul ceardacului, Gheorghe se prinse cu mîna de ostrețe și se trase peste ele în cerdac. Cortul cel vărgat era lăsat pe gura tindei. Se ghemui alături și trase cu urechea : nimic, nimic. Fulgerul se stingea, dar ploaia duruia și gîlgîia întruna.

Să treacă pe deasupra casei văzu, acum, că e prea greu, căci urloiul, în sus, nu mai era așa de zdravăn, iar strășinile erau cam late. Băgă capul pe după cort și se uită în tindă. (Ușile erau luate din țițîni, ca pentru vară.) În tindă, însă spre capătul celălalt, o lumină ca un abur... „Fără de codeală ! Trebuie să fim călări într-un ceas !“ Se strecură în tindă și ascultă... „Doarme cu sforăituri ciocoiul.“ Cu luare-aminte să nu se atingă de ceva (de vreo sticlă, mai ales, căci erau pe jos destule), Gheorghe se tîrî de-a bușile pînă subt masă. După un minut de nemișcare, scoase capul și luă seama : două uși deschise larg stăteau față în față. Printr-una se auzea ciocoiul sforăind, iar în tocul ei sta prinsă o lămpușoară însomnită. La gura cealaltă a tindei, printre mai multe lucruri ce ședeau în picioare, se vedea tot un cort lăsat — și pînă acolo mai erau doi stînjeni. Zi-i făcuți. Și ca și făcuți erau, cînd pe un scaun — din acele lungi și moi — Gheorghe băgă de seamă o răvășeală de falduri, alburii și negri, în care dormea un roi de licurici... O ie cu fluturi — un vîlnic, încă unul — și o cîrpă de borangic... Alesătura de pe cîrpa Mirei ! ia cu miros de lămîiță ! vîlnicele Mirei !

„I, căţea, de-astea mi-ai fost ! I-a venit ciocoiului gătită ca de praznicul meu, dar n-am murit pînă acum !“

Brînci i-a dat din spate nu ştiu cine peste pragul odăiei de culcare ! S-a sprijinit cu mîna pe peretele pe care ajungea părerea lampei şi dintr-un rotocol de arme, făcut pe o blană neagră, a tras un cuţit. Odaia lungă, lumina pierdută, dar patul — pus ponciş în colţul dimpotriva lămpei — răsărea ca o ladă neagră, uriaşă. Cei din pat dormeau cu capul spre mijlocul odăii. Două erau : cel care sforăia şi altul care răsufla uşor. Dar tăblia patului lăsa peste ei o umbră nepătrunsă. Gheorghe se dădu spre cel ce răsufla mai lin, muind încet mîna stîngă în umbra tăbliei şi aducînd cuţitul cu cea dreaptă. Cît o fi întins el mîna — că drept subt o ţiţă a nimerit ; şi ca de pe foc şi-a tras mîna înapoi, iar cu dreapta a fulgerat pe ţanc locul atins cu stînga. A auzit cîteva împiedicături din gît, cîteva zvîcneli şi o căzătură, stinsă în pajiştea de pe scînduri. S-a tras atunci spre dreapta patului ; şi lăsîndu-se într-un genunchi şi micşorîndu-şi vederile, cum ar fi fost să caute un ac, a desluşit pe căpătîi capul lui Dănoiu, cu gura căscată, cu gîtul dezvelit. Aci ! Cuţitul s-a dus în beregată ca într-o varză. Dănoiu a ţîşnit în sus de două ori cît patul, cît era de greu, şi a venit peste Gheorghe. Răsturnîndu-l pe covor, cîine turbat, Gheorghe a muşcat din el cu dinţii şi l-a făcut ciur de cuţite — Gheorghe mut, căci turbarea îi luase răcnetul, mut Dănoiu, căci cuţitul îi luase graiul ; o horcăială de burduf împuns ce mai da din el.

Cînd a simţit că nu mai mişcă, l-a lăsat. Şi ce a mai fost în urmă : cum a ieşit de acolo, cum s-a lăsat pe urloi, cum a ajuns în sat... Dumnezeu mai ştie, că Gheorghe ştie numai că s-a pomenit lîngă coşare, acasă. În coşare, sub leşia crăpatului de ziuă, boii lui şedeau culcaţi unul lîngă altul. „Sunt pe lumea cealaltă ?...“ Şi a trecut pîrleazul şi a intrat în casă. În casă, Mira, nevasta lui, şi cu muma ei ţineau copilului lumînarea. Căci de unde era să ştie Gheorghe ceea ce îi tăinuise viclenia lui Dănoiu, spartă în capul lui, că adică : ceva mai înainte ca să intre Gheorghe în curte, nevasta lui cu socrusău scoaseră boii de la gloabă şi lăsase, drept zălog, rîndul ei cel mai frumos de premeneli. Şi ce să ştie Gheorghe că, într-adevăr, frumoasa jupîneasă Lenţa se răzgîndise în ceasul rău şi se înapoiase la moşie.

SOLEIMA

— Dragii mei, fiindcă nu vă grăbiți nici unul, să vă povestesc și eu un fapt de gelozie la care am fost de față, mic copil. Știți că sunt, de felul meu, din Calafat. Amintirea mea cea mai depărtată este albia fumegîndă a Dunării, pe care o priveam printre glastrele din fereastră. Au trecut de atunci, peste capul meu și peste malul în care stătea înfiptă căsuța părintească, cincizeci și cinci de ani ! Capul meu, precum vedeți, tot se mai ține, dar căsuța s-a prăbușit, cu mal cu tot, în năboiul uneia din cele cincizeci și cinci de primăveri, cu ape mari, cu Dunăre dușmană, cu viața necăjită și trudită.

Tata era pescar, în veci sărac, noi, copiii, eram mulți ; mama dădea pe brînci de treburi și de slăbiciune. Dar, așa casă nevoiașă cum ne găseam, aveam mîngîiere, ajutor și chiar ceva mîndrie cu *nenea Costandin*, fratele mamei cel mai mare, negustor din Calafat și omul cel mai frumos din toată Oltenia. Ce sărbătoare era la noi în casă cînd venea nenea Costandin ! După ce se așeza pe laviță și-și punea căciula între glastrele mamei, desfăcea legătura din mînă și ne chema unul cîte unul. Ce să vă spun ! Smochine, năut, alviță și măstăculci ca aceia n-au mai vîndut de atunci ciorbagiii din Vidin !

Cu malul turcesc, nenea Costandin învîrtea bun negoț și în caicul lui de mic armator al Calafatului aducea dincoace, la noi — de pe unt, de pe piei de oaie și de pe miere — mult aur turcesc. Dar frumusețea lui i-a pricinuit în viață cîteva amărăciuni destul de mari, fără ca să fi avut nici cea mai mică vină...

Cadînele din Vidin
Văd în vis pe Costandin...

așa cîntec îi dăduse în gînd lui Vasile Lăutaru, după întîmplarea pe care stau să v-o povestesc. Bietul țigan, l-a împușcat un turc, în Corabia, cînd l-a auzit cîntînd așa versuri cu ponos pentru turcoaicele lui.

Nenea Costandin era neînsurat și neînsurat a rămas cît a trăit. Familia lui era familia nevoiașului de cumnatu-său. De aceea, la zile mari, cînd nu era dus după negoț, era la noi în casă. Așa a fost și în ziua aceea, zi frumoasă, luminoasă, de Sf. Ilie, ziua tatei, căci — Dumnezeu să-l odihnească — îl chema Ilie.

De dimineață, ne-am dus cu toții la biserică, unde a venit și nenea Costandin, și apoi, cu el, cu bunica (mama tatii), cu frații tatii și cu alte rude, ne-am întors în ceată la noi acasă și-am întins, sub umbrar, deasupra Dunării, o masă strămoșească. După ce a mîncat și a băut fiecare cît l-au iertat puterile, nenea Costandin, la spartul mesii, le-a spus celor de față că trece, spre seară, dincolo de Vidin, să ia niște bani de la kir Mustafa, tartorul negustorilor turci...

— Care vreți să vă plimbați, vă iau cu barca...

Au fost mai toți bucuroși și cînd soarele începuse să lungească umbra copacilor au poposit la schelă și au intrat în barca lui nenea Costandin. Ce le-a venit lor, adică ce i-a venit bunicăi, că m-a luat și pe mine, nepoțelul ei răsfățat.

Mi-aduc aminte de schela turcească, de multe fesuri roșii legate cu șaluri și de o poartă mare, cu streașină. Acolo ședea kir Mustafa. Ne-a deschis cam tîrziu, după trei-patru bătăi în poartă și după oarecare vorbă cu unchiu-meu. Cînd am intrat ce să vezi : de o parte și de alta, cîte un șir de turci, cu săbiile scoase, păzeau milităreste... Mă ducea de mînă bunica și am auzit-o șoptind lui Costandin :

— Ce fel de cinste e asta, care mi-o face turcul, Costandine ?...

N-am auzit nici un răspuns.

Ne-am urcat pe o scară de lespezi, întretăiată de răzoare, printre oleandri în floare, printre copăcei cu frunzele ca palma și printre fel de fel de buruieni care te slăveau amirosind. Sus, la pragul casei, grija care ne cuprinsese la poartă mi-a pierit. Kir Mustafa, el însuși, turc bătrîn cu barba sură de-i acoperea tot pieptul, a ieșit să întîmpine pe nenea Costandin, prieten bun, prie-

ten vechi. Vorbeau turceşte, dar turcul, politicos, o dădea din cînd în cînd pe limba noastră, cu acei din musafiri care nu ştiau turceşte.

Ne poftise să şedem pe un covor adînc şi des ca pajiştea de toamnă şi slugile turcului au început să ne aducă, pe la fiecare, după vîrstă şi cinste, cîte o perină, două, pentru rezemat, şi ciubuce aprinse şi cafele în cogeamite ceştile. Eram prea mic pentru atare cinste; de aceea m-am pomenit cu un cocoloş de halva turcească în palmă.

În casa turcului, era cam întuneric, căci ferestrele turceşti sunt oarbe; afară era seară, iar uşa larg deschisă, dinspre apus, era astupată cu un paravan cît ea de mare. De cînd intrasem însă (spuneau mai tîrziu ai noştri), se tot auzeau, venind din depărtare, rîsete şi vorbe ca de fete la horă. Şi cînd toţi trăgeau mai bine din cafea şi din ciubuc, vorbind una şi alta, iar eu mă luptam cu cocoloşul de halva, rîsul şi vorba, din ce în ce mai apropiate, acoperiră convorbirea dinăuntru. Kir Mustafa, atunci, lăsă ciubucul jos şi deschise gura să poruncească... Dar, în aceeaşi clipă, paravanul care ascundea uşa căzu peste noi şi, la soarele pe jumătate îngropat în malurile Dunării, ni se ivi la cîţiva paşi, pe nisipul grădinii, tot haremul turcului, venind din zăvoi, de la scăldat!... Ca fulgerul, cadînele căzură în genunchi acoperindu-se cu puţinele haine ce aveau, iar aceea care venea în fruntea lor, încurcîndu-se în zăbranic, se descoperi pînă la brîu şi, de zorul cel mare, rupse şi salba de la gît.

Sărăcuţa Soleima! acesta era semnul pe care ea credea că nenea Costandin îl ştie şi-l aşteaptă, pe cînd el, bietul om, nici nu bănuia măcar că pe lumea turcească trăieşte o cadînă ce-i zice Soleima, şi anume cea mai frumoasă din haremul lui Mustafa. Dar ce fusese pînă acum numai taină de harem, iată că aflaseră deodată atîţia ghiauri. Firește că eu nu intram la număr. Pe lîngă nevinovăţia celor cinci-şase ani ai mei, frumoasa goliciune a Soleimei, fulgerătoare în jurul soarelui, trecuse aşa ca un izvor de lapte ce-ar ţîşni dintr-o fîntînă de mărgean şi-ar recădea într-o clipă.

Toţi rămăseseră încremeniţi! Într-adevăr, ştiau cu toţii ce însemnează să vezi o cadînă fără văl, cu bărbatu-său de faţă, darmite să vezi un harem întreg, aproape

dezbrăcat. M-am uitat instinctiv spre nenea Costandin și spre kir Mustafa, care ședea alături, pe perine de fir Se priveau țintă în ochi. Ca două pumnale oprite mîner către mîner și care, din opintiri egale, nu se mai pot nici clinti, nici birui între sine : așa erau ochii lor. Turcul avea privirea tulbure, mustrătoare, sălbatică ; Costandin, limpede și scînteietoare de curaj. „Nu știu nimic ! Nu pricep nimic, Mustafa ! Dumnezeu vede din cer că nu-ți ascund nimic !“ așa spuneau, biruitori, ochii lui Costandin. Și poate că turcul ar fi plecat ochii în pămînt, dreptatea lui nenea Costandin ar fi ieșit deasupra, mai tîrziu și domol, dacă frica și stîngăcia bietului meu tată nu se poticneau deodată pe ocolul spoit cu atîta praf de pușcă și nu scăpărau această scînteie de nerozie

— E ! Boier Mustafa, toate giugiuc bre ! bun la tine bre ! Dar mai giugiuc ca toate e, uite, aia care risipi salba !...

— Ha !... rînji lupul bătrîn. Te-ai uitat bine, bre Ilie !... Soleima giugiuc între giugiuc... Pe Soleima i-o dau bacșiș lui Costandin !... Și pe loc, smulgînd un pistol din brîu, împușcă pe cadînă !

Am țipat de groază și am intrat, întreg, sub fustele bunicăi... Tot ce a fost pe urmă, am aflat și-am înțeles de la ceilalți, cînd am fost în stare să înțeleg.

Fiara cînd a văzut sînge nu se mai dă înapoi. Mustafa a bătut din palme, cadînele au pierit ca fumul, iar turcii de la poartă s-au năpustit în casă și ne-au înconjurat Dar nenea Costandin era cu noi ! Cu pieptul gol, cu graiul clopot, ziceau că a stat vitejește înaintea turcului :

— Judecata, kir Mustafa ! Cu ce ți-am greșit ? Cu ce viclenie ne-ai dovedit în casa ta ?

Ce era ?... Sărmana Soleima văzuse, printre gratii, pe frumosul oltean — care avea multe daraveri negustorești cu Mustafa — și se îmbolnăvise de iubire. În iatacul ei cel neajuns de soare, ea-și făcuse planul să fugă din harem, să se facă creștină și să ia pe nenea Costandin... Pentru această treabă ea își alesese de ajutor pe un eunuc bătrîn. Acesta, din lăcomie de bani ori de răutate de eunuc, după ce vînduse pe Mustafa cadînei, vînduse și pe cadîna lui Mustafa. Fără măcar să-l fi văzut pe unchimeu, el se făcea, către cadînă, că are întîlniri și înțelegeri cu Costandin, iar aceste minciuni le mai fierbea o dată și i le picura lui Mustafa. Soleima, aflînd din

vreme că nenea Costandin era să vie, în ziua aceea, în casa turcului, îi trimisese vorbă prin eunuc (și se înțelege că vorba n-ajunsese decît pînă la Mustafa) că va găsi un chip să i se arate cu fața descoperită și ca un semn neîndoielnic, după care s-o cunoască, va scăpa jos o salbă...

În fața dezvinovățirilor lui nenea Costandin, turcului i-a venit în minte un tertip nemerit : l-a dat pe unchimeu după paravan și a chemat pe vînzător. Cu iataganul gata să izbească, Mustafa s-a răstit la eunuc, arătînd pe cei cîțiva ghiauri înconjurați :

— Care e, bre, kir Costandin ?

Tremurînd, ticălosul a arătat, în doi peri, pe un frate al tatei.

— Dar pe ăsta îl cunoști ? l-a întrebat Mustafa punîndu-i înainte pe Costandin. Babalîcul a făcut semn că nu — și capul lui s-a despicat ca un pepene...

Și apoi — tăcere lungă, încremenită. Și iarăși ca adineauri : Mustafa și Costandin privindu-se țintă în ochi, unul pe altul, pînă cînd turcul lăsă ochii în pămînt, biruiți de două lacrimi grele...

— Ia-o cu tine și îngroap-o în pămînt ghiaur, că între ghiauri i-a fost voia să moară.

Era un fel de gloabă ciudată, cu care ne globea turcul, să ne puie în spinare pe ucisa cadînă și să ne ceară s-o îngropăm pe celălalt țărm al Dunării, dar era, în vorba lui, și un fel de înduioșare și de milă sălbatică.

Nenea Costandin n-a zis nimic. A ridicat pe Soleima, ca pe un copil. Murise pe loc ; glonțul, cum ședea ea în genunchi și înconvoiată, intrase pe lîngă gît și pătrunsese înăuntru cine știe pînă unde. Cu Soleima în brațe, și cu noi după el, nenea Costandin a ieșit din casa fioroasă. Iar deliii de pază, cu hangerele licărind în lună plină, ne-au băgat la mijloc și, ca pe un convoi de arestați, ne-au dus pînă la schelă. Acolo — vorbă, mirare, înghesuială, pînă cînd unul dintre paznici reteză răstit, pe românește, bălăbăneala turcilor :

— Slobod, bre ! Kir Mustafa i-a dat lui Constandin, bacșiș, pe Soleima !

...Și cu luna plină în dreapta noastră și cu Soleima culcată în fundul bărcii, ne-am întors pe țărmul românesc. Nimeni nu mai spunea nici un cuvînt. Lopețile căzeau în apă ca în untdelemn... Nenorocirea la care

fusesem martor era mult mai presus de priceperea anilor mei de atunci, iar deosebirea între viață și moarte, încă șovăitoare. Dar tăcerea, tristețea, greutatea care apăsa pe inimile tuturor, fără ca să-mi dau seama, mă muiau și pe mine... Pricepeam măcar atît că întristarea în jurul meu era în legătură cu această femeie care dormea în barcă, așternînd-o cu inelele cosiței ei. Și o dezîncordare dulce, o duioșie cu apropieri de somn, un dor negrăit de-a mîngîia pe ai mei ca și pe această frumoasă streină, care nu mi se prea părea fericită, mi-au dat copilărește cuvîntul cel din urmă al tragediei... Mîngîind cosița revărsată și cîntîndu-mi și mie și cadînei : *„Nani, nani, Soleima...“* am adormit în barcă...

Și cînd anii au trecut peste ani, iar întîmplarea aceasta nu mai era decît un basm uitat, cînd nenea Costandin albise ca omătul, iar durerile celei dintîi iubiri mă făceau, cu chinul lor, om întreg, într-o zi de mai, plimbîndu-mă pierdut pe lîngă vechiul cimitir, am găsit lîngă zid, sub un trandafir sălbatic înflorit, un mormînt fără cruce. Pe lespedea înverzită era scris, cu slove bisericești :

„Nani, nani, Soleima“.

UN TESTAMENT

REFLECȚII ASUPRA TIMPULUI NOSTRU

Galaction. Mărturisirea ta mă învăluiește și mă arde ca haina lui Nessus ! Cu ea pe suflet m-am plimbat aseară ceasuri lungi, în ea m-am zbuciumat o noapte întreagă și iată-mă și în ceasul de acum subt neînvinsa ei obsesiune. Totuși, dă-mi voie să observ că ai trecut prea grabnic peste conferințele tale cu Vater Hermann. Pentru folosul meu, aș fi dorit să mă introduci în amănunte.

Octav. Aș putea să înlătur această lipsă foarte ușor. Istorisirea mea e desăvîrșit de credincioasă, pentru că — deși un rezumat — ea trăiește in extenso în *Jurnalul* meu, afară de cîteva lacune. Nu aș avea decît să ți-l deschid, în dreptul amănuntelor dorite. Dar aibi răbdare : într-o zi apropiată vei citi întreg acest jurnal. Astăzi, după vorba de aseară, vei auzi Testamentul lui Vater Hermann. Iar după testament, cu voia ta, te voi întreba și-mi vei vorbi despre trebile din țara noastră. Ești cel mai vechi prieten și primul compatriot, pe care-l văd după trei ani de străinătate și unul de mînăstire. Lasă-mă să te asigur că nu mi-am uitat nici patria nici neamul — dimpotrivă ! să-ți mărturisesc, într-un suspin, că de cînd sunt fericitul prizonier lui Iisus Christos, inima mea trăiește, pentru cei din vatra depărtată, psalmii unor dureri cu totul nouă.

Gal. Mă bucuri mai presus de așteptare și vom face cum zici. Dar informațiile, pe care ai putea să le găsești la mine, nu sunt nici prea proaspete, nici prea coapte. Ai cuvîntul.

Octav. Pentru înlesnire am cules din *Jurnalul* meu cîteva date proeminente : 28 iunie, 5 iulie și 17 iulie. Sunt pagini pe care le scriam în chilia mea, de obicei,

a doua zi după o lecțiune sau o convorbire memorabilă. Mi se pare că, puse una lîngă alta, cu tot caracterul lor fragmentar, ele înfățișează oarecare continuitate și progresiune. Așadar, Testamentul lui Vater Hermann (față numai cu ceea ce îți voi citi) e un termen exagerat, dar pentru că l-am zis : rămîie ! Prealabil, este necesar să te înștiințez că vei auzi convingerile și ideile unui creștin particular. Vater Hermann vorbea numai pe socoteala lui și mi-a declarat de multe ori cum că, înaintea autorităților ecleziastice, atari convingeri și idei sunt rău notate. Hermann era în taină un schismatic ! el, membru al societății lui Iisus. Istoria cumpenelor, luptelor și biruințelor de sine ale acestui om însemnează un roman, ce-ar acorda laurii celebrității romancierului inventator. Creștin în cugetul lui, ca Sf. Vasile și ca Sf. Ambroziu, și uriaș, cît ei, în iubirea-i de oameni și în durerea-i creștină, Hermann era în taină un rebel, față de suveranitatea Romei. M-am mirat și eu cum te miri și tu. Dar am ajuns în timpuri minunate și poate că nouă, chiar, ne va fi dat să vedem cele Șapte Coline Eterne zburînd ca în profeția Psalmistului — „colinele vor zbura ca oile..." — și, lăsînd subt foarfecă, lîna lor de douăzeci de veacuri fi vor fi, încă o dată, dalbele mioare din epoca primară. Încep, deci, cu

28 iunie. Teii parcului sunt gata să înflorească. La noi, în București, au înflorit de mult. De două seri, luna plină străbate, iar, știutele-i cărări. Am ascultat ieri dupeamiază o minunată lecțiune asupra inspirațiunei Sfintelor Scripturi (voi rezuma-o în caietul meu de lecții). După masa de seară, am rămas tăcuți, dascălul meu și eu, lîngă fereastra largă. Printre coamele teilor, răsărea luna. Cînd roata ei birui deplin, Vater Hermann învinse lunga-i toropeală și mă chemă cu gestul. Urmărind firul nu știu căror gînduri de profană ori, poate mai degrabă, de pioasă gingășie, el mă întrebă dacă în literatura românească se află vreun roman ori vreun poem celebru — ca atîtea și atîtea în literaturile europene — unde să fie vorba de Evul Mediu și de înaltele sentimente care-i făcură cinste. Firește că-mi adusei aminte de Eminescu și de *Scrisoarea IV*. După răspunsul meu, bătrînul urmă o bucată ca pentru el, apoi, întorcîndu-se spre mine, întoarse monologul în lecțiune :

— Fu un ev plin de zdruncin și de arme. Sîngele

curse pîraie. Dar care fu evul secetos de sînge, pe acest pămînt al violenței ? Nenorocirile sociale erau multe și grele. Barbaria neamurilor germane nu se dădu împăcată decît după veacuri și veacuri de mînie.

Feodalitatea și iobăgia erau, firește, mult mai puțin încîntătoare, decît în romanele cavalerești. Dar ai căuta zadarnic, domnule inginer, în amintirea istoriei, o altă epocă, în care, sufletul omenesc — luat subt proporțiile duratei istorice și ale spațiului locuit — să fi fost atît de uniform, de definit și de puternic, ca în Evul Mediu. Mie unuia îmi e cu neputință să-l consider altfel decît ca evul de aur al conștiinței omenești. Toate calamitățile lui celebre — samavolniciile, banditismul, asasinatele, duelurile, incendiile, ciuma, saracinii și normanii — nu vor putea să întunece, niciodată, nimbul de preciziune sufletească și de pace spirituală, în care plutește gotica lui frunte. Nu te gîndi că exagerez ori că, fără să-mi dau seama, sunt amăgit de idei preconcepute. Pentru d-ta nu mai e nici o taină că sentimentele și catolicismul meu sunt departe de a fi ultramontane. Nu atotputernicia papilor, în Evul Mediu, îmbie dorul și adorarea mea. Eu unul aș fi voit ca Scaunul Sfîntului Petru să fi provocat mai puțin gelozia puterei seculare. Las Roma și pe Papa la o parte și consider numai popoarele creștine, risipite la pășune evangelică, subt paza Episcopatului. Ce priveliște vrednică de iubit ! Cît de fericit și de complet i se potrivire eternele cuvinte : „Eu sunt păstorul cel bun și cunosc oile mele și ele mă cunosc, dupe cum Tatăl mă cunoaște și eu cunosc pe Tatăl ; și viața mea o pun pentru oi“ (Ioan X, 14—15). Despre sufletescul acestor noroade și acestui ev, eu îți afirm că fu capodopera Bisericei Creștine.

Ne emoționăm cînd citim, în istorie, despre adversitățile fără de număr, pe care le îndurară oamenii în Evul Mediu și cu măsura emoțiunei noastre măsurăm presupusa lor nenorocire. Eroarea e profundă. Lumea noastră nu e în stare ca să precizeze, pe cîntarul nervilor ei, cît de nenorocită fu lumea medievală. Este un adevăr elementar că durerea mea este durere nu cînd o presupune vecinul, dar cînd mă vaiet eu. Poate să lovească pe un om o nenorocire mai grozavă decît osîndirea la moarte ? Și poate fi mai chinuitoare resimțirea ei decît atunci cînd osîndirea e nedreaptă ? Cu toate acestea,

Socrate e mai presus de această regulă a sufletului nostru. Pentru el, nenorocirea care îl izbește e cu totul externă. Cei ce sunt nenorociți, într-adevăr, sunt spectatorii lui, sunt discipolii pe care eroismul lui incomparabil îi covîrșește și-i sfîșie. Bărbăția lui Socrate, neînfrîntă sub verdictul Areopagului și sublimă în ora morței, este bărbăția sufletului creștin din Evul Mediu, sub asaltul vicisitudinilor timpului. Iar cei simțitori și lipsiți de tărie suntem chiar noi aceștia de azi, pe cari ne înfioară greutățile și primejdiile croite pe potriva unor piepturi vitejești. La așa oameni, așa vremuri.

Susțin că sufletul contimporan, în rumperea lui de la țărmul siguranțelor și al cumpătului în Iisus Christos, înfățișează un stadiu de acută și funestă degenerare. Odinioară, adversitățile vieții mușcau și dureau mai mult la epidermă și erau mari și crîncene ; azi ele rump din carne, pătrund pînă la os, deși, comparativ, sunt adesea ridicule. Odinioară durerea era mai mult externă ; intimele cărări ale sufletului îi erau interzise ; astăzi ea a biruit întăriturile, cu care-l încinsese credința creștină și toate nimicurile vieței bat cu pumnii în poarta liniștei noastre sufletești și-i cer bir, furioase — dacă nu (de cîte ori !) parlament imediat — ca să se discute și să se știe : mergem mai departe, ori ne sinucidem ? Odinioară, durerea era înțeleaptă și profitabilă. Înțelepciunea ei era întemeiată pe cuvintele Mîntuitorului : „Fericiți cei ce plîng că aceia se vor mîngîia !“ — iar profitul ei era viață vecinică. Azi, durerea e simțită și inutilă. Și e cu înțeles : Viața aceasta, fără Iisus Christos, și zdruncinile ei, fără dumnezeiescul corectiv al Răscumpărării, ar fi monstruozitate și nebunie.

M-am întrebat și mă întreb adeseori, cînd citesc elogiul secolului nostru, prin ziarele și cărțile de azi, — în ce anume văd autorii : progres, civilizațiune ș. c. l. ? Urmărindu-i cu luare-aminte, constați că unii dintre ei glorifică, îndeosebi, invențiunile timpilor moderni și minunile tehnicei. Alții, mai inteligenți, pun un preț superior pe urbanizarea socială, sub care înțeleg, în fond, moleșirea moravurilor actuale și lîncezirea inimei. Pentru mine unul, acești oameni și felul lor de a privi și judeca lucrurile omenești sunt ceva așa ca o scriptură mongolă. Cînd privesc în juru-mi și văd pe contimporani atît de goi de ideal, atît de robiți grijelor vieței,

atît de lipsiți de caracter !... nu știu ce să mai cred despre concepțiunea literaților zilei. Se culeg, oare, struguri din scaieți, sau din ciulini smochine ? Orice arbore bun aduce roade bune ; cel putred, însă, aduce roade rele. Nu poate pomul bun să aibă fructe proaste, nici pomul găunos să aibă fructe bune — sunt adevăruri elementare căror Sf. Evanghelie le-a dat un adînc înțeles moral și dumnezeiescul ei prestigiu. Ei bine, judecînd după roadele pe care ni le coace cu abondență grădina civilizației noastre, avem dreptul să strigăm că întreaga plantațiune e funestă.

Căci, pentru Numele cel Sfînt, în ce sălășluiește îmbunătățirea și unde trebuiește căutată ? Pe stradă, în piață, în drumul-de-fier, în marile uzine industriale, ori în inima și gîndurile noastre ? Dacă asupra răspunsului ar încăpea măcar discuțiune : eu m-aș da bătut fără nici un cuvînt. Dar ce mă încălzesc măreția și luxul capitalelor noastre, cînd cugetul meu e intim înfierat și degradat ? Care e folosul meu din creațiunile tehnicei și din toate născocirile, pe care societatea și le oferă ca desfătare sau ca utilitate, cînd eu am ieșit, din sînul ei, fără bărbăție, fără ideal și fără Dumnezeu ! Ce sărmană iluziune să-ți închipuiești că o bibliotecă, un laborator, o casă de bani, ori un pod peste Rhin sunt în stare să echilibreze, să umple sufletul omenesc, să înlocuiască în el (instabilul mister !) pe Dumnezeu ! Și poate nimic mai mult ca iluziunea aceasta și nimeni mai grav ca înșelații ei nu duc în spinare vina mizeriei morale actuale. Îți repet că nu pot să pricep cum ajung acești oameni să împace vasta degenerare sufletească de astăzi cu credința că noi am întrecut în îmbunătățire pe strămoșii noștri : eroii morali de acum cinci-șase veacuri.

Să ne fericim și să ne binecuvîntăm epoca, pentru turnătoriile și pentru fabricele ei, ori să ne alarmăm că sufletele noastre se asfixiază și se ticăloșesc ? Am călătorit prin mai toate țările germane și latine ; am citit cărți de actualitate din amîndouă lumile și am primit constant impresiunea cum că bărbăția, statornicia și onoarea nu mai trăiesc, pentru cugetul pretins civilizat, decît în raclele străvezii ale retoricei. Căci pretutindeni am văzut lupta oarbă — deznădăjduită, nemaiținută în frîu

de nici o credință, de nici un principiu superior — lupta cruntă pentru existență. În atrium și în for, am văzut amurgul virtuților particulare și obștești, materialismul, dezordinea, moleșirea, necinstea, pilda josniciei și a lașității. În viața și în conduita pontifilor idealurilor celor nouă, am descoperit egoismul, frauda și destrăbălarea. Atunci răzvrătirea și dorul meu, disprețuind și călcînd peste falșele concepțiuni, peste bolnavele iluziuni ale spiritului acestui secol, au ales și au iubit evul incomparabil, în care înflori catedrala din Köln, epopeea lui Roland și caracterul lui Don Quichotte.

Precizînd și mai mult punctul meu de vedere, îți afirm și dovedesc că mizeria sufletească — durerile, frămîntările, spaimele, disperarea, intimul dezastru — este neasemuit mai mare astăzi decît odinioară. Creștinismul a îndeplinit, cu membrii săi probați, acest lucru divin : i-a liberat din sclavia grijilor materiale. Firește că nu i-a dezlegat definitiv de grija zilei de astăzi și de mîine, dar a făcut din ei ceva așa ca din țărani iobagi, țărani proprietari. Pe acest pămînt, pe care, prin blestem, omul trebuie să-și agonisească pîinea, întru sudoarea frunții, liberarea ideală este cu neputință. Dar cugetul creștin are întru Evanghelie o înaltă libertate. Pe cuvîntul și pe garanția lui Iisus Christos, creștinul se dezrobește de sub tirania nevoilor vieței și ajunge un *libert* al Domnului, în așteptarea, conformă normelor Evangheliei, a deplinei și fericitei cetățenii în ceruri. „Nu vă îngrijiți pentru viața voastră : ce veți mînca, nici pentru trupul vostru : ce veți purta... Uitați-vă la păsările cerului, că nu seamănă, nici nu seceră, nici nu strîng în grînare : și Tatăl vostru cel ceresc le hrănește ! Și de vestmînt, ce vă îngrijiți : priviți crinii cîmpului cum cresc : nu se ostenesc, nici nu torc. Și totuși vă declar că nici Solomon, în toată măreția lui, nu s-a îmbrăcat ca unul din aceștia“ (Matei VI, 25—29). „Căutați întîi împărăția și dreptatea Tatălui și toate acestea se vor adăoga vouă“ (Matei VI, 33). Aceste cuvinte sunt înscrisul eliberării noastre. Ele întemeiază liniștea cu care creștinul adevărat străbate cîmpul de război al vieții și justifică măsura în care el se îngrijește de costul vremelnicei lui petreceri. Viața are alt scop decît idolizarea mijloacelor ei și gîndul și iubirea și idealul nostru caută să răz-

beasca, la fel cu nenufarul, pînă sus, deasupra mlaștinilor pămînteşti.

Spiritul timpurilor nouă, cu nerăbdarea şi cu temeritatea lui, voind sau nevoind, a distrus, în multe cugete, această eminentă achiziţie creştină. Viaţa de astăzi a început din nou să-şi vadă ţelul în mijloacele dăinuirei ei. Vestmîntul, demîncarea şi abuzul plăcerelor trupeşti — detronate, odinioară, din altarul lor idolesc, de armatele victorioase ale martirilor creştini — încep din nou să fie închinate, sărbătorite şi încărcate cu daruri votive : de la ofranda de jale şi de sînge a lucrătorului din uzină, pînă la masa şi la alcova doamnei contemporane, pînă la romanul lui Zola şi filosofia lui Nietzsche. Liberarea şi scutirea de odinioară au fost des ridicate. Idolul hîd a reînviat. Tirania cultului său cere încă o dată, sufletului omenesc, tributul orbirei, al spaimei şi al convingerei întunecoase că mai presus de luptele şi de fraudele zilei nu mai există doar decît bacanalele nopţei. Cine ne mai garantează că, după viaţa aceasta, mai este o alta, vrednică de dorit şi de agonisit ? cînd garanţia lui Iisus Christos nu mai e înţeleasă şi cultivată decît de o minoritate clericală, cîteodată ea însăşi necorespunzătoare.

Filosofia, ca întotdeauna, nu are, asupra acestui punct decît răspunsuri evazive ori sceptice. Ea este ştiinţa întrebărei, dar nu a răspunsului, şi în privinţa aceasta am vorbit îndestul. Pentru care consideraţie din lume, vom impune pornirilor noastre păcătoase, lăcomiei noastre de plăceri înşelătoare, frîul şi rezerva cumpătărei creştine, cînd cumpătarea numai are nici un merit, cînd castitatea, caritatea, jertfa pentru aproapele nu mai pot fi socotite cerului, cînd a respinge cupa desfătărilor vieţei nu mai înseamnă a dezaltera pe Iisus Christos ! Pentru cari sfaturi, principii sau autoritate, vom mai frînge sub disciplină poftele şi apucăturile noastre, cînd moralei creştine îi urmează, la imperiu, slăbănoaga morală filosofică, iar autoritatea dumnezeiască e detronată de autoritatea omului ! Cărţile de sfaturi şi de morală filosofică se citesc ca un roman, iar criteriile lor şi discuţiile lor nu folosesc decît librarilor şi profesorilor de filosofie. Cui să-i pasă de *Imperativul categoric* al lui Kant sau de alte asemenea închipuiri ale colegilor acestuia ! Unul dintre ei, încaltea, mărturiseşte sincer despre roadele

predicei filosofice, că : înțelepții au dat mai întotdeauna cam aceleași sfaturi, iar nebunii le-au răspuns, constant, cu aceleași fapte. În fine, care mai este pavăza slabului nostru piept omenesc, în lupta cu adversitățile vieței, cu semenii noștri, cu însuși noi ? Cînd, înșelați de făgăduințele anilor tineri, trădați de oameni, rușinați sîngeros de propriile noastre slăbiciuni : ajungem la acele temute confruntări cu noi înșine, cu conștiința noastră, ce poate să ne mai mîntuiască de pasul suicidului ? Cum vom mai suferi înfrîngerea ? În ce mîngîieri și forțe nouă vom muia, vom răcori durerea și umilința noastră ? Christos ne e atîta de departe !...

În familie nu l-am cunoscut, în școală l-am hulit, în viață l-am răstignit, cu toate actele manifestării noastre. Iată cum se face că, în viața sufletească actuală, o dată cu asfințitul astrului de încîntare al primei tinereți, subt orizontul vîrstei de douăzeci de ani, apar siniștrii luceferi ai brutalității intelectuale, ai proiectelor de condotier și de corsar, meniți să se stingă, rareori, în biruință și în spațiu, de obicei, în faliment și suicid.

Înaintea loviturilor și a mușcăturilor, pe care această viață nu le economisește nimănui, cugetul contemporan nu mai e asigurat în nici un fel. Întăritura cu care-l acoperea credința creștină, oprind, amorțind nenorocirea și durerea, a căzut, pentru nespus de mulți, subt atacurile lui Voltaire & c-nie. Omul suferă încă o dată cu toți nervii și pînă în adîncul inimei. Simțirea lui este din nou pradă ilimitată corbilor deznădejdei. Odinioară, moartea sufletească era cu neputință, pentru că inima credinței în Iisus Christos era atît de viguroasă că nu putea să-și curme, în nici o împrejurare, bătăile-i de resignare și de speranță sfîntă. Astăzi, lumea moare sufletește cu mult mai-nainte de moartea pămîntească. Și cînd sufletul e mort, e mort : trupul nu mai e decît neîngropat. Privește, cu oroare, la lumea de acum : în casă, în stradă, în for, în palatele dregătorești : ai zice că cimitirele și-au golit groaznicul lor depozit !

Vater Hermann tăcu. Brațele-i căzură pe fotoliu. Dincolo de zidul mînăstirei, în grînele înspicate, cînta pitpalacul. Ceasornicul din turn bătu un sfert — după 10 sau după 11, n-aș fi știut să spun. Bătrînul rezemă capul de spătar și isprăvi descrescendo :

— Nu așa era pe vremea aceea. Garanția Sf. Evangheliei era suficientă și divină. Pe garanția aceasta, bunurile pămîntești erau lucru strein și poftirea și gustarea lor erau ținute în frîu, purtate, cenzurate, în scaunul mărturisirei. Între chemările perfide ale cărnei și ale spiritului și carnea pătimașă și spiritul nesigur : sta coama de făclii și de autoritate a sfintelor altare. O ! liberi-cugetători, care vă scandalizați de puterea părintească a Bisericei, în Evul Mediu, și vociferați asurzitor împotriva oricărei discipline asupra conștiințelor : veniți să îngenuncheați cu mine în preajma atîtor inocențe, atîtor frumuseți, atîtor virginități trupești și sufletești, cîte odihnesc, întru fericire, subt horbota de piatră a Catedralei !

Dacă fuseră și atunci nefericiți cu spiritul, în fiorosul înțeles modern, ei fură prea puțini : cîțiva clerici seduși de Diavolul, cîțiva dascăli, cîțiva buchiniști, pe ici, pe colea. Dar afară de aceste puține și rîioase, turma imensă a popoarelor creștine pășuna cuvintele amvonului și Prea Sfînta Hostie cu o grație care edifica pe îngeri. Seniori, burghezi, iobagi, regi, cu toată voinicimea lor ilustră în războaie : erau, toți cu toții, la vocea Bisericei, un ocean de capete plecate și închinate deopotrivă acelorași gînduri de evlavie și de smerenie. Acești oameni știau perfect și luminos ca ziua : ce este viața pămîntească, ce preț are ea și care sunt într-însa cărările cuviinței și ale datoriei. Viața pămîntească era calea încercărei ; prețul ei era cununa vieței celei vecinice ; cărările ei, cărările Evangheliei ; iar Biserica era garantă acestor adevăruri și epitroapa noastră a tuturor. Și din aceste adevăruri, Evul Mediu scoase sobrietatea lui întru gustarea celor pămîntești, pietatea, înțelepciunea și ascultarea-i filială, față cu Biserica, în fine : izvoarele și avînturile celui mai înalt idealism care a făcut vreodată onoare omenirei.

Cînd așezi în paralelă aceste două lumi, cea de atunci și cea de astăzi, perplexitatea e prima stare sufletească prin care trebuie să treci. Iar dincolo de ea, dacă voiești o explicare omenească (știind bine că cea dumnezeiască e mai presus de istețimea noastră) atunci trebuie să-ți zici că suntem fii unui sinistru amurg istoric. În general, dezagregarea profundă și crescîndă, pe care o manifestează cugetul și viața omului, cînd începe să-și zică ci-

vilizat, te îndreptăţeşte să presupui că dezastrul nu mai e departe. De la Heliogabal pînă la Attila nu trece multă vreme. Trebuie să crezi, prin urmare, că acest mult frămîntat pămînt al Europei, obosit de greutatea pietrei cioplite, sleit de atîta agricultură, mînjit de atîtea crime şi păcate, se apropie, încet încet, de odihna ţelinei şi a bălăriilor.

Ca să-ţi rezum, într-o imagine, contrastul nestins şi dureros, subt care cugetul meu priveşte aceste două lumi, îţi voi spune că Evul Mediu îmi apare ca o stîncă uriaşă (pe care am văzut-o altădată, în munţii Libanului) încununată, sus de tot, cu Acropola credinţei în Mîntuitorul... ; evul nostru ţăndările şi nisipul din stînca risipită...

PĂDURARUL ION BENTU

Pe vremea aceea, Ion Bentu era de vreo patruzeci de ani. Era un om roșu, ca grîul arnăut, nalt, spătos și purta pălăria pe ochiul drept. Totdeauna avea biciul cu el, semnul slujbei lui de pădurar, un pil cu coderia scurtă și cu ciucuri la coderie, un șarpe care vărsa plesnete și spaimă peste patru comune. Cînd ședea în cîrciumă și bea, ori cînd venea la curte, Bentu încolăcea biciul de trei ori, pe piept și pe spinare, de la umărul stîng la subțioara dreaptă. Uitîndu-te la el, la ochii lui verzui și înțepători, ca niște țăndări de oglindă, la mustățile lui groase și întoarse în formă de S, la mîinile lui năprasnice, una petrecută în chimir, cealaltă pe după ocaua cu vin, nu-ți venea alt gînd în minte decît să te ferească Dumnezeu de tovărășia și de vecinătatea lui Ion. Buntreaz, pădurarul își bătea joc de toată lumea. Vorba lui era o șfichiuială nesfîrșită. Cu chef și cu ocaua în mînă, era mușcător și necuviincios chiar cu fețele bisericești, cînd le împingea păcatul să se abată prin cîrciumă. Călare pe roibul lui sălbatic și mînios de vreun furtișag dovedit în pădure, era varga lui Dumnezeu ! Ce față avea omul acesta, cînd trebuia să se arate supus, plăcut, știau numai d. silvicultor și boierul. Ion Bentu n-avea alți stăpîni decît pe aceștia, fiindcă prefectul, subprefectul, procurorul... nu i se înfățișau decît la mesele boierului, aprinși la chip și sprijiniți între sticlele desfundate. Dincoace de aceste mese — adevărate diguri ocrotitoare — apele stăpînirii nu treceau niciodată în paguba lui Bentu.

Ani de zile, Ion Bentu și-a plimbat roibul prin pădurile bătrîne care înnegreau, în partea aceea, malurile Vezii. Toți îi știau de frică, toți îi cumpărau prietenia, ca să poată să strecoare, din pădure, o crosnă de nuiele, ori un

car de uscături. Cînd îl pusese pădurar, avea o căsuță acoperită cu paie. După zece ani, avea cea mai frumoasă casă din sat, iar frații lui și alde tată-său se țineau acum chiaburi, toți cu casele prefăcute, cu șure, cu hambare, cu pluguri de fier și cu cîte patru boi.

Ion Bentu avea cinci copii și o nevastă mărunțică și cam ciupită de vărsat. Îi zicea Safta și, dacă nu era frumoasă, era femeie vrednică și cinstită. Copilul cel mai mare, Ilie, începuse să se prindă în horă și să se țină flăcău de aci înainte. La început Safta se trudea greu cu copiii și cu sărăcia, subt grinzile afumate ale căsuței lor. Dar pe urmă au venit casa cea mare, carul ferecat, vacile cu lapte, cămășile și cîrpele de borangic... și Safta a gonit suspinul de la inimă și i s-a părut că a crescut în stat cu o palmă. Căsnicia ei cu Ion avea și vreme bună și vreme rea. Vreme bună — că Ion era om vrednic și aducea acasă de toate cîte trebuiesc nevestei și copiilor. Vreme rea — că Ion era om care nu credea femeiei, n-avea nici o îndurare, croia pe Safta și pe copii cu biciul, și cînd era mai bun apoi o lua în rîs și o necăjea cu ibovnicele lui de prin pădure.

Safta știa că are. Dar ce să facă ! Era femeie înțeleaptă, care privind în juru-i vedea că pretutindeni e tot așa. Bărbatul, vrednic și iute și apoi mereu plecat de acasă ca Ion al el, nu se mulțumește numai cu nevastă-sa, ci trebuie să mai aibă și cîte o ibovnică. Numai proștii și împrelistiții se învîrtesc toată viața împrejurul fustelor nevestei. Safta număra în gîndu-i pe cei isteți din sat și cu ibovnică și pe cei mură-în-gură, dar credincioși nevestelor. Atît se ruga Safta lui Dumnezeu : să nu-i rămînă gîndul lui Ion numai la una singură, că atunci ar fi rău. Nici așa nu e bine, dar apa curge și pietrele rămîn. Azi o ibovnică, mîne alta... dar Safta rămîne tot Safta, muierea legată cu cununie, stăpîna casei și mama copiilor. Cu vremea Ion se domolește și necazurile acestea se dau uitării. Și Safta își făcea mereu pace, răbdînd azi batjocora, mîine sfîrcul gîrbaciului, poimîine gura satului, că pe Ion l-a văzut nu știu cine, prin Ceret, cu o muiere de peste Vede.

Ion făcea tocmai așa cum istorisea zavistia. În pădurea întinsă, pe care o păzea și care atingea cu colțurile ei patru sate, el se simțea și se purta ca un pașă. Femeia sau fata mare, prinsă cu crosna de lemne, plătea furti-

șagul cu cinstea ei. Erau și muieri rele, care mergeau în codru fără frică, făceau crosna cît puteau mai mare și făcînd-o cîntau de răsuna Ceretul. Acestea erau puține și Ion, sătul curînd de ele, isprăvea dragostea cu biciul. Asemenea și alte fărădelegi le săvîrșea adesea pădurarul. Plin de putere și de mîndrie, nebun ca și roibul de subt el, pornea uneori călare într-o fugă viforoasă, din inima pădurii pînă în sat la cîrciumă, ori de aci înapoi, la umbra cerilor înalți și deși. Lumea se dădea în lături din drumul lui, copiii se ascundeau țipînd, cei bătuți, cei globiți, cei necinstiți... suspinau adînc la Dumnezeu.

Bentu descălica la umbra neispitită de ochii soarelui și priponea pe Roibu. Dacă zorise pe Safta să-i facă de mîncare și luase merindele în desagi : lucrul avea deosebită tîlcuire. Pădurarul șuiera între degete, haiducește, și de departe, din poiene ori din întunericul stejarilor, răspundea alt șuier de leliță haiducească. Și pe cînd Roibu sufla și păștea printre ierburile neatinse decît de el, Ion vădea azima, plosca și mielul fript, lelița se vădea printre stejari. Dar acestea erau iubiri trecătoare, care țineau cîteva zile, cîteva săptămîni, și nu mai mult. Lui Ion Bentu i se ura curînd. După cum la băute nu-i mai ajungea acum orice fel de vin — mai prefăcut, mai cu apă în el — ci-i trebuia numai vin de cel bun, uitat de vechi și tare să-ți ia ochii foc, tot așa și în dragoste, Ion poftea acum o ibovnică de alt soi, cu alți nuri și cu altă scliviseală.

În deal la Mălinești, deasupra Vezii și deasupra faldurilor împietriți ai codrului, printre cele dintîi case mărginașe, era și casa lui Mandache al Popei, care se iscălea Mandache Popescu. Așadar, Mandache era om cu ceva carte. Cînta la biserică, fusese notar, primar, dar procopsit mare nu era, deși se da mai mult cu surtucarii decît cu plugarii. Se însurase cu o fată de la tîrg, șezuse pe acolo vreo doi ani și venise apoi la Mălinești, în casa lui părintească. Tudora se măritase cu Mandache fără să-l iubească, măritată de nevoie, ca să șteargă un păcat de fată mare. Mandache o luase cu bună știință, ispitit de zestrea ei, pe care însă tata-socru nu i-o dăduse întreagă. Avea numai un băiat, acum de șapte ani, care era în tîrg la școală, și trăiau în casa lor curată, orînduită foarte și plină de glastre cu pelagonie, destul de liniștit, dar fără de iubire.

Mandache ajunsese perceptor și umbla acum din sat în sat cu geanta cu bani și cu condicile de bir. Tudora sta acasă, albă și visătoare, străină și fără de pereche în sat la Mălinești, ca și florile ei de pelagonie. Se ducea adesea pe la tîrg să-și vadă copilul și pe părinți și atunci mai simțea și ea că trăiește. Nu credea că e făcută să stea la țară, ea care știa să silabisească *Dorul* și se purta cu capul gol, ca fetele mari. Tudora își iubea copilul, își iubea și casa — pe Mandache nu-l iubea — dar se iubea mai ales pe ea, fața ei de femeie sănătoasă și frumoasă, gîtul ei plin de mărgele, sînul ei rotund și tare, scăpînd din ilicel, ca un boboc de trandafir, din caliciu... Nu era păcat de ea, să-și treacă tinerețea, aici deasupra Vezii și a pădurii, ascultînd în iarnă urletele fiarelor, iar în nopțile de primăvară huiduielile ciufului ?

Văzuse de cîteva ori pe Ion Bentu, dar numai în nouri de praf și în goana calului. Știa despre el că e un om crîncen și primejdios, groaza nevoiașilor care se furișează iarna în pădure ca să ciupească două-trei uscături. Dar Tudora n-avea nici o teamă, dimpotrivă, ar fi voit să vadă odată în ochi pe acest paraleu de pădurar. Și într-o zi de Paște (a treia zi de Paște) a venit la ei acasă însuși Ion Bentu, călare pe roibul lui, cu biciul într-o mînă și în cealaltă cu un răvaș, de la curte, către Mandache. Perceptorul era acasă. Cu Ion Bentu se avea bine, doar amîndoi erau tari și mari, pîrghiile stăpînirii și oamenii de toată încrederea ai boierului. L-a poftit pe Bentu să descalece și să ciocnească un ou roșu. Tudora le-a adus un clondir cu vin, ouă roșii și pîne. Pădurarul s-a uitat la femeia perceptorului cu mare mirare. Unde a fost muierea asta, pînă acum, de n-a văzut-o el, ori unde i-au fost ochii lui, de n-au zărit-o ?

De atunci, Ion Bentu n-a mai slăbit drumul Mălineștilor, vadul Vezii și poalele pădurii care înconjoară satul. Și-a făcut drum de mai multe ori pînă acasă la Mandache, pîndind prilejul cînd acesta nu era acolo, i-a trimis Tudorei babe și iscoade, i-a trimis vînaturi și daruri cumpărate de la tîrg și i-a spus mai la urmă el însuși că îi e grozav de dragă. Apoi a început s-o împresoare cu rugăminți de întîlnire.

Tudora nu era fire slabă, dar nu știa de alt stăpîn decît de neastîmpărul trupului ei tînăr și frumos și de

dorul să rănească pe oricine cu frumusețea ei. Aproape două luni, nu din teamă ci din isteţime, l-a făcut pe Ion Bentu să se ostenească în zadar şi să scoată sufletul din Roibu. Pe urmă i-a trimis cuvînt că vine în cutare zi, l-a înşelat de două ori, dar a treia oară nu l-a mai înşelat.

Era o seară caldă şi aburoasă, înainte de Sîn-Pietru. În apus, ardeau ca într-un cuptor, subt balauri roşii împletiţi, toate nestimatele poveştilor. Dincolo de Vede, peste codrii revărsaţi, stăpînea un fum uşor, fumegînd din aurul sleit pe creste, din arama scursă şi închegată în părţile umbrite. În poteca Tudorei, printre porumbari şi printre spini, painjini mari legau coarde de foc, tăind poteca, oprindu-i calea, chemîndu-i parcă gîndurile înapoi spre casă şi spre cinste. Vedea curgea în revărsare molcomă şi sură, subt sălciile încremenite. Pasările din pădure se căutau şi se chemau la cuiburi. Departe, nişte oi treceau vadul, în farmecul clopotelor mici şi picurate. O răzvrătire rea şi frămîntată de respiraţia aprinsă, o ameţeală ca de vin, un diavol dezmierdător şi cîntăreţ împingeau mereu devale pe Tudora, pe coasta singuratică. Frumuseţea serii, zgomotele muzicale, unda caldă şi liliachie a acestui văzduh de iunie se închideau încet-încet deasupra ei, cu cît se apropia de fundul văii, ca trîmbele unei ape mari, care sorb încet şi sigur puterea, respiraţia şi conştiinţa celui sleit de înot şi în sfîrşit învins.

În luncă, lîngă Vede, braţe vijelioase o răpiră pe Tudora, sărutări fără de număr o şterseră din rîndul femeilor cinstite şi se simţi apoi zburînd în seara din ce în ce mai neagră, subt sărutările reci ale frunzarilor despicaţi de Roibu, subt sărutările de foc ale amantului sălbatic. — A doua zi, a treia zi, o lună, două luni... Ion Bentu şi-a uitat de slujbă, de casă, de copii şi şi-a legat capul de Tudora, pe viaţă şi pe moarte. În vara aceea, Mandache Popescu a dat foarte rar pe acasă, avînd mult de lucru cu poprirea şi vînzarea grîului de la ţăranii datori cu birul. Ion Bentu şi-a lăsat munca de acasă în seama fraţilor şi a nevestei şi s-a făcut că supraveghează tăierea unui petec de pădure de lîngă Mălineşti.

Deci Ion, departe de nevastă, — Tudora, departe de bărbatî-său, au lăsat orice sfială de ceialaltă lume şi au dus-o două luni într-o desfătare şi într-o nebunie. N-au mai ţinut socoteală de nimic şi de nimeni şi s-au întîlnit

aproape zilnic în pădure, la Tudora acasă și de cîteva ori și la tîrg. Ion a risipit pumni de bani, pe vin, pe gătelile Tudorei și pe lăutari. De la o vreme, a început să spună unuia și altuia, dintre cei mai bătrîni și mai cutezători care intrau cu el în vorbă, că el are de gînd să se despartă de nevastă-sa, ca s-o ia pe Tudora. Și foarte degrabă acest gînd i s-a pironit în cap, cu neclintire. Spre sfîrșitul lui august, Mandache s-a înapoiat acasă, ca să steie mai mult. Bentu n-a mai avut ce face și s-a dus și el acasă. Știa tot satul de nebunia lui. Biată Safta, ca femeia, a început să-i spună că s-a făcut de rîs și și-a făcut toată casa de rîs, că ea nu mai poate de rușine să-și scoată în lume capul, că au și ei flăcău și de la toamnă înainte fată mare... Dar Ion Bentu nu i-a dat alt răspuns decît o temeinică bătaie cu gîrbaciul. Și pe urmă, zece zile în șir, a croit în dreapta și în stînga, a bătut și pe Safta și pe copii, pănă i-a băgat pe toți în speriete și au fugit de acasă. Copiii cei mari s-au sprijinit prin casele unchilor. Safta cu cei micșori s-a dus în satul de alături, la tată-său.

După această ispravă, Bentu s-a suit la curte, ca să vorbească în taină cu boierul. I-a spus că vrea să se despartă de Safta, să despartă și pe Tudora de Mandache și s-o ia pe Tudora de nevastă. Boierul era un om bătrîn care văzuse multe și pățise multe. S-a uitat la el și a început să rîdă :

— Ce, ai înnebunit, măi Ioane ? (Dar Bentu i-a răspuns cu supărare :)

— N-am înnebunit deloc, boierule ! Mi s-a urît cu muierea asta și vreau s-o gonesc, să iau alta !... Să-mi dai un răvaș cătră un avocat meșter din București, ca să mă învețe cum să fac și să-mi scrie formele de despărțenie.

Boierul a stat un ceas întreg de capul lui și i-a vorbit în toate felurile, dar văzîndu-l nestrămutat, i-a făcut o scrisoare cătră un avocat din București și i-a dat-o.

Bentu a plecat la București. În urma lui, firește, nevasta și copiii s-au strîns iarăși la cuibul lor, ca puii de pitpalacă, noaptea. În București, Bentu a stat pănă dincolo de Sfîntă-Măria-Mică. Dar se vede că lucrurile n-au ieșit tocmai după voia lui, fiindcă a venit acasă mut și întunecos ca pămîntul. În ziua aceea, n-a bătut-o pe Safta, dar

de aci încolo în fiecare zi ! şi i-a făcut viaţa nenorocitei un blestem şi un iad. Bentu pierduse cu totul şi fărîma de simţire omenească de mai înainte. Bea în cîrciumă cu nemiluita şi cînd bea parcă turna spirt şi gaz peste jarul firii sale rele şi bătăioase. Cu pielea crestată de sfîrcul biciului, cu ochii arşi de lacrimi, cu gura plină de blesteme, Safta a cules porumbul şi a adunat acasă, ca o albine mucenică ce era, şi celelalte roade ale toamnei.

Bentu nu vrea să mai ştie nimic din toate acestea. Avea spion plătit, ştia cînd Mandache pleca de acasă şi pornea ca un vifor, prin inima pădurii, spre coasta Mălineştilor. Iarna, în sărbători, Safta a venit de mai multe ori la curte şi şi-a smuls părul de deznădejde, în faţa boierului şi a cocoanei, rugîndu-i ca pe Dumnezeu să-l mai cerce pe Ion şi cu binele şi cu răul, doar s-o mai ruşina, doar s-o mai înfricoşa şi i-or veni minţile la loc. Primăvara, cînd au ieşit plugurile la arat, Ion a pornit iar la Bucureşti. De acolo a venit, de data aceasta, cu nişte hîrtii legate în şervet. În ele, după cum îl învăţase avocatul, trebuia să iscălească Tudora. Şi Tudora a iscălit, la locurile însemnate cu cruce, ca într-un caiet de caligrafie de clasa a II-a primară. Apoi Bentu s-a dus cu hîrtiile şi le-a dat în mîna oamenilor dreptăţii, din capitala judeţului.

Acasă, Ion Bentu s-a făcut din ce în ce mai groaznic şi, ce mai în sus în jos, i-a spus Saftei să se ducă în toată lumea şi să n-o mai vază în casa lui că îi taie beregăţile. Şi tot nu s-ar fi dat dusă femeia, dacă într-o seară n-ar fi văzut moartea de aproape. Au sărit vecinii şi au scos-o din mîna lui Ion. Atunci Safta şi-a dus copiii la tată-său şi cu cel mai mare, cu Ilie, a plecat încotro a văzut cu ochii. Casa lui Bentu a rămas pustie. În aceeaşi vreme, soarta îl împinge pe Mandache să plece de acasă, cu condicile şi cu geanta, după încasările de aprilie. Bentu a aflat numaidecît, a înjugat boii la car, s-a dus la Mălineşti şi a ridicat-o pe Tudora, din casa lui bărbatî-său, cu toată zestrea ei. Apoi, uşor, nevinovat şi fericit, ca un flăcău care-şi aduce pe aleasă în casa părintească, a adus-o pe Tudora, în faptul serii, la el acasă.

Tudora, plină de voioşie şi de viaţă, cum s-a văzut în casa protivnicii ei, s-a apucat să deretice şi să schimbe. Era vrednică şi de casă Safta, dar vrednicia ei era ne-

cioplită și nespălată, pe lîngă agerimea și curățirea Tudorei. Foarte degrabă, Tudora a văruit toată casa, a întins prin ea scoarțe și perdele, a dat afară unele lucruri vechi și i-a spus lui Ion ce-ar voi să-i mai cumpere de la tîrg, pentru cuibul lor de fericiți însurăței. Bentu n-a mai așteptat, ci a fost gata să-i îndeplinească vrerea chiar a doua zi. A doua zi, din zori, Tudora a făcut focul în vatră și a pus pe pirostrii căldarea cea mare de spălat rufele. Ion a încălecat pe Roibu și a plecat la tîrg, într-o strălucitoare dimineață de la sfîrșitul lui aprilie, cînd toți pomii sînt plini de frunză nouă și de păsările îndrăgostite. Plecînd de acasă, a cuprins-o pe Tudora peste cozile lungi și grele, înfrățite mai jos de șolduri într-o panglică verde, și răsturnînd-o pe brațul stîng a sărutat-o, în pragul casei, cu drag nețărmurit — fără de presimțiri, fără de temeri !... fără să bănuiască nicidecum că ochi de flacără îl spionau și pe el și pe Tudora, din revărsatul zorilor.

Safta și Ilie erau ascunși peste drum, într-un pătul din curtea lui Vasile, unul din frații lui Ion. Ei pribegiseră cîteva zile pe drumuri, se jăluiseră pe la cîți popi întîlniți, și după sfaturile tuturora se înapoiaseră în ajun pe înnoptate. Cînd Safta a văzut că Ion pleacă și că dușmanca ei a rămas singură în gospodăria ei, în casa trudei și a lacrămilor ei de femeie cinstită și mucenică, toate suferințile înghițite pînă aci, toate bătăile și neomeniile îndurate, toată răzvrătirea inimii ! au urlat în inimă-i ca un haitic de lupi. Era zi de lucru și bărbații din sat, printre care și cumnatî-său Vasile, erau mai toți plecați de pe acasă, care încotro avusese treabă.

Cînd Ion Bentu a ieșit din sat, toate cumetrele și suratele au început să se ivească pe la porți, să iasă în uliță și să se cheme. Era în inimile tuturor o de mai nainte înțelegere, care nu fusese luată prin cuvinte și n-avea nevoie de cuvinte. Era în inimile tuturor acestor neveste aceeași ură sălbatică împotriva ibovnicei frumoase și biruitoare, o ură ucigașă pe care nici o milă, nici o teamă cuminte și nici o răzgîndire nu puteau s-o mai stăvilească. Safta și cu Ilie au intrat la ei în curte. După ei s-au luat cîteva leliță mai bătrîne și mai întărîtate, iar celelalte au împănat gardul, ca niște corbi care așteaptă.

Tudora n-a prins deloc de veste. Un argat era la cîmp, altul fugise să-și ia tutun. Ea spăla în albie, lîngă căl-

darea cu leşie, şi cînta încet, neştiutoare şi senină, cu mînecile sumese pe braţele ei albe şi frumoase, cu cămaşa desfăcută pe pieptu-i de omăt, numai într-o fustă de lînă şi cu picioarele goale. În această stare, s-a văzut deodată, faţă în faţă cu Safta. Tudora n-o cunoştea, fiindcă n-o văzuse niciodată. Dar după înfăţişarea ei de nebună, după ochii ei dogoritori, a înţeles, cu un fior de moarte între spete, cine e femeia aceasta. Tudora nu şi-a pierdut, însă, cumpătul şi la urletele Saftei a răspuns cu măreţie :

— Mătuşo, nu te ştiu cine eşti şi nu-mi pasă de d-ta. Ion s-a despărţit de nevastă-sa, eu m-am despărţit de Mandache şi zilele astea facem formele de cununie...

Dar n-a apucat să isprăvească bine vorba şi Ilie a trăsnit-o în cap, cu ciomagul. Tudora a căzut în braţele călăilor. Cele cinci-şase cumetre care se luaseră după Safta au rupt din Tudora cu turbare. Fiecare vroia să-i dea un ghiont, s-o zgîrîie pînă la sînge, să smulgă o şuviţă din părul acestei pîngăritoare a cinstei căsătoreşti. Deci au încăierat-o toate şi au măturat cu ea de jur-împrejurul vetrei, unde fierbea căldarea cu leşie. O idee groaznică lumină atunci în capul întunecat de furie al protivnicei setoase de chinurile celeilalte :

— Stăi că te învăţ eu acum să mai spargi casele cinstite şi să mai speli izmenele bărbaţilor cu muiere luată cu cununie !

S-a repezit la oala de pe vatră şi a umplut-o cu leşie. Cumetrele urlară într-un glas :

— Aşa, Safto ! Toarnă-i, Safto ! să se sature de vrednicie în casa altora !...

I-a turnat o oală în ceafă, alta în sîn, dar nu le-a turnat bine, fiindcă Tudora se zbătea, se izbea ca un peşte în năvod, şi leşia s-a vărsat, jumătate, pe delături. Născocirea Saftei, însă, trebuia desăvîrşită şi o desăvîrşi cea mai în vîrstă dintre leliţe, una care vorbea pe nas şi avea un bărbat frumos, mai tînăr decît ea :

— Apucaţi-o de picioare, bia !... Acu toarnă-i, Safto, unde i-a fost mai dragă lui bărbatî-tău !

Cumetrele ţipară de ciudă şi de plăcere, atît erau de albe, atît de boiereşti, florile pe care Safta turna cu sete leşia clocotită. Cînd o simţiră pe Tudora moale, beţia lor ucigaşă se risipi într-o clipă. Pieriră toate din casă şi din bătătură (Ilie pierise mai de mult) şi tot aşa şi cele care pîndeau la gard. Safta îşi găsi în cap gîndul tîrziu şi

acum idiot, să tîrască pe nenorocita de Tudora la curte și la primărie. A rîdicat-o de jos și a scos-o în pumni pe ulița satului. Ulița era pustie, dar, de prin coșeri, de după garduri, se auzea foșnind :

— Bine i-a făcut ! Ce-a căutat, a găsit.

Nici boierul nu era acasă. Cocoana a ieșit o clipă în prag și i-a arătat Saftei drumul la primărie. Lîngă primărie, biata Tudora a căzut sub crucea chinurilor ei sfîșietoare...

Am văzut-o și eu... Durerea din fața ei palidă și frumoasă n-am mai văzut-o de atunci pe nici o altă față. Vaietele ei pare că le aud și acum. Icoana ei din ora aceea o revăd și azi, deplin de limpede, deși de atunci a trecut un sfert de veac, deși atunci aveam de-abia vreo șapte ani. Dar înțelesul și toată groaza acestei icoane au venit tîrziu, cu vremea... La o așa vedere, azi te-ai răsuci de groază ; la vîrsta aceea înregistrezi cu nesimțirea și cu fidelitatea unui aparat fotografic. Pare că o văd ! frîntă în două, sprijinindu-se cînd într-un cot, cînd într-altul, de zidul primăriei, fiindcă spinarea îi era friptă. Pe picioare nu putea să-și mai sufere nici cămașa. De la genunchi în sus, pe carnea opărită, ca subt niște cupe de șampanie, răsturnate și fără piedestal, la fiecare mișcare, apa se clătina în bești... „Iubirea este tare ca moartea ; gelozia e crîncenă ca iadul ; jăraticul ei e jar de foc și flacăra ei este năprasnică. Ape multe nu pot stînge iubirea, nici rîuri mari n-au putere s-o înece..." Cînd, după ani de zile, am citit în Sfintele Scripturi aceste cuvinte vecinice, depărtata întîmplare a tresărit, în amintirea mea, tragică și desăvîrșit de tîlcuită.

*

Tudora a murit după cîteva zile, în spital. Pe Safta au osîndit-o jurii la un an ori doi de închisoare, iar pe tovarășile ei de crimă de la un an în jos. Ion Bentu a ieșit din această nenorocire frînt, ca dintr-o mașină de treierat. Roibu, biciul și toată trufia lui s-au dus pe apa Vezii. Și cred că astăzi doarme la umbra zidurilor vechei mînăstiri, în cimitirul pe lîngă care trece drumul spre Mălinești, drumul de atîtea ori bătut de copitele Roibului și de nebunia inimii.

NOTE ŞI COMENTARII

BISERICUȚA DIN RĂZOARE

Volumul de schițe și nuvele *Bisericuța din Răzoare* a apărut în ianuarie 1914, la Iași, în Editura „Vieții românești", cu următorul cuprins: *Bisericuța din Răzoare, Moara lui Călifar, Trandafirii, Copca-Rădvanului, Dionis Grecoteiul, În drumul spre păcat, Gloria Constantini, La Vulturi!, De la noi, la Cladova, Gratie și Palamon.* Volumul fusese proiectat cu doi ani mai înainte, probabil din inițiativa lui G. Ibrăileanu, căruia Gala Galaction îi scria, la 19 septembrie 1912, înștiințîndu-l că nu se grăbește cu publicarea volumului: „Am adunat tot materialul volumului proiectat, dar am rămas cu el pe loc... Lăsați să treacă pe cărare mai întîi dl. Pătrășcanu, cu al doilea volum, și pe urmă voi veni și eu" *(Scrisori către G. Ibrăileanu,* vol. I, București, Editura pentru literatură, 1966, p. 10). Într-adevăr, în 1913, în Editura „Vieții românești" a apărut volumul *Thimotheiu Mucenicul* de D. D. Pătrășcanu. Potrivit propriilor mărturii ale lui Gala Galaction, din articolul cu caracter memorialistic intitulat chiar *Bisericuța din Răzoare*, apărut în *Ultima oră*, an. II, nr. 358, 25 noiembrie 1945, p. 1, tipărirea întîiului său volum de schițe și nuvele s-a datorat insistențelor și preocupărilor directe ale prietenilor săi din redacția *Vieții românești:* „Ctitorul primei mele cărți este amicul și colegul Mihail Carp, care în anul 1914 era administratorul revistei ieșene. El m-a determinat să-i alcătuiesc un volum din nuvelele mele de pînă aci și el a avut toată grija tipăritului, departe de amestecul și de ochii mei." Din nefericire, o bună parte din tirajul primei ediții a căzut pradă incendiului care a izbucnit în clădirea editurii ieșene. Singura consolare a scriitorului a fost că exemplarele salvate au fost recuperate, din stradă, chiar de către cititori: „Mai mult de jumătate din prima ediție a căzut, parte în flăcări, parte în stradă, în mîinile mulțimii, ceea ce n-a fost prea rău".

În mod firesc, apariția volumului a fost salutată elogios în primul rînd de către G. Ibrăileanu, în *Viața românească*, nr. 1, ianuarie 1914, p. 96. Mentorul revistei iașene definea de la început individualitatea autorului și specificitatea scrierilor sale: „Galaction e cel mai subiectiv dintre prozatorii noștri, schițele și nuvelele lui, aproape toate, nu sînt decît niște poeme lirice, cu un pronunțat caracter epic". G. Ibrăileanu a intuit cu precizie că problematica fundamentală a scrierilor lui Gala Galaction o constituie înfruntarea violentă, dramatică, dintre virtute și păcat, dintre puritate sufletească și ispită vinovată, în încleștarea unor mistuitoare conflicte de natură erotică, consumate într-un peisaj asemănător cu învolburările sufletești ale celor ce se izbăvesc sau se nimicesc sub puterea patimii: „El cîntă amorul și natura, de predilecție. Ba, ca să fim și mai aproape de adevăr, putem spune că Galaction cîntă amorul, — natura fiind adeseori numai un cadru poetizat iar iubirea de natură fiind numai un component, un accesoriu indispensabil al amorului. Natura pe care o zugrăvește, sau mai bine zis, pe care o utilizează G. Galaction e personală în cel mai înalt grad, e colorată cu temperament și e îmbinată cu tot sufletul lui. El o cîntă cu un sentiment de pietate estatică uneori și cu o imaginație a cărei supremă delicateță nu o împiedică de a fi viguroasă. E firesc deci ca natura din opera lui să fie cu totul diferită de aceea din operele emulilor săi. Și această natură servește drept cadru, adesea înviat și prosopopeic, unor amoruri totdeauna înfrigurate și totdeauna nenorocite. Nicăieri nu e vorba de acel sentiment blajin și eterat care se mulțumește cu flori și suspine. G. Galaction zugrăvește ca nimeni altul la noi violența extremă a acestei pasiuni care devastează sufletele. Și toate amorurile lui duc la dezastru, la nimicire. Autorul e prin urmare un ascet în concluzie, un justițiar în deznodămînt. Dar cu cîtă plăcere întîrzie el asupra descrierii păcatului! Cu cîtă căldură, cu cîtă pasiune zugrăvește — nu! — cîntă el puterea ispitei, vîrtejul dorințelor, zbuciumul fermecător și sărbătorile amorului nelegiuit!" Pendularea devastatoare între ceea ce se cade și ceea ce nu se cade, între instinct uman și înhibare impusă, între laicitate și religiozitate, remarca G. Ibrăileanu, imprimă schițelor și nuvelelor lui Gala Galaction o vibrație emoțională de superioare valențe artistice, o notă originală unică, cu reverberații prelungi în sensibilitatea cititorului: „Atmosfera aceasta încărcată de tragice presimțiri, violența luptei sufletești și contrastul dintre combatanți, amestecul acesta de senzualism înfrigurat și de mistice înfrînări, de tămîie sacră

și de mirodenii erotice, de pioasă îngenunchere și de laice pătimiri, dau bucăților d-lui Galaction un farmec cu totul neobișnuit, o savoare unică, amară și tulburătoare".

La apariție, volumul *Bisericuța din Răzoare* s-a bucurat, cu mici excepții, de o bună primire din partea criticii literare. Principalele publicații ale vremii i-au consacrat cronici elogioase, fiecare în parte preocupîndu-se să releve particularitățile distinctive ale scrisului lui Gala Galaction. În *Flacăra*, an. III, nr. 13, 11 ianuarie 1914, p. 111, C. Sp. Hasnaș insista asupra expresivității stilului său: „Galaction e un scriitor matur, în cel mai bun înțeles al acestor cuvinte; cunoaște graiul românesc în tainele lui pe care cărturarii abia le mai pot pricepe, e bogat și consecvent în expresii și se îngrijește aproape la fiecare pas să găsească forma nouă și fraza rotunjită, fără ca totuși să dea impresia unei străduinți dizgrațioase pentru descoperirea cărărilor întortocheate pe care se mișcă anevoie stiliștii cu aparențe arhaice și populare; epitetul îi e sigur și lovește în plin, astfel că bucățile deși lungi și precise nu sufăr de prolixitatea obicinuită scriitorilor fecunzi în adjective; imaginile sunt limpezi și prinse în trăsături numeroase, astfel că Galaction are descrieri de o remarcabilă strălucire stilistică; el are, în sfîrșit ceea ce e distinctiv pentru un scriitor matur, simțul formei, care îl călăuzește în tot ce scrie". Puncte de vedere noi aducea Octavian C. Tăslăuanu, în *Luceafărul*, an. XIII, nr. 2, 16 ianuarie 1914, p. 55. Mai întîi, sublinia că schițele și nuvelele lui Gala Galaction au o funcție moralizatoare, în spiritul preceptelor religiei creștine, însă infuzată discret, fără ostentație, în substanța lor intimă: „E un prozator de mare talent și cu o concepție de viață sănătoasă; un artist, care dă și un adînc înțeles moral — fără ca să fie tendențios — nuvelelor și schițelor ce le scrie. Astăzi, cînd o parte a scriitorilor sub învălișul strălucitor al artei propagă amoralitatea, un volum ca cel al d-lui Galaction apare ca un colț de cer albastru într-o zi noroasă... În toate schițele și nuvelele d-lui Galaction e atmosfera creștină a pămîntului românesc, e o întinerire a credinței străbune în formă literară de o valoare artistică durabilă și mai e un suflet nou ce are o credință." Totodată, Octavian C. Tăslăuanu sesiza elementul fantastic al unor schițe și nuvele, bazat pe miraculosul de sorginte folclorică, încadrat osmotic în viziunea artistică de ansamblu: „În jumătate dintre schițele și nuvelele d-lui Galaction, miraculosul joacă un rol hotărîtor. În *Moara lui Călifar*, Stoicea e adormit de apa fermecată din iazul morarului vrăjitor; în *Copca-Rădvanului*, că-

derea lăutarului Mură cu domnița Oleana în Olt ; în *Drumul spre păcat*, răsturnarea de la Coasta Maicelor ; în *Gloria Constantini*, văpăile comorii ; în *De la noi, la Cladova*, ajungerea la țărm a preotului cu Sf. Taine în sîn. Dar și în celelalte găsim părți misterioase. În toată literatura noastră poporală se știe ce rol are miraculosul. Dl. Galaction începcie deci literatura artistică cu cea poporală și cu credința creștină." De aceea, încheia Octavian C. Tăslăuanu, „cartea d-sale o recomandăm cu multă căldură cetitorilor noștri. Îi asigurăm că vor avea clipe de elevație sufletească, cetind-o". Cu o vie satisfacție a întîmpinat volumul și Ion Vinea, în *Facla*, an. V, nr. 101, 19 ianuarie 1914, p. 2, scriind : „Urînd drum bun autorului în calea sa, nu putem decît mulțumi celui ce ne-a dat să citim un volum de bună și sănătoasă proză românească, după ce atîția ani am pribegit, de nevoie, prin literaturile străine".

Semnînd cu numele său adevărat Ioan N. Dobre, viitorul reprezentant al ortodoxismului gîndirist, Nichifor Crainic, a comentat volumul lui Gala Galaction cu deplină participare afectivă, tălmăcită liric, în *Viața studențească*, an. I, nr. 1, 25 februarie 1914, p. 3 : „Un scriitor nou, deplin format, puternic. Cînd vîrsta i-a argintat cîteva fire din barba-i de mag, el apare în literatură pentru a ne uimi cu magia-i literară. Întîrzierea aceasta vădește, de la început, multă stăpînire de sine. Gala Galaction e un suflet virtuos, care împrumută această calitate și fondului și formei nuvelelor sale." Evident, atenția recenzentului se concentra asupra mesajului moralizator-creștin al creației lui Gala Galaction : „Din fluviul imens și turbure al vieții, el captează, în formă de artă cu totul superioară, șuvițe de apă vie, limpezită prin filtrul acestei concepții estetice, care este în același timp și concepția creștină despre frumosul moral". În scrisul lui Gala Galaction, conchidea Nichifor Crainic, s-au contopit elementele „simbolismului adevărat și misterele credinței", conturînd „pe scriitorul de valoare care știe să fie în spiritul vremii actuale, rămînînd totuși în spiritul religiei".

Volumul *Bisericuța din Răzoare* a fost amplu analizat de D. Caracostea, în *Viața românească*, an. IX, nr. 4—5, aprilie-mai 1914, p. 83, în articolul cam impropriu intitulat *Un poet nou*, însă explicabil prin ideea de prozator liric. Pentru a evidenția originalitatea scrierilor lui Gala Galaction, trăsăturile caracteristice ale personalității sale, D. Caracostea îl plasa în contextul mai larg al literaturilor sud-est-europene, propunîndu-și să demonstreze că scriitorul nostru se diferențiază de acestea printr-o mai accentuată semnificație transcendentală a religiei și moralei

creștine, aplicată în zugrăvirea vieții reale : „Privită mai întîi în perspectiva literaturilor est-europene, opera poetică a lui Galaction, în ce are ea mai caracteristic — o adîncă inspirație religioasă unită cu oservația realității obiective —, se deosebește de literaturile sud-dunărene, întrucît simțul pentru partea transcendentală a credinței și pentru problemele vieții morale e acolo redus. Mai înrudită ar fi trăsătura aceasta religioasă cu o parte o producțiunilor literaturii rusești, deși aici nota socială și cea de largă simpatie umană sunt mai accentuate decît aceea de transcendență ascetică, pe care vom vedea-o la scriitorul nostru." Caracteristica dominantă a scrisului lui Gala Galaction, argumenta D. Caracostea, în virtutea căreia se situa pe un loc cu totul aparte și în cadrul literaturii române, consta în intensitatea fără precedent cu care introducea în sfera valorilor estetice ideația creștină : „Dacă în perspectiva literaturilor est-europene, Galaction ne apare ca un caz surprinzător, în cadrul mai restrîns al literaturii noastre el este o apariție unică menită să dezorienteze, la început, pe istoricul literar. Pînă acum, cea mai puțin întinsă coardă în literatura noastră este aceea a misticismului creștin, reprezentată acum, după cum vom vedea, prin Galaction. În restul literaturii noastre moderne, afară de cîteva momente lirice răzlețe, ea este ca și neexistentă. Tot atît de surprinzător este faptul că, o dată cu un rar suflet de poet, ni se destăinuiește ceva tot atît de important și de rar în literatura noastră : o personalitate, un suflet bine conturat, care ia atitudine față de lume, afirmînd totodată un nou ideal de artă și cultură, care trebuie să ne fixeze luarea-aminte."

Toți comentatorii volumului lui Gala Galaction, cu excepția lui E. Lovinescu, după cum vom vedea, au relevat atributele artistice ale stilului său, componentele lui esențiale care-i asigură puterea de seducție. Într-un frumos articol publicat în *Poezia*, an. I, nr. 8—9, 1 iunie 1915, p. 37, poetul simbolist Const. T. Stoika scria și el, în același sens : „Peisagist fin, Galaction închide în sinteze de adevăr și lumină viața și natura ; acolo unde lirismul cald și susținut nu sapă atmosfera de armonie a vreunui interior, stilul se ridică pînă la pitoresc prin sinceritate și simplitate. Și ceea ce face forța și farmecul limbei lui Galaction este tocmai acel amestec de asperitate și cizelate forme, unele dîndu-i masivitatea, altele eleganța."

În corul de elogii cu care a fost întîmpinat volumul *Bisericuța din Răzoare* au răsunat totuși și cîteva voci stridente, spărgînd armonia generală nu prin intervenții îndreptățite, ci

printr-o incapacitate de a sesiza vibrațiile autentice și inedite ale scrierilor lui Gala Galaction. Numai un mărunt anonim, ascuns sub inițialele I. E. V., în *Convorbiri literare*, an. XLVIII, nr. 1, ianuarie 1914, p. 79, putea face afirmația aberantă că „unde autorul începe a da greș, este atunci cînd are să ne arate sufletul omenesc sub stăpînirea unei pasiuni în o mai îndelungă curgere de vreme". E clar că recenzentul n-a înțeles nimic din problematica literaturii lui Gala Galaction. Mai șocante ni se par aprecierile nefavorabile formulate de Ion Trivale în *Noua revistă română*, vol. XV, nr. 12, 23 februarie 1914, p. 179, considerîndu-l pe Gala Galaction un scriitor primitiv, iar tulburătoarele sale analize sufletești niște exerciții puerile : „Cu atît mai mult se vădește acest caracter de primitivitate cînd e vorba de adîncirea sufletului omenesc, căci predileeția lui Galaction în această direcție e deosebit de mare. Sînt de o naivitate delicioasă la dînsul toate analizele sau autoanalizele sufletești, cari au savoarea problemelor elementare rezolvate cu zel de un copil excepțional de dezghețat." Este, totuși, uimitor, cum un critic sensibil, cum a fost Ion Trivale, n-a intuit forța emoțională a nuvelelor lui Gala Galaction, care excelează tocmai prin profunzimea și autenticitatea sentimentelor, pasiunilor și zbuciumărilor umane ale eroilor. Nimeni n-a mai făcut astfel de afirmații neîntemeiate : „Galaction nu creează și nu plăsmuiește viață și dacă ne pune înainte figuri omenești, acestea nu-s oameni în carne și oase, ci sunt portrete încremenite, și dacă pune simțirile omenești să se frămînte și să lupte, aceste simțiri rămîn de obicei constatări ale scriitorului nostru în loc să trăiască de sine stătătoare". Ceea ce nu putea admite Ion Trivale era ideația creștină a literaturii lui Gala Galaction. Probabil că nu putea pătrunde esența acestei ideații și nu putea fi impresionat de transpunerea ei artistică, cum rezultă din observațiile sale : „Urmările acestei concepții excesiv creștine asupra vieții se resimt adînc în arta lui Galaction. Mai întîi în analizele lui sufletești, de a căror naivitate am vorbit înainte, și cari sunt, în migăleala lor incapabilă de adîncire, exegeze nespornice ale cărții sfinte a sufletului omenesc... Cucernicia monahală a lui Galaction devine erezie gravă, cînd este privită prin prisma estetică. Privind sufletul sub aspectul mîntuirii lui creștine, el nu-i poate adînci aspectul eternității lui umane."

Aprecierile elogioase de care s-au bucurat, în general, volumul *Bisericuța din Răzoare*, n-au fost gratuite, de circumstanță, ci au fost confirmate prin acordarea premiului „Eliade Rădu-

lescu" al Academiei Române, în 1915, în urma raportului lui Barbu Delavrancea (*Analele Academiei Române*, seria II, tom XXXVII, 1914—1915, p. 225). Valoarea literară indiscutabilă a schițelor și nuvelelor lui Gala Galaction a făcut ca înaltul for să nu mai țină seama de faptul că volumul se tipărise la Iași cu ortografia fonetică specifică *Vieții românești*, în divergență cu cea academică. Renunțarea la această interdicție s-a datorat îndeosebi lui Ion Bianu, fostul său profesor de limba și literatura română de la Liceul „Sf. Sava", cum însuși Gala Galaction va preciza în evocările sale, *Cel din urmă de limba română*, apărută în *Dimineața*, an. XXVII, nr. 8709, 23 martie 1931, p. 1, și *Premiul „Eliade Rădulescu"*, publicată în *Jurnalul de dimineață*, an. VII, nr. 185, 25 iunie 1945, p. 1. De bună seamă, cuvîntul hotărîtor în forul academic pentru acordarea premiului l-a avut Barbu Delavrancea, care argumenta în raportul său: „Nu cunosc un alt volum publicat de d. Gala Galaction. Poate că este cel dintîi. Dar iarăși nu cunosc o carte mai potrivită pentru a fi premiată de Academia Română. Dupe ce ai citit-o, ai impresia că ai străbătut mai multe volume, căci atît e de încărcată de emoțiuni condensate, de o viață nouă, — deși veșnic veche —, de orizonturi cari ți se deschid în perspectiva naturei omenești [...]. Viața la acest scriitor pare aidoma cu cea reală, — complexă, bine urzită și bine bătută, aci veselă, aci trudită, — și te constrînge să surîzi și apoi îndată să cazi într-o înțeleaptă melancolie." Gala Galaction, sublinia mai departe Barbu Delavrancea, „e un meșter de seamă, — păstrînd proporția în construcțiuni, — un literat stăpîn pe mijloacele de producțiune, un artist în toată puterea cuvîntului". Pe lîngă valoarea literară a schițelor și nuvelelor lui Gala Galaction, Barbu Delavrancea evidențiia, în final, că „volumul, pe care vă rog stăruitor să-l premiați, este un act de pietate, de dogmă creștinească și de credință, de credință simplă, umilă și naivă a poporului nostru".

Cel ce s-a bucurat sincer și profund de premierea lui Gala Galaction a fost Tudor Arghezi, care scria, într-un articol omagial apărut în *Cronica*, an. I, nr. 17, 7 iunie 1915, p. 318: „Bunul nostru camarad și prieten străvechi, poartă de cîteva zile o răspundere gravă. Academia Română a strecurat în paginile cărții sale de povestiri, din ramura-i de dafin, cîteva frunze. Smirna imaginilor lui se va risipi de-aci înainte printre ramuri de nemuritoare."

O opinie cu totul bizară a avut E. Lovinescu, care, într-un articol de „revizuiri literare", din *Flacăra*, an. IV, nr. 44, 15

august 1915, p. 458, nega cu duritate expresivitatea stilului lui Gala Galaction, acuzîndu-l — vai! — că „pîngărește limba română cu o stăruință barbară" și că ar dovedi „o grea necunoaștere a limbei, o grea lipsă de armonie și de simț estetic". Riposta a venit, imediat, din partea lui Tudor Arghezi, care i-a luat apărarea lui Gala Galaction, prin articolul *Tabula rasa*, apărut în *Cronica*, an I, nr. 28, 23 august 1915, p. 550, argumentînd: „Din citatele d-lui Lovinescu nu se cunoaște că d. Galaction ar fi un «pîngăritor» de limbă; rezultă însă din ele că d. Lovinescu nu pricepe ce-i limba unui scriitor. D-sa crede că limba este cuvîntul, cuvîntul mort din vocabular, pe care-l concepe izolat, atunci cînd numai mișcarea cuvintelor și influența lor reciprocă alcătuiesc o limbă literară." Demonstrînd că autorul *Bisericuții din Răzoare* are o individualitate distinctă, asigurată și de originalitatea mijloacelor sale de expresie, Tudor Arghezi concluziona: „Limba d-lui Galaction purcede de la sineși; aci e toată diferența; el are limba lui, care nu-i a d-lui Lovinescu. Regretabil este că nu are și d. Lovinescu o limbă personală." Opiniile negative ale lui E. Lovinescu au fost combătute și de G. Ibrăileanu, desigur, în *Viața românească*, an. X, nr. 7—8—9, iulie-august-septembrie 1915, p. 287, arătînd, pe bună dreptate, că Gala Galaction dispune de o rară măiestrie în mînuirea limbii române pentru a obține cele mai nebănuite și sugestive efecte emoționale: „D. Galaction nu știe românește? Dar d-sa ajunge uneori pînă la prestidigitație în mînuirea limbii românești. D-sa este unul dintre puținii noștri scriitori care cunosc secretele limbii așa încît să-și poată exprima precis și conturat cele mai subtile senzații și cele mai fine nuanțe de gîndire și de simțire."

După mai bine de un deceniu, tot „revizuindu-se" mereu, E. Lovinescu avea să-și schimbe radical opinia, ajungînd și el la concluzia că „sunt pagini în *Moara lui Călifar*, în *Copca-Rădvanului*, în *De la noi, la Cladova* de o mare vigoare stilistică și într-o pură limbă românească" *(Istoria literaturii române contemporane*, vol. IV, București, Editura „Ancora", 1928, p. 91).

Ulterior, expresivitatea stilului lui Gala Galaction n-a mai fost contestată, impunîndu-se adevărul că prozatorul a contribuit substanțial la modernizarea limbii literare, mai ales prin încorporarea echilibrată și sugestivă a neologismelor, în alternanță armonioasă cu termenii tradiționali și arhaici. Integrîndu-l în familia spirituală a lui Alexandru Macedonski, Dimitrie Anghel și Tudor Arghezi, principalii promotori ai modernizării limbajului literar, în sensul rafinării lui prin sugestiile culturii

contemporane, Tudor Vianu observa: „Publicul literar a intuit de la început în autorul volumului *Bisericuța din Răzoare*, 1914, un reprezentant al curentului modernist. Dacă, prin referință la tematica sa, au putut fi puse în lumină numeroase elemente tradiționaliste, împrejurarea nu trebuie să ne ascundă adevărul că, din punctul de vedere al procedeelor artistice, literatura lui Gala Galaction se situează pe linia care coboară din Alexandru Macedonski. Afinitatea lui cu întemeietorul curentului, cu Anghel, cu Arghezi, nu provine numai din întinsa folosință pe care el o dă neologismului, o deprindere care a deschis porțile scrisului literar chiar unora din expresiile compromise în întrebuințarea jurnalistică a limbii, dar mai cu seamă prin tot ceea ce un astfel de grai dovedește ca atitudine de creație. Scriitorul care folosește neologismul, în aceeași largă măsură ca Gala Galaction, dovedește că își sprijină impresiile prin elementele culturii lui și că, în receptarea imaginii lumii, a trecut dincolo de naivitatea impresiei, în sfera reflecției" (*Arta prozatorilor români*, București, Editura Contemporană, 1941, p. 257).

BISERICUȚA DIN RĂZOARE

A apărut în *Viața nouă*, an. VII, nr. 12, 1 august 1911, p. 226. Retipărită în *Rampa*, an. I, nr. 19, 7 noiembrie 1911, p. 2. În articolul cu caracter memorialistic *Bisericuța din Răzoare*, publicat în *Ultima oră*, an. II, nr. 358, 25 noiembrie 1945, p. 1, Gala Galaction preciza: „Este o schiță trăită într-o zi fericită de iunie, pe plaiurile de dincolo de Curtea de Argeș. *Răzoare* e un nume convențional, fără identitate geografică."

În recenzia din *Viața studențească*, an. I, nr. 1, 25 februarie 1914, p. 3, semnată cu numele său adevărat Ioan N. Dobre, Nichifor Crainic intuia cu exactitate farmecul aparte și fluidul simțirii creștine care străbate această schiță ce dă și titlul volumului: „Lumină, colori, perspectivă, transparență și plasticitate grigoresciană. Și din atîta realitate evidentă, sub focul soarelui văratic, te trezești pe nesimțite la acel sfîrșit mistic, evocator al somnului de veci «la umbra pridvoarelor eterne». E uimitoare această alunecare de la concret la abstract, de la masiv la diafan, de la omenesc la fantastic. Trecerea din dome-

niul material în domeniul sufletesc și de aci în domeniul supranatural, procesul acesta de subtilizare treptată și nebănuită e așa de firesc la Galaction ca volatilizarea apei în aburi tot mai transparenți."

MOARA LUI CĂLIFAR

A apărut în *Literatură și artă română*, an. IV, nr. 3, 25 martie 1902, p. 205, semnată Grigore Pișculescu. Retipărită în *Viața socială*, an. I, nr. 7—8, august-septembrie 1910, p. 73, cu pseudonimul consacrat Gala Galaction.

Într-un interviu apărut în *Facla* din 16 martie 1931, N. D. Cocea mărturisea că, începînd să editeze revista *Viața socială*, în 1910, a avut ca obiectiv major, în ceea ce privește literatura, să înlesnească afirmarea a două mari talente ignorate de celelalte publicații ale vremii, afirmarea vechilor și bunilor săi prieteni Tudor Arghezi și Gala Galaction. Din 1904, de la revista *Linia dreaptă*, Tudor Arghezi nu mai publicase nimic. Tot astfel, pînă la apariția revistei lui N. D. Cocea, Gala Galaction publicase foarte puțin, deoarece în perioada 1898—1910 se dedicase studiilor teologice. Faptul că Tudor Arghezi pribegea neștiut prin Elveția, iar Gala Galaction, după ce publicase admirabila nuvelă *Moara lui Călifar*, risca să-și înăbușe talentul, nu l-a lăsat indiferent pe veșnic agitatul N. D. Cocea. Dimpotrivă, l-a neliniștit, l-a îndemnat ca, la apariția *Vieții sociale*, să întreprindă tot ceea ce era posibil pentru scoaterea din anonimat a celor doi părtași de visuri din adolescență, în a căror biruință credea cu nezdruncinare. În articolul *Revista „Viața socială"*, publicat în *Drapelul*, an. II, nr. 183, 1 august 1945, p. 1, Gala Galaction își amintea: „Era la începutul anului 1910... Rămăsesem un fel de scriitor pentru mine însumi, fiindcă, deși tainic tulburat de vedeniile celui ursit să scrie, stăteam departe de orice publicitate. Alergam după treburile slujbei pe care o aveam și-mi dădeam toată osteneala să îndeplinesc planurile și poruncile șefului meu... În această stare sufletească primejdioasă mă aflam la începutul anului 1910, cînd amicul meu N. D. Cocea a venit să mă vestească despre apariția revistei *Viața socială*. A fost o *viață* relativ scurtă, dar plină de slavă." Gala Galaction a fost prezent în fiecare număr al acestei reviste, publicînd aici cele mai reprezentative nuvele ale sale,

cum sînt *Viteazul Jap*, *De la noi, la Cladova*, *În pădurea Cotoşmanei*, *Gloria Constantini*, *Lîngă apa Vodislavei*, *Andrei Hoţul*, *Dionis Grecoteiul*, *Adamova*, şi retipărind *Moara lui Călifar* şi *Copca-Rădvanului*, aceasta din urmă apărută mai întîi în *Revista idealistă* din februarie 1907. Într-un interviu apărut în *Adevărul literar şi artistic* din 29 septembrie 1929, amintindu-şi de strădania lui N. D. Cocea de a-l impune în literatura română şi de revista *Viaţa socială* ca factor hotărîtor în acest sens, Gala Galaction declara : „Socotesc că Cocea a avut un rol determinant în viaţa mea şi în manifestarea mea literară. El este cel ce mi-a dat brînci în coloanele revistei *Viaţa socială*, din care aveam să ies un scriitor militant. Numele meu literar a fost răspîndit în lumea noastră cititoare de revista *Viaţa socială*."

Aşa cum vom menţiona şi mai departe, aproape toate nuvelele lui Gala Galaction apărute în *Viaţa socială* au fost semnalate elogios la rubrica „Revista revistelor" din *Viaţa românească*, evoluţia noului prozator fiind urmărită cu atenţie de G. Ibrăileanu, care, nu peste mult timp, îl va solicita să colaboreze şi la publicaţia ieşeană. Semnalările erau concise, însă semnificative. Astfel, în *Viaţa românească*, an. V, nr. 9, septembrie 1910, p. 509, se preciza : „De o deosebită frumuseţe e bucata d-lui Galaction, *Moara lui Călifar*".

Ca şi alte schiţe şi nuvele ale lui Gala Galaction, *Moara lui Călifar* a fost inspirată de locurile natale din ţinutul Teleormanului şi de povestirile tatălui său. Rememorîndu-şi geneza nuvelei, în articolul intitulat chiar *Moara lui Călifar*, apărut în *Drapelul*, an. II, nr. 171, 18 iulie 1945, p. 1, prozatorul consemna : „M-am născut în judeţul cu nume de pădure... Acolo unde pîrîul Tecuci se varsă în rîul Vedea, cerii şi frasinii cresc şi azi, înalţi de nu le mai vezi coarnele... Pădurea aceasta — uriaşă, acum o sută de ani — a lăsat, peste leagănul meu, horbota ei de umbre şi de soare... Departe, pe albia Vezii, acolo unde pădurea se răreşte şi podul judeţean călăreşte — vremelnic şi cu primejdii — năvala de primăvară a apelor Vezii, acolo am văzut şi am admirat copilăreşte : Moara lui Călifar. Pădurea în care se rătăceşte Stoicea este pădurea primelor mele amintiri. Moara, unde vrăjitorul Călifar aşteaptă pe cutezători, este moara lui Dimitrie Zottu, cu pseudonimul pe care i l-am dat mai tîrziu : Calfaiani, din *La răspîntie de veacuri*. Iar toată povestea din nuvelă este o poveste balcanică, povestită de tata, în creştetul celor cinci sau şase ani ai primului său născut."

Publicarea nuvelei *Moara lui Călifar* în *Literatură și artă română*, una dintre cele mai elegante reviste ale vremii, condusă de Nicolae Petrașcu, i-a prilejuit lui Gala Galaction o satisfacție spirituală ce nu va fi uitată niciodată, cum mărturisește în același articol din *Drapelul*: „Mi-este deosebit de drag să-mi aduc aminte că primul cititor pe care l-am cucerit, pînă la entuziasm, a fost marele nostru cîntăreț Dimitrie Popovici-Bayreuth. Venind într-o zi în casa prietenului și fostului său conșcolar Nicolae Petrașcu, a găsit în valiza corecturilor proaspăt sosite de la tipografie și nuvela mea. A fost curios să vază cum începe... Și a citit-o întreagă... Și pentru că graba apariției revistei nu era prea mare, Popovici-Beyreuth a luat corectura și manuscrisul nuvelei, pentru a doua lectură, la el acasă."

Comentatorii volumului *Bisericuța din Răzoare* au observat, încă de la apariția lui, că nuvela *Moara lui Călifar* este axată pe principiul moralei creștine, din Ecleziast, al zădărniciei strîngerii de averi pămîntești. Desigur, tema nu era nouă în literatura română de pînă atunci, ca și în alte literaturi europene, dar Gala Galaction a știut să-i dea un vestmînt artistic de evidentă originalitate, într-o viziune modernă, principiul moralei creștine fiind transpus cu o mare discreție compozițională, fiind sugerat prin elemente simbolice de largă semnificație, fără nimic retoric. În ampla analiză intitulată *Un poet nou*, apărută în *Viața românească*, an. IX, nr. 4—5, aprilie-mai 1914, p. 83, și reprodusă apoi în *Critice literare*, vol. I, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1943, p. 19, D. Caracostea sublinia: „Avem aici, în cadru de poveste, una din cele mai conturate viziuni artistice ale deșertăciunii fericirilor lumii acesteia. Prin bucata aceasta, dacă poetul făcea un dar ales literaturii noastre, nu aducea însă o notă cu totul nouă, ca cuprins. El dedea numai, cu mijloace moderne, un relief deosebit unei concepții care, dacă mai fusese înainte reprezentată în literatura noastră, nu căpătase încă în epică un contur așa de răspicat și o încheiere atît de firească. Concepția aceasta poetică, a deșertăciunii, este una din notele care apar mai des în literaturile est-europene." Dar, adăuga D. Caracostea, „ce este nou în *Moara lui Călifar*, este felul modern în care concepția este înfăptuită, modern și simplu în același timp. Morarul Călifar, moara lui, iazul acela «pe fața căruia nu se izvodea nici o undă» sunt elemente de poveste dacă vreți, dar elemente cu un sens mai larg, elemente simbolice. Cu plăsmuirea aceasta, simbolul capătă în proza noastră dreptul de cetățenie. O întreagă concepție despre lume se încheagă în această scurtă po-

vestire și cu mijloace atît de simple, atît de sugestive, cu înțeles și orizont atît de larg!"

Aproape toți exegeții operei lui Gala Galaction au susținut că, apărînd după firavele schițe de debut, rămase în periodicele vremii, nuvela *Moara lui Călifar* reprezintă cea dintîi scriere a sa de superioară valoare artistică și totodată sintetizează viziunea sa etică din întreaga creație ulterioară. Interesantă este filiația pe care o stabilește Dumitru Micu între preceptul creștin al zădărniciei bogățiilor pămîntești și motivul faustic al pactului cu diavolul pentru dobîndirea acestor bogății: „Viziunea etică a nuvelistului ni se dezvăluie încă în cea dintîi narațiune remarcabilă a sa, *Moara lui Călifar*. Ținîndu-ne strict de litera povestirii, am putea conchide că ea nu urmărește nimic altceva decît condamnarea exorcismului. Dacă interpretăm însă cu mai multă îndrăzneală datele narațiunii, raportîndu-le la întreaga concepție a scriitorului, ajungem la concluzii ce îmbogățesc înțelesul admirabilei scrieri. *Moara lui Călifar* e — precum s-a remarcat încă în critica din trecut — o adevărată sinteză a concepției scriitorului despre valoarea și natura bogăției și bucuriilor pămîntești. Călifar, morarul la care Stoicea merge spre a se «procopsi», e un vrăjitor, o «slugă a diavolului». Așadar, avuțiile își au obîrșia în «moara» necuratului. Iată, surprinzător, tema pactului cu diavolul — pe care Goethe a ridicat-o la o înălțime artistică fără egal, în *Faust* — abordată într-o povestire cu subiect luat din folclorul românesc! Stoicea, flăcăul decis să pună capăt cu orice chip sărăciei, întrupează omul din popor, pornit să-și caute în lumea largă norocul. E de fapt un Făt-Frumos. Ca în basme, în nuvela lui Galaction fantasticul încadrează realul, sporindu-i semnificațiile. Visul flăcăului rezumă simbolic nu numai experiența unei vieți de om, ci o întreagă experiență istorică, tinzînd să demonstreze netemeinicia, caracterul iluzoriu al averilor și al măririi lumești. Ideea ce străbate nuvela (destul de discret, spre a nu o preface în predică) e împrumutată doctrinei creștine, care, la rîndul său, a preluat-o din cartea Ecleziastului" (*Început de secol*, București, Editura Minerva, 1979, p. 335).

Desăvîrșita artă compozițională cu care e construită nuvela, alternarea ingenioasă a planurilor, între real și fabulos, intervenția neprevăzutului au fost demonstrate de Eugen Simion: „Mecanismul fantasticului, schimbarea insesizabilă de planuri, echivocul dintre real și ireal, întreținut pe tot parcursul narațiunii cu subtilitate, sînt adevăratele elemente viabile ale povestirii. Știința autorului e de a ține faptele în această zonă

îndecisă de vis și trăire adevărată. Cînd povestirea tinde să devină prea limpede, iar cititorul are sentimentul că merge pe o pistă sigură, apar sugestii noi ce tulbură această înțelegere" *(Gala Galaction și vocația fabulosului,* în *România literară,* nr. 16, 17 aprilie 1969, p. 4). Arta compozițională a nuvelei a apreciat-o și Dinu Pillat : „Tehnica epică, cu care autorul schimbă ordinea lucrurilor, fără să te facă totuși să simți undeva vreo fisură, ni se pare remarcabilă. Intriga este condusă strîns, aproape repezit, captivînd de la început pînă la sfîrșit, fără să lase vreo impresie de artificialitate" *(Gala Galaction,* în vol. *Itinerarii istorico-literare,* București, Editura Minerva, 1978, p. 141). Nuvela *Moara lui Călifar* era apreciată de Al. Philippide și din punct de vedere stilistic, relevînd că în ea „Galaction dezvoltă cu vigoare, de la început, calitățile principale ale artei lui literare, fraza sa largă și învăluitoare, împodobită, dar niciodată încărcată de imagini, mlădioasă, dar fără să-și piardă niciodată conturul" *(La aniversarea lui Gala Galaction,* în vol. *Considerații confortabile,* București, Editura Eminescu, 1970, p. 271).

TRANDAFIRII

A apărut în *Viața nouă,* an. VI, nr. 11, 15 iulie 1910, p. 209. Retipărită în *Flacăra,* an. I, nr. 50, 29 septembrie 1912, p. 395.

În articolul *Bisericuța din Răzoare,* publicat în *Ultima oră,* an. II, nr. 358, 25 noiembrie 1945, p. 1, Gala Galaction precizează : „Nuveleta *Trandafirii,* fără să fie fiica bătrînețelor mele, căci am scris-o cînd aveam vreo 33 de ani, mă recheamă mai mult decît alte bucăți și mă odihnește mai mult. Am scris-o în vremea cînd cu adevărat înfloresc trandafirii și am scris-o într-un loc al încîntării și al legendei. Eram găzduit în aripa nordică a palatului din grădina Episcopiei Argeșului și sub ferestrele mele prospera, în binecuvîntarea dimineții, un lan de trandafiri. Sub cerul încropit și vioriu se închega, ca din aur și smaragd, arhitectonică și grațioasă, biserica lui Neagoe Basarab. Copilul s-a născut în pelinci regale. Cine știe ! Poate pentru asta mi-a rămas inima la *Trandafirii,* mai mult decît la altele din bucățile mele." Scriitorul avea o preferință deosebită pentru această schiță pentru că ea are un caracter aparte, de confesiune și autoanaliză, explicîndu-i pendularea între laicitate și religiozitate. Într-o amplă *Mărturisire literară,* apărută în *Revista*

Fundațiilor Regale, an. IX, nr. 9, septembrie 1942, p. 503, Gala Galaction considera că această schiță oferă cheia pătrunderii în structura specifică a personalității sale: „Așa cum se întîmplă cu orișicine, care a cutezat să turbure pe contemporani cu visurile și cu scrisul lui, am cășunat și eu discuții, controverse și schisme. Unii nu se pot împăca cu limba mea literară; alții mă găsesc prea bigot și moralizant; alții — cu mai multă dreptate — ar dori să găsească în literatura mea mai multă devoțiune și mai puțină jertfă deșartelor frumuseți pămîntești. Îi rog pe toți să citească și să recitească bucata mea *Trandafirii*. Bucata aceasta rezumă, lămurește și simbolizează, surprinzător, toată simțirea și toată literatura mea."

Sensul adînc al acestei evocări l-a intuit exact Dinu Pillat, scriind: „Trandafirii, primiți de la o școlăriță necunoscută, colegă la un examen dat în particular în clasa întîia de liceu, reprezintă, prin tot ceea ce a putut să implice atunci pentru el, încîntătoarea ispită a vieții lumești, la care are să renunțe prin monahism. Bucata ne lasă să înțelegem un lucru, pe care îl socotim demonstrat fără echivoc de întreaga operă de povestitor a lui Gala Galaction, anume că autorul nu s-a dezumanizat primind absolutul rigorismului creștin" *(Itinerarii istorico-literare*, p. 154).

Schița a fost apreciată de D. Caracostea drept „un adevărat juvaer", fiind „caracterizată printr-o psihologie fină, adîncă și prin mireasma unei poezii discrete, suave, care ne pătrunde adînc" *(Critice literare*, vol. I, p. 55).

Din punct de vedere stilistic, demonstra Tudor Vianu, farmecul acestei schițe constă în îmbinarea atît de armonioasă și sugestivă a neologismelor cu termenii vorbirii curente, trăsătură definitorie pentru expresivitatea artistică a întregii sale opere: „Scriitorul nu se restrînge la impresie. El coboară în adîncimea ei, pînă la stratul semnificațiilor ei generale. În senzitiv se trezește moralistul, teologul, și inima simțitoare a băiatului de altădată ni se dovedește a fi devenit conștiința încărcată de gînduri a scriitorului intelectual de astăzi. În intelectualizarea impresiei sale, scriitorul se folosește de numeroși termeni neologistici, pe care el îi asociază de altfel cu alții împrumutați vorbirii pure. Și aici întîmpinăm caracteristica cea mai izbitoare a stilului lui Gala Galaction. Căci nu numai larga folosință a neologismului, ci alternarea acestora cu expresii culese din fondul mai vechi și permanent al limbii, întregește aspectul propriu al stilului de care ne ocupăm. Cuplurile contrastante: «imaterial—miresme, dorit—nepermis, veghe sănătoasă—

reverie culpabilă, bărbătesc—feminin» alcătuiesc tensiunea proprie stilului lui Gala Galaction. În aceste asociații, care dau scrisului său nu știu ce mișcare dramatică, neologismul, prin faptul alăturării lui de cuvinte culese din alte sectoare ale limbii, învie și capătă virtuți expresive, necunoscute întrebuințării lui în alte contexte" *(Arta prozatorilor români,* p. 257).

COPCA-RĂDVANULUI

A apărut în *Revista idealistă,* an. V, nr. 2, februarie 1907, p. 149. Retipărită în *Viața socială,* an. I, nr. 10, noiembrie 1910, p. 220.

Împreună cu schița *Dionis Grecoteiul,* nuvela a fost semnalată îndată la rubrica „Revista revistelor" din *Viața românească,* an. V, nr. 11, noiembrie 1910, p. 349 : „Remarcăm bucățile d-lui Galaction *Dionis Grecoteiul* și mai ales *Copca-Rădvanului.* Totul e original și puternic la acest scriitor."

Împrejurările în care Gala Galaction a scris această nuvelă au fost consemnate de el însuși în *Jurnalul* său, la data de 6 martie 1907 : „Am înfiripat-o în mintea mea într-o clipită, subt impresiunea următoare. Într-o seară, de la începutul lui ianuarie, veneam spre casă, pe b-dul Colțea. Electricitatea era aprinsă și viscolul o cernea prin crepuri lungi, ondulatoare. O trăsură trecea pe bd., în mers domol, și cineva subt coșul ridicat cînta în armonică. Probabil, un brav cetățean de la periferie, căci e greu de admis că unul din centru ar fi putut să găsească în sine atîta îndrăzneală și atîta poezie. Era singur ori mai era cu cineva, n-am putut să disting. Dar acest poet, care trecea nepăsător, pe cogemite b-dul boieresc, spunîndu-și din armonică sentimentele sale și sfidînd mînia cerului ca și jalea pămîntului, mi-a impus și mi-a răsucit gîndurile într-o lungă buclă romantică. Peste vreo săptămînă și ceva am pieptănat definitiv această buclă în nuvela *Copca-Rădvanului*" *(Jurnal,* vol. I, București, Editura Minerva, 1973, p. 547).

Întîmplarea la care a asistat scriitorul nu are însă nici o legătură directă cu subiectul nuvelei, constituind doar elementul declanșator al unei stranii și tragice povești de dragoste dintre țiganul Mură Lăutarul și domnița Oleana, construită

romantic, cu un deznodămînt proiectat pe fabulosul unei superstiții populare.

În cronica literară consacrată volumului *Bisericuța din Răzoare*, la apariția lui, D. Caracostea aprecia că nuvela *Copca-Rădvanului* este „cea mai romantic colorată dintre povestirile volumului", argumentînd : „Romantică situația fundamentală, romantice amănuntele toate. Ar fi de citat aici, pentru frumusețea lui, momentul cînd, ca leac la desperarea lui Mură, mama lui îi destăinuiește din vrăji soarta lui și a Olenei. Tot atît de hotărît romantic e și momentul final cînd Mură în genunchi, în rădvan, cîntă amestecînd glasul viorii cu freamătul Oltului, cîntă domniței care era dusă, fără vrerea ei, la nuntă. E momentul care precede pe acela cînd cei doi, îmbrățișați, se prăbușesc în adîncul Oltului" (*Critice literare*, vol. I, p. 42). Surprinzător este însă faptul că D. Caracostea n-a intuit caracterul fantastic, de miraculos folcloric, al deznodămîntului, scriind : „Încheierea e încărcată cu note de prisos, exagerate, ca : ciudata plutire pe Olt a vioarei cu arcușul cîntînd mereu pe ea, slujba Vlădicăi spre a dezlega Oltul vrăjit și, mai ales, cînd sunt scoși morți din Olt, avînd pe cap, ca operă a diavolului, «în chip de cununii și bătute cu piroane, două căldări sparte»" (*Op. cit.*, p. 43).

D. Caracostea avea însă dreptate cînd reproșa nuvelei că prima ei parte „e lungă, prea lungă" și nu se sudează cu restul narațiunii. Aceeași carență o observa și Dinu Pillat : „Povestea nu mai are acea economie a compoziției din *Moara lui Călifar*. Autorul întîrzie în primul rînd, fără rațiune epică, cu punerea în ramă. Astfel, pînă să ajungă la legenda locului de pe Olt denumit Copca-Rădvanului, îl vedem prezentîndu-ni-se în ipostaza de negustor de cherestea plecat la drum cu marfă, relatîndu-ne abaterea sa la o stînă, de pe înălțimea din preajma Oltului, transcriind ce îi spune baciul Oprea despre ciobanul Oance, singurul la curent cu legenda Copcii-Rădvanului. În sfîrșit, abia cînd se arată acesta din urmă la miezul nopții și începe să povestească la foc istoria dragostei lui Mură Lăutarul și a domniței Olenei, intrăm propriu-zis în subiect" (*Itinerarii istorico-literare*, p. 143).

După opinia lui Dumitru Micu, nuvela *Copca-Rădvanului* nu este „o istorie îndreptată împotriva practicilor vrăjitorești", ci are un înțeles „mai adînc", fiind, în fond, „un elogiu al iubirii" (*Început de secol*, p. 338).

A apărut în *Viața socială*, an. I, nr. 9, octombrie 1910, p. 123.

În articolul *„Viața românească" și Iașii*, publicat în *Drapelul*, an. II, nr. 195, 15 august 1945, p. 1, Gala Galaction preciza că, la invitația lui G. Ibrăileanu de a colabora la *Viața românească*, a trimis mai întîi această scriere, dar n-a fost acceptată : „Nu pot să uit niciodată că revista ieșeană a fost cea dintîi care a prins de veste despre apariția mea literară — în anul 1910 — și fără întîrziere, a poftit colaborarea mea. Dar Ibrăileanu și ceilalți amici de la revistă ar fi voit să le aduc, pe tavă, un fel de a doua *Gloria Constantini*... Le-am dat, întîi, *Dionis Grecoteiul*. Nu le-a convenit, adică s-au înșelat asupra acestei nuvele."

D. Caracostea admitea că „povestea amintește unele întîmplări minunate din Viețile Sfinților. Ceva din duhul legendelor hagiografice ale Bizanțului, care vor oferi cîndva un bogat material de inspirație poeților noștri, plutește aici" *(Critice literare*, vol. I, p. 59). Mai nou, Mihai Vornicu e de părere că „ascensiunea lui Dionis e o poveste mirifică din *1001 de nopți*" *(Gala Galaction, între Helicon și Golgota*, în *Revista de istorie și teorie literară*, tom 23, nr. 4, 1974, p. 506).

ÎN DRUMUL SPRE PĂCAT

A apărut în *Viața românească*, an. VII, nr. 7—8, iulie-august 1912, p. 162.

În raportul prezentat la Academia Română pentru premierea volumului *Bisericuța din Răzoare*, Barbu Delavrancea aprecia în mod deosebit această nuvelă : „Într-una din cele mai bune nuvele, *În drumul spre păcat*, stilul său devine familiar, păstrîndu-și noblețea caracteristică la un artist vizual, care instinctiv alege din ceea ce vede notele dominante, fie din natură, fie din sufletul omului" *(Analele Academiei Române*, seria II, tom XXXVII, 1914—1915, p. 225). În schimb, în recenzia consacrată aceluiași volum, în *Facla*, an. V, nr. 101, 19 ianuarie 1914, p. 2, Ion Vinea nu o considera izbutită : „Toată nuvela aceasta aparține de drept romantismului îmbătrînit, și după ce am citit-o, figurile perindate, ca niște copaci albiți de iarnă, devin confuze și diforme sub omătul uitării".

A apărut în *Viața socială*, an. I, nr. 5—6, iunie-iulie 1910, p. 339.

Pe marginea acestei nuvele, la rubrica „Revista revistelor" din *Viața românească*, an. V, nr. 8, august, 1910, p. 338, se nota: „Un remarcabil talent de nuvelist are d. Galaction. E și descriptiv și dramatic."

Despre geneza acestei nuvele, Gala Galaction ne informa în articolul *Bisericuța din Răzoare*, din *Ultima oră*, an. II, nr. 358, 25 noiembrie 1945, p. 1: „Călătoream într-o droșcă, de la Corabia la Izlaz. Un om, pe care nu l-am mai văzut niciodată și al cărui nume l-am uitat de atunci, a fost tovarășul meu de călătorie. Acest om mi-a dat mai toate informațiile arheologice ale nuvelei și cu un gest al lui — ca atunci cînd învîrtești un buton electric — a aprins, în capul meu, lumina ideei inițiale."

Asupra acestei nuvele s-au formulat cele mai contradictorii opinii. Desigur, nu putem lua în seamă părerea obscurului recenzent ascuns sub inițialele I. E. V., în *Convorbiri literare*, an. XLVIII, nr. 1, ianuarie 1914, p. 79, precum că nuvela „este o imposibilitate ca operă de artă". De neînțeles este însă afirmația lui E. Lovinescu, din *Flacăra*, an. IV, nr. 46, 29 august 1915, p. 490, că este „o povestire realistă fără nici o licărire de talent; o banalitate neliterară".

O analiză obiectivă a întreprins G. Călinescu, în raport cu nuvela *De la noi, la Cladova*: „O nuvelă solidă este *Gloria Constantini*. Și aici lucrurile se petrec lîngă Dunăre, de astă dată la Corabia, în același mediu cosmopolit balcanic, eroul, Constantin, fiind fiul românului Tudor Fierăscu și al unei turcoaice. Gala Galaction se dovedește în ultima analiză un verist. Verga își lua lumea lui din nordul Italiei, acolo unde sîngele e mai iute, ca să explice izbucnirile eroilor, Galaction îi alege printre sîrbi, greci, turci, hibrizi balcano-dunăreni cu sufletul pripit și aprins. Ca preot, Popa Tonea, fizionomie mai mult de haiduc, n-ar fi deloc indicat și firește că lupta între comandamentul creștin și instincte ia la el o formă mai aprigă. Se înțelege dar că feciorul turcoaicei va fi un neliniștit, un iubitor de femei și de aventuri. Neadaptarea lui la carte, rătăcirile cu trupele ambulante intră în aspectele indolenței meridionale care izbucnește la răstimpuri în chip viu. Și mirajul comorilor e o notă balcanică" (*Istoria literaturii române*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1941, p. 602).

Merită a fi reținute aserțiunile lui Const. Ciopraga: „Galaction e un analist, de tip tradițional, un observator al mișcărilor exterioare, dar și al reacțiilor intime, punînd în descriere culoare și energie pentru a transmite stări de tensiune maximă. Conflictul nuvelei, dramatic în sine, decurge din cuplarea a două obsesii: «nebunia iubirii» și patima aurului, trăsături ale individualității lui Constantin, capricios și fantast" (*Literatura română între 1900 și 1918*, Iași, Editura Junimea, 1970, p. 473).

LA VULTURI!

A apărut în *Viața românească*, an. VII, nr. 1, ianuarie 1912, p. 87.

DE LA NOI, LA CLADOVA

A apărut în *Viața socială*, an. I, nr. 3, aprilie 1910, p. 163.

La 10 iulie 1911, Gala Galaction nota, retrospectiv, în *Jurnalul* său, referitor la fazele de elaborare a acestei nuvele: „Am început-o aici în București, am continuat-o la Onești, în județul Bacău, și am terminat-o în mînăstirea Cotești, din județul R. Sărat, pe la orele 5—6 dimineața, în adierea dulce și dureroasă a cîntărilor Triodului, cîntate de călugărițe" (*Jurnal*, vol I, p. 651).

La apariția ei în revistă, nuvela a nemulțumit și chiar a scandalizat pe unii superiori ai săi din ierarhia ecleziastică, pe motiv că un doctor în teologie, cum era Gala Galaction în 1910, așteptat să îmbrățișeze cariera universitară, se compromitea abordînd subiecte erotice, mai ales cu un personaj din rîndurile clerului. În *Mărturisirea literară* din *Revista Fundațiilor Regale*, an. IX, nr. 9, septembrie 1942, p. 503, scriitorul își amintea că mulți îi apreciau nuvela sa, dar „nu tot așa se petreceau lucrurile în conștiința cîtorva frați mai mari, ajunși profesori la Facultatea de Teologie, și care visau, pentru mine, aceeași biruință. Unul dintre ei a fost cu sinceritate consternat! Ținea la mine, îmi dădea sfaturi folositoare și ar fi dorit să mă vadă publicînd, cît mai curînd, o lucrare serioasă de știință teologică.

Acest bun prieten, acest om adînc cinstit și nerăbdător să mă vază și pe mine procopsit, cînd a citit nuvela mea *De la noi, la Cladova* și-a smuls părul de supărare !... Iar cînd m-a întîlnit, mi-a vorbit cu acele accente supreme pe care ni le inspiră nenorocirile ireparabile :

— Bine, mă băiete, așa asculți tu pe cei ce îți voiesc binele ? Eu aștept cu sete să tipărești studiul ăla asupra Sf. Pavel și să te înfigi la facultate, și tu te compromiți cu cai verzi pe pereți și cu lucruri nedemne de un teolog !

Am pus capul în piept și n-am suflat nici un cuvînt... Căzusem din stima venerabilei mele familii teologale !"

Dacă teologii n-au agreat nuvela *De la noi, la Cladova*, criticii literari și scriitorii au apreciat-o entuziast. În raportul prezentat la Academia Română, Barbu Delavrancea releva că „în ea se oglindește, în toată lumina, talentul excepțional al d-lui Galaction" *(Loc. cit.*, p. 225). Pînă și E. Lovinescu, în articolul din *Flacăra*, an. IV, nr. 46, 29 august 1915, p. 490, recunoștea că *„De la noi, la Cladova* e cea mai puternică povestire a d-lui Galaction prin figura părintelui Tonea. Zbuciumul lui sufletesc, lupta în care se zbate sunt, în adevăr, bine zugrăvite, deși în chipul cel mai lesnicios : prin monolog. Sfîrșitul mai ales e măreț : trecerea Dunării a popei cu Sfintele Taine în sîn... E o pagină biblică." Merită să amintim că Panait Istrati considera această nuvelă „o perlă a literaturii române" *(Citind pe Gala Galaction... în vacanță*, în *Adevărul literar și artistic*, an. V, nr. 194, 24 august 1924, p. 3).

GRATIE ȘI PALAMON

A apărut în *Viața românească*, an. VIII, nr. 10, octombrie 1913, p. 86.

Nuvela a fost citită de însuși Gala Galaction în fața membrilor redacției *Vieții românești*, întrunind aprecierile elogioase ale acestora, care i-au impulsionat strădania sa creatoare, cum mărturisește în articolul *„Viața românească" și Iașii*, apărut în *Drapelul*, an. II, nr. 195, 15 august 1945, p. 1 : „Mi-aduc aminte de seara cînd am citit confraților nuvela *Gratie și Palamon*... Poetul Topîrceanu era de față. Era și Ibrăileanu. Impresiile lor din seara aceea m-au călăuzit și m-au fortificat în multe ceasuri tîrzii și grele."

Descifrînd structura interioară a nuvelei, D. Caracostea sublinia: „La prima vedere, partea descriptivă poate să pară covîrșitoare. Ea are totuși un rost: ni se încheagă cadrul în care s-a desfășurat povestea dureroasă a celor doi rivali, înamorați de maica Minodora. Apoi drumul făcut prin pădure e prilej să ne arate firea bătrînului călugăr Varsănufie, atît de bine armonizată cu firea puternică și liniștită în care trăiește" *(Critice literare*, vol. I, p. 50).

CLOPOTELE DIN MÎNĂSTIREA NEAMȚU

Volumul de schițe și nuvele *Clopotele din Mînăstirea Neamțu* a apărut în 1916, la București, în Editura Facla, cu următorul cuprins: *Clopotele din Mînăstirea Neamțu, Adamova, Andrei Hoțul, În pădurea Cotoșmanei, Lîngă apa Vodislavei, Zile și necazuri din Zaveră, Viteazul Jap, Maica Rahila și sora Veronica, Crizantemele, Bujorii, Narcișii, Crinii, Sub nouri, „Calipso greaca, fecioara", Cimitirul de pe deal, Maica Frăsina, La Sihla, Pe Jijia, „Mi-e dragă Nonora !", Plecarea Drozileiei.*

Într-un alt articol cu caracter memorialistic, purtînd chiar titlul volumului *Clopotele din Mînăstirea Neamțu*, din ciclul *Povestea cărților mele*, apărut în *Ultima oră*, an II, nr. 364, 2 decembrie 1945, p. 1, Gala Galaction își caracteriza a doua sa carte drept „o șerpuire imprecisă, pe un drum de primăvară, cu soare printre neguri diafane, cu pîraie de vis pogorîte către văi nehotărîte, unele de pace, altele de răzvrătire". Definirea metaforică a cărții corespunde conținutului ei, alcătuit din cîteva nuvele reprezentative, ca *În pădurea Cotoșmanei* și *Lîngă apa Vodislavei*, precum și dintr-o mare varietate de schițe, evocări, reverii, impresii de călătorie, descrieri de natură, ilustrînd viziunea caleidoscopică a scriitorului, trăirile sale interioare, meditațiile și frămîntările care l-au stăpînit.

Editat de bunul său prieten N. D. Cocea, în excelente condiții grafice, volumul a avut o soartă vitregă, după cum însuși autorul lui precizează, în articolul amintit: „Acest al doilea volum al meu a apărut în anul dramatic 1916, cu cîteva luni mai nainte de intrarea României în primul război mondial. Și s-a pierdut în haosul evenimentelor, ca un cuib de rîndunică în incendiul care mistuiește casa de adăpost. Norocul a

fost că bucățile cari o alcătuiau apăruseră mai înainte, în felurite reviste, și prăbușirea cărții era mai mult o pagubă a editorului. Totuși, *Clopotele din Mînăstirea Neamțu* au găsit un al doilea prieten. Starețul de pe vremuri al Mînăstirii Neamțu, arhimandritul Daniil Cibotaru, a îndrăgit cartea mea, a cumpărat toate exemplarele care mai erau și le-a răspîndit, mai cu seamă vara, printre vizitatorii mînăstirii."

În condițiile dramatice ale intrării României în primul război mondial, ale ocupației germane și refugiului în Moldova, volumul lui Gala Galaction nu s-a bucurat de nici un comentariu în presa vremii.

LA NEAMȚU, ÎN SFÎNTA MÎNĂSTIRE

A apărut mai întîi în volumul *În grădinile Sf. Antonie*, București, Vremea, 1942. A fost introdusă apoi în *Opere*, vol. I, București, Editura pentru literatură și artă, 1949, de unde o reproducem.

CLOPOTELE DIN MÎNĂSTIREA NEAMȚU

A apărut în *Flacăra*, an. I, nr. 44, 18 august 1912, p. 345.

ADAMOVA

A apărut în *Revista idealistă*, an. IV, nr. 9, septembrie 1906, p. 285. Retipărită în *Viața socială*, an. II, nr. 1, ianuarie 1911, p. 11.

Nuvela, precizează Gala Galaction, „adună, ca într-un fel de lacul Tiberiadei, torenții învățăturii mele teologale, ai reveriilor mele monastice dar și ai socialismului meu creștin" (*Clopotele din Mînăstirea Neamțu*, în *Ultima oră*, an. II, nr. 364, 2 decembrie 1945, p. 1).

Nuvela, o adevărată mărturisire de credință, a fost concepută și scrisă la Cernăuți, unde își pregătea doctoratul în teologie, după cum ne informează în *Jurnal*, la data de 21 august 1906 : „Am scris, în luna aceasta (de la 3 la 15), o bucată literară (un dialog) cu titlul Adamova. Subiectul, în parte, trăia în mintea mea de astă-iarnă. Adamova e o biată nevoiașă din Cernăuți, Weinberggasse, nr. 28, pe care, cînd eram acolo împreună cu nevastă-mea, o miluiam cînd și cînd. Imboldul de a scrie mi l-a dat amicul Iulius Dragomirescu, redactor la *Revista idealistă*" (*Jurnal*, vol. I, p. 514).

La sfîrșitul anului 1906 și începutul lui 1907 scrie continuarea *Adamovei*, cu titlul *Un testament*, dar întîrzie să o publice, notînd în *Jurnal*, la 6 martie 1907 : „În decembrie, am lucrat și la începutul lui ianuarie am terminat urmarea *Adamovei*, sub titlul *Un testament*. Dar acest testament n-ar putea să vadă lumina zilei, fără primejdie pentru licențiatul în teologie, deghizat în Galaction. Cîtă vreme hrănesc speranța să iau doctoratul și (speranță clorotică !) să ajung într-o zi profesor la Facultatea de Teologie, e înțelept să păstrez discrețiunea asupra multor puncte din programul meu teologic" (*Op. cit.*, p. 242).

Cu puțin timp înainte de obținerea titlului de doctor în teologie, Gala Galaction publică *Un testament* în *Revista idealistă*, an. VI, nr. 11—12, noiembrie-decembrie 1908, p. 242. Dar, constatăm acum cu surprindere, nu a mai completat *Adamova* cu acest final, la retipărirea ei în *Viața socială* și la reluarea în edițiile următoare inclusiv în *Opere*, 1949. Din acest motiv, în ediția de față îl reproducem la *Addenda*.

ANDREI HOȚUL

A apărut în *Viața socială*, an. I, nr. 2, martie 1910, p. 111.

Asupra acestei nuvele s-au formulat opinii divergente. Dumitru Micu o consideră „cea mai puternică dintre narațiunile manifest creștine" (*Început de secol*, p. 345). Eugen Simion apreciază că elementul fantastic e rudimentar, însă transpus într-un stil original : „Galaction dezvoltă, aici, un element de miraculos creștin în cadrele unei povestiri haiducești, fără preocupare de a da un aer verosimil datelor acțiunii. Aceasta arată că formula fantasticului său e prea puțin evoluată : ține de o tehnică părăsită de prozatorul secolului al XX-lea, interesat să explice

astfel infuzia fantasticului în real și prelungirea faptului concret în alt plan, unde înțelegerea obișnuită nu ajunge. Galaction e încă pe prima treaptă a fantasticului cult: aceea abia desprinsă de feeric, miraculos, alegorie. Curiozitatea e de a afla toate acestea expuse într-un stil ornamentat, cu imagini rare care nu ocolesc nici termenul cel mai nou, scos din dicționar, nici cuvîntul dialectal, aproape necunoscut. În acest efort de sinteză, Galaction se apropie de Mateiu Caragiale, cu care împarte și prețuirea, comună, pentru Huysmans" *(Gala Galaction și vocația fabulosului*, în *România literară*, nr. 16, 17 aprilie 1969, p. 4).

Dacă pentru Eugen Simion nuvela are cadrul unei „povestiri haiducești", pentru Dinu Pillat ea cade, prin ultima ei parte, în afara literaturii: „Atmosfera de basm cu elemente de miraculos creștin este stricată prin complicarea parazitară a intrigii cu un episod sinistru, ceva în genul elucubrațiilor ieftinului autor senzațional Panait Macri. Înainte de a fi spovedit și împărtășit, Andrei împușcă cu ultimul glonț pe un individ mai ticălos decît el, furișat în biserică să profaneze cadavrul unei fete, pe care o otrăvise gelos că urma să se căsătorească cu un rival" *(Itinerarii istorico-literare*, p. 145). O opinie similară a formulat și Viorica Nișcov: „Partea a doua a povestirii (logodnicii uciși, asasinul pîngăritor, criminalul penitent din nou ucigaș), cu acumulări gratuite de momente «tari», e în ansamblu străină de folclor. Nu însă și de literatura senzațională de colportaj" *(Inspirație folclorică în proza lui Gala Galaction*, în volumul colectiv *Izvoare folclorice și creație originală*, București, Editura Academiei, 1970, p. 95).

ÎN PĂDUREA COTOȘMANEI

A apărut în *Viața socială*, an. I, nr. 4, mai 1910, p. 263.

Ca și *Moara lui Călifar*, argumentează Viorica Nișcov, *În pădurea Cotoșmanei* se bazează tot pe o superstiție, însă fără o finalitate precisă, dînd preponderență elementului fantastic de factură folclorică: „În *Moara lui Călifar* bunăoară, eresul era *direcționat*, servea o teză, slujea de bază unei piramide al cărei corp era alcătuit de o dramă individuală și al cărei vîrf sem-

nifica o idee generală. Aici superstiția este numai obiect de reverie literară. *În pădurea Cotoșmanei* nu-și propune să demonstreze. Pare scrisă din pură voluptate a afabulării în registrul sinistru. Structural, povestea e echilibrată. Lumea profană (bîlciul, negustorii) — inițial dominantă — se opune lumii de taină (pădurea) — inițial abia pomenită. Între ele se sugerează o relație prezumtivă printr-un mediator (tîlharii) pe care contextul îl infirmă substituindu-i un agent real: vrăjitorul tîlhar. Acesta induce profanul în sfera demoniei. Desfacerea vrăjii înclină opoziția în favoarea profanului. Finalul rupe contactele și stabilește preponderența fantasticului, inversînd raportul opozițional inițial" *(Inspirație folclorică în proza lui Gala Galaction, loc. cit.*, p. 86).

LÎNGĂ APA VODISLAVEI

A apărut în *Viața socială*, an. I, nr. 11—12, decembrie 1910, p. 284.

Nicolae Manolescu apreciază că nuvela e „concisă și dramatică", motivînd: „Înjugarea ciobanului de către cojocarul Iordache e o scenă antologică, de o cruzime realistă ce va lăsa urme în proza noastră. La fel, sfîrșitul, cu groaznica răzbunare a ciobanului" *(Povestitori de ieri și de azi*, în *România literară*, an. VII, nr. 23, 6 iunie 1974, p. 9).

ZILE ȘI NECAZURI DIN ZAVERA

A apărut în *Flacăra*, an. II, nr. 7, 1 decembrie 1912, p. 50.

VITEAZUL JAP

A apărut în *Viața socială*, an. I, nr. 1, februarie 1910, p. 27.

MAICA RAHILA ŞI SORA VERONICA

A apărut în *Viaţa românească*, an. VIII, nr. 6, iunie 1913, p. 340.

CRIZANTEMELE

A apărut în *Rampa*, an. II, nr. 296—297, 14 octombrie 1912, p. 2. Retipărită în *Scena*, an. I, nr. 61, 26 noiembrie 1917, p. 1.

BUJORII

A apărut în *Flacăra*, an. II, nr. 15, 26 ianuarie 1913, p. 118.

NARCIŞII

A apărut în *Flacăra*, an. II, nr. 23, 23 martie 1913, p. 177.

CRINII

A apărut în *Viaţa românească*, an. IX, nr. 6, iunie 1914, p. 350.

SUB NOURI

A apărut în *Flacăra*, an. III, nr. 42—43, 9 august 1914, p. 350.

„CALIPSO GREACA, FECIOARA"

A apărut în *Viața românească*, an. IX, nr. 2, februarie 1914, p. 208.

În *Scrisoarea VII* din *Negru pe alb*, Constantin Negruzzi relatează că, prin 1822, l-a văzut deseori pe Pușkin, la Chișinău, în compania unei tinere de o superbă frumusețe, pe nume Calipso. În noiembrie 1829, prietena poetului a dispărut însă definitiv, în chip misterios. Travestită în bărbat, a poposit tocmai la Mînăstirea Neamțu, unde s-a călugărit, trăind „în cea mai mare cucernicie și umilință", cu fecioria neprihănită. După trei ani și-a sfîrșit viața. Mai tîrziu, craniul ei a fost așezat, în rînd cu cele ale altor monahi, în cripta mînăstirii. Scrierea lui Gala Galaction nu conține nici unul din aceste amănunte. Ea evocă numai vizita scriitorului în necropola mînăstirii, în care descoperă craniul cu inscripția „Calipso greaca, fecioara", determinîndu-l să elogieze credința tinerei neprihănite.

CIMITIRUL DE PE DEAL

A apărut în *Flacăra*, an. III, nr. 38, 5 iulie 1914, p. 313.

Maricica, amintită în această evocare, era sora lui N. D. Cocea, stinsă din viață în noiembrie 1897, cum precizează Gala Galaction în *Jurnal*, vol. I, p. 90.

MAICA FRĂSINA

A apărut în *Flacăra*, an. I, nr. 24, 31 martie 1912, p. 186.

În articolul *Clopotele din Mînăstirea Neamțu*, publicat în *Ultima oră*, an. II, nr. 364, 2 decembrie 1945, p. 1, Gala Galaction mărturisea: „*Maica Frăsina* este rechemarea unui chip sfînt și de-a pururi izvorîtor de cucernicie, pe care îl port de o jumătate de veac în inima mea. Este chipul unei cuvioase, de miresmată pomenire, pe care am văzut-o în Mînăstirea Varatic și care a fost adevărata mea dăscăliță în pravila simțirilor creștine."

LA SIHLA

A apărut în *Flacăra*, an. III, nr. 1, 11 octombrie 1913, p. 7.

PE JIJIA

A apărut în *Flacăra*, an. IV, nr. 36, 6 iunie 1915, p. 337.

„MI-E DRAGA NONORA !"

A apărut în *Viața socială*, an. II, nr. 3, martie 1911, p. 156.

Urmărind cu atenție desfășurarea surprinzător de bogată și de prestigioasă a prozei lui Gala Galaction, redacția *Vieții românești* dorește să-l aibă printre colaboratorii revistei, considerînd, cu deplină justețe, că un astfel de scriitor i-ar face cinste. Și, în consecință, în toamna anului 1910, G. Ibrăileanu îl invită la Iași, spre o mai bună cunoaștere reciprocă, în vederea unei viitoare colaborări. Măgulit, Gala Galaction nu întîrzie să vină în capitala Moldovei, îndreptîndu-se direct spre redacția revistei care-l solicitase, în căutarea mentorului ei : „Am intrat, într-o seară de toamnă — își amintea scriitorul — în redacția *Vieții românești*, ducînd în mînă ușorul meu bagaj : o mică valiză neagră. Am întrebat :

— Cine dintre dvs. este d. Ibrăileanu ?

Un chip serios, oriental autentic, încadrat de barbă neagră arămie, a venit către mine.

Cred că m-am gîndit în mintea mea : «Iată un principe răsăritean...»

Ibrăileanu, însă, s-a gîndit precis (mi-a spus-o mai tîrziu), judecînd, între altele, și după valiza mea : «Trebuie să fie un sculptor italian, care-și desface statuetele... și le poartă în valiză»." Confuzia se clarifică însă repede, între prozatorul sosit din București și scriitorii ieșeni stabilindu-se îndată o caldă comuniune spirituală. „Din ziua aceea, familia intelectuală a *Vieții românești* a avut încă un aderent și, mai tîrziu, revista încă un colaborator", notează Gala Galaction în articolul

Ieri, alaltăieri și azi, apărut în *Viața românească*, an. XXVII, nr. 3—4, martie-aprilie 1935, p. 39.

Gala Galaction ar fi dorit să-și inaugureze colaborarea la *Viața românească* cu nuvela *„Mi-e dragă Nonora!"*, pe care o citește în plenul redacțional, însă, în afară de Mihail Sadoveanu, nimeni din cei prezenți n-a agreat-o. În articolul *Constantin Stere*, publicat în *Chemarea*, an. II, nr. 55, 9 iunie 1919, p. 1, autorul ei își amintea: „Era un cerc de aproape douăzeci de ascultători, toți oameni subțiri, dascăli și scriitori, prozatori și poeți. Cred că bunii mei amici Ibrăileanu și Sadoveanu, M. Carp și Topîrceanu erau de față. Eram destul de înrădăcinat în buna convingere a acestor oameni, dar nu tipărisem încă nici un rînd în revista lor! Ceasul era pentru mine hotărîtor. Cu emoțiune aspră și încruntată le-am cetit *«Mi-e dragă Nonora!»* Nu era însă în genul *Vieții românești* și nuvela mea a făcut bizară impresiune; dar prin grilajul subțire al obiecțiunilor și al discuțiunii s-au întins spre mine toate mîinile. Pe Stere l-am cucerit mai greu ca pe ceilalți."

Totuși, la plecare, Gala Galaction nu a luat cu sine nuvela, ci i-a lăsat-o lui G. Ibrăileanu, spre a mai medita asupra ei. Văzînd însă că timpul trece și nuvela nu se mai publică, îi scrie lui G. Ibrăileanu, la 18 martie 1911, rugîndu-l să i-o restituie, fără nici un fel de supărare: „Dă-mi voie să-ți pun o întrebare fondamentală: stăruiești în ideea că nuvela mea trebuie publicată în *Viața românească?* Dacă dupe citirea pe îndelete a acestei nuvele (de pildă de către d-l Stere) s-a dovedit că nuvela nu se poate publica, fii bun și trimite-mi-o încoace în felul cel mai simplu. Te rog cu caldă insistență și cu cea mai francă simplitate, dă-mi răspunsul — oricare ar fi el — cît mai neîntîrziat. Dacă a rămas stabilit că se publică în *Viața românească* — bine; dacă e vreo ezitare la mijloc, vreo nedomirire, vreo piedică, vin și eu cel dintîi ca să destup drumul: să nu se publice! Și atunci te rog pe d-ta să mi-o trimiți la București: Popa Savu, 10. Limpede, cinstit și totdeauna fără de bănat" *(Scrisori către G. Ibrăileanu*, vol. I, p. 3).

Desigur, G. Ibrăileanu i-a restituit nuvela, care apare în *Viața socială*.

În opinia lui Constantin Cubleșan, punctul slab al nuvelei îl constituia deznodămîntul ei: „Rezolvarea oferită de prozator, prin acest accident de cale ferată, sugerînd un act justițiar al destinului, este nu numai didactic moralizatoare dar și natu-

ralistă, în gamă minoră, coborînd sensurile ideatice ale naraţiunii spre înţelegerea sentenţios tezistă a fabulaţiei conţinute acesteia" (*Postfaţă* la volumul *Nuvele—Povestiri*, Bucureşti, Editura Minerva, 1986, p. 280).

•

PLECAREA DROZILEIEI

A apărut în *Flacăra*, an. II, nr. 35, 15 iunie 1913, p. 273.

ADDENDA

TABLOU UITAT

A apărut în *Liga ortodoxă*, an. 1, nr. 2, 27 octombrie 1896, p. 5. Semnată cu numele său adevărat Grigore Pişculescu.

În adolescenţă, frecventînd cenaclul lui Al. Macedonski, Grigore Pişculescu îşi încearcă şi el puterile în arta versificaţiei. În colaborare cu colegul şi prietenul său Mihail Paşcanu, compune sonetul *Toblou uitat*. Mai înainte de a apărea în revista *Liga ortodoxă* a lui Al. Macedonski, sonetul făcuse însă o incursiune pe la suplimentul literar al ziarului *Epoca*, dirijat de I. L. Caragiale, fără ca cei doi autori să fi voit în mod deliberat acest lucru. Versurile i-au displăcut marelui dramaturg, iar insistenţele lui N. Filipescu, patronul ziarului, de a fi publicate, l-au iritat destul de tare. Faptele au fost relatate de Gala Galaction în articolul *Cum l-am supărat pe Caragiale*, apărut în *Drapelul*, an. II, nr. 160, 6 iulie 1945, p. 1. De aici aflăm că I. G. Duca, colegul şi prietenul coautorilor, entuziasmîndu-se la lectura sonetului, l-a sustras şi l-a dus părinţilor săi, care se înrudeau cu N. Filipescu. „Înţelegeţi şi priviţi acum mersul nenorocirii... — spune Galaction — Doamna Lucia Duca a dat binevoitoare (şi cred că stăruitor îndemnată de I. G. Duca) poezia celor doi imberbi în mîinile lui Nicolae Filipescu. Acesta l-a chemat pe Caragiale şi i-a cerut s-o publice în

Epoca literară !... Ce-a urmat, n-am știut precis niciodată. Caragiale s-a opus categoric. Nicolae Filipescu nu s-a dat bătut cu una, cu două. Capitulările nu prea intrau în firea lui.

Caragiale ar fi putut să facă o farsă și să ne publice, făcînd cititorilor cu ochiul, într-o mică notiță însoțitoare. Dar și-a adus aminte că suntem colaboratorii lui Macedonski și ne-a respins cu energie. «Să se ducă la gazetele lui Macedonski, unde au mai publicat !»...

Argumentul lui Caragiale nu l-a încovoiat pe Filipescu.

Atunci, autorul dilemelor din *Scrisoarea pierdută* l-a vîrît pe Filipescu în următoarea dilemă :

«Boierule.... ori îmi iau căciula și plec din redacția dumitale... ori... învață-mă, să știu și eu, ce este aia : *poezie !*»"

Și ca urmare, sonetul a apărut în *Liga ortodoxă*. La foarte scurt timp după ce-l publică, Al. Macedonski nu ezită să-l definească drept „cap de operă superb, ieșit de curînd din condeiele a doi tineri", în articolul *Poezie și poeți contimporani*, apărut în *Liga ortodoxă* din 10 noiembrie 1896.

Partea de contribuție a lui Gala Galaction la cizelarea acestui sonet a fost, credem, cea mai mare. În articolul ***Cum l-am supărat pe Caragiale***, precizează : „M-am apucat cu tot dinadinsul să consolidez inspirația colegului și să-i dau rezistență și relief". Mihail Pașcanu, ne informează fostul său coleg, „s-a încins solid, a fost un avocat remarcabil și a ajuns profesor universitar". Doar în 1920 s-a mai întors la uneltele din adolescență, scriind piesa de teatru *Moartea Cleopatrei*, pe care Gala Galaction, generos, în virtutea vechii amiciții, a gratulat-o într-o cronică apărută în *Viața românească*, an. XII, nr. 4, iunie 1920, p. 102.

AURORĂ EGIPTEANĂ

Cu titlul *Auroră **mistică*** a apărut mai întîi în ziarul *Aurora*, din Roșiorii de Vede, an. II, nr. 113, 3 august 1897, p. 2, semnată Grigore Pișculescu. A fost retipărită în *Viața nouă*, an. I, nr. 6, 19 aprilie 1898, p. 44, apoi în cealaltă revistă *Viața nouă*, a lui Ovid Densusianu, an. VI, nr. 5, 15 aprilie 1910, cu titlul schimbat în *Auroră egipteană* și cu o serie de modificări. De aici a fost reluată în *Farul*, nr. 2, 2 martie 1912, p. 2.

Reproducem mai jos forma inițială, din ziarul *Aurora*, cu titlul *Auroră mistică :*

Zori de aur, din înaltul fulgeratei pyramide
Își revarsă strălucirea pe Egiptul tebanit —
Așternînd sub claritate fantazia de granit,
Iar în Nil, hamac de raze sub papiruse candide.

În zaimphul dimineții, floarea iris, pe colnice,
Ondulează eleganța violetului ei vis,
Rafinat prin parabole din aripe de ibis,
Și, arar, trăsnit cu negru din crispatele aspice.

Sus în templu, melopee, vibrător din lire-adie ;
Și pe flacările sfinte ce-n nor galben se topesc,
Din cratere de electrum, curge nardul arăpesc...
Lui Ammon întru mărire, și parfum și melodie !

PE LYRĂ

A apărut în *Revista modernă*, an. I, nr. 2—3, 1 septembrie 1897, p. 6, semnată Grigore Pișculescu.

PE TERASĂ

A apărut în *Adevărul ilustrat*, an. II, nr. 32, 7 octombrie 1896, p. 6, semnată Grigore Pișculescu.

Înainte de a compune sonetul *Tablou uitat*, împreună cu colegul său Mihai Pașcanu, Gala Galaction scrie o nuvelă cu titlul *Psichofiziologie*. Curios însă, nu o încredințează lui Al. Macedonski, pentru a fi publicată, ci o trimite lui Constantin Mille, cu speranța că va afla ospitalitate în paginile ziarului *Adevărul* sau ale suplimentului literar *Adevărul ilustrat*, pe care acesta le conducea. Într-adevăr, Mille aprobă nuvela și o trimite la tipografie. Dar zețarul, speriat de lungimea ei, îi tot amînă rîndul la culeș, pînă pierde manuscrisul, cum ne informează scriitorul în articolul *Lîngă Dunăre în vacanță*, apărut

în *Drapelul*, an. II, nr. 153, 27 iunie 1945, p. 1. Impacientul autor al *Psichofiziologiei* avea să afle adevărul nu peste mult timp, direct de la Constantin Mille, pe care-l vizitează personal, la redacție, cînd îi înmînează o a doua scriere în proză, schița *Pe terasă*. Spre a nu se mai produce iarăși vreun accident, Mille îl cheamă pe B. Brănișteanu, redactorul *Adevărului ilustrat*, i-l recomandă pe Grigore Pișculescu și-i transmite manuscrisul schiței, pentru a fi publicat. În articolul *O aniversare*, apărut în *Adevărul*, an. XL, nr. 16 603, 6 octombrie 1946, p. 1, cînd se împlinea o jumătate de secol de la debutul lui Gala Galaction, B. Brănișteanu își amintea : „Eram atunci însărcinat cu redacția *Adevărului ilustrat* și într-o zi Mille m-a chemat în biroul său, pentru a mă prezenta unui tînăr de talent, adolescent încă, și a-mi da un manuscris al acestuia pe care să-l public, dacă voi crede de cuviință. Tînărul acela avea să devină Gala Galaction. Manuscrisul ce-l adusese avea să apară în *Adevărul ilustrat*."

Într-adevăr, schița *Pe terasă* e publicată în *Adevărul ilustrat* din 7 octombrie 1896. Este cea dintîi scriere literară a lui Gala Galaction care vede lumina tiparului, semnată cu numele său adevărat.

Schița *Pe terasă* a fost scrisă la Corabia, în timpul vacanței de vară din anul 1896, fiind dedicată lui Savel Aurelian, un tînăr actor din trupa lui Z. Burienescu. La publicarea ei, dedicația a fost ștearsă, deoarece Constantin Mille „n-a crezut de cuviință să bruscheze arena celebrității deodată cu două nume inedite", cum notează Galaction în articolul *Corabia, debutul vilegiaturilor mele*, apărut în *Dimineața*, an. XXV, nr. 8137, 12 august 1929, p. 3. Subiectul i-a fost însă sugerat lui Galaction de un gest al bunului său prieten Ion Theo, adică Tudor Arghezi, care își petrecea vacanța tot la Corabia. Gestul avea rezonanțe sentimentale, romanțioase, proiectate pe o împrejurare funerară. În articolul *Lîngă Dunăre în vacanță*, scriitorul mărturisea : „N-am uitat și nu uit nuveleta *Pe terasă*, nu pentru firava ei însemnătate, ci pentru clipa și gestul care mi-au destăinuit-o... Eram înaintea unei biserici și un convoi funebru, cu cai albi și cu draperii albe, pornise din fața sfîntului locaș... Cineva, de tot tînăr, întrerupsese călătoria pămîntească și lăsa căile pămîntului pentru ale veciniciei.

Priveam de departe, cu pălăria în mînă. Și, pe neașteptate, văd lîngă mine pe amicul meu Ion Theo, coleg proaspăt de uriașe aspirații literare.

Simțisem din capul locului, eram încredințat din ceasul cînd ne cunoscusem, că acest adolescent va fi într-o zi un titan al literaturii românești...

În clipa aceea dominată de doliul cel alb, Ion Theo a scos din sîn o petală veștedă... și arătînd spre convoiul care se depărta :

— *Ea* mi-a dat-o, acum trei zile..."

Din gestul prietenului său, Gala Galaction a reținut ideea nefericirii unui tînăr poet cauzată de moartea iubitei, brodînd în jurul acestei idei un episod melodramatic, de un sentimentalism exaltat, caracteristic epigonismului romantic. Însuși prozatorul a fost conștient, mai tîrziu, că schița era „culeasă de pe lîngă zidurile dărîmate ale romantismului din veacul trecut".

HARPISTUL DIONIS

A apărut în *Adevărul ilustrat*, an. II, nr. 41, 9 decembrie 1896, p. 3, semnată de Grigore Pișculescu.

GHEORGHE CĂTĂLINA

Cu titlul *Îl osîndesc jurații ?* a apărut în *Linia dreaptă*, an. I, nr. 1, 15 aprilie 1904, semnată pentru prima dată cu pseudonimul Gala Galaction. Retipărită cu titlul schimbat, *Gheorghe Cătălina*, în *Almanahul „Adevărul" și „Dimineața" pe anul 1912*, p. 51. Păstrînd titlul inițial, Octavian Sava și Cornel Todea au realizat un scenariu prezentat pe postul național de televiziune.

SOLEIMA

A apărut în *Viitorul*, an. I, nr. 14, 18 noiembrie 1907, p. 1.

La 21 noiembrie 1907, Gala Galaction nota în *Jurnal :* „Pe la începutul acestei luni s-a ivit un nou ziar cotidian, numit *Viitorul* și condus de un comitet politic, prin doi membri dele-

gați, dintre care unul este Duca. Prietenul mi-a cerut și mie ceva pentru ziar, neapărat un basm ori o nuvelă, și pentru că de cîtva timp mă urmărea o întîmplare, auzită odată, demult, de la mama mătușă-mei (mama d-nei Dorotea P. Cucu), mă apucai deunăzi și strecurai prin sita slovei această întîmplare. De aci ieși nuveleta *Soleima*, pe care ziarul *Viitorul* o dădu în vileag acum cîteva zile în numărul 14, din 18 noiembrie. A plăcut pe ici pe colea și-a trecut, cu faima de o zi a unui număr de gazetă" (*Jurnal*, vol. I, p. 579).

UN TESTAMENT

A apărut în *Revista idealistă*, an. VI, nr. 11—12, noiembrie-decembrie 1908, p. 242.

A se vedea nota de la *Adamova*, din volumul *Clopotele din Mînăstirea Neamțu*.

PĂDURARUL ION BENTU

A apărut în *Viața românească*, an. VI, nr. 10, octombrie 1911, p. 5.

Primind nuvela spre publicare, G. Ibrăileanu i-a cerut lui Gala Galaction să opereze o serie de modificări, însă prozatorul a respins categoric orice imixtiune în textul său, răspunzîndu-i criticului la 18 octombrie 1911 : „Mă doare sincer că sînt nevoit să-ți rezist și să resping categoric propunerile d-tale civilizatoare. Ești omul cel mai bun și inima cea mai prietenească pe care le-am întîlnit în viața mea. Și n-aș fi omul cinstit care sînt dacă aș înghiți, cu surîsuri ipocrite și primitoare, lecțiunea d-tale. Nu, d-le Ibrăileanu ! și nu pentru această mîzgălitură care se cheamă *Pădurarul Ion Bentu*, dar pentru proiectatele mele nuvele de mai tîrziu și pentru principiul că un critic, o dată ce acceptă talentul cuiva, să fie critic pe textul tipărit al acestui cuiva, nu pe manuscrisul lui, lipsit de martori și de

apărători [...]. Dați-l naibii pe *Ion Bentu* și am isprăvit gîlceava. Nu vă mai trimit nici manuscript, nici corectură, căci nu mai aveți ce face cu ele. Nu pot să schimb nici o iotă, nu pot să-mi tai nici din vîrful nasului, nici din urechi, nici din sprîncene, chiar cînd mi-ați jura că dupe această operație mă voi transforma în Apolon de Belvedere!" (*Scrisori către G. Ibrăileanu*, vol. I, p. 8).

Nuvela a apărut, totuși, în *Viața românească*, ceea ce înseamnă că divergențele s-au aplanat cu amabilitate, G. Ibrăileanu respectînd voința lui Gala Galaction.

CUPRINS

Nuvelistica lui Gala Galaction V
Tabel cronologic XXIII
Notă asupra ediției XLI

BISERICUȚA DIN RĂZOARE

Bisericuța din Răzoare 3 (315)
Moara lui Călifar 7 (316)
Trandafirii 15 (320)
Copca-Rădvanului 19 (322)
Dionis Grecoteiul 28 (324)
În drumul spre păcat 39 (324)
Gloria Constantini 50 (325)
La Vulturi ! 77 (326)
De la noi, la Cladova 86 (326)
Gratie și Palamon 108 (327)

CLOPOTELE DIN MÎNĂSTIREA NEAMȚU

„La Neamțu, în Sfînta Mînăstire..." 117 (329)
Clopotele din Mînăstirea Neamțu 119 (329)
Adamova 122 (329)
Andrei Hoțul 138 (330)
În pădurea Cotoșmanei 145 (331)
Lîngă apa Vodislavei 155 (332)
Zile și necazuri din Zaveră 166 (332)
Viteazul Jap 173 (332)
Maica Rahila și sora Veronica 181 (333)

Crizantemele 187 (333)
Bujorii 189 (333)
Narcișii 193 (333)
Crinii 197 (333)
Sub nouri 201 (333)
„Calipso greaca, fecioara" 205 (334)
Cimitirul de pe deal 209 (334)
Maica Frăsina 212 (334)
La Sihla 218 (335)
Pe Jijia 222 (335)
„Mi-e dragă Nonora !" 225 (335)
Plecarea Drozileiei 250 (337)

ADDENDA

Tablou uitat 259 (337)
Auroră egipteană 260 (338)
Pe lyră 261 (339)
Pe terasă 263 (339)
Harpistul Dionis 266 (341)
Gheorghe Cătălina 270 (341)
Soleima 278 (341)
Un testament 284 (342)
Pădurarul Ion Bentu 294 (342)

Note și comentarii 305

Lector : Daciana Vlădoiu
Tehnoredactor : Vasile Ciucă